О. КУЗЬМА

Листопадові дні

ОЛЕКСА КУЗЬМА

ЛИСТОПАДОВІ ДНІ

ЛИСТОПАДОВІ ДНІ

ОЛЕКСА КУЗЬМА
Сотник б. австрійської армії і УГА.

ЛИСТОПАДОВІ ДНІ
1918 р.

З ІЛЮСТРАЦІЯМИ І ШКІЦАМИ.

ЛЬВІВ 1931
НАКЛАДОМ АВТОРА

Друкарня „Штука“, Львів, Стрілецька пл. ч. 2.

ПЕРЕДМОВА.

Початковий період нашої недавньої визвольної боротьби є досі українськими публікаціями найменше висвітлений. Все, що дотепер у нас писалося, є скупе, фраґментаричне і торкається головно передісторії листопадових днів. Дальшими подіями після акту державного перевороту у Львові і в краю ніхто спеціяльно не займався, хоча львівська кампанія тривала повні три тижні і не тільки була богата боєвими епізодами, але й визначалася живою державно-творчою акцією, охоплюючи цілий край, а навіть переходячи поза його кордони. Наслідок такий, що для українського громадянства не відомий повний образ львівської кампанії. Не знають його навіть бувші активні учасники, що виступаючи на відокремлених становищах, не були свідками подій на інших місцях. Заходила небезпека, що з часом наша боротьба за Львів буде відома тільки з чужих джерел і наших устних переказів, які все більше відбігатимуть від історичної правди.

Може нинішня книжка виповнить цю прогалину в наших літописних публікаціях. Завданням цієї книжки подати повну історію нашої львівської кампанії, беручи під увагу також її ґенетичний підклад. В основу моєї праці лягли документи головної команди УГА., які завдяки щасливим обставинам дісталися в мої руки. Задля їх доповнення я використав усю літературу, українську і польську, що повстала у звязку з цими подіями, а також рукописні й устні доклади учасників та очевидців. Немаловажну ролю відограли власні переживання й обсервації. Залежало мені дуже, щоби моя публікація вийшла по змозі повна, обєктивна та згідна з історичною правдою. Однак я свідомий того, що є в ній ще деякі моменти, які могли би вияснити тільки учасники, що

нажаль погибли або розбрилися по світі, а також документи Укр. Нац. Ради, які пропали без сліду.

Оскільки моя книжка відповідає свому завданні, оцінку лишаю читачам і фаховій критиці. Зазначую притім виразно, що я зовсім не мав наміру ані ґльорифікувати польським звичаєм українських учасників цих подій, ані кидати тінь на противну сторону. Крайня вже пора глядіти на цю боротьбу двох народів із чисто історичного становища та в імя принципу: пізнай як слід самого себе і свого противника! Виходячи з такого становища, я не міг закривати тут і там болючої правди, прикрої для деяких осіб, кол або кляс українського громадянства, хочби нашим національним противникам являлося це арґументом проти нас. При аналізі обєктивних і субєктивних причин наших невдач слід відкинути всякий самообман, якщо хочемо, щоб історія була справді учителькою життя.

В інтересі автентичности зужиткованого в цій книжці матеріялу зазначую, що цитую в низу тільки джерела інших авторів або докладчиків. Загально відомі факти, особисті переживання і весь матеріял, опертий на власних військових актах, подаю без ноток. Документи, які наводжу переважно в цілости (рідше переповідаю), говорять самі за себе. Переглянути їх в ориґіналі можна в архіві Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Тут найдуться також документи, доставлені до мого вжитку деякими приватними особами.

Всім, хто своєю допомогою, писаними чи устними докладами та інформаціями причинився до поглиблення та заокруглення моєї праці, а також усім, що надіслали фотоґрафічні знимки й інші ілюстраційні матеріяли, висловлюю на цьому місці щиру подяку.

АВТОР.

Львів, квітень 1930.

I.

УКРАЇНА ЧИ ПОЛЬЩА?

Ідеал вільної України і світова війна. — Австрійські українці по стороні центральних держав. — Тактика поляків. — Українські домагання знехтовані. — Прогайнування приятливих умов. — Берестейський мир і поділ Галичини. — Австрія не додержала договору. — Протест українського народу.

Державний переворот у Східній Галичині з початком листопада 1918 р. був вислідом складного історичного процесу, в якому співділали ріжнородні суспільно-політичні чинники у звязку зі світовою війною. І тому приступаючи до розгляду першого періоду української визвольної війни в межах бувшої австро-угорської держави, слід перш усього розглянути ті моменти з національно-політичного життя українського народу і ті впливи світової війни, що створили підклад, на якому нагло розгорілася завзята українська-польська боротьба за Львів і Східну Галичину. Це тим потрібніше, що по нинішній день неприхильні нам історики і публіцисти представляють листопадовий переворот всупереч історичній правді не як стихійний і зовсім природний визвольний зрив поневоленої нації, але як чужосторонню акцію чи якусь „інтриґу“.

Ідеал **Вільної України** був еманацією національного освідомлення і політичного вироблення українського народу, датуючись з давніх передвоєнних часів. Довголітня політична боротьба за рівноправність на основі австрійської конституції, завзятий опір проти національного й соціяльного поневолення під крилами австрійської адміністраційної влади,

що була в польських руках, вся національно творча праця кількох поколінь до війни мусіли розвинути національну свідомість народу до ступня, на якому родиться уже змагання до найвищого ідеалу кожної нації. Розуміється, що цей ідеал не виступав відразу ясно скристалізований, в цілій повноті. Він переходив ріжні фази, залежно від зросту національної свідомости і ступня політичної вироблености. Ставлючи собі спершу вужчі, опісля щораз ширші рямці, він усе сильніше вкорінювався в уми та серця австрійських українців і додавав їм сили видержати всі лихоліття. Зєдинення всіх українських земель в одну самостійну державу ставало стихійним, підсвідомим бажанням міліонів, хоча ніхто не здавав собі ясно справи, як до неї дійти, в якій формі має вона повстати. Одні, а тих було мало, надіялися здійснити цей ідеал шляхом соціяльної революції, інші — таких було найбільше — шляхом ступневого політичного, культурного й економічного розвитку української нації. Але в обох випадках здійснення цього ідеалу обіцювали собі в дуже далекій майбутности. З огляду на непідготованість українського народу під російським царатом навіть якась воєнна завирюха не видавалася тим чинником, що міг би зараз таки створити ґрунт для самостійної української держави.

Аж раптом вибухла світова війна, що примусила австрійських українців зайняти ясне становище до воюючих сторін з погляду всеукраїнських інтересів. Вибору для них не було. Вони мусіли станути по боці Австрії та Німеччини, бо тільки перемога центральних держав являлася тоді корисною для українського народу. Ставати по стороні Антанти, навіть якби це серед воєнних умовин було можливим, булоб актом самогубства. До Антанти прецінь належала Росія, що нищила у себе всякі прояви українського життя, засудивши українську націю на загибіль. А вже тоді було відомим, що одною з умов „потрійного порозуміння“ була згода на прилучення Галичини до Росії. Отже тільки на руїнах розбитої Росії могла повстати Вільна Україна.

І так Головна Українська Рада, зложена з представни-

ків усіх українських партій Галичини, оголосила вже з початком мобілізації маніфест, яким закликала український нарід станути льояльно по стороні Австро-Угорщини і Німеччини до боротьби з Росією за визволення України. З цією метою й створено військову формацію **Українських Січових Стрільців**, що мали битися поруч австро-угорських військ, стаючи одночасно завязком української армії.

Інші австрійські народи, за виїмком німців і мадярів, уладились інакше. Вони бачили свій національний інтерес в розбитті Австро-Угорщини. Тому заявляючись з конечности льояльними для центральних держав, одночасно навязували тайні зносини з Антантою, щоби при її допомозі забезпечити собі здійснення своїх національних ідеалів.

До тих народів належали також поляки. Вони находились у цьому щасливому положенні, що обі воюючі сторони обіцювали визволити польські землі, розуміється, для своєї користи. Тому поляки поділились на два табори. Одні воювали явно по стороні центральних держав і створили окремі польські леґіони під командою Пілсудського, другі тайно або за границею держали з Антантою і запевнювали їй свою допомогу. В Парижі утворився Польський Національний Комітет, що він цілу акцію проти центральних держав і формував окремі польські боєві орґанізації. Його приказів слухали особливо поляки під російською займанщиною, що були за сполукою всіх польських земель під скиптром російського царя. Вони були загіпнотизовані ендецькою політикою Варшави, що пропаґувала російські симпатії також і в Галичині. Оба польські табори, хоча про око ворогували зі собою, мали спільний плян ділання і прямували до тої самої мети: відбудувати Польщу.

І серед такого хаосу розбіжних орієнтацій австрійських народів наскочило на галицьких українців страшне лихоліття. Не вважаючи на здекляроване австрофільське наставлення української політики і на найдальше посунену льояльність українського населення Галичини для австрійської влади та австро-угорської армії, це населення зроблено предметом жорстоких переслідувань і воєнного терору. За-

вдяки ворожим доносам та інтриґам все українське населення Галичини без партійної ріжниці стало нараз в очах австрійської влади, цивільної і військової, — москвофільським. Всі воєнні невдачі, які потерпіли на початку війни австро-угорські війська, приписано „зраді" українського населення, яке й нищено вогнем та мечем, розстрілами, шибеницею та інтернуванням по таборах у далеких західних країнах австрійської держави. Взагалі на українському народі виконувано нечуваний в історії, ганебний злочин. З одного боку розстрілювали і вішали масово невинних людей — селян та інтеліґентів, старців, жінок і дітей — мадяри, німці і поляки,[1]) за те, що вони „москвофіли" і держать з Росією; з другого боку нищили їх окупанти москалі за те, що вони українці і держать з Австрією... Фраза „ruthenische" чи там „ukrainische Verräter" лунала тоді всюди як універсальна причина воєнних невдач австро-угорських військ і як одиноке оправдання нездарности австро-угорських полководців. Зате ніде не чувати було про польське москвофільство, хоча москвофільська орієнтація великого та сильного ендецького табору була загально відома і явно голошена. Вона теж була немаловажним джерелом сили староруської (кацапської) партії, коли згадати хочби політику останніх польських намісників.

Таке свідоме ширення фальшивої опінії про українські настрої й симпатії найшло податливий ґрунт навіть у Відні, де українським діячам доводилося чути в міродатних колах слова: „Ми віримо, що ви хотіли би при нашій помочі збудувати самостійну Україну, але ваш загал спочуває й помагає Росії".[2])

Розбити цю леґенду про „українську зраду" було дуже важко, бо парляменту тоді не було, всі конституційні свободи з вибухом війни були припинені й Австрія стала абсолютистичною державою. Серед таких умовин навіть програмової заяви, яку проголосила 12. травня 1915 р. Загальна Українська Рада, цензура не пустила в пресі. А в цій програмі

[1]) Загально відомий факт, що тільки один військовий суддя, д-р Заґурський, поляк, який до війни був адвокатом у Львові, сам видав понад 100 присудів смерти на українців і сам був при їхнім виконанні.
[2]) Д-р М. Лозинський: Галичина в рр. 1918—1920, стр. 18.

українці домагались: 1) державної самостійности для земель, які австрійські та німецькі війська здобували від Росії, і 2) зєдинення українських земель Австрії в окремий автономний край. Проти другого домагання були поляки і мадяри, проти першого домагання поляки, що бажали прилучення до Польщі українських земель, здобуваних на Росії.

А центральні держави всіми способами старалися позискати собі поляків, щоби відвернути їх від Антанти. У висліді цих заходів центральні держави проголосили 4. листопада 1916 р. **утворення польської держави і поширення автономії коронного краю Галичини.** Цісарі обох центральних держав сказали у своєму прилюдному письмі, що „перейняті сильною вірою в кінцеву побіду та бажанням, щоби польським землям, які їх хоробрі війська серед тяжких умовин вирвали зпід російського панування, запевнити щасливу будучність, умовились, щоби з тих земель утворити самостійну державу з дідичною монархією і конституційною формою правління. В прилученні до обох союзних держав нове королівство найде запоруку, якої потрібує для свобідного розвитку сил“.

Була це, річ ясна, відповідь центральних держав на відозву начального вожда російської армії, вел. кн. Миколи Миколаєвича, який заповів був визволення польських земель зпід Австрії й Німеччини та утворення зєдиненої Польщі як окремого державного орґанізму в злуці з Росією.

До нового польського королівства мали, розуміється, належати також ті землі, відобрані від Росії, які мала на увазі заява Загальної Української Ради. Значить, центральні держави знехтували цілковито домагання українського народу.

В письмі австрійського цісаря про поширення автономії Галичини висловлено подяку для „краю Галичини“ за докази „відданя і вірности“ та за „великі і тяжкі жертви“ підчас війни і сказано, що у хвилині, коли повстає нова польська держава, надається краєві Галичині право самостійного уладжування своїх краєвих справ аж до повної міри того, що годиться з його приналежністю до цілости держави. Не було сумніву, що поширення автономії „краю Галичини“

означало погребання справи поділу Галичини й утворення окремого автономного українського краю в Австрії.

Під враженням цього важкого удару Загальна Українська Рада розпалася, її провідники, що до останньої хвилини вірили в запевнювання австрійського уряду про поділ Галичини, зійшли на бік, а політичний провід українського народу перейшов на Українську Парляментарну Репрезентацію під головством д-ра Евгена Петрушевича.

Новий політичний провід ждало важке завдання: не тільки оберігати дотеперішні права українського народу в межах Австрії, але й використати світову війну до реалізації найвищого національного ідеалу.

До виконання цього завдання почали складатися деякі приятливі умовини. Новий австрійський цісар Карло скликав парлямент і українські посли відзискали парляментарну трибуну для оборони національних прав. Згодом вибухла **революція в Росії** і видвигнула на дневний порядок справу української державности. Протягом цілого 1917-го року українська справа висунулась на одно з перших місць міжнародньої політики на сході Европи, даючи сильну опору для української політики в Австрії. Виринули зовсім нові перспективи, особливо коли дальший розвиток революційних подій в Росії довів до **берестейського миру**, який підписали 9. лютого 1918 р. уже заступники **української держави.**

На жаль українські політики в Австрії не вміли чи не в силі були використати приятливої міжнародньої конюнктури в інтересі своєї справи. В історичній переломовій хвилині забракло сильних людей, що зірвали би з дотеперішніми шаблонами і повели національну справу на новий шлях. Не навязано тісніших звязків з Наддніпрянською Україною, щоби поставити українську справу в цілій ширині. Галицькі українці все вагалися виступити перед світом з принціповим кличем соборности України, зединення українських земель Австрії з Великою Україною, тільки вдоволялися домаганням поділу Галичини й утворення українського автономного краю в Австрії. Тоді, як наддніпрянські брати реалізували вже ідеал Вільної України в правнодержавній формі, галичани,

маючи за собою десятки літ національно-політичної боротьби, не виходили у своїх домаганнях поза те, чого домагалися ще в 1848 р. Не старалися також наблизитись до Антанти, хоча з її боку почав уже лунати Вільзонівський клич **самовизначення народів**, придуманий, як пізніше показалося, спеціяльно для внутрішнього розложення центральних держав, в першу чергу Австро-Угорщини. Одна з Вільзонівських тез проголосила пошанування індивідуальности народів, зазначуючи, що народи і національні території не можуть бути предметом політичних торгів у руках сильніших народів.

Не дивниця, що згідно з таким становищем Української Парляментарної Репрезентації повставлено теж дуже хитко галицьку справу при берестейських переговорах. Вправді українська мирова делеґація з Києва зажадала була спершу прилучення Холмщини й української частини Галичини та Буковини до Великої України, однак стрінулася з рішучою відмовою Австро-Угорщини. А що це домагання мало більше демонстративний характер, то українська мирова делеґація відступила від нього і зажадала створення зі Східної Галичини та північної Буковини окремого українського автономного краю в межах австро-угорської держави. Австрійський уряд і на це не хотів згодитися, боячись, щоб інші австрійські народи не зажадали того самого для себе, але головно рахуючись зі спротивом поляків. Аж загрожена харчевою катастрофою та бажаючи покористуватись харчевими запасами Великої України, згодилась остаточно в тайнім додатковім договорі перевести **поділ Галичини** й утворити **українську автономну провінцію.** Цей поділ мав бути переведений до кінця липня 1918 р.

Як можна було сподіватися, цей додатковий договір недовго лишився в тайні і викликав страшенне обурення галицьких поляків. Посипались польські протести проти „найновішого поділу Польщі“, загомоніли численні польські віча і під напором цієї акції керманичі австро-угорської держави почали швидко анґажуватись в новій розвязці польського питання, що перекреслювала прийняте зобовязання щодо ви-

ділення Східної Галичини в автономну країну. Взагалі Австрія не ратифікувала берестейського мирового договору.

Були це часи, коли Америка взяла активну участь у світовій війні. При допомозі свіжих американських сил війська Антанти розпочали переможну офензиву на цілому західному фронті, випираючи постійно німецькі війська з їхніх становищ. Центральні держави, вичерпавши до воєнних цілей увесь свій запас людей, опинились у безвихідному положенні. Одиноким джерелом, звідки можна було ще добути нові резерви, була Польща, окупована німецькими та австро-угорськими військами. Від 1915 р. не переводив тут ніхто рекрутації ні мобілізації і тепер обі центральні держави, знайшовшись у важкій воєнній скруті, стали намагатись одна перед другою в поладнуванні проголошеної перед двома роками польської держави, щоби покористуватись її людськими ресурсами. В цих торгах за Польщу виринули дві політичні концепції: одна берлінська, друга віденська. Берлінська розвязка польської справи творила незалежну польську державу без Познаньщини, Шлеська і Галичини, зате з архикнязем Карлом Стефаном як польським королем. Більше приманчива була для поляків австро-польська розвязка справи, що давала полякам цілу Галичину з виглядами на Волинь і Підляше, а домагалась тільки такого самого звязку з польською державою, який Австрія вже мала з Угорщиною. Австро-польську концепцію підтримували сильно мадярські політики з ґр. Буряном на чолі.

Такий був зміст предложень, які центральні держави, кожна від себе окремо, робили Польщі, щоби тільки притягнути її на свою сторону, причому обі концепції безнастанно модифікувались відповідно до домагань польських політиків. А поляки домагалися між іншим: прилучення до Польщі Холмщини, Підляша і цілої Галичини.

Річ ясна, що боротьба між двома розвязками польської справи притягала до себе пильну увагу всього українського народу, якого землі всупереч Вільсонівській тезі самовизначення стали предметом дипльоматичних торгів між Австрією і Німеччиною та мали бути заплатою для майбутньої поль-

ської держави. Австрійський уряд зломив ганебно зобовязання берестейського договору і заявився рішучо проти поділу Галичини а міністер заграничних справ ґр. Бурян пробував усіми способами прихилити Німеччину до австро-польського рішення, себто до прилучення цілої Галичини до Польщі. Що відношення українського народу до такого полагодження справи було рішучо неґативне, розуміється само собою.

Дня 30. серпня 1918 р. у президента міністрів бар. Гусарека явилися представники української парляментарної репрезентації, д-р Евг. Петрушевич і д-р Евг. Левицький, висловлюючи знову домагання українців щодо поділу Галичини з окремим намісником. Вони зажадали також прилучення Холмщини і Підляша до українського коронного краю, однак, як досі, це домагання остало без практичних наслідків.

Яка короткозора була австрійська політика навіть тоді, коли під напором антантських військ західний фронт тріщав і валився, а на італійському боєвищі грозила Австрії неминуча катастрофа, видко з тодішньої заяви бар. Гусарека. Він сказав, що австрійський кабінет займеться реформою адміністрації тай то з ріжними застереженнями, а поголоску про якийсь плян федерації австрійської держави заперечив рішучо.

Тоді забрав голос сам український нарід. На поклик Народнього Комітету загомонів по цілій Східній Галичині могутній **вічевий рух.** Протягом тижня від 15—22. вересня відбулись у кожному місті, а навіть по деяких більших селах всенародні віча, на яких запротестовано проти австрійсько-польського пляну прилучення Східної Галичини до Польщі і домагалися негайного виконання берестейського договору в цілій основі. Домагалися поділу Галичини на частину українську й польську, з окремим українським і польським урядом.

А тимчасом поляки ще більше заходились перед обома воюючими сторонами, щоби Східна Галичина пішла під Польщу. Підтримували австро-польську розвязку, щоб забезпечити собі великі простори української землі на випадок,

якби перемога осталась при габсбурській монархії. Та одночасно забезпечувалися на випадок, якби воєнне щастя витревало до кінця при Антанті. Вони поділили поміж себе ролі і грали вже зовсім явно в подвійні карти, щоб сяк або так виграти від когось Холмщину, Волинь і Східну Галичину для польської держави.



Полк. УСС. ДМИТРО ВІТОВСЬКИЙ, член Центрального Військового Комітету і перший головний командант.



Підхор. УСС. Дм. ПАЛІЇВ, орґанізаційний референт Центрального Військового Комітету.



Пор. Ів. РУДНИЦЬКИЙ, член Центрального Військового Комітету.



Пор. ТЕОДОР МАРТИНЕЦЬ, член Центрального Військового Комітету.



Чет. ЛЮДОМИР ОГОНОВСЬКИЙ, член Центрального Військового Комітету.



От. УСС. СЕМЕН ҐОРУК, член штабу Начальної Команди.



Чет. БАБЯК (третій від ліва), член Центрального Військового Комітету й оборонець головної почти.

II.

ПЕРЕД РОЗПАДОМ АВСТРІЇ.

Австрія просить мира. — Капітуляція Болгарії. — Дальше тупцювання коло Польщі. — Автономія народів і національно-територіяльна автономія. — Українські соборницькі домагання. — Мирове предложения центральних держав. — Польща посягає за українськими землями. — В справі української конституанти. — Цісарський маніфест і національні держави.

На протязі місяця вересня офензива антантських військ осягнула maximum своєї інтензивности і приспішила в центральних державах внутрішній розклад, який протягом жовтня довів не тільки до зліквідування світової війни, але й самої габсбурської монархії. На західному фронті кинено в бій велику силу свіжих американських військ і безліч танків, нової пробоєвої зброї, що розбивала найсильніші німецькі позиції. Такому наступові виснажена Німеччина не була в силі протиставити успішного опору і відворот німецьких військ на цілому фронті тревав безперервно. Одночасно розгорілись завзяті бої на італійському фронті, де австро-угорські війська також не видержували ворожих атаків. Приходили також трівожні вісти з альбанського і болгарського боєвища.

Воєнні невдачі, зріст революційного руху і харчева скрута складалися на щораз страшніше положення центральних держав. Загроженою почувалась особливо Австро-Угорщина, підмінована в додатку сепаратистичними національними тенденціями свого населення. Щоби рятуватися перед неминучою катастрофою, австро-угорський уряд звернувся 14. вересня

до всіх воюючих держав з нотою, запрошуючи їх на конференцію, яка мала би підготовити мир. Однак цю пропозицію Антанта відкинула і продовжувала воєнні операції, що мали на меті повне розбиття центральних держав.

На дальші наслідки антантської офензиви не треба було довго ждати. Дня 25. вересня наспіла вість, що болгарську армію, яка держала на Балкані фронт проти військ Антанти, обезпечуючи одночасно безпосередню лучбу між центральними державами і турецько-азійськими боєвищами, постигла важка катастрофа. Болгарський фронт проломано і розбита болгарська армія подалася в глибину своєї країни. Слідом за нею вступили в Болгарію переможні війська Антанти.

Сталася подія, що викликала перелім у цілій світовій війні. Для центральних держав почалась явна вже катастрофа, викликуючи у Відні та Берліні справжню паніку. Балканська прірва була немов у кораблі підводна пробоїна, якої не було чим заткати. Німецькі війська, що творили ядро боєвих сил центрального союзу, були звязані наступом Фоша на заході, а до того проти турецьких і союзних сил у Сирії йшов також успішний англійський наступ.

Болгарський уряд не мав іншого виходу, тільки звернувся до Антанти з предложенням 3-місячного розєму, в часі якого малиб іти мирові переговори. Відповідь була спершу відмовна. Антанта зажадала від Болгарії цілковитого зірвання з Туреччиною і центральними державами і продовжувала похід в глибину краю. Врешті 29. вересня Болгарія скапітулювала і підписала розєм, принявши подиктовані Антантою умови. Англійські, французькі та італійські війська окупували болгарську землю й одержали свобідний перехід на північ, щоби вдарити вже безпосередньо на Австро-Угорщину.

Під враженням тих подій, що несли важку загрозу наддунайській монархії від Балкану, австро-угорські державні керманичі виступили з особлившими симпатіями до Польщі. Цісар Карло покликав до себе презеса Польського Кола і заявив, що припиняє судовий процес проти польських леґіо-

ністів, суджених у Мармарош-Сиготі за державну зраду.[1]) Притім висловив надію, що взаємини між монархією і польським народом будуть панувати ті самі, що й досі. А тимчасом ґр. Бурян в розмові з німецькими парляментаристами сказав, що переговори в польській справі розвиваються в напрямі, кориснім для австро-польської розвязки. Далі заявив, що з огляду на заграничну ситуацію являються необхідними деякі зміни внутрішнього устрою австрійської держави в напрямі федералізму, щоб осьтак створити передумови мира.

Одночасно, щоб зацитькати опінію Антанти і рятувати екзистенцію габсбурської династії, австрійський уряд покликався на тези Вільзона, з якими хотів погодити істнування Австро-Угорщини, творячи коаліцийний уряд з усіх національних ґруп, які через своїх представників будуть підтримувати дальше істнування держави. Одначе цей плян розтягався тільки на австрійську половину. Угорщина не допускала у себе ніяких реформ. Зокрема Польщу думав Гусарек приєднати тим, що польські землі мали утворити польську державу, зєдинену з Австрією. До цієї польської держави малаб належати, розуміється, ціла Галичина.

Але й з Українською Парляментарною Репрезентацією йшли переговори австрійського уряду. Він запрошував українців до коаліційного міністерства. На запит про поділ Галичини Гусарек відповів, що цього не обіцює, але зате хотів би перевести українську національну курію в галицькому соймі, українську секцію в краєвій раді шкільній та український університет. Однак цих предложень Українська Парляментарна Репрезентація не приняла.

„Наші домагання від Австрії — пише д-р К. Левицький[2]) — були помірковані і льояльні. Ми хотіли виконання тайного берестейського договору, а боронилися проти австропольського розвязання справи. На це сказали нам австрійські керманичі, що Німеччина знищила тайний договір берестейський, отже Австрія зріклась австро-польської орієнтації

[1]) З приводу переходу на ворожий бік коло Раранча на Буковині.
[2]) Розпад Австрії і українська справа. — „Воля", український тижневик, ч. 3, з 1920 р.

і хоче лишитись при своїй давній території. Ми думали лишитись при Австрії і тут дальше розвиватися своєю працею на основі національно-територіяльної автономії Східної Галичини. Але ми щораз більше переконувалися, що Австрія не хоче признати нам належних прав“.

Дня 1 жовтня став радити австрійський парлямент і бар. Гусарек виголосив промову, що показала, якого премієра не повинна мати держава в часі, коли рішається, чи їй бути або не бути. Одною з найважніших справ він уважав справу Польщі і висловив свою симпатію з тими поляками, що бачать здійснення своїх національних ідеалів у злуці Польщі з австро-угорською монархією. При цьому згадав про потребу реорґанізації держави на основі автономії народів, але не означив ближче, як цей плян перевести в діло.

Нездарність австрійських державних керманичів, незорієнтованих в потребах держави, над якою висів грізний меч Дамокля, виступила в цілій наготі. Міністер заграничних справ бачив рятунок тільки у федеративному устрою. Президент міністрів Гусарек обмежився тільки до обіцянки національної автономії, яка в Галичині мала би бути автономією краю. Коли вже цілому світу було ясне, що настає кінець національним привілеям, національному гнетові і безправству, міністер Гусарек мав відвагу предкладати українському народові замісць повного національного самовизначення — одного українського міністра та якусь українську секцію в краєвій раді шкільній. Зрештою польська супремація над українським народом мала остатись ненарушена.

Заявою бар. Гусарека ніхто не був вдоволений, а чехи й українці перебивали його промову окликами. Речники окремих національних ґруп говорили загально про потребу поширення своїх національних домагань на основі точок Вільзона, не запускаючися в подробиці реорґанізації держави. Вони були вже певні, що Австрія розпадеться.

В дискусії над заявою премієра дня 4 жовтня забрав голос голова Української Парляментарної Репрезентації д-р Евген Петрушевич. Він осудив різко дотеперішню політику Австрії супроти українського народу, розкрив поведення

австро-угорської окупаційної влади на Придніпрянській Україні та напятнував зломання договору в справі поділу Галичини. Заповідженої Гусареком реформи конституції не можна поважно брати. Автономія мусить бути не тільки національна, але й національно-територіяльна, причому кожному народові треба признати далеко йдучу самостійність. Промовець запротестував рішучо проти австро-польської розвязки в останній концепції й вперше виступив з погрозою. Він заявив: „Коли Австрія хоче остатись старою Австрією і не переведе поділу Галичини, тоді український нарід мусить стратити послідну надію на кращу будуччину в цій державі і на цей випадок вже нині реклямуємо для себе ніщо інше як найсвятіше для нас і кожнього народу право на **зєдинення всіх українських земель в одну українську державу** і домагаємось прилучення всіх українських земель австро-угорської монархії, отже також української землі в Угорщині, до української держави“.

На цьому самому засіданні український соціял-демократичний посол Вітик виголосив промову, в якій зазначив, що український нарід домагається права самовизначення для себе. На підставі цього права жадає негайного заключення миру та допущення представників українського народу до мирових переговорів. Український нарід домагається як одинокої умови свойого національного життя між вольними народами Европи — злуки всіх українських земель Австро-Угорщини, Холмщини, Підляша і Волині **з територією Великої України в одну самостійну республиканську державу.**

У виступах цих двох українських парляментаристів відбилися виразно політичні настрої й течії, що почали тоді кристалізуватись серед українського громадянства. Частина українських політиків вірила, що після програної війни Австрія всетаки залишиться сильною державою і тому слід держатися дальше австрійської орієнтації. Вони були за утворенням окремої, більше або менше самостійної української провінції, що увійшлаб у федеративний звязок з новою Австрією, яка, значно обкроєна, не загрожувалаб нашому національному розвиткові а навіть давалаби захист перед ім-

періялістичним напором сусідів. З розвитком дальших подій оця українська провінція могла би злучитися з Наддніпрянською Україною. Друга частина українського громадянства прямувала коротшою дорогою до національної мети і заявлялась за зєдиненням усіх українських земель в одній великій українській державі.

Тимчасом воєнна ситуація центральних держав погіршувалась з дня на день і 4 жовтня Австро-Угорщина, Німеччина й Туреччина звернулись до президента американських Злучених Держав, Вільзона за посередництвом невтрального шведського уряду з пропозицією заключити загальний розєм та розпочати мирові переговори. За підставу цих переговорів малоб послужити 14 точок декларації президента Вільзона до конґресу з дня 8. січня 1918 р. та інші його тези, проголошені пізніше.

А в тезах Вільзонівської декларації відносилися до Австро-Угорщини такі точки:

„9. Поправу границь Італії треба перевести відповідно до виразних національних ліній.

10. Народам Австро-Угорщини, яких місце в зборі народів бажаємо бачити охороненим і забезпеченим, має бути дана змога автономного розвитку.

13. Треба утворити незалежну польську державу, яка мусить містити в собі всі землі, заселені без сумніву польською людністю“.

Нова мирова пропозиція Австро-Угорщини, цим разом до спілки зі союзними державами, не діждалася скорої відповіди, хоча приняття Вільзонівських тез заповідало не тільки ліквідацію війни, але й згоду на ліквідацію габсбурської монархії. Між президентом Вільзоном і німецьким урядом вивязалась довша виміна нотами на тему відповідальности за війну та її наслідки, а тимчасом воєнні операції розвивались дальше в некористь центральних держав. Особливо положення Австро-Угорщини ставало все трагічніше, викликуючи у швидкому темпі внутрішні переміни, про які раньше важко булоб і подумати. Всі ненімецькі народи Австрії почали зовсім явно гуртувати свої сили, щоб на майбутніх

розвалинах габсбурської держави стати панами своєї землі. Також українське громадянство стало домагатися одноцілої політичної орґанізації, що моглаб у слушний час виступити іменем цілого народу і покермувати подіями в його користь.

Перша використала ситуацію Польща. Польська Реґенційна Рада у Варшаві видала 8 жовтня поклик, яким проголосила **незалежну польську державу.** Покликуючись на проголошені Вільзоном загальні мирові принціпи, польська Реґенційна Рада рішила розвязати Державну Раду, що вийшла зпід німецької окупаційної влади, покликати до життя новий польський уряд, зложений з представників усіх політичних партій, виладити закон про польський сойм, а скликавши сойм, передати йому дальшу орґанізацію вищої державної влади. Польська преса счинила при цьому крик про необхідність анексії Східньої Галичини, Холмщини, Підляша, Волині та Поділя (?) до Польщі. А вже на другий день (9 жовтня) віденське Польське Коло ухвалило домагання: злучити в польській державі всі землі, на яких польський нарід має „історично й культурно домінуюче становище“. Ось так поляки зачинали будувати свою державу, покликуючись на 13-у точку Вільзона, яка виразно каже, що польська держава має обіймати тільки без сумніву польські етноґрафічні землі!

У відповідь на польські імперіялістичні затії представник Української Парляментарної Репрезентації д-р Кость Левицький виголосив дня 9. жовтня в австрійському парляменті промову, в якій запротестував проти тодішнього польського режіму у Східній Галичині і заявив, що українська справа є міжнародньою справою. Українці домагаються від австрійської держави, щоби могли бути панами своєї долі і щоби їх не віддано ніякій чужій державі. „Те, — говорив він — чого українці ждали від майбутньої державно-правної перебудови Австрії, є повна національно-територіяльна самоуправа на українських зєдинених землях австро-угорської монархії. Поділ Галичини є для нас conditio sine qua non і коли Австрія не може або не хоче перевести цього поділу, то заявляємо тут святочно, що наша дорога не веде до Вар-

шави, але до Київа. Далі заявляємо, що не будемо входити в ніякі переговори з поляками, бо ми маємо рівне право як і поляки на свободу і незалежність. Колиж український нарід втратив би надію на кращу будучність у цій державі, то на основі права замовизначення піднесе свій клич **зєдинення всіх українських земель в самостійній українській державі.** А що австрійський уряд у справі державно-правної перебудови є зовсім безчинний і показався до того нездібним, народи мусять самі довести до розвязки. Українці мусять самі приступити до переведення свого права самовизначення і в тій цілі в найблищому часі скличемо українські національні збори при участи заступників усіх українських земель в австро-угорській монархії. Таким способом покличемо до життя українську національну конституанту, яка рішить про утворення української держави".

Як бачимо, представники Української Парляментарної Репрезентації говорили дуже гостро, але в суті річи для Австрії не були небезпечними. Вони бажали при ній остатися, заявляючи тільки за її перебудовою і тільки на випадок віддання Східної Галичини Польщі грозили зєдиненням з Наддніпрянською Україною.

Річ природна, що оці українські голоси були киданням гороху об стіну. Австрійський уряд був для них глухий. Тоді Українська Парляментарна Репрезентація, ідучи на зустріч новим течіям в державі і краю, рішилася дати почин до заповідженої акції, що вела до створення української держави. Дня 11. жовтня українські посли у Відні зійшлися на нараду, в якій взяли участь також член палати панів митрополит Шептицький і міністер д-р Горбачевський. Після реферату д-ра Евгена Левицького запротестовано проти претенсій варшавської Реґенційної Ради до Східної Галичини і рішено скликати до Львова на 19 жовтня зїзд мужів довіря із всіх українських земель австро-угорської монархії, щоби покликати українську конституанту під назвою „Українська Національна Рада".

Заініціована у Відні акція відбилася живим відгомоном серед українського громадянства в краю, якого більшість

була за ширшою, соборницькою розвязкою української справи. Австрофільська концепція мала прихильників серед частини українських парляментарних політиків і деяких членів національно-демократичної та радикальної партії, зате за соборницькою концепцією була більшість національно-демократичної і радикальної партії (селянство), всі українські соціяльні демократи, студентство та Українські Січові Стрільці. В цьому напрямку відбулися теж наради і віча.

Одночасно у всій майже австрійській пресі відозвалися рішучі голоси, що австрійським народам слід на основі права самовизначення дати змогу влаштувати самостійне державне життя. Австрійським державним керманичам стало ясно, що треба щось робити, інакше державу при катастрофальній ситуації на воєнних фронтах жде розпад. Тому дня 12 жовтня цісар Карло запросив на авдієнцію представників парляментарних клюбів, щоб довідатися про їхні настрої та бажання. Чехи заявили, що вони домагаються утворення самостійної чехословацької републики, а поодинокі самостійні держави австрійських народів повинні після свого утворення переговорювати між собою про свої спільні справи. З Німців одні домагалися зміни уряду, інші заявлялися за сфедералізуванням держави в дусі самовизначення народів. Поляки заявили отверто, що прийшли з цісарем **попращатись**, бо творять уже на основі 13-ої Вільзонівської точки свою **незалежну від Австрії** державу. Від українців д-р Евг. Петрушевич і д-р Евг. Левицький заявили, що бажанням всіх українців є утворити українську державу із земель Східної Галичини, північної Буковини і північно-західної Угорщини, та повідомили цісаря, що на 19. жовтня скликано до Львова українську конституанту, на якій мають вибрати Національну Раду для виконання права самовизначення.

Розуміється, що представники Української Парляментарної Репрезентації домагались утворення української держави в межах Австрії згідно з заявами, виголошеними в парляменті. Одначе вийшли з авдієнції дуже розчаровані, бо цісар не заявився навіть за поділом Галичини.[3])

---

[3]) Д-р К. Левицький: Розпад Австрії і українська справа.

В найближчому часі цісар Кардо переконався, що погляди й бажання, висловлені на „пращальній“ авдієнції, не були сказані на вітер. Вже дня 14. жовтня на вулицях чеської Праги появився маніфест чеської соціяльно-демократичної партії, в якому краї корони Вячеслава проголошено чеською республикою. Щоб недопустити до дальшого розпаду австро-угорської держави, цісар Карло видав з датою 16 жовтня „маніфест до всіх своїх вірних народів“. Після пустих фраз про „почесний мир“, який нібито удалось запевнити державі, читаємо в цьому маніфесті:

„Австрія по волі своїх народів має стати звязковою державою, в якій кожний нарід на землі, яку заселює, творить свій власний державний орґанізм. Зєдинення польських земель Австрії з польською державою цим ніяк не пересуджується. Місто Трієст зі своєю областю відповідно до бажань його народів одержує окреме становище.

Ця перебудова, яка ніяк не нарушує інтеґральности країв угорської корони, має запоручити кожній національній державі її незалежність. Одначе вона буде успішно берегти спільних інтересів і зазначувати їх всюди, де спільність є житєвою конечністю окремих державних орґанізмів.

Доки не переведеться цієї перебудови законним шляхом, остають в силі без ніякої зміни урядження, що істнують для береження загальних інтересів. Мій уряд дістав поручення приготовити негайно працю для перебудови Австрії.

До народів, на яких самовизначенні буде основана нова держава, звертаю мій заклик, щоби вони співділали в цьому великому ділі через Національні Ради, які утворені з послів до державної ради кожної нації мають заступати інтереси народів у відношенні до себе і до мого уряду“.

На основі цісарського маніфесту[4]) мали повстати чотири

---

[4]) Появився він за порадою бувшого президента міністрів д-ра Зайдлєра.

національні держави, а саме німецько-австрійська, чеська, південно-славянська та українська, звязані спільною габсбурською короною. Але що Польща дістала цілком вільну руку, а справа Галичини остала зовсім невияснена, то справа української національної держави вже на самому початку станула під знаком запиту, тим більше, що Угорщина була винята зпід задуманої державної перебудови. Взагалі цісарський маніфест не давав народам нічого реального. Він обіцював ніби окремішну провінцію з українських земель (без Закарпатської України), а тимчасом ґр. Бурян того самого дня на засіданні комісії для заграничних справ австрійської делеґації в полеміці з послом Васильком в польській справі заявив, що він і його уряд стоїть за лінію Буга як границі між польською та українською землею. Значить, Львів і більша частина Східної Галичини мали би припасти Польщі — в заміну за обіцянку польської корони для члена габсбурської династії. Не дивниця, що на конференції, яка відбулася тогож дня у президента міністрів Гусарека, чехи, українці і південні славяне заявилися проти такого поладнання їхніх національних постулятів.

Інакше поставився до цієї справи Народній Комітет у Львові, який радив над нею дня 17. жовтня і рішив приняти цісарський маніфест за плятформу до орґанізування української національної держави. А двірські круги Габсбурґів почали заходитись, щоб українська конституанта заявилась за приступленням до Австрії.[5])

[5]) Д-р Кость Левицький: Розпад Австрії і українська справа.

III.

В ІМЯ ПРАВА САМОВИЗНАЧЕННЯ.

Українська Національна Рада. — Проголошення української державности. — Смертний присуд на Австрію. — Австрофільська орієнтація українських політиків без кінця. — Українсько-польське суперництво за Сх. Галичину.

Настав памятний день, що заповідав новий період в історії українського народу. На запрошення Української Парляментарної Репрезентації зібралися дня 18. жовтня в салі „Української Бесіди" (в Народньому Домі) у Львові українські парляментарні і соймові посли з Галичини і Буковини, члени палати панів, українські епископи з Галичини як вірильні члени сойму та по трьох відпоручників українських партій, щоби порішити правно-державну будучність українських земель Австро-Угорщини. З угорської України не приїхав ніхто, тільки прийшло письмо від гуртка чільніших угорських діячів з проханням прилучити їх до австрійської України, причому зазначили, що порозумівшись між собою, вони вишлють своїх представників до української конституанти. Явились також відпоручники українського студентства.

Проводив нарадами д-р Евген Петрушевич. У своїй промові він зясував останні політичні події в Австрії у звязку з подіями на военних фронтах, розповів про свою авдієнцію у цісаря Карла 11. жовтня та зазначив, що українські посли рішили дати почин до створення українського державного орґанізму на українських землях Австро-Угорщини, про що рішить завтрішній збір. Вкінці промовець відчитав проєкт

статуту **Української Національної Ради** як української конституанти.

Після дискусії цей статут принято з незначними поправками. Так утворено першу верховну влалу західно-української держави та її перший парлямент.

Опісля вислухано два політичні реферати: д-ра Евгена Левицького від Української Парляментарної Репрезентації і д-ра Ст. Барана від Народнього Комітету. В основу обох рефератів лягла думка, що сьогодні годі рішати про те, в який союз має війти новоутворений державний орґанізм з австро-угорських українських земель. Це слід полишити до слушного менту конституанті. Покищо треба провізорично творити окрему українську державу, полишаючи отвертим питання, з ким їй лучитись. Проголошення негайної сполуки з Наддніпрянською Україною було хвилево не вказане, тому, що по вісткам із Київа гетьман Скоропадський приготовляє відбудову царської Росії на спілку з російською реакцією, а зрештою він находиться в залежности від німецької окупаційної влади.

Над предложеними резолюціями розвинулася дискусія, в якій зазначилися дві течії: одна була за негайним прилученням австро-угорської України до державної Наддніпрянської України, друга станула на становищі референтів, що з австро-угорських українських земель слід зорґанізувати окремий державний орґанізм, якого остаточну правнодержавну майбутність вирішить Українська Національна Рада як українська конституанта.

Ще тоді рахувались українські політики, головно парляментаристи з тим, що Антанта рішить оставити Австрію при житті, а тоді українські землі проти волі Австрії й Антанти не тільки не зможуть обєднатися з Наддніпрянщиною, але ще погіршать своє положення в Австрії. Опираючись на такому рахунку, Народній Комітет переводив аґітацію й орґанізацію під кличем окремого українського коронного краю у федерації з Австрією. За цим промовляло ще й те, що фронт ще сяк-так держався та що Австрія мала за Збручем ще велику армію, яка могла кожної хвилі українців здавити.

Одночасно ці політики, вірячи в прихильність Антанти до народів Австро-Угорщини, сподівалися допущення на мирову конференцію, хоча знали, що тяжить на них гнів за берестейський мир України з центральними державами. В результаті українці оглядались на два боки: на існуючу ще силу Австрії та на волю й настрої Антанти.

Ухвалені одноголосно резолюції звучать:

Стоячи на становищі самовизначення народів, Українська Національна Рада як конституанта постановляє:

I. Ціла етноґрафічна українська область в Австро-Угорщині, а зокрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученням Лемківщини, північно-західна Буковина та українька полоса північно-східної Угорщини — творять одноцільну українську територію.

II. Ця українсько-національна територія уконституовується отсим як **українська держава**. Постановляється поробити приготовні заходи, щоб це рішення перевести в життя.

III. Взивається всі національні меншости на цій українській области — причому жидів признається за окрему національність, — щоб уконституувались і негайно вислали представників до Української Національної Ради в кількости, відповідаючій їх числу населення.

IV. Українська Національна Рада виготовить конституцію для утвореної цим способом держави на основах загального, рівного, тайного і безпосереднього права голосування з пропорціональним заступництвом, з правом національно-культурної автономії та з правом заступництва при уряді для національних меншостей.

V. Українська Національна Рада жадає, щоб зорґанізована оце в державу українська територія мала безумовно своїх заступників на мировій конференції.

VI. Теперішньому австро-угорському міністрові заграничних справ ґр. Бурянові відмовляється права переговорювати іменем цієї української території.

Наради в цій важній справі тревали 11 годин, від 5 год. вечером до 4 год. рано.

На другий день 19 жовтня до Львова був скликаний зїзд мужів довіря з цілого краю. Приїхало кілька тисяч селян, робітників, міщан та інтеліґенції — всі видатніші діячі зі Східної Галичини і Буковини, щоби одобрити утворення Української Національної Ради як української конституанти. Прибули митрополит і оба епископи. Велика саля Народного Дому, всі бічні убікації і площа перед входом були набиті учасниками. В 12 годині в полудне д-р Петрушевич відкрив збори і виголосив довшу промову, в якій подав причини, чому Українська Національна Рада приняла такі, а не інші рішення. Головною причиною була незабезпечена доля тодішньої української держави в Київі. Подавши до відома статут Української Національної Ради, закінчив свою промову **святочним проголошенням Української Держави на українських землях Австро-Угорщини.** Всі повстали з місць і з тисячів грудей залунала могутня пісня „Вже воскресла Україна". Опісля д-р С. Баран відчитав поодинокі рішення Української Національної Ради, які зібрані приймали гучними оплесками та окликами: слава!

Під кінець и. М. Ганкевич іменем українських соціяльних демократів відчитав резолюцію, що домагалася зєдинення всіх українських земель по обох боках Збруча в одну самостійну українську республику, даючи вислів соборницькій течії серед українського громадянства.

Після відчитання цієї резолюції зїзд проголошено закритим. Це викликало протести частини зібраних, які домагалися дискусії та голосування над резолюціями. Була це опозиція проти Української Парляментарної Репрезентації за те, що вона звела цілий зїзд до чистої формальности. Закидували їй, що вона, боячись іншого висліду нарад, поставила зїзд перед факт доконаний. Українська Національна Рада як конституанта українських земель в Австро-Угорщині утворилася вже попереднього дня, рішила також про державність цих земель, а зїзд мав бути тільки місцем проголошення цих рішень.

Невдоволені таким поладнанням справи прихильники соборницької концепції без ріжниці партій зібралися того

самого дня на окрему нараду і рішили між іншим вислати до Київа депутацію з заявою про прилучення австро-угорських українських земель до наддніпрянської держави. Чи така депутація виїхала, не відомо. Та будь-що-будь соборницька ґрупа не давала свого пляну утворення якогось чинника, що мав би це зєдинення українських земель перевести. А якщо її акція мала деякий реальний наслідок, то хіба цей, що десять днів після державного перевороту український уряд приняв соборницьку резолюцію як одно із своїх найблизчих завдань.

Епільоґ проголошення української державности відбувся в неділю, 20. жовтня. На площі св. Юря зібралися в полудне непроглядні маси українського населення, зі Львова та з краю, щоб вислухати прилюдного проголошення ухвали Української Національної Ради про утворення української держави. Проголошення довершив голова Народнього Комітету, д-р Кость Левицький. В промові, в якій представив хід найновіших подій, що вносять перелім в житті українського народу, зазначив між іншим, що наші закордонні брати орґанізують українське державне життя на своїх землях, а ми на своїх. Як і коли ми злучимось в одну державу, це покаже будучність.

А тимчасом 19. жовтня вечером Українська Національна Рада відбула у Львові перше засідання, на якому президентом Ради вибрано д-ра Евгена Петрушевича. Крім того рішено утворити **три делеґації** Української Національної Ради: репрезентативну й виконуючу у Відні, галицьку у Львові і буковинську в Чернівцях. Виконуюча делеґація, зложена з послів, що мешкали у Відні, мала занятись орґанізацією української держави, заступаючи її перед Австрією й увійти в переговори з іншими національними радами, щоб управильнити спільні справи і заключити воєнний розєм. Українська Національна Рада мала вести самостійно мирові переговори. Галицька і буковинська делеґація мала вести справи в краю на основі вказівок виконуючої делеґації.

Перша уконституувалася екзекутивна делеґація у Відні 25. жовтня під проводом д-ра Евгена Петрушевича. До неї



Барикада на вулиці



Пор.** УСС. д-р Волод. СТАРОСОЛЬСЬКИЙ, член Центрального Військового Комітету.



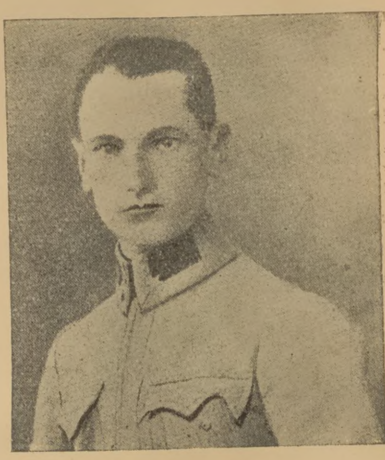
Сот. УСС. Д-р Іл. ЦЬОКАН, перший командант соймового відтинку.



Касарня Фердинанда.



Пор. УСС. Гр. ТРУХ, командант самохід. стежі.



Пор. Мик. ФЕДЮШКА, перевів перший переворот у Перемишлі.

вибрано з Української Парляментарної Репрезентації послів: д-ра Евгена Петрушевича, д-ра Евгена Левицького, д-ра Льва Бачинського, д-ра Володимира Бачинського, д-ра Костя Левицького, д-ра Кирила Трильовського, Миколу Василька, Антона Лукашевича і д-ра Т. Окуневського. Вона нотифікувала утворення української держави австрійському президентові міністрів Гусарекові, який приняв цю нотифікацію до відома.

Галицька делеґація уконституувалась щойно 27. жовтня, вибираючи головою д-ра Костя Левицького, заступниками голови: Івана Кивелюка і д-ра Івана Макуха, а секретарями: д-ра Вол. Бачинського, д-ра Ст. Барана і д-ра Ос. Назарука. Вона переняла на себе дальшу орґанізацію українських сил на випадок перевороту. Вкінці 29. жовтня уконституувалася також буковинська делеґація в Чернівцях, під проводом Омеляна Поповича.

Як бачимо, орґанізація української конституанти йшла черепашиною ходою, тоді, як світові події приспішували розпад габсбурської монархії і від народів, що оставались на її розвалинах, вимагали швидкого ділання. Вже сама орґанізація Української Національної Ради, ухвалена 19. жовтня зїздом мужів довіря, вимагала деякої корективи. Вона спиралася на Австрію, а тимчасом того самого дня австро-угорський уряд дістав на свою мирову ноту з 4. жовтня від президента Вільзона відповідь, що засуджувала Австрію на смерть. Центральні держави заявили були готовість заключити мир на основі 14-ої точки Вільзона, де говориться про потребу забезпечення автономного розвитку народів Австро-Угорщини. На це Вільзон відповів тепер, що його слова, проголошені 8. січня 1918 р., в теперішній воєнній стадії не вистарчають. Уряд американських Зєдинених Держав признає вповні визвольні змагання чехо-словаків і південних славян, що находяться на воєнній стопі з Австрією, і не може сьогодня уважати самої автономії цих народів підставою до мира. Тому тільки ті народи рішають тепер про те, що може вдоволити їхні змагання та розуміння про право і місце серед сімії вільних народів. Іншими словами, Вільзон віддав

рішення про дальше істнування габсбурської монархії в руки чехо-словаків і південних славян. А ці народи вдоволялися тепер тільки незалежними національними державами та йшли на розрив з Австрією, засуджуючи її тимсамим на розпад.

На диво, австрійский уряд злегковажив собі грізне мементо, що пробивалося з американської відповіди. Дня 22-го жовтня промовив в австрійській палаті послів президент міністрів Гусарек, пояснюючи цісарський маніфест з 16. жовтня. Щоб хто не гадав, що на основі цього маніфесту австрійські народи мають право відірватися від Австрії, бар. Гусарек уважав потрібним заявити, що доки заповіджена перебудова Австрії не буде переведена законним шляхом, **дотеперішний правно-державний лад остає в повній силі.**

Було очевидним, що Австрія при нездарности, незрячости і впертости своїх керманичів летить уже в пропасть і ні один австрійський нарід не вязався вже останньою заявою бар. Гусарека — крім українців. Президія Української Парляментарної Репрезентації, що була також президією екзекутивної делеґації Української Національної Ради, всупереч здоровому політичному розумові вела дальше переговори з австрійським урядом у справі переняття адміністрації у Східній Галичині. Між іншим зажадали також, щоби над військами української народности, які досі входили в склад австро-угорської армії, обняла владу Українська Національна Рада, причому слід негайно відкликати їх з фронту до краю для співучасти в будуванні держави.

Переговори станули на цьому, що для Східної Галичини буде українець іменований намісником. Він обійме адміністрацію краю і в порозумінні з Українською Національною Радою переведе нову орґанізацію державної влади. Тим Українська Пнрляментарна Репрезентація вдоволилася[1]) і ждала дня 25 жовтня на поворот Гусарека від цісаря.

І тоді щойно показалося, що у Відні нема вже з ким говорити. Уряд Гусарека провалився, роблячи місце ліквідаційному кабінетові проф. Лямаша. Уступив також спільний

[1]) Д-р Кость Левицький: Розпад Австрії і українська справа.

міністр заграничних справ ґр. Бурян, а його місце заняв ґр. Андраші. Завданням кабінету Лямаша було зліквідувати стару Австрію і передати правління урядам національних держав, утворених на її території. Але й при тій нагоді Австрія не виреклася своєї старої поведінки з українським народом, бо задержала в кабінеті Лямаша польського міністра для Галичини Ґалецкого, який щойно недавно вернувся був з поїздки по Східній Галичині, де всюди маніфестував урядово польський характер цього краю. Від такого ліквідаційного кабінету українці не могли сподіватися ніякої користи, хоча проф. Лямаш запевнював президію Української Парляментарної Репрезентації, що все піде по її бажанням. Так само особа ґр. Андрашія була для українців особливо „симпатична". Між мадярськими політиками був він одним з найгорячіших речників віддання цілої Галичини польській державі.

Одночасно стало ясним, що дотеперішня Австрія вже не істнує, тимбільше, що наспіли вістки про утворення не лише самостійної чесько-словацької і південно-славянської держави, але й австро-німецької. Не тільки австрійська арієнтація деяких українських політиків показалась недоцільною, але й сама Австрія стала вже безпредметова.

Як задивлені були тоді українські політичні провідники на Відень, видно з того, що львівська делеґація Української Національної Ради прогайнувала бездільно більше як тиждень, дожидаючи директив із Відня і щойно дня 27. жовтня зібралася на конституююче засідання. На цьому засіданні аж до виснення справи участи українських соціяльних демократів зарезервовано для них одно місце в президії, а саме містоголови. Опісля обговорено справу внутрішньої орґанізації і рішено видати потрібні інструкції та покликати негайно до життя повітових комісарів українців, вибраних делеґатами поодиноких громад політичного повіту, з прибічними радами, як орґаном дорадним і виконуючим для повітових комісарів. В поодиноких громадах рішено покликати до життя громадських комісарів, вибраних громадськими зборами, а затверджених повітовим комісарем. До помочі громадським

комісарям мали служити сільські прибічні ради, вибрані рівночасно на громадських зборах. Порушено також справу українських урядників і їх поведення на випадок, якби поляки хотіли переняти в свої руки державні аґенди, чому всіми силами рішено спротивитися.

Для успішного переведення адміністраційної орґанізації покликано повітових орґанізаторів всіх повітів до Львова на день 1. листопада, а на день 6. листопада заряджено у всіх політичних повітах повітові орґанізаційні збори.

На засіданні делеґації дня 28 жовтня рішено, що вона остає в перманенції, відбуваючи засідання щодень. Тогож дня делеґація встановила Український Харчевий Уряд, що мав переняти всі аґенди дотеперішнього ц. к. Краєвого Уряду Господарського. Під кінець 4-літної війни апровізація краю була дуже важною справою. Одночасно доручено всім українським господарським орґанізаціям по повітах утворити негайно повітові харчеві комітети, які після затвердження Українським Харчевим Урядом мають зараз функціонувати як Повітові Харчеві Уряди. Все населення мало слухати в харчевих справах, зокрема в справах достав збіжа, бараболі, худоби і т. д. тільки приказів Українського Харчевого Уряду. Всякі достави без його дозволу мали припинитися.

Тимчасом не засипляли справи також поляки. Польський уряд у Варшаві готовився поважно обняти адміністрацію в Галичині і звернувся до австрійського міністерства заграничних справ з домаганням утворити міжнародню комісію, яка передалаб адміністрацію та польські війська польській державі. Одночасно вмішалося в цю справу польське громадянство, головно у Львові та в інших містах Східної Галичини. Доки була надія на австро-польську розвязку, доти поляки сподівалися захопити Холмщину, Підляше, цілу Східну Галичину і може ще щось з Волині та Поділя. Тепер положення змінилося. Справу рішала програма Вільзона, яка признавала Польщу тільки в етноґрафічних границях. Тому заворушилися поляки і почали масово маніфестувати бажання злуки цілої Галичини з польською державою. Найбогатший в такі маніфестації був Львів.

Дня 28. жовтня відбулася в Кракові нарада польських парляментарних послів з партій соціялістичної, людової і вшехпольської. На тій нараді посли ствердили, що польські землі з австро-угорської монархії належать вже до польської держави. Для них твориться **Польська Ліквідаційна Комісія**, зложена з 23 послів до державної ради, зпоміж яких вибрано виконавчий комітет, зложений з послів Дашинського, Вітоса, Тертіля і Скарбка. Комісія оголосила, що ціла Галичина (Західна і Східна) належить до польської держави та що всі державні, краєві і громадські уряди на цій території мають підлягати Польській Ліквідаційній Комісії як орґанові польської держави. Про все те Ліквідаційна Комісія повідомила австрійський уряд, намісника Галичини ґр. Гуіна і всі центральні уряди державної влади в краю та доручили їм урядувати в імени польської держави.

Проти акції Польської Ліквідаційної Комісії виступила делеґація Української Національної Ради у Львові, прийнявши на засіданні 30. жовтня такі ухвали:

> Польська Ліквідаційна Комісія, яка утворилася для ліквідації відносин між Австрією і Польщею, видала до всіх державних, краєвих і горомадських урядів у Галичині і на Шлеську обіжник, в якім приказує їм виконувати владу в імени польської держави.
>
> Цим приказом Польська Ліквідаційна Комісія вдерлася в суверенні справи Української Держави, утвореної волею українського народу з усіх українських земель Австро-Угорщини, отже передовсім із Східної Галичини з граничною лінією Сяну та з влученням Лемківщини, — в якій єдиною державною владою є Українська Національна Рада.
>
> Супроти цього Делеґація Української Національної Ради у Львові заряджує:
>
> Всі уряди, державні, краєві і господарські на вище означеній території Української Держави мають уважати зарядження Польської Ліквідаційної Комісії протизаконним і його не виконувати.
>
> Колиб, який орґан, державний, краєвий чи громад-

ський, на вище означеній території Української Держави хотів протизаконне зарядження Польської Ліквідаційної Комісії виконувати, взивається горожан Української Держави таких протизаконних заряджень згаданих урядів не слухати, не виконувати і на випадок потреби ставити опір.

Дальші зарядження в справі орґанізації орґанів влади Української Держави видасть Українська Національна Рада.

За Делеґацію У. Н. Р. у Львові:

Д-р Кость Левицький
Іван Кивелюк.

На цьому самому засіданні запали також такі рішення:

1) Делеґація У. Н. Ради признає Український Леґіон Січових Стрільців за основу і завязок національної збройної сили Української Держави і постановляє, що всі українські полки, які досі оставали у звязку ц. і к. армії, підлягають Наказному Орґанові У. Н. Ради.

2) Делеґація У. Н. Ради взиває австрійський ліквідаційний Уряд і ц. і к. Начальну Команду австрійської армії віддати негайно всі згадані українські полки в розпорядження У. Н. Ради і перенести негайно всі кадри тих військових частин до краю.[2])

Тогож дня польські ґазети принесли вістку з Варшави, що польський уряд звернувся вже до австрійського уряду з домаганням передати йому владу в цілій Галичині. Крім того польський уряд установив для Галичини окремого комісаря, яким мав стати князь Чарториський. Осідком комісаріяту мав бути Львів. При комісаріяті утвориться прибічна рада, в склад якої мали би війти також українці.

Тимчасом намісник гр. Гуін видав підчиненим собі урядам обіжник, в якому, згадуючи про цісарський маніфест, що прилучив польські етноґрафічні землі до Польщі а українцям позволив творити власну державу, напоминає до розваги,

[2]) Цього українського домагання головна команда австрійської армії не сповнила, ані не пробувала сповнити, всупереч твердженням польських історикiв і публіцистів.

пригадує, що урядовці є ще покищо австрійськими урядовцями, остерігає перед заскорими, нерозважними кроками і накликує до береження ладу та спокою.

Не було вже сумніву, що польсько-український конфлікт не дасться поладнати мирною дорогою. Конфлікт був надзвичайно важкий, бо польська держава відмовляла права істнування українській, отже рішити його могла тільки збройна сила.

IV.

УКРАЇНСЬКА ВІЙСЬКОВА ОРҐАНІЗАЦІЯ.

Центральний Військовий Комітет і його діяльність. — Події наглять до діла. — Намісник ґр. Гуін не хоче здати влади. — Черга на революційний переворот. — Що ждало українців з Відня і Варшави?

Засновок української військової орґанізації сягає нершої половини вересня 1918 р. Повстала вона самочинно серед гуртка старшин українців, що розглядаючись у безвихідній ситуації австрійської держави, вичували голос залізної льоґіки історії, який закликав їх витягати консеквенції в користь української справи. З природи річи цей історичний голос кликав їх думати про військовий бік справи, чи там створення збройної сили, потрібної при реалізації найвищого національного ідеалу. Не відстрашували їх труднощі і перепони, які ждали їх не тільки з австрійського, але й з польського боку. Більшість львівської залоги була без найменшого сумніву українська, рекрутована переважно зі Східної Галичини. А між українським вояцтвом було багато поворотців з російського полону, що пережили російські революційні перевороти а навіть бачили будування української держави над Дніпром. Вони й являлися тепер найбільш пригожим людським матеріялом. Про національну свідомість українського вояцтва свідчила теж річ давніше небувала: співання українського гимну похідними сотнями на головних вулицях Львова при відході на фронт. Все те заохочувало гурток старшин до акції згідно з наказом історичної хвилі.

Старшин українців по львівських частинах було мало, хоча всетаки в кожній доповняючій сотні (Ersatzkompanie)

найшовся бодай один хоружний українець. Зате багато старшин українців було по нефронтових формаціях, по ріжних харчевих і одежних установах, в суді, а навіть у самій військовій команді (Militärkommando) було їх щось десять.

Зорґанізувати цих людей до спільного діла піднявся невеликий гурток чи комітет, до якого ввійшло зпершу 5 старшин, а саме пор. Ів. Рудницький з 15 п. піхоти, чет. Караван з 19 п. стрільців, хор. Ватран і хор. Бараник, оба з пресового відділу військової команди, та чет. Л. Огоновський з військової поліції. Гурток рішився повести серед доступних їм частин пропаґанду в користь української справи й орґанізувати українське вояцтво з ріжних формацій австрійської армії в одну тайну військову силу, підчинену одній команді, яка на випадок розвалу австро-угорської держави виступилаби в обороні українських земель. Ніхто з членів цього гуртка не рахувався з ранішим явним виступом як у грудні і нікому через думку не проходило, що вже за кілька тижнів прийдеться зводити бої за Львів.

Майже одночасно ті самі обставини спонукали українські політичні чинники занятися цією справою. На одному засіданні Народнього Комітету в другій половині вересня обговорювано потребу підготовити українську військову силу на випадок розвалу Австро-Угорщини і вибрано окрему комісію, що мала занятися підготовкою військової орґанізації. До комісії належали: Ів. Кивелюк, д-р В. Охримович, д-р Ст. Томашівський, д-р Ст. Баран, д-р Панейко, д-р М. Лозинський, д-р Назарук і ще дехто. Комісія ввійшла у звязок зі згаданим старшинським гуртком, що назвався **Центральним Військовим Комітетом** і поширений старшинами УСС-ів, пор. д-ром Старосольським і сот. д-ром Н. Гірняком, та пор. Бабяком з 15 п. піхоти, приступив до спільної праці з цивільною політичною орґанізацією. Комітет сходився раз у тиждень на тайні засідання, кожний раз в іншому місці і кожний член здавав звідомлення з того, як стоїть справа в його обсягу ділання.

Військова акція йшла спершу з ріжних причин дуже поволи, при чому особистий склад військового комітету за-

єдно ширшав. В першій половині жовтня стали його членами пор. Мартинець із 41 супровідного куріня, сот. Черський із 50 вартового куріня, пор. інтенд. Гарасимович, В. Полянський як представник українського студентства та інші. Коло 10. жовтня принято до комітету підхор. Паліїва від УСС-ів і він став вести правильний орґанізаційний реферат.

Діяльність поширеного комітету стала набирати все більшого розмаху в міру того, як у приспішеному темпі розвивалися події за границею і в краю. Комітет приступив до зовсім плянової орґанізації української збройної сили серед австрійських частин в краю і поза його границями. Орґанізація була строго конспіративна і стрічалася з великими перешкодами. Австрійська військова влада старалася паралїжувати всякий революційний рух, не пише український, але й польський. В додатку кадри 15 п. піхоти і 19 п. стрільців у Львові вислали на села відділи для помочи в пільних роботах і до тих відділів вибрано майже самих українців, залишаючи поляків у Львові. В тому ж часі вийшов наказ про обмеження всякого руху військових осіб і здержано відпустки так, що залізницями годі було правильно їхати. Через усе те терпіла успішна орґанізація краю в користь українського перевороту.

Підставу збройного виступу у Львові мали творити місцеві військові частини, де українці були в більшости. До таких належали: 15 п. піхоти (Тернопільщина), 19 п. стрільців (Львів і сусідні повіти),[1]) супровідний курінь **(Assistenzbaon)** 41 п. піхоти[2]) та вкінці 50 вартовий курінь. Тільки старшин українців було у них мало. Крім того були ще такі частини, як військова поліція і 30-ий курінь стрільців (Feldjägerbaon), де відсоток українців вагався між 40 і 50 відсотків, а вкінці державна жандармерія, в якій українці творили до 30 відсотків.

---

[1]) Був це колишній полк краєвої оборони, переіменований в часі світової війни на полк стрільців.

[2]) Супровідний курінь 41 п. був зовсім самостійною військовою формацією і не мав нічого спільного з черновецьким 41 п. піхоти. Стрільці його походили з ріжних східно-галицьких полків і були мішаниною ріжних народностей, між якими переживали українці.

Окрему ґрупу львівської залоги творили два т. зв. пробоєві курінї (Sturmbaon-и): один чисто німецький, рекрутований з Ґрацу, другий мадярський. Австрійська команда у Львові держала ці дві боєві частини, подібно як супровідний курінь 41 п. п., до помочі державній владі при здавлюванні евентуальних бунтів і заворушень та для охорони ладу і спокою в місті.

Слід зазначити, що 15 п. піхоти і 19 п. стрільців були тоді на ділі кадрами (запасними кошами) а не бойовими частинами. Кадри числом звичайно великі, але їх боєвий стан малий. Переважають у них всякі каліки, виздоровці та взагалі вояки нездібні до фронтової служби. Як тільки призбиралося трохи здорового людського матеріялу, зараз формовано з них похідні сотні та курінї і чим скорше висилано на фронт. Серед таких обставин тільки з трудом можна було в кадрі вдержати когонебудь здорового. Завданням членів українського військового комітету було старатися, щоб як найменше українців ішло на фронт і щоби як найбільше свідомого елєменту оставалося на місці.

По обчисленням орґанізаційного референта приблизна кількість українців дня 25. жовтня була: 15 п. п. коло 600 людей; 19 п. стр. 500, супровідний курінь 41 п. п. 450; поліція 150, 30-ий стрілецький курінь 90, вартовий курінь ч. 50 коло 800 людей. Разом біля 2.400 вояків, між ними 800 у віці 45 до 50 літ (вартовий курінь), що не представляли великої боєвої вартости, та біля 60 старшин. Це було приблизне число всіх українських військ, розміщених тоді у Львові. Розумієтьcя, що вчислені сюди тільки одиниці освідомлені та зорґанізовані. Коли додати до цього кількасот вояків української народности незорґанізованих, розкинених здебільша по ріжних малих відділах, командах і військових заведеннях, дістанемо загальну кількість військових українців, що находилися тоді у Львові.[3])

В українських частинах велася орґанізаційно-аґітаційна

[3]) Ч. Мончиньскі у своїй книжці „Boje lwowskie“ означує кількість тодішніх українських бойових сил у Львові фантастичним числом 12.000 людей.

праця таким робом: Втаємничувано в акцію старшин українців, яким приділювано для оброблення відділи. Старшини поглиблювали орґанізацію, втягаючи до неї певних і національно свідомих підстаршин і стрільців. Ті знову підготовляли вояцтво, вказуючи на можливість і конечність перевороту. Акція мусіла бути дуже обережна, щоби не дізналися про неї австрійські команди, а перш усього старшини поляки.

Старанням Центрального Військового Комітету було зорґанізувати також українське цивільне громадянство на допомогу війську. Для Львова треба було української міліції. Вправді Австрія позбавила була край боєздатних елєментів, але все таки були ще залізничники, почтовці, всякі реклямованці, а вкінці старики і молодь, нездатні до війська, але добрі для оборони рідного краю. В тій цілі завязався окремий громадянський комітет, який в передодень перевороту запевнював військовому комітетові кількасот зорґанізованих людей.

Головним завданням Центрального Військового Комітету було повязати нитками орґанізації з централею цілий край, в першу чергу ті місцевости, де були розміщені українські військової частини та увійти у звязок з тими частинами, що стояли поза межами краю. Робота стрічалася з великими труднощами, бо комітет не розпоряджав ні відповідним персональним і матеріяльним апаратом, ні інформаційними даними про розміщення військ. Перші курєри їздили просто на розвідини. В половині жовтня приступлено до творення окружних військових комітетів по містах: Перемишль, Самбір, Стрий, Станиславів, Коломия, Чортків, Тернопіль; Золочів, Рава Руська і Чернівці. Завданням окружних комітетів було зорґанізувати військові частини, що находилися у їхніх районах, а дальше приготовляти українське населення до співділання при будові української держави. В містах, де находилися кадри українських полків, творення окружних військових комітетів ішло легко. Там ініціятиву переняли старшини. Де не було ніяких українських частин, там праця не могла вийти поза формальні початки. Значне число кадрів східно-галицьких полків було розміщене по інших краях

Австро-Угорщини або на території Польського Королівства і звязок з ними був утруднений.

У Східній Галичині і Буковині були тоді розташовані такі кадри полків з українською більшістю: Львів, як уже згадано; Перемишль — 45 п. п., на половину українсько-польський[4]); Журавиця коло Перемишля 9 п. п.; Ярослав 77 п. п.; Станиславів — 95 п. п. і 20 п. стр.; Коломия — 24 п. п. і 36 п. стр.; Золочів — 35 п. стр. (кадра приїхала з Моравії щойно 30. жовтня); Чернівці — вишкіл і деякі боєві частини УСС. і кадра 41 п. п.; Вижниця — кадра УСС.

Щодо національно-чужинецьких військ, то вони були розкинені майже по всіх містах Сх. Галичини і являлися для української військової орґанізації грізною небезпекою. Була це переважно артилерія, малі частини піхоти і всілякі реквізиційні, харчеві, муніційні та робітничі відділи.

Боєві частини східно-галицьких полків були переважно на фронтах, італійському і сербському, а деякі на Україні. Увійти в якийсь звязок з тими полками Центральний Військовий Комітет не мав уже змоги ні часу. А як пізніше показалося, два-три такі полки, стягнені завчасу з фронту до краю, булиб інакше рішили долю своєї батьківщини. Завинила тут українська парляментарна репрезентація, що за довго вірила в істнування старої Австрії та за пізно взялася до будови української держави і за пізно зажадала від австрійської головної команди перенесення деяких східно-галицьких частин на територію Сх. Галичини. Це останнє було тепер уже невикональним, бо на фронті австрійської команди ніхто вже не слухав, ані не було вже фізичної змоги відправити ці частини правильно і на час на місце призначення.

Делеґати Центрального Військового Комітету інформували про хід військової орґанізації український політичний провід, одержуючи від нього дальші інструкції. Загальною інструкцією було: вести працю, але так, щоби не попасти в конфлікт з австрійською військовою владою. Якийсь самочинний виступ військової орґанізації був неможливий,

[4]) З причини цілковитої недостачі в ньому старшин українців цей полк не входив зовсім в рахунок.

бо всі ждали вказівок з Відня, хоча, там все переверталося, Австрія розліталась, а на її розвалинах творилися нові держави. З огляду на те Центральний Військовий Комітет видав окружним військовим командам заклик: орґанізуватися так, щоб кожної хвилини бути готовими до виступу!

Слабою стороною Військового Комітету була його персональна припадковість. Завдяки цій припадковости осіб Комітет не мав довгий час орґанізаційного референта, аж нарешті сотників, поручників і четарів виручив з конечности молодий підхорунжий. Ще трудніша була справа з особою команданта, якого Комітет досі не мав. Ніхто з дотеперішніх його членів на це не надавався, ані не мав таких аспірацій. Стати головою орґанізації, що обіймала своєю сіткою весь край і мала лягти в основу далекосяглих грядучих подій, не поривався перший ліпший амбітник. Вправді Українська Національна Рада намітила кандидата на це становище в особі сот. УСС. Дмитра Вітовського, що находився зі своєю частиною на Буковині, однак не зроблено нічого, щоби стягнути його завчасу до Львова.

Дня 20. жовтня поїхав пор. Рудницький в тій справі до кошар УСС. у Вижниці. Всі старшини УСС. були певні, що до справжньої війни з Польщею не прийде. В найгіршому разі українцям прийдеться мати діло з повстанням польської людности і то тільки по містах. Збори старшин згодилися, щоби головою Центрального Військового Комітету став сот. Вітовський, але одночасно заявилися проти тодішнього команданта УСС-ів, архикнязя Вільгельма, встановляючи на випадок перевороту у Львові і свого виїзду до столиці краю командантом сот. Букшованого. Не виплатиться, казали, задля архикнязя наражатися на неласку Антанти, який не має ніяких впливів, доказом чого, що не може для УСС. добути навіть черевиків.[5])

Окрема старшинська депутація пішла в справі сот. Вітовського з куртуазії до архикнязя Вільгельма в Чернівцях. Архикнязь віднісся до справи дуже прихильно і заявив, що

---

[5]) Сот. І. Рудницький: Спомини львівських листопадових днів 1918 р. в „Українськім Скитальці“ ч. 1. з 1920 р.

готов все зробити, щоби тільки українцям допомогти. Обіцяв ужити всіх впливів, щоб УСС. перейшли до львівського ґарнізону. Покищо згодився, щоби сот. Вітовський виїзджав на два дні що тижня до Львова, та просив, щоби його бодай раз на тиждень інформували про стан справи.[6])

На приїзд сот. Вітовського ждали у Львові нетерпеливо, бо військовий командант українцям був уже дуже потрібний. В останніх днях провід військової орґанізації обняв провізорично пор. Бубела. Аж дня 30. жовтня приїхав сот. Вітовський і прийшов до Військового Комітету якраз підчас засідання, на якому було вже біля 20 старшин і член Української Нац. Ради, Іван Кивелюк. Засідання ішло під знаком зденервування, бо з Відня прийшли вісти, що полудневі славяне проголосили свою югославянську державу і відірвалися від Австро-Угорщини, так само чехи, а поляки встановили в Кракові Польську Ліквідаційну Комісію, що обняла адміністрацію західної Галичини.

Вітовський був одним з найпопулярніших стрілецьких старшин. Чистий характер, гарний промовець, завзятий націоналіст-самостійник і тому серед стрілецтва займав місце його духового провідника. Ще того самого дня виготовлювано під його проводом подрібні інструкції для окружних військових комітетів, від яких поприїздили були курєри за приказами.

Тимчасом стало аж надто очевидним, що поляки приготовляються до заняття Східної Галичини. Наладили всі цивільні і військові орґани і приказали їм ждати слушної хвилі, а покищо вводити на місце дотепер обовязуючих постанов рішення польських чинників, що були передньою сторожею майбутнього польського уряду. Як дрібний зразок польських приготовань, щоби заняти Східну Галичину, міг служити факт, що Львів раптом переповнився омундурованими і неомундурованими польськими леґіоністами а по провінціональних містах розїхалися польські висланники, щоби списувати своїх боєздатних людей, орґанізувати їх і наді-

---

[6]) За Вітовським їздив до Черновець одночасно делеґат Української Національної Ради, д-р В. Панейко.

лити всім, що буде потрібне у свому часі. Та всетаки українці не рахувалися з тим, що той час уже дуже близько, прямо за плечима, бо, як відомо, Національна Рада визначила політичні орґанізаційні збори у Львові на день 1. листопада, а по повітах на день 6. листопада.

Події бігли за подіями, зміняючи що днини а то й що години ситуацію. І на засіданні Національної Ради 30. жовтня вечером радили вже над тим, що робити в найблизчому часі: чи ждати директив екзекутивної делєґації з Відня, чи самостійно приступити до захоплення влади в краю. Важке слово в цьому моменті мала вже українська військова делєґація, що під проводом сот. Вітовського брала також участь в нарадах. Цікаво було знати, в якій стадії находиться орґанізація українського війська та чи воно готове до своєї ролі. Заступники військового комітету дали зовсім вдоволяючі інформації, наслідком чого запало рішення Національної Ради піти на другий день до намісника Гуїна і зажадати від нього передачі влади.

А на другий день, 31. жовтня ранішні ґазети принесли вістку, що Польська Ліквідаційна Комісія має 1. листопада перенестися з Кракова до Львова й перейняти від австрійського намісника владу над цілим краєм. В домівці Народнього Комітету зійшовся гурток членів Національної Ради і в нервовому напруженню ждали на приїзд з Відня посла д-ра Цегельського, що мав привести вісти і потрібні інструкції від президії Національної Ради. І справді коло полудня він явився та оповів, що Австрія вже розлетілася, що австрійський уряд, не маючи змоги виконувати державної влади у Сх. Галичині, рішився нібито передати цю владу в руки Української Національної Ради, що таку інструкцію одержить намісник Гуїн, а навіть, що така телеґрафічна інструкція з Відня мала, мовляв, вже вийти до Львова.[7])

Падав холодний, осінній дощ, як коло 2 год. зполудня вибралася депутація Української Національної Ради до намісника ґр. Гуїна. В склад депутації входили: д-р Кость Ле-

[7]) Пізніше кружила чутка, що поляки в Кракові переловили цю телеґраму і дальше до Львова не пустили.

вицький, Іван Кивелюк, о. Ол. Стефанович, д-р Сидір Голубович, д-р Льонгин Цегельський і д-р Степан Баран. У ждальні намісника депутація стрінулася з кількома польськими політиками, що вже виходили з авдієнції, між ними з Вітосом, членом екзекутиви Польської Ліквідаційної Комісії. Доказ, що й поляки не засипляли справи.

Провідник депутації д-р Кость Левицький зажадав від намісника передачі державної влади у Сх. Галичині Українській Національній Ради, опираючись на праві самовизначення українського народу, що вважає цей край своєю національною територією та створив Українську Національну Раду як свою конституанту. Покликався притім на цісарський маніфест з 16. жовтня 1918 р., що признав українцям це право, а вкінці вказав на небезпеку, яка грозить українському народові від сусідів, що взяли вже у свої руки західну частину краю, а тепер готовляться заняти ще й східну. В доповненні цих слів д-р Цегельський подав до відома намісника, що останній австрійський уряд рахується з фактом розпаду Австро-Угорщини і вислав навіть йому, ґр. Гуінові, як останньому галицькому намісникові, окрему інструкцію в справі передачі державної влади українцям.

Намісник, явно збентежений, відмовив цьому домаганню. В цій справі, казав, він не дістав ніякого приказу з Відня і тому вважає своїм обовязком оставати дальше на становищі австрійського намісника. Свого уряду не зложить також у корить поляків, хоча й вони домагаються цього, бо на його думку Галичина має оставати під австрійською владою аж до вирішення справи мировим конґресом. Якби він передав владу одним чи другим, то нарушив би цим свій обовязок цісарського намісника і довів би до страшної боротьби між обома народами.

На заввагу, що дальше зволікання може довести до проливу крови у Львові, відповів ґр. Гуін, що має у Львові певні пробоєві курінi, один мадярський, другий німецький, а вони дають йому таку силу, що здушить кожний прояв ворохобні у Львові.

Становище намісника супроти домагань української де-

леґації заперечило рішучо не тільки голословним версіям, подаваним тоді деяким з українців за факт, начеб віденський уряд приказав ґр. Гуїнові передати державну владу українцям, але й твердженню польських публіцистів про якісь коншахти австрійської влади з українцями в справі державного перевороту у Сх. Галичині. Навпаки спомини посла Вітоса про його тодішню авдієнцію у ґр. Гуїна[8]) свідчать, що намісник сприяв полякам, а рахуючися радше з польським державним переворотом у Львові, старався приєднати собі Вітоса, який на його думку мав відограти у польській державі поважну ролю.

Дальша розмова з намісником була зовсім зайва і тому відпоручники Української Національної Ради відійшли. До військового команданта, від якого на випадок корисної полагоди справи намісником українці мали жадати передачі військової влади, вони вже не ходили. Хтось довідався, що ґен. Пфефер наказав строге поготівля обох пробоєвих курінів. Було очевидне, що представники австрійської влади у Львові грають на зволікання, дожидаючи приїзду Польської Ліквідаційної Комісії або варшавського державного комісаря, щоби передати їм всю владу в краю.

Депутація вернула до салі засідань Народнього Комітету,[9]) де ждала решта Української Національної Ради і подала до відома відповідь намісника. Зібрані обмірковували, що дальше робити: чи дожидати сподіваної інформації від президії Національної Ради з Відня, чи зараз приступити до діла. По запевненням д-ра Цегельського того самого дня, 31. жовтня на раді міністрів у Відні має запасти рішення, щоби владу у Східній Галичині передати Українській Національній Раді. На другий день, 1. листопада урядовий курєр мав привезти це рішення з цісарським підписом до Львова і вручити намісникові. Тому виринула думка, яку підтримували д-р К. Левицький і д-р Цегельський, чи не краще послухати вказівок віденської виконуючої делеґації Україн-

---

[8]) Оголошені в тижневнику „Piast-i“ і повторені „Gazet-ою Lwowsk-ою“ з 22. листопада 1928, ч. 269.

[9]) В домі „Просвіти“ на першому поверсі.

ської Національної Ради і заждати, аж приїде курєр з Відня.

Відкладанню справи, хочби на короткий час, спротивилися рішуче відпоручники Українського Військового Комітету, яких також запрошено на це засідання. В імени цього Комітету заявив сот. Вітовський, що до виконання військового перевороту все підготовлене і вже неможливо його відложити. На випадок відложення він, як представник української збройної сили, не може взяти на себе відповідальности за дальший хід подій, бо завтра українці можуть бути вже безсильні супроти польської переваги. Справа може вдатися тільки зараз. Як цієї ночі ми не візьмемо Львова, то завтра візьмуть його напевно поляки.

— Чи ви є справді приготовані до виконання військового перевороту? — хотів ще раз знати д-р К. Левицький, обережний на всі боки.

— Цілковито! — відповів сот. Вітовський.

— Чи маєте настільки військової сили, щоб обсадити й держати місто?

— По дотеперішнім обчисленням маємо.

— Чи будете розпоряджати потрібною кількістю зброї і муніції, щоби здавити евентуальний польський опір?

— Без найменшого сумніву.

— Чи будете мати достаточні запаси харчів?

— Здобудемо повні маґазини.

— Коли думаєте приступити до перевороту?

— В ночі коло 4 год. досвіта. Українські вояки під проводом українських старшин обезброять усі неукраїнські військові частини та обсадять будинки всіх державних, краєвих і міських установ. Те саме має статися в цілому краю.

Рішучість і самопевність представника військового комітету поділали переконуючо навіть на тих учасників наради, що досі ще вагувались і хотіли ждати чогось із Відня. Всі згодилися зі становищем української військової організації, для якої Австрія і Відень перестали істнувати.

Щоби не було ніяких сумнівів щодо дальших подій, які могли скластися на випадок, якби українці рішилися були здержатись з переворотом і ждати дальше на розпорядок

австрійського уряду, слід перенестися до Відня, де під натиском Української Парляментарної Репрезентації рада міністрів пробувала тогож дня поладнати справу Східної Галичини. В цій справі австрійський уряд відбув дня 31. жовтня аж два засідання, а про їхній висдід говорять протоколи цих засідань, які даємо в дослівнім перекладі:

I. Протокол міністреської ради, що відбулася у Відні, 31. жовтня 1918 р. під проводом президента міністрів д-ра Лямаша (M. R. Z. 67.)

„При третій точці наради переходить президент міністрів до депеші польської управи, що уконституувалася як ліквідаційний комітет для краю, та до бажання українців про поділ адміністрації, що остає з цим у звязку. Він вносить, щоби на цю депешу відповісти ось як:

Уряд не підносить ніякого заміту проти того, щоб згідно з думкою обєднання польських областей Австрії з незалежною польською державою, адміністрація цих областей вже тепер перейшла в руки польських заступників, і він радо заявляє готовість увійти в переговори з цим заступництвом про невирішені питання. Одначе уряд при цьому безумовно застерігається, що польське заступництво не буде розтягати своєї діяльности на українські землі, признаючи українській нації рівне право на утворення самостійного державного орґанізму, якого границі будуть устійнені на підставі порозуміння народів, або мировим договором.

Оцим визначується рівночасно провідну лінію, як ставитися до українських бажань.

Міністр суспільного здоровля[10]) каже, що таке ставлення справи не можливе до прийняття для українців. Міністр д-р Ґалецкі[11]) думає, що також з польського боку буде спротив проти такого становища. Але в усякому разі він готов особисто зайняти це становище, бо

---

[10]) Українець, д-р Іван Горбачевський, професор чеського університету в Празі.

[11]) Польський міністр для Галичини

воно покривається зі словами цісарського маніфесту із 16. жовтня.

Після довшої дискусії, в якій брали участь майже всі члени кабінету, переважаюча більшість одобрює внесок президента міністрів".

Того самого дня вечером відбулося друге засідання ради міністрів і з нього списано:

II. протокол міністерської ради з 31. жовтня 1918 р. під проводом президента міністрів д-ра Лямаша. Неприсутній міністр суспільного здоровля д-р Горбачевський (M. R. Z. 68.).

„До третьої точки наради президент міністрів заявляє, що українці не прийняли формули, установленої на останній раді щодо передачі полякам адміністрації в Галичині. Вони добачують в цьому тільки академічне признання, що не має ніякої практичної вартости, бо поляки дійсно мають у своїх руках адміністрацію. Вони настоюють з найбільшою рішучістю, щоби вже тепер перевести розмежування. Вони готові запоручити полякам означені свободи, одного поляка приймити до свого уряду та признати йому право „veto" у всіх польських справах.

Після довшого пояснення цілого ряду питань президент міністрів ставить запит, чи не було би можливим піти на зустріч безперечно оправданому домаганню українців про власну адміністрацію тим способом, щоби староства з більшістю українського населення обсадити українцями.

В дальшій дискусії рада міністрів рішає дати українцям отсі признання: уряд негайно доручає намісникові в усіх областях Східної Галичини з українською народністю обсадити староства і повітові дирекції скарбу урядовцями української національности в порозумінні з Українською Національною Радою. Один із цих старостів буде призначений начальним органом.

Також на залізничих стаціях цих повітів будуть призначені залізничі урядовці української національности, оскільки такі найдуться. Оскільки основний за-

кон про судейську владу цьому не противиться, будуть у цих повітах назначені судді української національности, якщо такі найдуться. Треба подбати про відповідний приріст урядовців у всіх згаданих катеґоріях.

Відень 31. жовтня 1918.

Ляммаш".[12])

Отже справа представлялася інакше, ніж про це оповідав д-р Цегельський і чого сподівався дехто з львівських українців. Було теж зовсім інакше, ніж кажуть деякі леґенди про якийсь пакт між австрійським урядом і українцями в справі передачі державної влади у Сх. Галичині. Тоді, коли всі австрійські народи: чехи, поляки, південні слявяни, мадяри, а навіть німці творили зовсім незалежні національні держави, не оглядаючись на конаючу габсбурську монархію, коли навіть Українська Національна Рада проголосила була вже власну державу, австрійський уряд, незрячий і глухий на все, що діялося довкола нього, признавав ласкаво українцям тільки теоретичне право на національний державний орґанізм. В практиці не годився навіть на поділ Галичини, обіцюючи як на глум тільки обсадити деякі староства, скарбові уряди та суди українськими урядовцями, оскільки вони найдуться... Здорово кепкував собі австрійський уряд з українських політиків, що до останньої хвилі трималися пупко австрійської клямки.

Тимчасом поляки готовилися преспокійно обняти державну владу у Східній Галичині і то з двох польських осередків нараз: з Кракова і Варшави. Приїзд Польської Ліквідаційної Комісії з Кракова до Львова був заповіджений зовсім явно на день 1. листопада. Одночасно варшавський уряд вибирався на Львів. Свідчить про це тайний приказ шефа польського головного штабу, ґен. Розвадовського, для ґен. гр. Лямезана у Львові, який одержав таку телеґраму:

Варшава, 1. листопада 1918, год. 10 м. 45 перед полуднем.

---

[12]) Д-р Кость Левицький: Розпад Австрії й українська справа. „Воля", 1920. ч. 2.

„Князь Вітолд Чарториський призначений ґенеральним комісарем для цілої Галичини і зараз обіймає управу краю з рук ґенерала намісника ґр. Гуіна.

Начальну команду війська в Галичині обіймає аж до дальшого розпорядження ґенерал дивізії Пухальський. Польським військовим командантом у краківському окрузі є бриґадієр полк. Роя. Для Львова призначений ґенерал ґр. Лямезан.

Польське військо має бути негайно святочно заприсяжене. Треба візвати населення до спокою і порядку. Населення непольської народности треба уважати заприязненим, доки збереже спокій. Відмарш австро-угорського і німецького війська наступить після повного управильнення відносин. Переїзджаючі транспорти цього війська мають бути негайно пропущені. Польське військо має носити однострій давного допомогового корпусу, а коли це не дасться перевести, що найменше польського орла на шапці. Українське військо, оскільки появиться, треба вважати запрязненим, розуміється, якщо збереже найповнішу невтральність. На випадок конфлікту треба його розброїти, перешкодити кожному виступові, проступки карати безоглядно, запевнити функціонування державних установ. Саботаж і грабунки карати негайною дорогою".

Підпис: Ексцеленція Розвадовський, шеф польського головного штабу".

Всі ті ускладнення ситуації за границею і в краю, всі нові труднощі, що накопичувалися довкола української справи, потверджували тільки погляд про гостру актуальність і невідкличність активного виступу української військової організації.

V.

ЯК ПЕРЕВЕДЕНО ДЕРЖАВНИЙ ПЕРЕВОРОТ?

Військові прикази для краю. — Утворення „Української Ґенеральної Команди". — Мала збройна сила. — Воєнна рада в Народньому Домі. — Плян перевороту. — Перед виконанням. — Знамениті звідомлення. — Як пішло розброєння в поодиноких касарнях? — Рапорт головного команданта.

А тимчасом Центральний Військовий Комітет був уже при роботі. Він не ждав уже на ніякі вказівки від політичних чинників, бо вісти, які наспіли в останньому часі з Відня, Кракова і Варшави, були для нього найкращими вказівками. Зараз після відмовної відповіди намісника Гуїна, не ждучи дальших постанов Української Національної Ради, Центральний Військовий Комітет зібрався негайно в одній з кімнат Народньої Гостинниці, де відбувалися звичайно його сходини, на коротку нараду і рішив вислати зараз окружним військовим комітетам прикази. Тому, що посідання Львова рішало про долю цілого краю, прикази перш усього звертали увагу на конечність допомоги для столиці краю. Осередками, що могли дати швидку допомогу, були в першу чергу Чернівці з околицею, де були розташовані частини УСС-ів, Станиславів з двома кадрами, Коломия і Золочів з одною кадрою. Інші міста не розпоряджали військом, або, як Перемишль, самі потребували його для себе.

Приказ для УСС-ів, висланий старшинським курєром на руки сот. Букшованого, був такого змісту:

Команда Українських Січових Стрільців

Чернівці.

В ночі з 31. жовтня на 1. листопада ц. р. Українська Національна Рада переймає владу над українськими зем-

лями Австро-Угорщини. Тої ночі українські військові частини займають Львів. Те саме заряджено по всіх містах Східної Галичини.

Всі частини УСС-ів мають переїхати до Львова. Боєві частини, що находяться в Чернівцях, мають виїхати зараз, не гаючи ні хвилини часу. Труднощі в доставі потягів опанувати силою. Переведення акції в Чернівцях оставити 41 п. піхоти.

Перший уступ цього приказу повторювався в приказах для всіх окружних військових комітетів, а опісля приказувано:

Окружний Військовий Комітет

Коломия.

Після одержання цього приказу негайно опанувати місто. Оставити відповідну до місцевих потреб залогу, решту війська вислати негайно до Львова. Оскільки Станиславів потрібував би допомоги, слід її уділити.

Окружний Військовий Комітет

Станиславів.

Оставити відповідну залогу для вдержання міста, а решту війська вислати через Стрий до Львова. В Болехові має бути більше число польських леґіоністів. Якщо це правда, очистити по дорозі район Болехова і Стрия.

Окружний Військовий Комітет

Золочів.

Зайві частини вислати негайно до Львова.

Окружний Військовий Комітет

Перемишль.

Найдальше до 4. год. опанувати місто. Залізнодорожний міст на Сяні за всяку ціну до тої години знищити.

Прикази для тих окружних військових комітетів, де не було українських військових частин, і до всіх повітів Східної Галичини вислано більш-менше такі:

Українська Національна Рада переймає державну владу в свої руки. В ночі з 31. жовтня на 1. листопада українська залога Львова займе місто.

В кожному повіті Східної Галичини слід перейняти державну владу власними силами. Зібрати як найбільше боєздатних селян, а якби сусідній повіт потрібував допомоги, вислати їх до того повіту. Всі уряди обсадити певними людьми і т. д.[1])

Всі прикази були підписані сот. Вітовським.

Тільки з деякими повітами Центральний Військовий Комітет мав певний звязок і там були вже встановлені команданти. До інших повітів вислано прикази на руки відомих українських громадян. Коло 4 год. попол. відїздили зі Львова з приказами останні курєри.[2])

В часі, коли висилано прикази на провінцію, сот. Вітовський з кільканацяти іншими старшинами перенісся до дому „Просвіти" і тут у кімнаті на першому поверсі укладали плян дальшої акції. Обміркували ще раз сили, якими могли напевно розпоряджати у Львові, а також евентуальні ворожі сили. І вже на самому початку вразила всіх немила несподіванка. Українські військові сили показалися тепер меншими, ніж досі їх обчислювано. Майже всі команданти подали тепер значно менше число певних українських вояків. В 15 п. п. начислювано їх лише 450, в 19 п. стрільців 350, командант 50-го вартового куріня[3]) передбачував великі трудноші в роззброєнні чужинного елєменту, а командант 30. куріня стрільців[4]) заявив, що взагалі не бере на себе ніякого зобовязання. В переддень акції ніхто не важився бути оптимістом і прибільшувати числа. Кожний командант подав тільки тих, на котрих міг числити без ніякого сумніву. Отже можна було числити з певністю тільки на яких 1,400 вояків і 60 старшин. Така приблизна була сила на початок перевороту, на обсадження

---

[1]) На основі докладу Д. Паліїва.

[2]) Переважно студенти теольоґії.

[3]) Находився в австрійській касарні при вул. Театинській.

[4]) Цей курінь, розташований в артилєрійській касарні Фердинанда при вул. Городецькій, був збираниною ріжних народностей, між якими українці зовсім губилися.

поверх 200-тисячного міста, з невідомим числом польської боєвої сили, з невідомою поставою німецьких і мадярських військ.

Годі було передбачити, як поставляться до українців австро-угорські війська, хоча з огляду на останні вісти з Відня радше можна було припускати, що вони останугь невтральними, чим виступлять активно проти українських військ. Зате було цілком певним, що проти української акції виступлять поляки. Стан польської військової орґанізації і численність їхньої боєвої сили був для українців тайною. Але ніхто тоді не сумнівався, що поляки до перевороту приготовані, що мають тайні військові орґанізації та що у Львові повно польських леґіоністів. Що правда, українці здавали собі справу з того, що небезпека від польської збройної сили могла загрожувати тільки у Львові та по містах, де польське населення творило велику більшість, зате за решту краю могли бути спокійні. Взагалі, не беручи під увагу Львова, де революційні вигляди стояли під знаком питання, державний переворот мав запевнений успіх.

Коло 5 год. плян акції у Львові був готовий. З тою хвилиною Центральний Військовий Комітет став „Українською Ґенеральною Командою" і перенісся до Народного Дому. Всіх, хто тільки був під рукою, вислано на місто шукати старшин українців на загальну воєнну раду.

Коло год. 8 вечером у великій шкільній кімнаті на третім поверсі (від вул. Корняктів) зійшлося яких 35 старшин, що були зайняті при місцевих полках і командах або находилися припадково у Львові. Наради відкрив сот. Вітовський, короткою промовою, в якій зясував найновіші політичні події за границею і в краю та вказав на завдання, яке має сповнити українське військо. Подавши подрібний стан львівської залоги, означив силу, якою розпоряджає Українська Ґенеральна Команда, числом 1,400 людей, з чого 800 вояків можна вжити до обсади команд і ріжних урядових будинків та маґазинів, а коло 500 могло служити як залога в касарнях, стійкова служба на вулицях і варта при інтернованих частинах неукраїнської народности. Плян виконання перевороту: україн-

ські старшини мають заалярмувати в ночі залоги касарень, при помочі українських вояків роззброїти вояків неукраїнської народности і взяти їх під варту, а потому поодинокі відділи, відповідно озброєні, під командою українських старшин мають удатися на місто й обсадити визначені для них обєкти. Початок виконання: 4 год. досвіта.

Промова сот. Вітовського зробила на зібраних нерівне враження. Багато старшин довідалось про плян військового перевороту вперше і в них будився сумнів, чи переворот удасться. Одні з них звертали увагу на поважну ще силу, якою розпоряджає австрійська влада. Інші вказували на українську непідготованість, бо були ще в краю кадри, з якими Військовий Комітет не мав часу порозумітися. Один промовець радив навіть відложити роззброєння на який тиждень, а тимчасом зміцнити свою орґанізацію та поаґітувати серед обох небезпечних курінів у Львові. Одначе Вітовський пригадав, що Польська Ліквідаційна Комісія є вже в дорозі до Львова і тому мусимо зайняти Львів безумовно ще цієї ночі. Наша честь, казав, вимагає, щоби ми перші взяли владу в краю, хочби навіть прийшлося зараз її втратити. Зрештою в край виїхали вже з приказами курієри, а в Перемишлі вже навіть зачалося.[5]) Кінець-кінців усі рішилися приступити до діла.

З черги старшини дістали від Вітовського точний плян розброєння й обсади Львова українськими військами. Поодинокі завдання він розділив тим способом, що велів встати старшинам, які належли до якоїсь касарні. Найстарших ранґою призначував командантами, відчитував з карток, скільки там є українських вояків, і обчислював, скільки ще їм треба старшин. Тих старшин мали зібрати собі зміж учасників наради. Кожній частині визначив обєкти, які має обсадити.

Показлося, що є ще чимало обєктів, необнятих пляном обсадження (н. пр. військові маґазини при горішній Янівській вулиці, ганґар літаків біля Левандівки і т. п.), а до обсади

---

[5]) Саме приїхав звідтам один старшина з повідомленням про виступ пор. Федюшки.

деяких важних обєктів (н. пр. головний дворець, кадетська школа, а навіть Цитаделя) призначено занадто малі відділи. На жаль більше свого війська не було.

Тому треба було рахуватися на всякий випадок з невдачею. На випадок невдачі плян Вітовського наказував українським військам видобутися зі Львова і податися на схід, в сторону Красного, де мали дожидати дальших приказів.

При обговоренні пляну перевороту показалося, що українське військо може рахувати на співділання українських студентів, ґімназистів та іншого цивільного населення, яке зобовязалося дати кількасот людей. Їх призначено до міліції та розвідчої служби.

Нарада тревала до 10 год. в ночі. Опісля старшини розійшлись гуртками по 5 до 6 осіб на окремі наради, кожний гурток для себе, щоб обговорити подрібно плян у свойому обсягу ділання.

Осталось тільки шість старшин, між ними: сот. Вітовський, сот. Ґорук, пор. Гнатевич, пор. Бубела, пор. Цьокан, чет. Іванчук і підхор. Паліїв. Перший штаб української армії.[6])

У великій шкільній салі настала тишина. Дехто пробував спати на школярській лаві, але не міг. Цеж була ніч повна могутніх поривів збірної волі, широких надій і золотих мрій про свободу рідного народу, затроюваних трівожними побоюваннями невдачі та непевного завтра. Шість годин дожидання, коли кожна мінута здавалась роком, година століттям.

Тільки від часу до часу входили до салі молоденькі розвідчики ґімназисти і приносили вісти з міста. А звіти їх не були веселі: в польському Академічному Домі надзвичайний рух;[7]) в польському „Соколі" починаються якісь збори; на вул. Шептицьких замічено підводу зі зброєю ескортовану поляками.

І все дальше прибігали задихані хлопці та приносили вістки, від яких українським старшинам хмарилися обличча.

---

[6]) Пор. Бубела і підхор. Паліїв перейшли незабаром до Ґенерального Військового Комісаріяту, а пор. Гнатевич виїхав до Станиславова задля переведення місцевої військової орґанізації.

[7]) Там відбувалася студентська забава з танцями.

Значить, поляки знають про українську акцію і приготовлюються до контракції. Підозріння переходило в певність і збільшувало неспокій.

Коло 3 години в ночі пішов пор. Цьокан до мадярського й німецького куріня з відозвами на мадярській і німецькій мові, які видрукувано цієї ночі. Пішов їх переконувати, щоби зберігали невтральність.

Чи згодяться вони на цю пропозицію?

Нараз десь пів до четвертої роздався на вулиці гук вистрілу, а потому людський зойк. За хвилину вбігає до салі ґімназист і оповідає: Поліціянт, зацікавлений рухом в Народньому Домі, встромив голову в браму камяниці, щоби побачити, що там діється. А там вартувало кільканацять вояків з 15 п. п., що ще вечером покинуло касарню і прийшло служити українській справі. Вони втягнули поліціянта до середини й розброїли його. На допомогу поліціянтові явився незабаром один його товариш, а коли він не дався роззброїти і почав тікати, один вартовий стрілив і ранив його в ногу. На гук вистрілу збіглося кількох інших поліціянтів і прохожих, що занесли раненого до поблизької брами а пізніше забрали до шпиталю.

Інцідент будь-що-будь не бажаний і, річ природна, викликав у самому штабі велике занепокоєння. Заалярмована поліція готова впасти до Народнього Дому і все викрити, а до четвертої бракує ще пів години. Виринула гадка, чи не перенестися негайно в інше місце, наприклад до Народньої Гостинниці. Одначе така зміна перервала би звязок з військовими частинами і викликала би на самому початку замішання в акції. Тому рішено лишитися таки в Народньому Домі. А поліція сюди більше не показалася, мабуть заскочена вже українським переворотом у своїй касарні.

Тимчасом розвідчики доносять, що в польському Академічному Домі і Соколі вже спокійно. По місті не видко також ніякого руху.

На ратушевій вежі вибила четверта година! Значить — зачалося...

Вернув пор. Цьокан. Говорив з командантами чужинець-

ких курінів і ті запевнили його, що останутъ невтральними. Немов частина тягару впала з плечей.

Год. 4.15. Вбіг на салю пор. Белей з команди двірця Підзамче і каже, що його люди — кільканацятъ „стариків“ з вартового відділу — відмовляють йому послуху. Він їх вговорював, просив, та вони боятъся „бунтуватись“. Прийшов за допомогою. Йому приказали вертатись і за всяку ціну обсадити дворець.[8])

Невже так всюди піде?

Минає з пів години. Знадвору чути гамір. За хвилю приходить один старшина і голосить: „Два скоростріли і 50 людей з 19 п. стрільців стоять на подвірю!“ Справді, стоять на подвірю перші українськи вояки з синьо-жовтими ленточками на шапках.

Згодом приходить звідомлення на письмі: намісництво заняте! Хор. Сендецький з 75 вояками обсадив головний будинок і палату намісника ґр. Гуїна, якого й на місці інтерновано. Задля його сторожі приділено старшину.

Приходить друге звідомлення — з ратуша, який обсадив пор. Мартинець відділом, зложеним з 13 старшин, 180 вояків і 4 машинових крісів!

Третє звідомлення: чет. Марак обсадив команду площі (Platzkommando) двома старшинами і 42 вояками! Четверте звідомлення: чет. Трух заняв військову команду (Militärkommando), причім ґен. Пфефера інтерновано; пяте: чет. Витвицький обсадив Австро-угорський Банк і т. д. і т. д.

Інтересне було роззброєння військової поліції, яке перевів чет. Л. Огоновський при допомозі пор. Кречковського, чет. Клима і ст. десятника Слободяна. В касарні поліції (при вул. Казимирівській) находилося тоді вільних від служби яких 200 людей, з того половина українців. Заалярмовано залогу, зібрано на подвірю і коли чет. Огоновський, активний поліційний старшина, удався з пор. Кречковським до канцелярії роззброювати старшин, четар УСС. Клим занявся на подвірю вояками.[9])

---

[8]) На основі докладу Д. Паліїва.

[9]) Доклад очевидця.

— Хто не українець, виступити наперед! — роздалась команда поліційного фельдвебля Слободяна.

Приказ виповнило коло 100 людей.

— Зложити кріси, револьвери і куплі на землю! — був дальший приказ.

Почулися голоси невдоволення, що, мовляв, ніяково кидати зброю в болото, тощо. Тоді приказ повторив чет. Клим, що саме прийшов був з відділом 19 полку стрільців, заявляючи, що проти непослушних ужиє зброї.

І цей приказ був виконаний. Роззброєних відведено до касарні, де взято їх під варту, а оставших на подвірю українців, після короткої промови чет. Клима, заприсяжено на вірність українській державі. Заприсяжених поділено на відділи по кількадесять людей і зараз таки відправлено до обсади ріжних будинків. Відобрану зброю відвезено фірами до Народнього Дому.

Без перешкоди пішло також роззброєння поліційних старшин, що без опору погодилися зі зміненою ситуацією. Комендант поліції, чех, навіть ґратулював українським старшинам з приводу обняття влади українською державою.

Гладко пішло роззброєння по інших касарнях. Прикладом хай послужить касарня при вул. Зиблікевича, де містився супровідний курінь 41 п. п., зложений з молодих жовнірів ріжних народностей.[10]) Коло 4 год. досвіта приходить сюди гурт старшин українців під проводом пор. Мартинця, що робив тут службу. Вартовий на брамі не хотів спершу пустити до середини чужих людей, а так само командант варти, десятник (поляк), здивувався їхнім приходом.

— Десятник, — сказав пор. Мартинець гостро — не впускати до касарні більше нікого! На касарню ладиться напад з міста, тому я привів на поміч старшин з інших полків.

І частина старшин остала на подвірю, а інші з пор. Мартинцем пішли на перший поверх роззброювати дижурного старшину, яким був четар румун. На вид витягнених револьверів він зблід і віддаючи без опору зброю, сказав:„пане по-

---

[10]) На основі споминів пор. Черевка.

ручник, я вже все знаю". Його інтерновано, при чому знищено телефонічну злуку.

Тимчасом командантові варти на подвірю присутність чужих осіб, між якими було кількох підстаршин УСС-ів, видалася підозрілою.

— Чого панове сюди прийшли? — спитав їх після довшої мовчанки. — Я мушу вас арештувати!

— Десятник! — крикнув грімким басом пор. Черевко. — Ви так розумієте дисципліну? Ви стоїте в змові з бандою, що хоче напасти на касарню!

І звернувшись до варти, закомандував:

— Варта на мою команду вперед! Десятник в куті: стій! Віддати револьвер і куплю!

Вмить комендант варти був роззброєний. Варта складалася з українців з виїмком двох румунів.

Опісля старшини опанували швидко склад зброї, де були скоростріли, кріси і револьвери. Ставши панами ситуації, пішли до кімнати поготівля.

— Ставай! Алярм! — роздалась грімка команда. Один старшина пояснює, що на касарню ладиться напад. На місто вимашировують тільки українці, інші народности лишаться в касарні. Тому:

— Українці на право, решта на ліво!

Сталося. Старшини відбирають неукраїнцям зброю і приказують їм спати, а інших виводять на подвіря.

Тепер пішли до кімнат, де спали сотні. Втаємничені підстаршини світили і всюди робилось менше більше те саме. На команду: ставай! алярм! зривалися вояки на ноги. Опісля: українці на право, інші на ліво! Дальше прикз: ряд зправа забирає кріси рядові зліва! А коли це сталося, приказ всім неукраїнцям: спати!

Незабаром вояки українці зібралися в повній зброї на подвірі, де роздано їм муніцію. Швидко сформовано дві сотні, приділено їм старшин, а пор. М. виголосив коротку промову, в якій між іншим сказав: „Досі ми воювали за чужих, а тепер зачинаємо воювати за себе. Сьогодні повстає все українське воящтво, щоби створити українську державу. Маєте слу-

хати тепер українських старшин і Української Національної Ради, що є нашою, найвищою владою!“

Як на глум прибіг тоді до касарні післанець із „Militär-komando“ з останнім австрійським приказом: вислати негайно одну компанію до касарні при вул. Курковій, а одну до касарні при вул. Петра, бо там вибухли „бунти“.[11])

Однак австрійського асистенційного куріня вже не було. Український півкурінь, лишивши в касарні сильну варту для пильнування інтернованих, вирушив на місто. Складався він із 200 вояків з 4 скорострілами і мав творити в ратуші запас, висилаючи стежі по вулицях для вдержання спокою й порядку.

Окрема згадка належить 15-му п. п., що був закватирований в касарнях при вул. Курковій та Яблоновських. Не був це уже той передвоєнний, майже чисто український полк. Від часів окупації Тернопільщини росіянами він доповнявся людським матеріялом з інших країв і тому було в ньому багато чужого елементу з усіх сторін Австро-Угорщини, хоча все ще український вояк переважав. Недавно закватировано в касарні при вул. Курковій ще й 40 польських леґіоністів, що приїхали, витані оваційно польським населенням, з Мармарош Сиготу після припинення їхнього процесу за державну зраду. Присутність такого числа польських леґіоністів у касарні наказувала українцям зберігати тим більшу обережність при роззброюванні цього полку. Тому вже в 7 год. вечером командант касарні пор. Микитка велів перетяти всі телефонічні дроти, що лучили касарню зі світом. Виконання цього наказу пішло гладко. Дижурний старшина, жид, зовсім не противився, а відходячи до дому, зобовязався нікому в місті про це не говорити. Між українцями вояками по всіх кімнатах ішла цілий вечір жива аґітація, підготовлюючи діло, що мало наступити в ночі. На перешкоді був один поручник поляк, що ходив по касарні і конферував з леґіоністами. Українські вояки роззброіли його і хотіли інтернувати. Випустили

---

[11]) Так виглядало в практиці порозуміння українців з австрійською владою, що буцімто співділала при українському державному переvороті.

за браму щойно тоді, коли дав слово чести, що нікому в місті про цей інцідент не скаже.

Ще перед 9 год. тогож вечора явився перед брамою касарні леґіоніст, старший десятник, (сержант) бар. Баталія і настирливо домагався, щоби пустили його до леґіоністів в касарні. Вартовий не пустив, бо мав такий приказ, а коли Баталія штовхнув його, хотячи силоміць перейти браму, цей стрілив, і ранив його в живіт. Раненому дали першу поміч в касарні, а потому відставили до дому, де він незабаром помер.[12])

У звязку з пригодою леґіоніста на брамі становище 40 леґіоністів в касарні стало ще більше непевне і тому команда касарні рішили не ждати з роззброєнням цього відділу аж до 4 год. рано. Вже коло год. 2, після півночі хор. Панас пішов з кількома озброєними вояками до кімнати, де спали леґіоністи, і розставивши своїх хлопців на відповідних місцях, крикнув: „встати!". В один мент усі леґіоністи були на ногах. Хор. Панас закомандував: „позір" і торжественно проголосив:

„На основі приказу Української Ґенеральної Команди як найвищої військової влади приказує вам негайно зложити всяку зброю, яка находиться у вас тут або є деінде укрита. Хто не послухає цього приказу, буде розстріляний. Від цієї хвилини ви всі інтерновані і підлягаєте приказам української військової влади. Зі всякими просьбами звертатися в службовій дорозі до нашого дижурного старшини".

Без найменшого протесту всі леґіоністи стали віддавати револьвери, баґнети, набої, тощо. Крісів вони офіціяльно не мали. Зате мали за шафою укриту зброю, про яку австрійська команда не знала. І звідтам віддали все до останнього набою. Інтернованих списано і поставлено під варту.[13])

Роззброєння вояків інших чужинецьких народностей цього полку переведено в означеному часі і також без найменших перепон.

---

[12]) Пізніше показалося, що Баталію вислала на розвідку польська військова орґанізація, яка вже знала про інцидент з поручником поляком. Оба ті факти довели її до висновку, що роззброєння 15 п. п. перевели українці ще вечером 31. жовтня, хоча це не відповідало дійсности.

[13]) На основі докладу хор. Панаса.

Радість в Українській Ґенеральній Команді, яка перенеслася тимчасом до кімнати на першому поверсі (біля великої салі) росте з кожним звітом, з появою кожного вістового. Побіда на цілій лінії, державний переворот удався!

Все пішло по уложеному пляну. Українські війська обсадили: а) з 15 п. піхоти: головний дворець, головну почту, намісництво, військову команду, Австро-угорський Банк, залізничий дворець на Перзенківці; б) з 19 п. стрільців: залізничий дворець на Личакові, всі військові обєкти в Личаківській дільниці, а крім того вислано з цього полку відділи до розброєння поліції, до охорони Народнього Дому і зміцнення залоги ратуша; в) із 41 супровідного куріння: ратуш і середмістя; г) з 50 вартового куріня: команду площі, маґазин зброї при вул. Підвалля, військові маґазин при вулицях Янівській і Городецькій, дворець на Підзамчу, карні заведення при вулицях Баторія і Казимірівській. Місцеві залоги обсадили Цитаделю, касарню Фердинанда, поліцію, касарню при вул. Зиблікевича і кадетську школу.

Коли стало розвиднюватись і розпочався хмарний, сірий день, ціле місто було вже в українських руках.

Коло 7 год. рано сот. Вітовський явився у голови Української Національної Ради, д-ра Костя Левицького і як головний військовий командант зложив йому рапорт, що українське військо заняло в порядку місто, обсадивши всі важні точки без проливу крови і взагалі без жертв. Д-р К. Левицький подякував сот. Вітовському і побажав йому видержати на занятих становищях, після чого сот. Вітовський запевнив голову української влади, що українське військо буде добре держатися та що українське становище у Львові безпечне.

VI.

ПЕРШИЙ ДЕНЬ УКРАЇНСКОГО ЛЬВОВА.

В руках українського війська. — Настрої українського населення. — Українська Національна Рада переняла державну владу. — Жидівська невтральність. — Перші виступи польської боївки. — Польський опір на Новому Світі і Городецькім. — Головний дворець загрожений. — Польська депутація в Укр. Нац. Раді. — Польські домагання в справі міського самоврядування.

Хто з очевидців забуде той історичний день 1. листопада 1918 р., коли прастарий город князя Льва став знову столицею української держави? В чиїй тямці затерлись могутні враження надзвичайної картини, коли з високої ратушевої вежі, намісництва, сойму та всіх державних будинків, військових і цивільних, замаяли синьо-жовті прапори на знак, що тут влада не австрійська, але українського народу?

Була це пятниця, до того свято по латинському обряду, день Всіх Святих і населення міста тим численніше висипалось на вулиці, гляділо здивовано на цей несподіваний переворот і власним очам не вірило. Навіть загал українців був заскочений цею величезною зміною, що викликувала переворот в їхніх думках і заповідала нові, далекосяглі в наслідках події.

А дійсність була дуже поважна, наскрізь воєнна. В ріжних сторонах міста падали стріли, що правда в повітря, якими українське військо демонструвало свою готовість знищити безпощадно всяке протиділання. Ціле середмістя було обставлене скорострілами. Уставлено їх на чотирох рогах Ринку, звідки розходиться вісім вулиць, коло ратуша, Народнього

Дому, головної варти на площі св. Духа, театру, головної почти, на площах Марійській, Галицькій і Бернадинській. Щоб унеможливити ворожий замах на Народній Дім та обсаджені уряди в центрі міста, українські стежі ревідували всіх прохожих мужчин. Військовим особам, старшинам і рядовикам, що не мали українських відзнак, відбирали всяку зброю. Опору не було ніде. Задержувані підносили слухняно руки в гору і давали себе спокійно обшукувати. В полудне не бачилося на місті вже ні одного австрійського вояка зі зброєю.

Сензацію викликували численні тягарові авта, обсаджені українськими відділами. Переїздили по цілому місті, наїжені скорострілами та крісами і розганяли більші юрби народу, накликуючи їх розійтися. Кріси звернені на всі боки, також у вікна горішних поверхів, готові до стрілу у відповідь на всякий противиступ.

Трамваєвий рух ішов спершу як звичайно. Згодом полишення цеї вигоди для населення показалося дуже небезпечним для української справи. Контроля трамваєвих пасажирів була неможлива, а крім того трамваєва комунікція була корисна для орґанізації противника. Тому вже коло 10 години рано на приказ української військової команди трамваї щезли з міста.

На головному двірці йшов, як звичайно, оживлений рух. Українська залога обсадила всі входи і виходи, тунелі, що ведуть на перон, і урядові кімнаті, позволяючи на перехід тільки тим, що мали леґітимацію, виставлену українською військовою владою, та дозвіл на відїзд. Рух поїздів на захід припинено, зате залізничий рух на схід і південь ішов правильно.

Взагалі українська військова влада вивязалась із свого завдання знаменито. Справність українських старшин і вояків була зразкова. Цілий плян перевороту переведено так прецизійно і дальші розпорядки виконувано так бездоганно, що чужинні військові старшини, яких у Львові було безліч, висловлювались про це з найбільшим признанням.[1])

---

[1]) Навіть Мончинський не годен укрити свойого подиву, називаючи злобно український переворот „німецькою роботою".

Для всіх львовян без ріжниці національности український переворот був великою несподіванкою. І тільки тому, що плян перевороту був тайною для всіх, з виїмком невеликого гуртка українських політиків і військових старшин, він удався. Навіть не всі члени Української Національної Ради знали про нього. Загал українського населення був заскочений доконаним фактом.

Тепер усі свідомі українці здавали собі ясно з того справу, що сталося велике революційне діло, яке зачинає новий період української історії. Вони розуміли і відчували схвильовані до глибини душі, що переживають рідкий історичний момент, який трапляється раз на цілі століття, та що від хотіння і дальшої дієвої справности українського народу залежить тепер, чи цей історичний день стане справді початком нової, кращої долі. Для менше свідомого українського громадянства було тільки певне те, що робиться щось велике і надзвичайне, завалилося щось чуже, а на його місце треба поставити щось нове, своє.

В місті повно народу. Українці зворушені, захоплені і на радощах мало не падуть собі в обійми. Більше чутливі плачуть слезами найвисшої радости, що перевисшає всі особисті втіхи на світі. Українська молодь обох полів увихається всюди з бравурою, заступає публиці дорогу, розпродуючи українські відзнаки.

Всюди видко українських вояків, що з крісами на рамени уважно пильнують спокою в місті. Глядять на них і не можуть надивитись українські громадяне, що прибули з далеких передмість. Своє, українське військо являється їм людьми неначе з казки. І дехто старший не може стриматись, щоб у приступі сердешної радости не заступити воякові дорогу, стиснути міцно його руку, подякувати та побажати щастя. Були такі, що ходили від одного державного будинку до другого, щоби всюди наситити свої очи видом героїв, що доконали такого надзвичайного діла. А вояцтво сповняло гордо свою службу, не дбаючи за те, що ще від вчера нічого не їло і не знало, коли буде змінене. Воно щиро служило національній справі.

На день 1. листопада був заповіджений зїзд українських делеґатів з краю. Зїзд не відбувся, але богато громадян з провінції приїхало і попало несподівано серед відносини, про які може і не мріяли.

Горячим бажанням кожного провінціонального патріота, що попав цього дня у Львів, було дістатися до Народнього Дому, щоби побачити першу українську команду. Однак з огляду на можливу небезпеку всі вулиці, що вели до Народнього Дому, були густо обставлені стійками, які не пускали нікого без окремої перепустки.

А в головній військовій команді йшла важка праця. Вітовський, Ґорук, Бубела та інші старшини, зі слідами непроспаної ночі на лицях, відбирали звідомлення, диктували прикази, давали вказівки, пояснення та інформації. Командна машина йшла спершу нерівно, розмахувалась, а то й скрипіла. Видко було, що щойно твориться і доповняється в оцій безперервній, горячковій праці.

Та вже в передполудневих годинах плян заняття й держання Львова, уложений і переведений в ночі так основно, показався невистарчаючим. Те, що було доцільним на самому початку, не було достаточним уже після кількох годин. Показувалося все щось нове, непередбачене в загальному пляні і всі переочення та недотягнення треба було негайно доповняти. Проста спершу справа в міру її реалізації почала ускладнюватись.

Приходили донесення, що багато важних обєктів ще не обсаджено, що ріжне державне добро як слід не хоронене, що місцями українських стійок і стеж за богато, а в деяких вулицях і дільницях їх зовсім не видати. Виринали непорозуміння щодо компетенції військових стеж і міліціонерів. На міліціонерів приходили вже скарги, що не сповняють як слід своїх обовязків, пропадаючи по приватних домах. Стали доходити перші вісти про ворожі спроби протиділання. Приводили навіть поодиноких людей до самої команди. Крім того зголошувалось багато старшин і стрільців до служби. Та найбільше звалювалось до головної команди ріжних чужонаціо-

нальних старшин за документами на виїзд і всякими інформаціями.

Всю ту масу письменних і устних звідомлень, донесень, пересторог і скарг, масу публичних і особистих справ полагоджувавав невеличкий гурток старшин. Адміністраційний апарат команди не був ще налаштований, поділ праці не встановлений, а в додатку від самого початку відчувався брак військових сил.

Тимчасом на мурах міста появилися дві відозви української цивільної влади, що пояснювали населенню причини і ціль державного перевороту. Одна відозва звучала так:

ДО НАСЕЛЕННЯ М. ЛЬВОВА!

Волею українського народу утворилася на українських землях бувшої австро-угорської монархії

Українська Держава.

Найвищою державною владою Української Держави є Українська Національна Рада.

З нинішним днем Українська Національна Рада обняла владу в столичнім місті Львові і на цілій території Української Держави.

Дальші зарядження видадуть цивільні і військові орґани Української Національної Ради.

Взивається населення до спокою і послуху тим зарядженням.

Під цею умовою безпечність публичного порядку, життя й маєтку, як також засмотрення в поживу вповні запоручається.

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РАДА.

Львів, 1. падолиста 1918.

Одночасно оголошено другу відозву такого змісту:

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДЕ!

Голосимо Тобі святу вість про Твоє визволення з віковічної неволі. Від нині Ти господар своєї землі, вільний горожанин Української Держави.

Дня 19. жовтня Твоєю волею утворилася на українських землях бувшої австро-угорської монархії Українська Держава і її найвища влада, Українська Національна Рада.

З нинішнім днем Українська Національна Рада обняла владу в столичному місті Львові і на цілій території Української Держави.

Український Народе! Доля Української Держави в Твоїх руках. Ти станеш як непобідимий мур при Українській Національній Раді і відіпреш всі ворожі замахи па Українську Деджаву.

Заки будуть установлені орґани державної влади в законному порядку, українські орґанізації по містах, повітах і селах мають обняти всі державні, краєві і громадські уряди і в імени Української Національної Ради виконувати владу.

Де цього ще не зроблено, дотеперішні неприхильні Українській Державі уряди мають бути усунені.

Всі вояки української народности підлягають віднині виключно Українській Національній Раді і приказам установленої нею військової влади Української Держави. Всі вони мають стати на її оборону. Українських вояків з фронтів відкликаєтся отсим до рідного краю на оборону Української Держави.

Все здібне до зброї українське населення має утворити боєві відділи, які або ввійдуть в склад української армії, або на місцях зберігатимуть спокій і порядок, особливо мають бути оберігані залізниця, почта і телеґраф.

Всім горожанам Україської Держави без ріжниці народности і віроісповідання запоручаєтся городжанську, національну і віроісповідну рівноправність.

Національні меншости Української Держави, поляки, жиди і німці, мають вислати своїх відпоручників до Української Національної Ради.

Аж до видання законів Української Держави обовязають дотеперішні закони, о скільки вони не стоять в противенстві до основ Української Держави.

Як тільки буде забезпечене й закріплене істнування Української Держави, Українська Національна Рада скличе на основі загального, рівного, безпосереднього й тайного виборчого права Установчі Збори, які рішать про дальшу будучність Української Держави.

Склад утвореного Українською Національною Радою кабінету і його програму оголоситься.

Український Народе!

Всі свої сили, все посвяти, щоб укріпити Українську Державу!

Львів, 1. листопада 1918.

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА РАДА.

Формально перейнято адміністраційну владу від представника ц. к. австрійського уряду, намісника гр. Гуїна, в полудне. Дня 1. листопада до Львова мав приїхати курєр від президента міністрів Лямаша з інструкціями уряду для гр. Гуїна. Тепер воно було безпредметовим. Новоіменований Українською Національною Радою начальник Української Держави, д-р Кость Левицький (до часу сформування виконуючих орґанів влади) удався в товаристві відпоручників тоїж Ради: рад. Ол. Барвінського, д-р Із. Голубовича і д-ра Л. Цегельського до намісника гр. Гуїна і на підставі доконаного акту перевороту зажадав від нього передачі державної управи краю.

Намісник був незвичайно схвильований останніми подіями у Львові. Він заявив, що є тепер вязнем українського війська і як такий не може виконати ніякого акту на річ Української Держави. Що найбільше може передати свій уряд в руки віцепрезидента намісництва, п. Володимира Децикевича, а він нехай робить, що вважає за відповідне.

Дотична грамота була вже приладжена та підписана і її вручив намісник п. Децикевичеві в приявності української делеґації.

В дальшій розмові сказав гр. Гуїн, що він особисто признає українцям право до Східної Галичини, але як австрійський намісник хотів чекати на виразний приказ з Відня.

Вже по вчорашній конференції з українцями догадувався, що прийде до перевороту, а нині мусить признати, що переведено його зручно. Дивувався тільки, чому його інтерновано.

— Ні, ексцеленціє! Ви для нас тепер приватна, невтральна людина і можете свобідно повертатись, куди хочете.

— Так прошу пропуску чи пашпорту до Відня.

— Радо служимо.

При прощанні старий ґенерал, очевидячки схвильований, подякував за чемну поведінку з ним, побажав успіху і додав знаменні слова:

„Мені старому здається, що справа не піде так легко, як почалася. Ваші противники це завзяті люде...“[2])

Ґр. Гуін був видко добре поінформований.

Відпоручники Української Національної Ради пішли опісля до бюра віцепрезидента Лецикевича як заступника намісника і повторили йому своє домагання, щоби передав їм державну управу краю. На це віцепрезидент відповів, що згідно з цісарським патентом з 16. жовтня 1918 р. та з бажанням українського народу передає свій уряд Українській Національній Раді.

Про передачу і переєм влади списано зараз урядовий протокол і одночасно віддано п. Децикевичеві тимчасову владу намісництва. В першій хвилині зголосилось до служби в намісництві коло 40 урядовців поляків.

Дирекцію поліції обняв з доручення Української Національної Ради д-р Ст. Баран, якому до помочі зголосилось кільканацять урядовців і аґентів з дотеперішнього персоналу.[3])

Австрійському військовому командантові ґен. Пфеферові полишено владу над чужонаціональними відділами, що мали в найблизчому часі зліквідуватися. Зрештою ці відділи оголосили свою невтральність. На вході до касарні мадярського куріня (в школі Конарського при вул. Льва Сапєги) поміщено

[2]) Спомини д-ра Л. Цегельського в „Українському Прапорі“, ч. 230 з 1919 р.

[3]) На ділі аґенди дирекції поліції вів дальше надкомісар Смулка, українець з роду, і то всього три дні, бо пізніше дирекційний будинок найшовся на боєвій лінії.

напис: „Тут є мадярські вояки. Ждемо на наше відтранспортування до Угорщини".

Цілий переворот відбувся зовсім спокійно і без проливу крови — явище в історії революційних актів дуже рідке. Не інтерновано ні одної людини,[4]) нікого не арештовано, не закрито ні одної польської ґазети. Як далеко посувалась українська самопевність, видко з того, що позволено кілька годин трамваям курсувати, щоби тільки публика не нарікала. А коли Вітовському, якого Національна Рада зробила вже отаманом, доніс один очевидець, що до костела Єлисавети польські студенти носять під плащами поховану муніцію, а польські панночки з навантаженими валізками спішать до костела Марії Магдалини, він заявив рішучо:

— Ми переняли владу у Львові не на те, щоби з населенням війну зачинати. Ми війни не хочемо. Нашим завданням є завести і держати лад.

Погляд дуже ліберальний, але з військового погляду неоправданий, як про це переконався комендант у найблизчих годинах.

Для польського населення український переворот був, річ природна, подією дуже болючою. Свідчило про це велике пригноблення, що малювалось на лицях публики, яка збиралась по каварнях або проходжувалася на вулицях. Бо спокійна постава українських військ витворила відразу довіря до нової влади. Корсо на вулицях Карла Людвика й Академічній було більше многолюдне ніж звичайно, а розміщені на рогах вулиць скорострілі зовсім не бентежили людських мас, що переливались спокійно геть і назад.

Жидівське населення держалося своєї вродженої тактики і не знаючи, хто вийде переможцем, заняло невтральне становище. Національно освідомлені жидівські елєменти склали

---

[4]) Ще перед переворотом радив дехто Національній Раді взяти цілий ряд польських закладників. Більшість спротивилась, мовлячи: що сказалаб на це Антанта? В дирекції поліції зараз 1. листопада один поліційний урядовець радив д-рові Баранові інтернувати кількасот визначніших польських діячів і провідників польської молоді, а навіть подав список тих людей, однак Національна Рада цей проєкт відкинула, щоб тільки не дразнити тодішніх „сильних міра". Пізніше показалось, що таке масове інтернування могло відразу спаралїжувати польський опір.

комітет, який розліпив по мурах навіть відозву, взиваючи жидів до спокою та повідомляючи жидівський загал, що твориться окрема жидівська міліція, числом 200 людей, яка має дбати про порядок і безпеку життя та майна в жидівських районах міста.

Та вже коло полудня показався підозрілий рух. Частина товпи, зложена головно з молодих елєментів, почала збиратися у вулицях, що ведуть до Ринку, і не вважачи на спротив та остерігаючі заклики українських вояків, перла вперед. Діялося це особливо на вул. Галицькій та пл. Капітульній. Щоби здержати натиск непевних елєментів на центр міста, де урядувала українська влада, обслуга деяких скорострілів була приневолена дати кілька сальв. Впали ранені, одна особа була вбита, але вдержано потрібний лад.

Дальше показалося, що це не був припадковий конфлікт невинної людности зі збройною силою. Множилися факти, які свідчили про тайну орґанізацію противника, що прохолонув з першого враження і розпочав контракцію. Тут і там стали падати стріли, то з вікна, то з піддашша, то із сутерин чи пивниці, ранячи, а то й вбиваючи українських вояків. Такі прояви ворожого протиділання показалися спершу на західних периферіях міста, але згодом виступили й в інших дільницях, а навіть у середмістю і то вже в полудневих годинах. Для прикладу такий факт:

Серединою вулиці Академічної йшов патролюючий український вояк, Михайло Панкевич, матурист української ґімназії, що служив кілька літ в австрійській армії. Біля аптики Пілєвського приступили до нього несподівано два молодики, одягнені по цивільному, в синїх шапочках, та загрозивши револьверами, візвали його підняти руки. Заки Панкевич зняв з плечей кріса і змірився до вистрілу, грянув стріл з револьвера і ранив Панкевича в голову так, що він упав на землю. Оба напасники щезли за рогом вулиці св. Миколая, а з вуличної публики не знайшовся ніхто, щоби раненого вояка спрятати з вулиці, занести до сіней камяниці. Зате знайшовся хтось, що вхопив із землі кріс і хотів його забрати. До цього не допустив один цивільний українець, що

переніс раненого до сіней і поставив коло нього кріс як його власність. Та коли українець пішов за дорожкою, кріс таки пропав. Раненого перевязав лікар, що мешкав у цьому домі. Опісля українська санітарна стежа відставила його до військового шпиталю.[5])

Таких випадків роззброєння, крівавого або й безкровнюго, було більше. Все те ділялося без всякого сумніву на основі пляну тайної польської орґанізації, що забезпечувала собі тим способом зброю.

Появилися на вулицях також банди шумовиння, що вдавали українські стежі, задержували українською мовою прохожих людей на бічних вулицях і шукаючи по кишенях ніби за зброєю, роззброювали їх з грошей, годинників і т. п.

У звязку з усіми тими явищами отаман Ґорук як комендант міста проголосив у Львові стан облоги. Заборонено всякі збори, не дозволено без окремої леґітимації ходити по місті вечером і приказано зложити на поліції всю зброю й муніцію.

Одночасно видано до українських вояків таку відозву:

„**Братя!**

Твердо стійте! Не випустіть зброї з рук! Згадайте, кілько разів могли Ви покласти голову за чужу справу. Постійте тепер за себе, за свій нарід, за своїх діточок! Памятайте, що вони попалиб в тяжку неволю, якби Ви пустили зброю з рук!

На вас дивиться весь український нарід. У Ваших руках доля Ваша і доля цілого народу. За справедливу справу стоїте в бою, за святу справу свободи народу, за земленьку святу, що належиться селянству.

Нехайже не буде між Вами таких, що далися би денебудь роззброїти хочби більшій силі! Краща смерть зі зброєю в руках, ніж соромна неволя!

Борітся як льви, будьте завзяті і незломні, а побіда нашої справедливої справи певна!“

---

[5]) „Діло“ ч. 252.

В другій половині дня стало ясно, що головна сила противника находиться в західній частині міста, зокрема на на т. зв. Новім Світі, де українські стежі почали стрічатися з правильним обстрілом польських боївок. Їхніми осередками показалися польський Дім техніків в половині вул. Потоцького і школа Сєнкевича на кінці вул. Пільної. Висилані туди сильніші самохідні стежі вертали все зі стратами. Також на вул. Городецькій біля костеля св. Єлисавети збиралися гурми підозрілих людей, які розбігалися щойно під вогнем скорострілів. На поодиноких українських вояків нападали щораз частіше цивільні люди, переважно молодики. У найщасливішому випадку український вояк вертав зі стежної служби без кріса. Поляки полювали перш усього на зброю.

Поважна ситуація почала витворюватися на головному двірці. Була це безперечно одна з найважніших українських позицій, що своїм положенням, висуненим на край міста, творила досить відірваний причілок і вимагала особливо доброї забезпеки. На диво, головна команда призначила до обсади цієї позиції дуже слабу силу, бо всього 47 стрільців з двома скорострілами під командою одного четаря і хоружного. Але й з того невеличкого відділу треба було лишити по дорозі трьох людей на варті в будинку роззброєної жандармерії при вул. Сапєги. При обсаді двірця показалося, що для охорони цієї позиції на просторі кількох квадратових кільометрів треба бодай 150 людей, якими слід було обсадити також товаровий дворець з численними маґазинами ліворуч і цілий лябіринт залізничих майстерень праворуч. Розпоряджаючи невеличкою силою, командант залоги чет. П-ий обсадив слабими стійками тільки головний особовий будинок і дві перонові галі, а в сторону маґазинів і варстатів міг висилати тільки стежі. По вказівкам от. Вітовського його слаба залога мала держати дворець найдальше до 4 год. попол., опісля забезпеку цієї позиції мали перейняти УСС., що повинні бути вже в дорозі.

Вже в перших ранішніх годинах противник зміркував слабу українську силу на головному двірці і почав її відти-



Кадетська школа



От. А. ДОЛУД, командант козацького загону.



Хор. П. ВОЛОДИМИРКО з козацького загону от. Долуда.



Пор. РОМАН ГУЗАР,
член головного штабу Начальної Команди



Хор. УСС. ОЛЕНА СТЕПАНІВНА,
член головної команди.



Харчеві підводи.

нати від міста. В районі т. зв. Копиткового, де сходяться чотири вулиці: Городецька, Доїздова, На бльонє і Дзялинських, почали збиратися юрби цивільних людей, головно залізничників, виявляючи недвозначно свій ворожий настрій супроти українських стеж. Сміливіші гуртки добувалися від вул. Городецької до залізничих маґазинів. Про настрої і наміри польського населення доносили команді двірця українські громадяни, що мешкали в тих сторонах, однак очистити загрожений район не було ким. Аж коло 10 год. рано приїхала з міста сильна самохідна стежа і при помочі залоги двірця очистила Копиткове та відігнала людей зпід маґазинів. Вул. Доїздову закріпила залога двірця, яка, передбачуючи бої, добула зі складу зброї три нові скорострілі і муніцію.

Всеж таки в полудне ситуація на двірці була знову критична. Ворожа юрба натискала зі всіх боків, так, що годі було обігнатися. На самім двірці панував хаос. Потяги привозили безнастанно нові маси людей, що товпилася по галях і ждальнях, викликуючи загальне замішання, серед якого губились українські вояки. Почали проявлятись перші наслідки ворожої аґітації. Українські стійкові, переважно старші люди, невиспані, голодні, перемучені довгою службою, зневірювалися у своє діло і оглядалися, якби з тої халепи вирватися. Деякі кидали зброю і втікали.

Приїхала з Народнього Дому самохідна стежа з пор. Цьоканом. Комендант двірця зажадав підмоги 100 людей з двома старшинами і безумовно теплих харчів, інакше не ручить за свою залогу. В тім часі стали падати на дворець перші стріли. З відїздом пор. Цьокана стрілянина почала змагатись, а його авто ледви перебилося вул. Городецькою назад до міста.

Одночасно зі стріляниною почалася грабіж незабезпечених маґазинів і ваґонів. Грабили цивільні та ріжнонаціональні австрійські вояки, що цілими гурмами валялися по двірці. Стрілянина українських стійок і стеж їх не відстрашувала, навпаки вони відстрілювалися завзято а навіть ві-

добрали українцям один скостріл і вбили двох українських вояків.

А сподівана підмога УСС-ів не приходила.

Під вечір тогож дня зібралася на засідання Українська Національна Рада, якої президія доповнилася представником українських соціял-демократів, д-ром Львом Ганкевичем, що став третім заступником голови.[6])

Заки приступлено до дневного порядку, зголосилася польська делеґація під проводом краєвого маршалка Незабітовського. В склад делеґації входили члени краєвого виділу д-р Домбський і гр. Козебродзький та рад. краєвого виділу Савчинський. Делеґацію прийняв у присутності цілої Національної Ради містоголова Ів. Кивелюк. Провідник делеґації Незабітовський заявив:

— Після того, що сталося, нашим обовязком було тут прийти до вас, щоби шукати шляху до якогось порозуміння та наладнати мирні взаємини між українським і польським населенням. Заки спір між обома народами вирішать ті, що рішають про долю світа, себто побідні держави Антанти, мусимо припинити дальший пролив крови, який вже розпочали деякі шалені голови з нашого боку. Серед пануючої атмосфери назбиралося богато пального матеріялу і може прийти до загального вибуху, а це було би великим нещастям для краю.

Перший відповів рад. Кивелюк, зазначуючи, що львівський переворот стався в імя признаного цілим світом принципу самовизначення на своїй національно-етноґрафічній території. Бо що Вам, панове поляки, належиться — говорив він — є й нашим правом. Розуміється, що дорога до порозуміння між українським і польським народом стоїть отвором, однак під умовою, що поляки признають суверенність прого-

---

[6]) Два дні пізніше перший заступник голови, рад. Кивелюк, найшовся поза фронтовою лінією (мешкав при вул. Сапіги) і силою обставин був поставлений поза скобки цілої української акції. Подібно сталося з д-ром Федаком і деякими іншими членами Укр. Нац. Ради. Колиж 9. листопада голова Ради д-р К. Левицький став головою Державного Секретаріяту, провідником Національної Ради став д-р Л. Ганкевич. Другого заступника голови, д-ра Ів. Макуха не було зовсім у Львові.

лошеної ще дня 19. жовтня Української Держави на етнографічних українських землях Австро-Угорщини. Війська Української Національної Ради закріпили волю українського народу в столиці краю. Вашим першим обовязком є здержати виступи „шалених голов" проти українського війська. Саме тепер від вулиць Городецької і Сапєги наступають польські відділи зі зброєю в руках. Вплиніть на них, а тоді прийде до порозуміння в справі повного збереження ладу, вдержання нормального життя та забезпечення повноти прав усіх національних меншостей!

Член Ради, ред. д-р Лозинський зазначив, що передумовою наладнання добрих відносин є вдоволяюча відповідь на запит: чи поляки признають право самовизначення українського народу на українських землях бувшої Австро-Угорщини та чи Східна Галичина по Сян з Лемківщиною є тою територією, на якій нашому народові прислугує повне право самовизначення? Навязуючи до натяку делеґації про можливість проливу крови, д-р Лозинський звернув увагу, що ще 19. жовтня візвано всі національні меншости, головно поляків і жидів, вислати своїх представників до Української Національної Ради, але польські громадяни цього не зробили. Навпаки, тиждень пізніше створили Польську Ліквідаційну Комісію в Кракові, яку рішено на день 1. листопада, перенести до Львова, розтягаючи її владу на цілу Галичину. Ця комісія приписує собі повноту влади, іменує урядників, видає розпорядки, які нехтують право української нації. Сьогодня, казав промовець, ми переняли владу в столиці і краю зовсім леґально, спираючись на прийнятих цілим світом засадах Вільзона і на маніфесті монарха розпадаючоїся Австрії.

На те член бувшого краєвого виділу, д-р Домбський відповів: „Мушу щиро признати, що поведінка української влади дотепер була вповні поправна, що лад збережено, що ніяких виступів проти членів польської нації не було. Ми прийшли сюди вправді самочинно, без ніяких мандатів, але всеж таки ми є поляки і когось репрезентуємо. Як приїдуть польські посли, тоді буде вже законна репрезентація. Поки що пропонуємо українцям створити за взаїмним порозумінням

такі умови, щоб ішло нормальне життя, щоби не допустити до вибуху нагромадженого пального матеріялу. Тому нехай делеґація Ради з одної сторони, а краєвий виділ і заступники управи міста з другої зійдуться на нараду задля порозуміння".

Член Ради д-р В. Охримович зазначив, що українці поводилися вповні льояльно супроти поляків, запросили їх до участи в Українській Національній Раді, однак нас зіґноровано. Хочемо зберегти лад, оминути розлив крови, але чи й поляки хочуть того? Якщо так, то просимо вас: 1) негайно видати успокоюючу відозву до польського населення і 2) виделеґувати своїх представників як членів Української Національної Ради.

На те д-р Домбський заявив, що відозва є приготована і буде оголошена як найскорше.[7])

Опісля рішено, що на другий день о год. 10 рано зберуться представники обох сторін, української і польської, на спільну нараду, щоби взаїмно порозумітися і наладити нормальне життя.

На тому засіданню Укр. Нац. Ради д-р Степан Федак реферував про наради з представниками міської управи. А саме д-р Стеслович в імени міської управи ставив такі домагання: 1) звільнити маґістрат від військової обсади та усунути скорострілі, 2) дозволити на свобідний доступ до бюр маґістрату всім урядовцям і публиці, 3) оскільки можливо, дозволити на функціонування міського трамваю, 4) дозволити на засідання міської ради, 5) зняти з ратушевої вежі українські хоругви. Якщо ті домагання будуть сповнені, розпічнеться правильне урядування міської управи.

Після довшої дискусії Укр. Нац. Рада з огляду на конечність фунґування міських апровізаційних бюр, рішила старатись уможливити наладнання нормального урядування міських орґанів, оскільки, розуміється, позволить на те воєнне положення. Однак командант українських військ от. Вітовських заявив, що покищо військовий інтерес не позволяє на

---

[7]) „Діло" 1918, ч. 251: Українська Національна Рада.

необмежений рух в маґістраті. Буде це можливим аж тоді, коли українська влада в місті буде безсумнівно закріплена.

А тимчасом цілий вечір і цілу ніч місто переживало справдішню воєнну трівогу. По вулицях клекотіло від безнастанної стрілянини, свисту куль та гуку і шуму автів, що гонили зі стежами або ладунками зброї й муніції. З огляду на те, що на українські стійки і стежі падали часті скриті стріли з вікон, стрихів або пивниць, дано приказ стріляти цілу ніч в повітря. Українська військова влада не хотіла поки що користуватися воєнним правом і потягати до відповідальности всіх мешканців тих домів, звідки стріляно до українських вояків, та всетаки терпів через них загал мешканців діймаючо, бо кожний старається ховатися у кімнатах від подвіря та інших безпечних місцях, куди не могли заблукатися кулі.

VII.

ПОЛЬСЬКА БОЄВА ОРҐАНІЗАЦІЯ.

Політично-конспіративні військові орґанізації. — Участь широких кол польського громадянства. — Орґанізація збройного опору. — Роля жіноцтва і шкільної молоді. — Обєднання польських політичних партій.

Польські боєві сили в перших днях листопада у Львові ріжнилися своїм особистим складом, походженням і якістю різко від українських військ. Не були це вчорашні австрійські вояки, взяті просто з касарень, бо всіх вояків польської національности українці обеззброїли та інтернували. Інтернований був також одинокий суцільний відділ польських леґіоністів, що находився в касарні при вул. Курковій. Колиж всетаки поляки зараз першого дня змогли ставити збройний опір, то тільки завдяки своїм політично-конспіративним військоквим орґанізаціям, яких члени рекрутувалися з бувших леґіоністів, військових осіб правильної армії і цивільних добровольців всякого віку, пола і стану. Був це елємент переважно інтеліґентський, політично освідомлений, дуже вміло розаґітований, а великим відсотком військових старшин з ріжних займанщицьких армій. Майже від початку світової війни Львів був тереном ділання таких конспіративних, політично-військових орґанізацій, що в тайні перед австрійською владою видавали свої відозви і часописи. Одні з тих орґанізацій спиралися на центральні державі, другі на Антанту, а всі готовили свої сили на кінцеве рішення світової війни, щоб у пригожому моменті приступити зі зброєю в руках до будови польської держави. Орґанізації були поширені

на всіх етноґрафічно польських землях, однак особлившу увагу звертали також на Львів, як на експоновану позицію.

Польські політично-конспіративні орґанізації ділилися на кілька ґруп, відповідно до політичних орієнтацій або визначних осіб, що ними кермували. Виріжнювалися між ними три головні військові формації: 1) Польська Орґанізація Військова, 2) Польський Корпус Допомоговий і 3) Польські Кадри Військові.

Засновок першої з цих формацій — П. О. В., званої звичайно „пеовяками", датується від упадку I. бриґади леґіонів, розвязаної в 1916 р. за спротив проти присяги центральним державам. Духовим батьком „пеовяків" був Пілсудский, а після його увязнення німцями в Маґдебурзі полк. Ридз-Сьміґли. Бувші вояки цієї бриґади стали опісля членами тайної військової орґанізації, що згодом зміцнилася також людьми з II. бриґади, яка 15. лютого 1918 р., на знак протесту проти берестейського миру, покинула була біля Раранча на Буковині австрійський фронт і перейшла на Наддніпрянську Україну, де пробувала обєднатися з місцевими польськими формаціями.[1]) Недобитки цієї бриґади, розбитої німцями під Каневом, вернули опісля ріжними окружними дорогами скорше або пізніше до дому.[2]) Всі вони орієнтувалися тепер на Антанту й обєднуючися в тайну військову орґанізацію стали на шлях боротьби з центральними державами.

Пеовяцька орґанізація звернула головну увагу на Східну Галичину, поділена на округи в Ярославі, Бродах, Станиславові і Коломиї, з головним штабом, розуміється, у Львові. Львівська округа мала власний відділ технічний, залізничий, почтовий, студентський, жіночий і т. п. Почтовий відділ мав своїх членів серед почтових службовців і від них знав про документи і депеші з урядовими тайнами. Головну кадру цієї орґанізації творили старшини і вояки польських леґіонів.

З „пеовяками" обєднався тайний Союз самостійницької

---

[1]) Був це т. зв. корпус ґен. Довбура-Мусніцкого.

[2]) Часть леґіоністів, що подалася на Мурмань, дісталась до Франції, де увійшла в склад польської армії під командою ґен. Галлєра, що рік пізніше рішила про вислід українсько-польської війни за Східну Галичину.

молоді, а крім того в тісному звязку з ними була конспіративна орґанізація „Вольносць”, що повстала після берестейського договору серед старших поляків при австрійській армії і мала характер військового заговору. У Львові мала ця орґанізація своїх членів у 15 п. піхоти і 19 п. стрільців.

Формації П. К. П. орґанізували старшини і вояки бувшого Польського Корпусу Допомогового,[3]) що стояли на становищі творення польської держави і польського війська шляхом уступок, здобуваних постепенно на центральних державах. Репрезентували вони волю варшавської Реґенційної Ради, створеної окупантами. Після розвязання Польського Корпусу Допомогового старшини і вояки цього корпусу війшли в склад австро-угорської армії або скривалися в краю, орґанізуючи військові кадри та очікуючи приказів Реґенційної Ради. Ця ґрупа, що була під духовим проводом полк. Сікорського і тому „сікорчиками” звана, охрестила себе „польським військом“, що викликало невдоволення інших польських військових орґанізацій.

Наймолодшою та найбільш законспірованою орґанізацією були Польські Кадри Військові, що повстали в 1918 р. Завданням цієї орґанізації були згуртувати всі елементи, які вже від першої хвилі світової війни були тої думки, що польський національний інтерес не позволяє їм боротися по стороні центральних держав, навпаки вимагає станути до боротьби з ними як грабіжниками польських земель. Належали сюди головно вшехполяки і пястівці.

Крім того було ще багато бувших леґіоністів, що не належали до ніякої військової орґанізації, але стояли під впливом ґен. Галера, що орґанізував на терені Франції польську армію до безпощадної боротьби з центральними державами.

Всі ті польські орґанізації, більш або менше тайні, ріжнилися, як бачимо, тільки тактичними засобами у пряму-

---

[3]) Недобитки польських леґіонів переформовано в осені 1917 р. в Перемишлі в Польський Корпус Допомоговий (posiłkowy) зложений з двох полків піхоти, полку артилерії та полку кавалерії. Цей корпус під командою ґен. Зеліньского приділено до 7-ої австрійської армії на південно-східному фронті, де бриґада леґіонів під Раранчою покинула, як відомо, демонстративно австрійський фронт.

ванні до спільної мети — відбудови Польщі. Обєднувала їх спільна ворожнеча проти центральних держав, яким виповідали війну одні тайну, другі явну та ще одноцільнішим табором являлись вони у відношенні до справи Східної Галичини. На цій точці всі вони творили один фронт.

Участь польського громадянства в тих конспіративних орґанізаціях залежала від політично-партійної приналежности. Загально беручи, до „пеовяків" горнулись ліві партійні уґрупування, до „пекавяків" праві. Орґанізації обіймали не тільки військових, але й широкі кола цивільного громадянства, старшого і молодшого. „Пекавяки" удержували тісні звязки з ріжними польськими товариствами, як „Соколом", всякими патріотичними орґанізаціями та реміснчими і робітничими товариствами, як „Ґвяздою", „Скалою" і т. п. Втягнули до себе також молодь, академічну й середніх шкіл, зорґанізовану в ріжних спортово-ґімнастичних установах і т. п. Не забули й про жіночі товариства, як „Ліґа польскіх кобєт", „Коло Пань" і т. п. Найпалкіше горнулася до військової орґанізації очевидно академічна молодь, що створила окремий академічний екзекутивний комітет, який почав формувати „страж академіцку". Старші, небоєздатні польські елементи, що рекрутувались із Соколів і „народних орґанізацій", підготовляли „страж обивательску". Над всіми тими „пекавяцькими" елементами була одна головна команда у Варшаві, їй підлягали команди обласні (dzielnicowe) з командами повітовими і земськими. У Львові була краєва команда для цілої Східної Галичини, повітова для львівського повіту і команда міста Львова для боїв в самому місті.[4]) Всі нитки пекавяцької орґанізації сходилися в руках ґрафа Скарбка.

Яка була чисельність тих орґанізацій у Львові, годі знати. Ч. Мончинський обчисляє „пеовяків" на три до чотири сотки, „пекавяків" на пятьсот, а зате „сікорчиків", з якими він був особисто на ворожій стопі, начислює всього—навсього 32. Незорґанізованих бувших леґіоністів мало бути коло 60,

---

[4]) Cz. Mączyński: „Boje lwowskie" I. стр. 37.

так, що готові боєві сили, на які могли поляки рахувати під конець жовтня, доходили по його підсумкам до 1000 людей.[5])

Між провідниками „пеовяків“ і „пекавяків“ ішли цілий місяць жовтень наради щодо спільного пляну ділання, одначе партійні суперечки стояли на перешкоді обєднанню. Аж дня 31. жовтня, коли стало очевидним, що справа є гостро актуальна, прийшло між обома військовими орґанізаціями до порозуміння. На бурливій нараді, що відбулася вечером тогож дня в мешканні майора Снядовського (при вул. Личаківській ч. 16), вибрано спільним командантом польських боєвих сил у Львові провідника „пекавяків“ кпт. Чеслава Мончинського.[6]) В часі цієї наради поляки довідалися про перший український рух у недалекій касарні 15 п. п. при вул. Курковій,[7]) тому для безпечности перенеслися до польського Академічного Дому при вул. Сенаторській. Тут радили до 2 год. в ночі.

Провідники польських військових орґанізацій здавали собі справу з того, що на опанування всіх касарень у місті не мають сили. Національний склад львівської залоги не був для них приятливий. Всежтаки хотіли опанувати бодай касарню 15 п. п. при вул. Курковій і касарню 19 п. стрільців при вул. св. Петра. Одначе вже в часі першої наради дістали вістку, що в касарні 15 п. п., де вони так рахували на своїх 40 леґіоністів, українці їх випередили. Задля провірення цієї вістки вислали тоді леґіоніста Баталію і не знали, що з ним сталося, бо він з тої касарні більше не вернувся. З огляду на непевні відомости про українські наміри закинено думку опанування касарні при вул. Петра, де відсоткове відношення польської сили ще менше промовляли в їхню користь. На випадок, якби українці ще тої ночі не виконали перевороту, була надія на Польську Ліквідаційну Комісію, що заповіла свій приїзд на другий день; тоді Львів був би зайнятий польськими силами по наказу згори. На випадок українського

---

[5]) Тенденція автора „Boj-ів lwowsk-их“ що прибільшує в десятеро українські сили а применшує польські, аж надто очевидна.

[6]) Цікаве, що „сікорчики“ відразу не хотіли підчинитися його команді, вважаючи себе польським військом, яке слухає тільки приказів з Варшави.

[7]) Гляди стр. 58.

перевороту ще тої самої ночі, рішено обсадити кілька оборонних точок і звідси поширяти кампанію на ціле місто. На такі „редути“ вибрано західну частину міста, а то з огляду на близкість такого комунікаційного вузла, як головний залізничий дворець, та сусідство двох великих маґазинів зброї та муніції, що находилась на т. зв. черновецькому (товаровому) двірці і на стації у Скнилові. Поляки не мали зброї. Всі їхні військові орґанізації мали тоді у Львові всього 64 крісів. Зате не могли нарікати на фінансові труднощі, маючи у самої родини ґр. Скарбків запевнені міліонові кредити.

Так оповідає про польські воєнні пляни у своїй книжці п. Мончинський. Він каже дальше, що польська начальна команда ще тої самої ночі знала від своїх розвідчиків про весь рух українських військ, де і що в місті ними обсаджено і тому наказав негайно мобілізацію членів польських військових орґанізацій та обсадження Дому техніків, школи Сєнкевича, касарні на Янівськім і школи Кордецького.

Пеовяцькі звідомлення про хід подій цієї ночі по польському боці виходять трохи інакше. Відділ „пеовяків“ обсадив самочинно Академічний Дім і домівку „Ліґи Кобєт“ (при Академічній площі). Комендант польських військових орґанізацій, кпт. Мончинський, якого „пеовяки“ спершу не хотіли визнавати, заспокоїв вислану до нього делеґацію запевненням, що чутка про український „замах“ є пустою видумкою.[8] Всеж таки вони пробували ще тієї самої ночі, перед українським переворотом, обсадити малим відділом головну почту, де мали спільників серед почтових службовців, та поперетинати телефонічні дроти. Одначе ця акція їм не вдалася. Дальше „пеовяки“ приписують собі вислання, вже на другий день, свого відділу до обсади Дому техніків. Цей відділ розброїв по дорозі австрійський шпиталь в домі політехніки, забравши від хорих около 20 крісів. А над раном „пеовяк“ Фелікс Дашинський (син лідера польських соціялістів) кладе

---

[8]) Kurjer Poranny, Warszawa, 1/XI. 1928: W dziesiątą rocznicę obrony Lwowa.

трупом на вул. Баторія якогось поліціянта, що зложився до нього з кріса.[9])

Незалежно від Мончинського ділав також кпт. леґіоніст Татар-Тшесньовський, що самочинно зібрав цієї ночі у школі Сєнкевича (на кінці вул. Пільної, на скрайній південно-західній периферії міста) кільканацятьох людей з т. зв. кадрового баталіону польських військ (сікорчиків) і створив тут перший осередок польського опору.

Боротьба розпочалася самочинно в двох огнищах: у Домі Техніків і в школі Сєнкевича — читаємо у споминах іншого учасника.[10]) Згодом ціла південно-західна частина міста вкрилася польськими оборонними точками, які орґанізував, хто хотів. Про якусь спільну плянову орґанізацію, про тактичні і льоґічно повязані посунення не було мови в перших годинах боїв, а проголошений головним командантом польських військ у Львові кпт. Мончинський виступив у перших днях боротьби непевно і скриваючись під псевдонімом.[11])

Взагалі цілий перший тиждень з польською головною командою не йшло. Зараз у перших днях прийшло до особистих сцисій між Мончинським і старшинами з інших військових фракцій. Було навіть таке, що Мончинський велів арештувати кпт. Камінського,о а на випадок опору вжити пальної зброї. Так і бачилось, що польська команда була фікцією і кожний з відтинкових командантів був у першому тижні лишений сам на себе.[12])

А проте п. Мончинський пише сам про себе таке:

„Вже вранці 1. листопада, вийшовши у цивільному перебранню на місто, наказав поготівля польської боївки в „Соколі" (при вул. Зіморовича), а побачивши на Академічній вулиці одного українського вояка, приказав його „спрятати".[13]) Був це перший український труп, — хвалиться він — пімста за польську кров, яка поляласб була вже в кількох місцях.

---

[9]) Gazeta Lwowska, 21/XI. 1928: P.O W. we Lwowie, Panteon Polski Nr. 50-51

[10]) Dr. Wacław Lipiński: Jak Lwów zerwał się do obrony? Gazeta Poranna, 2 XI. 1928,

[11]) Kurjer Poranny, 1/XI. 1928: W dziesiątą rocznicę obrony Lwowa.

[12]) A. Hausner: Listopad 1918. Стр. 44.

Блискавицею полетів цей поклик по місті і всюди спритно його виконувано. Утворено задля цього дві окремі летючі сотні, що „знаменито полагоджували справу". Командантами їх були підхор. Вележинський і підхор. Зих. „Скільки українців тим способом пішло, не знати — пише п. Мончинський. Знаю тільки, що вже першого дня ми мали з тої акції кількадесять крісів. Такий спосіб боротьби тревав цілих три тижні. До мистецтва довели особливо молоді люди, ученики середніх шкіл, що вміли зручно затаїтися, а потому як коти полагодити справу і щезнути".[14])

Взагалі шкільна молодь робила велику прислугу польським боєвим силам. Скавти були звязковими між військовою командою і першими боєвими відтинками. Головна їх кватира находилась в Соколі. Станули до цієї служби також дівчата, та старші жінки, головно з „Ліґи кобєт". Перші польські курєри явилися у службі вже коло полудня цього дня і сповняли її увесь час боїв. Серед найтяжчих боєвих ситуацій переходили крізь боєві фронти, переводили добровольців на польську сторону і приносили вісти, позашивані спритно в одежі.

Тогож дня передполуднем утворено в Соколі вербункове бюро для польського війська, що розпустило курєрів по місті вербувати добровольців. Такі бюра повстали в кожній дільниці, під проводом старших польських діячів, головно зпід вшехпольського стягу.

Розпочало також роботу „бюро пропаґанди", а саме позитивної серед своїх і неґативної серед українців. Кермував ним підпор. В. Дайчак, що дібрав собі спритних аґітаторів, які вживали всяких способів, щоби противника розстроїти й ослабити його сили. Мали своїх аґітаторів у всіх касарнях, видали відозву, яку розкинули по місті, причому помагали їм польські жінки. Наслідки цієї роботи показалися вже в кілька днів пізніше, коли українські вояки почали втікати зі Львова.

Щоб унеможливити українцям комунікацію з краєм,

---

[13]) Опис цього факту на стороні 70.
[14]) Mączyński I. 73.

приказано перервати телеґрафічні і телефонічні дроти, що почасти й сталося.

А тимчасом не перебирали у способах роздобування зброї. При вул. Шептицьких відобрали кільканацять крісів, залишених якимсь малим австрійським віддідом. До станиці жандармерії коло Городецької рогачки впало кількох леґіоністів, застрілили команданта й опанували кілька крісів та револьверів. В Рясній Польський, за янівською рогачкою, розброїли батерію австрійської артилерії й привезли фірою до Львова кількадесять крісів. Опанували також батерію в Скільниках, звідки також принесли кріси.

Таким чином озброїлося кількасот людей, які вже коло полудня утворили перший фронт, що йшов від Дому техніків вулицею Шимоновичів і поперек вулиць Листопада та Садівницької до школи Сєнкевича на кінці вул. Пільної. Українські стежі не мали вже туди приступу.

А проте були ще сотки людей, що зголосилися до польського війська і не було для них зброї. Польські старшини знали, що на товаровому двірці є цілий транспорт зброї і муніції, надісланої недавно австрійською владою. В кількох ваґонах находилося багато нових крісів манліхерів, кільканацять скорострілів і маса набоїв. Польські залізничники донесли, що біля того транспорту нема ніякої української варти, отже польська команда уплянувала виправу на готові запаси зброї і муніції. В цій цілі наказано на год. 2 по пол. збірку всіх „пеовяків“ і „пекавяків“ та інших добровольців у костелі Єлисавети на Городецькім. Під командою польських старшин мали перекрастись під маґазин, де на них чекав уже умовлений маґазинер, щоби видати зброю. Одначе заки це сталося, товпу, що в силі якої пів тисячки людей зібралася під костелом на площі Більчевського, розігнали українські скоростріли. Коло год. 3 маґазин зброї був уже обставлений сильною українською вартою.

Поруч з військовою акцією почалася також польська політична акція на нових основах. Зайняття Львова українськими військами і маніфест Української Національної Ради заскочили польських політиків. Вже кілька днів раньше

йшла в польському громадянстві акція, що з огляду на українські приготування мала на меті обєднати всі польські політичні уґрупування в один фронт до спільного діла. Та одночасно поляки мали великі надії на успіх Польської Ліквідаційної Комісії у Львові. Колиж день 1. падолиста розбив ці рахунки і настала зовсім інша ситуація, акція за одноцілим політичним фронтом осягнула швидко свою ціль. За обєднанням польських військових орґанізацій пішло гладко обєднання політичних партій, які досі завзято взаїмно себе поборювали. На точці державної приналежности Східної Галичини погодилися найбільші партійно-політичні вороги: вшехполяки з польськими соціялістами, демократи з консерватистами і клерикалами.

І так дня 1. листопада повстав „Польскі Комітет Народови“, що згуртував у собі репрезентантів усіх польських партій з метою співділати з польською військовою акцією. В склад комітету, до якого покликано також цілу президію міста, входили: Т. Ценьскі як голова, дальше Адам, Прухніцкі, Скарбек, Дубановіч, Щирек, Обірек, Лясковніцький, Левенгерц, Шталь, Найман, Стеслович, Верещинський, Влодзімірський, Домбський і ін. Вже в год. 2 попол. комітет зібрався на засідання, на яке запросив команданта польських військ Мончинського. Вислухавши його звідомленя про боєву ситуацію в місті та польські операційні пляни, розведено довшу дискусію, яка скінчилася одноголосним рішенням: „Польський Комітет Народовий ухвалює помогти всіми засобами розпочатій військовій акції у відповіди на брутальний український замах, витає з радістю обєднання польських військових орґанізацій і взиває всіх боєздатних поляків до зброї“. Начальним командантом визнано Чеслава Мончинського, його заступником Станислава Нільського-Лапінського.

З тактичних оглядів це рішення оголошено афішами три дні пізніше. Поки що поляки задержали його в тайні, вдаючись з українцями в переговори.

VIII.

ПОЛЬСЬКИЙ ЗБРОЙНИЙ ОПІР І ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ НЕВДАЧІ.

Тайна боївна при роботі. — Польський наступ на головний дворець. — Упадок товарового двірця. — Безсильність українських протинаступів. — От. Вітовський зрікається командування. — Польсько-українські переговори і перше примиря. — Упадок головного двірця. — Причини українських невдач.

Сірий хмарний день 2. листопада застав обі противні сторони у Львові в розгарі боротьби. На Новому Світі йшла від самого ранку жива перестрілка між польськими відділами, що намагались розширити свій стан посідання від Дому техніків і школи Сєнкевича в північну сторону міста, та українськими стежами, що заступали їм дорогу в усіх вулицях, які ведуть до вул. Сапєги. Одночасно почався рух в околиці двох інших польських „редут" на Янівськім, а саме в школі Кордецького при вулиці тогож імени і в касарні коло Янівського цвинтаря, яку зайнято. Польські боєві сили значно зросли, одержавши багато добровольців, особливо залізничників і трамваєвих службовців. А українські сили значно ослабли і зменшились. Вояки вже другий день робили без перерви службу, а ряди їх прорідились. Змінити їх не було ким, в додатку прохарчування не було ще як слід налаштоване. Українське військо стояло на позиціях і боролось у голоді та холоді. Зневірені та слабші духом стали відпадати.

---

[1]) Так називає їх Мончинський.



Чет. Гр, БЕРЕЖАН, погиб
13. XI. біля Кульпаркова.



Стр. УСС. КАРЛО ПІГУЛЯК,
погиб 12. XI. коло міської ґазівні.



Польський атак на бастіон Цитаделі.



Чет. МАРІЯН ПАНАС, член залоги касарні при вул. Яблонівських.



Пор. Т. ҐУМОВСЬКИЙ, погиб 4. XI. біля головної почти.



Барикада на вулиці

Одночасно в цілому місті ділала дальше польська тайна боївка. Повторились напади в околиці польського Академічного дому. На Академічній площі вбито українського стрільця. А на Академічній вулиці згинув знову український міліціонер В. Шкондюк, студент медицини. Ішов з українською відзнакою сам один а кільканацять кроків за ним ішли дві знайомі українки. Поруч них проходжувалось, як звичайно на тій вулиці, багато польсько-жидівської публики. Міліціонер держав у руці револьвер, спущений дулом у низ. Та зараз за ним ступало ще двох молодих панків. Українкам видались вони сильно підозрілими і тому приспішили кроку, щоби дігнати знайомого міліціонера і перестерегти його. Одначе було вже запізно. Оба молодики кинулись нагло на нього із заду, вихопили йому револьвер з рук і таки власною зброєю застрілили його.

Як на команду ціла вулиця опустіла в одній хвилі і напасники щезли як камінь у воду. Наші пані прискочили до раненого. Та ратунок був неможливий, бо всі сусідні склепи зараз позачинювали двері, каменичні сторожі за ніяку ціну не хотіли позволити занести вмираючого бодай до сіней, а фіякри відмовлялися завезти його до шпиталю. Першим їхнім питанням було: поляк чи українець? Ранений лежав на хіднику, аж прийшли українські вояки з ношами і забрали його. До кількох годин він помер.[2])

Третій випадок. Зеленою вулицею йде з міста українська стежа, зложена з двох вояків, а за ними ступає трьох молодих мужчин. Біля Королівської вулиці вояки оглянулись і побачивши за собою трьох „цивілів", з яких один був у „мацеївці" (шапці, яку носили студенти політехніки), затримали їх і почали ревідувати. В часі ревізії наблизився до них з Королівської вулиці ще один цивільний молодик та станувши за плечима одного вояка, добув швидко з кишені револьвер і стрілив йому в плечі. В тій самій хвилині третій, ще не ревідований цивіліст, що стояв з боку, сягнув також до кишені за револьвером і стрілив другому воякові в голову.

---

[2]) Я. Л.: „З листопадових переживань". Календар „Червоної Калини" на 1927 р.

Ранені вояки попадали на хідник а вбивники відобрали їм кріси і втікли в горішню Зелену вулицю. Прохожі, що були свідками цієї події, поховались по брамах камяниць і щойно за якої чверть години почали несміливо підходити до вояків, що лежати в калюжах крови. Стали їх перевязувати, підносити й одного повели до найблизчої касарні (при вул. Петра), а другого в безнадійному стані відставили візком до військового шпиталю.[3])

Подібних випадків було більше. Українські вояки вертали зі стеж звичайно тяжче або легше ранені.

Навіть цивільне українське населення не було безпечне перед польською тайною боївкою, до якої пристали всі верстви польського населення без ріжниці віку, полу і суспільного становища. Зокрема українські інтеліґенти знайшлися під бачним оком польської орґанізації в цілому місті. Як тільки трапилася добра нагода, падали на них скриті стріли подібно як на українських вояків.

До Народнього Дому прибігає видніший український громадянин і схвильований говорить українській команді:

— Чи ви знаєте, що польські мешканці забезпечуються револьверами і рушницями в склепах Янковського при пл. Бернардинській і Пілецкого при вул. Карла Людвика? Чому ви не сконфіскували зараз всієї зброї або бодай не поставили варти перед цими склепами?

От. Ґорук, каже, що щось в тій справі було зроблене, а якщо річ мається інакше, зараз буде виданий відповідний приказ.

Приходить інший громадянин і доносить, що як переходив попри костел Кармелітів, згори впали в його сторону два стріли. Слід би негайно зробити ревізію в монастирі, бо монахи дістали певно зброю із сусідньої касарні при вул. Курковій. Мешкаючи недалеко, він знає з певного джерела, що в тій касарні один фельдвебель, спольщений німець, видавав ночами кріси полякам. Перед переворотом він утік зі Львова.

---

[3]) На основі звідомлення очевидців.

От. Вітовський заявив, що вдиратися в монастир воякам покищо годі, а щодо касарні накаже слідство.

З Жовківського приходить повідомлення, що на двірці Підзамче українська міліція розбирає кріси та муніцію без всякої контролі. Користають з того поляки, причіпивши собі синьо-жовті ленточки.

От. Ґорук диктує відповідний приказ команді Підзамча.

Взагалі з міліцією клопіт. Цей добровольчий елємент приносить більше шкоди як користи. Коло Народнього Дому згинув хор. Тренчук від кулі українського міліціонера, що не вмів орудувати крісом. Багато міліціонерів при перших стрілах пішло до дому, вносячи тільки паніку серед населення.

Рішено приділити міліціонерів до військових частин, оскільки до того надаються, а інших роззброїти.

І так прибігали ріжні люди з ріжними вістками, поголосками, пересторогами й трівогами. Доносили важне і пусте, а всі були схвильовані небезпекою, всі шукали в головній команді заспокоєння, але звичайно виходили ще більше неспокійні.

Бо зі західної частини міста приходили звідомлення про дальшу акцію польської боєвої сили. Явився стрілець, заболочений від стіп до голови, і доносить, що поляки обсадили трамваєву ремізу на кінці вул. Коперника. Коротка нарада. З виказу української збройної сили виходить, що туди нема вже кого післати. Все було заняте деінде. Але треба орудувати тим, що є. Висилають самохідну стежу з одним скорострілом і 16 крісами під командою старшини. Ремізу відбито, але з відходом стежі, потрібної в іншому місці, противник знову зайняв цю позицію.

Приходять недобрі вісти з Городецької дільниці. Головний дворець відрізаний від міста. Українські стежі вже не доходять до костела Єлисавети. Про якусь поважну боєву операцію задля ратування головного двірця не було й мови, бо одного вояка не було в запасі. Мусіли оперувати дальше стежами.

А до Народнього Дому сунуть цілі процесії чужинців,

військових і цивільних, щоби рабувати дорогий час своїми приватними справами, задля яких головна команда перемінилася в перепусткове бюро. Львівські події заскочили багатьох людей з провінції, що почулися тут нагло як на вулкані. Тепер вони за всяку ціну хотіли вирватися з неспокійного міста у свояси і цілими ґурмами облягали Народній Дім, щоби дістати перепустки, без яких військові стійки на перифериях міста не випускали їх зі Львова.

Брак українських старшин все ще не дозволяв на поділ праці, на поширення військової адміністрації та поглиблення операційної тактики. Правда, українських старшин у Львові було тоді багато, але не всі вважали потрібним віддатися негайно в розпорядження української команди. Ждали мабуть, аж спірна справа вияснить ся.

Всежтаки настрій у головній команді переважав бадьорий. Хмари на львівському горизонті вважалися перелетними, на українську ситуацію гляділи загально як на зовсім добру. Цьогож дня до Львова мали приїхати, мовляв, вже напевно Українські Січові Стрільці, що змінять перетомлену службу та погане положення коло головного двірця. В додатку приходили знамениті вісти про переворот в цілому краю.

Тимчасом положення на головному двірці було дуже критичне. Вже під вечір 1. листопада озброєні ватаги грабили безкарно товаровий дворець і командант української залоги чет. П., не розпоряджуючи достаточною силою, обмежився тільки до обсади особового двірця з пероновими галями. Щоб очистити перони і ждальні від людських мас, він приказав вечером здержати пасажирський рух, так, що на двірці остались тільки залога та українська залізнича служба. Одначе польські залізничники саботували українську владу на кожному кроці. Польський начальник двірця впустив на перон два потяги з якимись дітьми з Києва, що почувши стрілянину наробили страшенного крику. Опісля впустив два військові транспорти. Невже Усусуси? Пуста надія! Приїхало з Перемишля українське роззброєне військо, переважно се-

ляни.[4]) Здеморалізовані до краю, глухі на благання команданта П. і кількох підстаршин, щоби лишились на службі української держави й пристали до двірцевої залоги. З їхніх уриваних неприхильних відповідей а навіть простацьких лихословлень пробивалися вже впливи польської аґітації, якої наслухались по дорозі з Перемишля.[5]) Навіть старшини українці, що в числі кільканацять приїхали з ними, не були ласкаві лишитися. Всі мали наперед до полагоднання якісь важніші приватні справи.

Щоб охоронити залогу від лихого впливу перемиського транспорту, командант двірця приказав скорострілами розігнати здеморалізовану банду на чотири вітри. На жаль разом з ними втікла частина двірцевої залоги, так, що в службі лишилось всього 20 вояків.[6])

Такою силою вдержати порядок і оборонити дворець було неможливо. А стрілянина облягаючих ватаг робила враження правильних боїв.

Положення, здавалось, безвихідне. Щоби рятувати загрожену позицію, четар П. почав анґажувати до служби всякого стрічного вояка, обіцюючи грошеву винагороду. Пробував наняти чеських леґіоністів, що вертали з України, але вони казали, що мусять бути тут невтральними. Аж один майор, командант мадярського куріня,[7]) що хотів їхати на Угорщину, дав своїх вояків, але тільки до забезпечення задів двірця. Проти боїв з поляками мадяри застереглися рішуче. Зате командант П. зобовязався доставити їм на другий день паровіз до потягу.

День 2. листопада розпочався правильним польським наступом на головний дворець і то з усіх боків. Годі було зорєнтуватися, звідки йде головний наступ, а звідки маскований удар. Наперед противник наступив від вул. Кордецького на залізничі майстерні та огрівальні при вул. На Блонє. Проти нього стануло всього 6 українських вояків. Згодом ударила

---

[4]) Гляди стр. 200.
[5]) A. Hausner: Listopad 1918 r. стр. 24.
[6]) На основі споминів чет. П-го.
[7]) Був це курінь, що покинув школу Конарського, яку зараз заняли поляки, головно залізничники.

друга польська ґрупа від клепарівського двірця і Левандівки. Проти них звернулися два українські скорострілі. Цей ворожий напір відбито, а так само безуспішно пробував противник вдертися до залізничих майстерень. Удалося йому тільки заняти позицію на Копитковім, відрізуючи дворець від міста. В напрямі Копиткового залога двірця зробила випад, але була за слаба і тому мусіла завернути, лишаючи по дорозі трьох людей для охорони цлового уряду.

Коло 9 год. рано приїхав на головний дворець курєр від УСС-ів, пор. д-р Старосольський, що виїхав попереднього дня вечером із Черновець. Оповів, що УСС. сподівались перевороту у Львові не скорше як за два тижні. Колиж прийшов приказ їхати негайно до Львова (привіз його старшинський курєр вранці 1. листопада), цілий день зійшов на поконуванні урядових залізничих формальностей та на вантаженні транспортів на черновецькому двірці. Тепер вони вже в дорозі.

А головний дворець був уже зовсім відрізаний від міста і д-р Старосольський, не могучи дістатись до української команди, рішився вертати назад, УСС-ам на зустріч. Одначе виїхати з головного двірця не було так легко. Він стрінувся зі саботажем польських залізничників. Вибрався спершу паровозом, одначе стрілка була наставлена фальшиво. Хотів їхати дрезиною, але не було бензини. Аж перед полуднем виїхав таки дрезиною і вже біля Кульпаркова був острілюваний поляками. На Персенківці зрадив його машиніст польській залозі, яка взяла його в полон.[8])

Коло 10 год. рушила головна польська ґрупа від кінця Городецької вулиці, заняла товаровий дворець і опанувала маґазин зброї та муніції. Щоби недопустити до українського протинаступу, поляки підпалили бараки і маґазини, що ділили товаровий дворець від особового, і під заслоною вогню та диму стали виносити запаси зброї та муніції на вул. Городецьку, звідки фірами відставляли до школи Сенкевича і Дому техніків.

---

[8]) Що сталося з д-ром С., довший час у Львові не знали. Кружила поголоска, що його вбито.

Два дні опісля горіли маґазини на товаровім двірці і два дні йшли грабунки ріжних товарів і харчевих засобів.

Тимчасом бої за залізничі варстати і доступ до головного двірця йшли дальше. Коло 11 год. перед пол. вулицями Городецькою, Кордецького і Янівською рушили з міста в гору українські стежі, стрічаючись всюди з острілом противника, укритого по домах. Бої були завзяті, але українські сили, розпорошені на маленькі ґрупи і ведені без одноцілої команди та звязку зі собою, не могли осягнути трівких успіхів. Одними вулицями заганялись далеко вперед, другими під напором перемагаючих сил мусіли відступати далеко назад. На вул. Городецькій наші самохідні стежі підсувались аж до костела Єлисавети, та одночасно поляки посунулись вулицею Кордецького і Янівською майже до вул. Бема.

Подібно діялося на Новім Світі. Одні українські стежі атакували Дім техніків, інші посувалися вулицями Мурарською, Листопада і Садівницькою, загрожуючи школі Сєнкевича, але кінець-кінців при недостачі одноцілого проводу завертали назад на вул. Сапєги. Декотрі потратили навіть авта, якими кермували переважно платні чужинці, поляки і німці.

Один з очевидців так описує напад на українське авто: „В наших очах надїздить тягарове авто з українською залогою і скорострілами. Поперед авта перебігає молодий, може 16-літний хлопець і вдаючи, що спотикнувся, паде. Шофер стримує авто. Хлопець підноситься і стріляє, а на це випадає з камениці кільканадцятьох польських леґіоністів, зганяють залогу і здобувають авто зі скорострілами“.[9]) Забув тільки автор згадати про втрати, які й польська сторона мала при цій нагоді.

Щоб очистити Новий Світ від ворожих сил і привернути звязок з головним двірцем, вислано ще раз дві сильні самохідні стежі з крісами і скорострілами під командою досвідчених старшин, пор. Труха і чет. Мінка. Зараз за костелом Марії Магдалини стежі стрінулися з ворожим острілом, одначе пор. Трух, людина незвичайно відважна, вів наступ з бравурою

---

[9]) St. Orski: W zachodniej republice ukraińskiej. Od 1 listopada 1918 do 22 maja 1919 стор. 7.

вперед. Прочистив політехніку і лишивши тут малу залогу, пігнався за противником в сторону Дому техніків. Тимчасом чет. Мінко, відстрілюючись на всі боки, пробивався дальше вперед і дістався аж під костел Єлисавети. Тут попав нараз під сильний сконцентрований обстріл противника. що обсадив усі наріжні камениці. Один стрілець зі стежі був убитий, шофер ранений, авто ушкоджене. Ратуючись перед дальшими втратами, четар Мінко мусів чимскорше завернути до міста, оставивши знищене авто на місці. Пор. Трух оперував ще якийсь час з успіхом на Новому Світі, аж вкінці загнавшись задалеко, дістався в польський полон.

Скінчилось на тім, що до 3 год. попол. поляки заняли всю південно-західну частину міста від Копиткового і цілої вул. Сапєги аж по школу Марії Магдалини і трамваєву ремізу на кінці вул. Коперника. Бої за головний дворець при завзятій обороні української залоги були ще не рішені.

Серед такої боєвої ситуації, хмарної і понурої, як хмарний був цілий день 2. листопада, настрої в українській команді були дуже нерівні. Стали переважати песимістичні моменти. Головна команда була заскочена подіями, до яких не була приготована. Що хвилини виринали нові ускладнення, ведучи за собою нові орґанізаційно-військові і боєві вимоги, для яких треба було справного, добре налаштованого командного апарату, фахових і досвідчених людей, скорої орієнтації і скорих рішень. А понад усе достаточних боєвих сил. Всього того не було і от. Вітовський зміркував, що події зачинають переростати його сили. Опанувало його почування безрадности і безсильности. Найбільше непокоїло його положення головного двірця, що вже в полудне 2. листопада був для українців так, якби втрачений.

І свідомий великої відповідальности, звязаної зі становищем головного команданта, та ставляючи національну справу понад особисту амбіцію, от. Вітовський рішився поступити як людина чесна зі собою. Він зголосився до голови української влади у Львові, д-ра Костя Левицького і попросив звільнити його з команди, яка йому не під силу. Він не надіявся боїв в місті, до яких українські вояки не нада-

валися. Він гадав, що все скінчиться на занятті Львова та його мирній обсаді, а тимчасом створюється трудна воєнна ситуація, що погіршується з години на годину. Нема ким змінити війська, що вже другу добу робить службу без перерви, нема командантів, нема харчів. Львів, якого він зрештою добре не знав, був за великим містом, щоби його такими силами, які тут знайшлися, можна було як слід обсадити. На нещастя ті сили вже розлітаються, а заступити їх нема ким, бо УСС., що мали бути у Львові ще вчора, досі не приїхали. В інтересі національної справи він хоче передати команду в інші руки. Може хто інший зробить скорше лад з польською боївкою, тим більше, що він особисто почувається також перетомлений.

Слова от. Вітовського були для голови української влади болючою несподіванкою. Д-р К. Левицький тямив слова от. Вітовського з попереднього дня, коли він, як комендант українських військ, зараз після заняття всього міста запевнював його, що українське положення у Львові зовсім безпечне. Та й звідки взяти тепер так нагло нового коменданта?

Вже в першій хвилині, після приїзду з Черновець, Вітовський не зробив на деяких українських діячах враження людини, що відповість як слід вимогам, які ставить до нього надзвичайно важна і відповідальна роля головного коменданта. І вже тоді той сам д-р Панейко, що їздив за Вітовським до Черновець, поїхав негайно до Києва, до гетьманського ґенерального штабу з проханням вислати до Львова якогось енерґійного та досвідченого вояку, вищого старшину бувшої російської армії, на команданта. Між іншими малося на увазі полк. Удовиченка. Однак у Києві мало цікавились тоді галицькими справами і збули д-ра Панейка нічим. Вислід поїздки д-ра Панейка до Києва не був ще нікому у Львові відомий, а тимчасом сам Вітовський зміркував швидко, що він знайшовся не на свойому місці.

— Пане отамане, — говорив д-р К. Левицький — можеби Ви зі своїм рішенням трохи здержалися, може так зле воно не буде, бо от ведуться з поляками переговори, заноситься на

примиря... А тимчасом приїдуть Українські Січові Стрільці, дістанемо порядну військову силу, що змете відразу польську боївку...

От. Вітовський справді завагався у своїй постанові і почав ще вірити в скору поправу ситуації. Він рішився заждати до приїзду УСС-ів, яких надіявся кожної хвилини, а тимчасом чисто оперативні справи мав вести полк. Маринович, що саме зголосився в розпорядження української команди.

І серед такої ситуації, будь-що-будь корисної для поляків та критичної для українців, прийшов від політичних чинників з міста приказ на 3-годинне примиря,[10]) що мало трівати від 3 до 6 год. вечером.

Щож сталося?

Польські громадянські і політичні діячі, заскочені ненадійно фактами, що зводили в нівець їхні пляни щодо Східної Галичини, розпочали зручну політичну гру, що мала на меті поставити істнування української державности на цій землі під знак запиту і проволікти збройне вирішення справи аж до часу, коли обставини зложаться для них корисніше. Рахуючись зі своїм некорисним положенням на самому початку, вони вдалися з українцями в переговори, розпочинаючи їх дуже хитро. З першої розмови бувшого краєвого маршалка Незабітовського та кількох представників польського громадянства з членами Української Національної Ради виходило, що вони тимчасово, до міжнародного мирового конґресу, готові признати українську державну владу, видати для польського населення успокоюючу відозву і взагалі довести до порозуміння між обома народами, що заселюють столицю краю. На тій основі Українська Національна Рада вислала в суботу, 2. жовтня перед полуднем своїх делеґатів на дальші переговори, що відбулися в соймовому будинку.

---

[10]) Термін „примиря“ рівнозначний з російським „перемиріє“, польським „zawieszenie broni“ і німецьким „Waffenruhe„ Означує умову, якою воюючі сторони припинюють на короткий час (на кілька годин або кілька днів) воєнні ділання задля спеціяльних цілей (спрятання ранених і вбитих, одержання інструкцій, упорядкування цивільного населення і т. п.). Довше примиря, заключене верховною владою в загальнодержавній цілі (заключения мира) це — роз'єм,

На цих переговорах явилося з обох сторін багато осіб. З українців, під проводом голови галицької делеґації Української Національної Ради, д-ра Костя Левицького, були: д-р Лев Ганкевич, д-р Роман Перфецький, д-р Льонґін Цегельський, на короткий час явився також митрополит Шептицький. З поляків крім членів вчорашньої депутації прийшли вшехполяки д-р Адам, д-р Сталь і проф. Хлямтач, демократи д-р Стеслович і д-р Шляйхер, всі члени Польського Комітету Народового.

Відразу було пізнати, що Нєзабітовський і тов. усунулися в тінь. Вчорашня польська примирність щезла під впливом найновішої боєвої ситуації у Львові. На перше місце висунулися вшехпольські лідери Адам, Сталь і Хлямтач, які заявили у своїх промовах, що вони не мають права говорити в імени галицьких поляків, бо це належить до польського уряду у Варшаві. Так само не можуть признати Української Національної Ради державною владою, тільки репрезентацією українського народу. Вони могли би що найбільше приступити до утворення тимчасової комісії, зложеної з поляків та українців, яка тимчасово, доки мировий конґрес не рішить про приналєжність краю, управляла би цілою Галичиною замісць дотеперішнього австрійського намісництва. Розуміється, що цю плятформу українці відкинули, стоячи на становищі державної самостійности Східної Галичини. Тоді поляки предложили, щоби питання державности Східної Галичини оставити на боці а зайнятись життєвими справами міста Львова. Населення потребує спокою, порядку і забезпечення поживою, а для переведення цієї задачі слід вибрати польсько-український комітет, зложений по половині з 12 членів. Українці на це згодилися і зараз таки цей комітет вибрано та уложено відозву, яку він мав видати в обох мовах. Текст відозви був такий:

ДО НАСЕЛЕННЯ МІСТА ЛЬВОВА!

Горожане!

З огляду на події, які від вчера відбуваються в нашому місті, першою потребою є, щоби безпечність життя

мешканців і правильний хід щоденного життя були вдержані. Українці і поляки в зрозумінні цієї потреби і свого обовязку супроти міста ввійшли в порозуміння. На основі цього порозуміння утворено спільний комітет в ціли удержання спокою, порядку і публичної безпечности а також запевнення апровізації. Вас, горожане, взиваємо зберегти безоглядний спокій. Як з української так і з польської сторони слід уникати всього, що могло би мати характер якоїнебудь аґресивної збройної сили. Щаслива будучність обох народів вимагає, щоби в столичному місті Львові публичний порядок і суспільний лад був безоглядно бережений. Спільний польсько-український комітет буде про це дбати. Вас, горожане, взиваємо, щоби Ви спокійним поведенням облекшили нам нашу задачу.

Львів, 2. падолиста 1928.

Д-р Ернест Адам, д-р Шимон Бернадзіковскі, д-р Лев Ганкевич, д-р Ізидор Голубович, д-р Station Станіслав Домбскі, д-р Людвік гр. Козєбродзкий, д-р Кость Левицький, д-р Михайло Лозинський, д-р Щепан Міколайскі, Йосиф Найман, Станіслав Нєзабітовскі, д-р Роман Перфецький, д-р Тадеуш Пілят, д-р Генрик Савчиньскі, д-р Владислав Стесловіч, д-р Стефан Федак, д-р Марцелі Хлямтач, д-р Льонгин Цегельський, д-р Филип Шляйхер, д-р Лєонард Сталь, д-р Владислав Яль, д-р Антін Юраш.

Така відозва появилася дійсно на мурах міста, однак, як показав дальший хід подій, вона була безпредметова вже тоді, коли її розліплювали, бо комітет з польської вини розбився.

А тимчасом, щоби припинити розлив крови, постановлено тригодинне примиря, що мало бути вступом до переговорів для довшого воєнного розєму. Просто з наради д-р Сталь удався до польської команди, щоби вона припинила бої.

Однак примиря не було по нутру польській команді. Наказали його у хвилині, коли польські боєві сили швидко зростали та могли похвалитися значними успіхами. Рано відчу-

вали поляки ще недостачу зброї і муніції, в полудне, після здобуття товарового двірця, мали її аж за багато. Опанували також західну територію міста між вулицями Городецькою і Бема та південно-західну між вулицями Сапєги, Хшановської і Вулецькою. Крім того мали боєві точки опору з підміських селах: Рясна польська, Сокільники, Козільники, Голоско і Дубляни, а в українському Львові готові сили в Академічному Домі, „Соколі Мацєжи", на Личакові, Жовківськім і Замарстинові.[11])

Коли вкінці додати, що поляки вислали до Кракова, Варшави й інших польських міст курєрів за допомогою і надіялися в найблизчому часі сильної відсічи, то можна зрозуміти їхню воєвничість. Командант польських військ Мончинський пішов до Польського Комітету Пародового і зробив авантуру, що цивільні люди мішаютьсе до військових справ і роблять примиря без порозуміння з військовою командою. Польські боєвики заняли трамваєву ремізу і бралися вже до Цитаделі,[12]) інші відділи готовилися з наступом на касарню Фердинанда, а тут цивілісти кажуть: стій! і не позволяють докінчити розпочатого діла... І польський командант старався доказати, що примиря принесло полякам шкоду, а зате українцям велику користь, позволяючи зміцнити свої загрожені місця.

Арґументи представника польської військовости переконали не тільки членів Польського Народового Комітету, але й тих людей, що підписали польсько-українську відозву. Показалося це на засіданні миротворчого комітету, яке відбулося вечером у Торговельній Палаті. Перш усього продовжено примиря на дальші 3 години, щоб уможливити дальші наради, на яких польські члени комітету знов змінили своє становище. Адам і Сталь заявили, що спокій в місті залежить від згоди польського війська, якому вони не мають права диктувати. В справі припинення боїв, то польський командант готов згодитися на довше примиря, однак хоче переговорю-

---

[11]) „Boje lwowskie" I. 111.

[12]) Заняли одну башту від сторони ремізи, опущену залогою, зложеною із самих чужинців.

вати про це безпосередньо з українським командантом. Українська сторона і на це згодилася, хоч із становища української державности ніякого самостійного польського війська не було. Ще вчора бувший краєвий маршалок Незабітовський назвав їх „шаленими головами“, а нині вони в очах тих самих людей були вже „польським військом“, що диктує мир або війну.

Переговори обох командантів, при участи також членів комітету, який по правді втратив рацію істнування, йшли при сильній аґресивности польської сторони. Поляки не числилися зовсім з українськими арґументами і сформулували, чи радше подиктували такі свої точки:

1) Війська обох воюючих сторін опорожнюють негайно публичні і приватні будинки, з виїмком тих, де находяться каси, які охоронює дотеперішня залога, доки не утвориться міліція. Перших 50 людей майбутньої міліції охоронює ратуш, який не вважається касовим будинком.

2) Охорону всяких публичних обєктів в місті та публичного ладу віддається горожанській міліції, яку має зорґанізувати українсько-польський комітет, причому перших 50 людей для служби в ратуші зложить найпізніше до 10 годин після підписання примиря, а опісля ця сторожа остає під приказами президії міста.

3) Українські і польські війська творяться й орґанізуються дальше явно і правно у взаїмній від себе незалежности, в касарнях, приділених їм комісійно. В тій ціли буде переведений за обосторонним порозумінням поділ б. австрійських будинків і обєктів на основі рівности.

4) Для припинення й опанування евентуальних рабункових заворушень, яких здавити міліція не булаб у силі, встановлюється команду з двох військових старшин по одному з кожної народности, яка видасть своїм військам прикази, оперті на порозумінні.

5) Важність нинішнього розєму входить в життя дня 3. листопада 1918 р. в год. 2 в полудне і обовязуватиме обі сторони на протязі 10 днів, значить до 13. листопада 1918 р. год. 2 попол. зі силою всіх постанов міжнародного права,

з правом обосторонного виповідження на 24 год. наперед. На випадок невиповідження розему продовжується його в часі останніх 24 годин на тих самих або нових умовах на дальших 10 днів.

Таких умов українські делеґати підписати не могли. Не можливо булю приняти особливо третю точку, де говорилося про орґанізацію військ і непризнавання української державної суверенности польським військом. Була це умова правнодержавного характеру і тому українська сторона заявила, що мусить предложити справу наперед Українській Національній Раді. Відповідь полякам українські делеґати мали дати в неділю, 3. листопада год. 2 попол., а до того часу продовжено примиря.

Одна тільки позиція не знала ніякого примиря того дня, а саме головний дворець. Ніякі прикази з гори не існували ні для міського шумовиння, що грабило маґазини на горіючім товаровім двірці, ні для озброєних відділів, що підкрадались під особовий дворець і кидали ручні ґранати до перонових галь. Одночасно йшла густа крісова пальба зі всіх боків.

Положення цієї української позиції було дуже скрутне. Вже більше як добу не було з Народнім Домом ніякого звязку, ні стежного ні телефонічного. Відрізаний від світа головний дворець був полишений власній долі і висів на волоску. Врятувати його могла тільки сильна допомога з міста, що прорвала би польський фронт на Копитковим, або свіжа сила зпоза міста, що скріпила би знеможену залогу та дала їй змогу розбити ворожий натиск зі всіх боків. На жаль надії на приїзд УСС-ів завели. На зустріч стрільцям виїхав дрезиною ще рано пор. Старосольський і більше не вернув. А тут муніція кінчилася, не було вже ні одної ручної ґранати, залога змаліла до половини. Невиспані, перетомлені, голодні вояки збайдужніли на все, що діялось довкола, ходили запоморочені, стійки засипляли на ногах. Деякі говорили отверто, що довше ніяк не видержать, що піддадуться полякам, як не прийде зміна або якась допомога. Про примиря

у Львові ніхто не мав поняття, навпаки кружила поголоска, що поляки заняли вже майже ціле місто.[13])

В українських руках був тільки головний будинок з пероновими галями, все інше довкола видавалося втраченим. Але й цього не було чим оборонити, тим більше, що скорострілі стояли німі. Не стало для них муніції.

Тоді командант рішився на остаточний крок. Коло 4. год. попол. зробив з одним підстаршиною випад на гайцерню (огрівальню машин). Приложеними до грудей револьверами змусили одного машиніста, чеха, доставити паровіз з одним ваґоном. Що не вдалось зробити для мадярського куріня, виможено силою для української залоги. Остання забезпека на випадок, якби не було вже іншого рятунку.

Коло 5 год. ситуація видавалася вже такою критичною, що залога зажадала рішуче відвороту. Серед стрілянини завантажили ваґон 4 скорострілами і малий транспорт з командантом і вояками виїхав на дворець Підзамче. В поспіху забули стягнули одну стійку, зложену з кількох вояків, яким прийшлося відограти на двірці ще дальшу ролю.

Горячковість і поспіх були все ознакою слабих нервів і ніколи не творили корисних умов для всякої розумної акції, тим більше воєнної. В цьому випадку українська залога ділала в хоробливому стані паніки, яка вже в найблищому часі показалася неоправданою.

В почекальнях головного двірця находилось багато цивільної й військової публики, чужої та своєї, заскоченої тут і увязненої львівськими подіями. Після відізду української залоги настала довкола тишина і публика ждала неспокійно хвилини, коли поляки з криком „гурра“ займуть покинену позицію. Тимчасом тишина тревала дальше, ні один стріл не впав з противного боку і забута на двірці стійка під проводом чет. С., що навинувся серед публики, почала збирати вояків українців, готових продовжувати оборону двірця.[14])

Серед загальної непевности коло 6. год. надіхало з міста авто з білою хоруговкою, а в ньому віцепрезидент міста Сталь

---

[13]) На основі споминів чет. П-го.
[14]) На основі докладів інж. К. Целевича і чет. Сідельника.

з двома старшинами, польським і українським. Приїхали повідомити українську залогу двірця про **продовження примиря** на дальші три години.

І склалася дальша несподіванка. Чет. С. представився комендантом двірця і якби нічого не сталося, приняв до відома те, про що зовсім не знав справжній комендант чет. П-ий, який був уже на Підзамчу. Значить, примиря тревало вже від 3. год., а тимчасом позицію покинули як пропащу!

Авто відіхало назад до міста, а чет. С. пробував уже сміло орґанізувати нову залогу двірця і повизначував навіть стійки. Але вже на самому початку показалася недостача зброї, а хоч і можна було її роздобути, то до цього треба було іншого людського матеріялу. Заімпровізована залога швидко розбіглася, побоюючись польського наступу, бо хтось пустив фальшиву поголоску, що примиря зірване. Від'їхав найблищим потягом і хвилевий комендант, уважаючи головний дворець пропащим. Однак обставини складалися дальше в користь українців. Замісць сподіваного польського наступу на дворець примиря тревало дальше, бо його **продовжено** аж до 2. год. пополудни слідуючого дня. І головний дворець висів дальше, тепер уже без ніякої залоги, як res nullius. Вкінци про положення двірця довідалися поляки і заняли його преспокійно десь над раном.

Скандальний упадок цієї преважної позиції мав рішаюче значіння для дальшого ходу львівської кампанії. Головний дворець у Львові це великий комунікаційний вузол, де сходиться і розходиться вісім залізничих шляхів, що лучать усі закутини краю з його столицею. Зі жадної з них не можна дістатись на іншу, поминаючи головний двірець. Всі інші залізничі двірці у Львові мають тільки льокальне значіння і комунікаційний рух на Жовківському, Личакові, Стрийському чи Янівському залежний від головного вузла на Городецькому. Залізниче колування можливе тільки дуже далеко від Львова, бо через Тернопіль, Ходорів, Стрий, Самбір, Перемишль, Ярослав і Раву Руську — всюди у віддалі яких 80—100 кільометрів. Тому річ природна, що через втрату головного двірця звязок центральної української влади у Льво-

ві з повітовими осередками був відразу спаралізований. Доплив свіжих військових сил до українського Львова нагло був наражений на великі труднощі. В дальших наслідках недостача безпосереднього звязку почала відбиватися відємно на взаєминах між Львовом і провінцією, які стали розхитуватись. Вплив головного центра краю на поодинокі його частини почав ослабати і деякі повітові осередки пробували стати від Львова більш або менше незалежними. Між Львовом і провінцією виросла раптом стіна, за якою стала процвитати байдужність до львівських подій.

А тимчасом з упадком головного двірця дісталися в польські руки ріжні склади б. австрійської армії на самому двірці або в околиці, крім цього варстат артилерії та всякі залізничі варстати, які зараз орухомлено для цілей польського війська. При помочи технічних фахівців поляки створири окремий воєнний промисл, що продукував ручні ґранати, артилерійські стрільна, панцирні авта, або направляв пальну зброю та всякі інші боєві середники.

Але все те далося відчути значно пізніше. Першим і найважнішим наслідком утрати головного двірця було ослаблення українського стратеґічного положення у Львові та скріплення положення поляків, що дістали змогу навязати контакт зі своїм заходом. Цей контакт позволив їм пізніше перекинути із заходу значні боєві сили, щоб опанувати Львів і в решті решт цілий край. Тому упадок головного двірця був початком упадку українського Львова.

Насувається питання, що по правді було причиною оцих невдач українських військ? Як пояснити дивне явище, що українські вояки, які так знаменито виконали військовий переворот, уже при першій стрічі з польською збройною силою не видержували проби і в короткому часі дали противникові видерти собі значну частину міста? Адже це були правильні війська, з австрійської школи, а по другому боці була збиранина військових і цивільних елементів, стягнених і озброєних прихапцем, не звязаних трівкими нормами військової орґанізації.

Приглянься цій справі близче. Українське військо

було також утворене на-швидко і завданням його було перш усього обсадити і держати місто. Військова сила із чотирнацятьох соток людей на обсаду поверх 200-тисячної столиці краю, що була осідком багатьох військових і цивільних урядів, являлась рішуче за малою і не вистарчала, як зараз першого дня показалось, на обсаду навіть усіх військових обєктів. Від біди ті війська могли вистарчити на один день, але що це були люди а не автомати, то вже другого дня треба було їх кимсь змінити, дати їм трохи відпочинку. І тут українська команда вже ризикувала, бо такої зміни надіялась від Українських Січових Стрільців, що були проголошені основою і завязком українського національного війська. Що правда, заздалегідь зроблено все можливе, щоб УСС-ів стягнути як найшвидше до Львова і Національна Рада одержала дня 2. листопада рано через спеціяльного курєра повідомлення, що частина стрільців вже їде, але минув цілий день, а їх не було, міжтим коли поляки розвинули сильну боєву активність. На якусь більшу акцію проти польського виступу в українців не було сили, отже роблено тими самими військами дальше, що лише далось робити.

Українська команда сконцентрувала головні свої сили в середмістю, звертаючи пильну увагу перш усього на мілітарне забезпечення важніших будинків. Звідси висилала сильніші або слабші стежі в дальші райони міста. Дільниці, де находились касарні, були сильніше обставлені і патрульовані, на інші дільниці звертали меншу увагу. До цих останніх належала дільниця VI (Новий Світ), де саме всадовилася польська боївка. Українські стежі робили тут службу тільки на головних вулицях, лишаючи бічні вулички в спокою, тому українська команда довший час не знала, де концентрується польський опір. Аж коли попали під вогонь з Дому техніків і школи Сєнкевича, почали звертати пильнішу увагу на цю дільницю.

Українські вояки — як признає навіть Мончинський — билися завзято, ставили ворожим нападам сильний опір, але остаточно подавалися. Їхня акція йшла без одноцілого пляну і проводу, між стежами не було лучби, мали часто

незабезпечені боки і попадали в польську засідку. Слабі сторони українських військ, розпорошених на малі стежі по цілому місті, використовували зручно поляки, що орієнтувалися краще в місті, переймали звичайно ініціятиву і ведені все старшинами, які йшли на рівні зі стрільцями з крісом у руках, брали остаточно над українцями верх.

Щодо головного двірця, то головна команда зробила велику помилку, обсаджуючи його такою малою залогою. Можна було меншими силами берегти ріжні державні установи в місті, де їм і так нічого не грозило, але таку важну позицію як головний дворець слід було відразу обсадити солідно, не числячи на УСС. Почування своєї слабосильности серед такої метушні, яка панувала на головнім двірці, робило цю залогу ще слабшою і менше відпорною, викликуючи дезерцію.

Взагалі українська слабодушність відограла в упадку головного двірця велику ролю. Якби не вона, головний дворець міг дуже легко вдержатись і без помочі УСС-ів. Сліпий припадок наслав українській залозі двірця два потяги українського війська, розброєного в Перемишлі. Якби тільки половина того війська лишилася була до оборони двірця та озброїлась — а в маґазинах були величезні склади зброї та муніції — упадок головного двірця був виключений. Але на таке діло треба було поляків, чехів, німців і кого хочете, тільки не українців. Своїх людей командант залоги мусів кулями від себе гнати, щоби не деморалізували його вояків. І свої слабодухи потягли за собою ще й половину його слабодушної залоги! На жаль навіть ті, що остались, впали жертвою паніки, що межувала з психозою, покидаючи позицію, яку можна було держати (в часі примиря!) і то до пополудня другого дня, коли тимчасом наближалися вже УСС.

Але без огляду на упадок головного двірця не треба забувати, що до бою у Львові станули два ріжні елементи. Українські вояки це переважно діти села, чужі та безрадні у великому місті, в якому зовсім губилися. А проти них станули львовяне, і взагалі діти міста, що серед моря камяниць і лябіринту вулиць почувались як риба у воді, знали кожну вуличку і кожний закамарок. Проти українців було все поль-

-ське населення так, що український вояк почував себе всюди окруженим ворогами, від яких не знав і не мав де сховатися. Зате польські жовніри мали більшість населення за собою, знали де ховатися і на кожному кроці діставали поміч, заохоту, а навіть їду і напитки. Польські вояки були ситі і часто підбадьорені трунком, а українські вояки вже другий день не мали нічого в роті і з голоду та перемучення просто валилися із ніг.

Боротьба серед таких нерівних умов була для українського війська дуже важка і примиря явилось для нього як не мож краще на часі. Українська команда приняла цей акт, зааранжований політичними чинниками, прямо з вдякою, бо хотіла не тільки дати відпочати виснаженим воякам, але й зискати на часі, надіючись допомоги зпоза Львова.

А допомога повинна була прийти обовязково, бо з ріжних міст надходили вісти, які свідчили, що державний переворот удався в цілому краю. З Тернополя, Золочева, Сокаля, Рави Руської, Самбора, Стрия, Станиславова, Коломиї, Снятина та інших міст доносили радісно, як гладко перейшла влада в українські руки та якими військовими засобами, людськими і матеріяльними, стала вона відразу розпоряджати. Не було сумніву, що львина частина тих засобів належалась перш усього столиці краю та що українці в короткому часі „шапками закидають" польських боєвиків у Львові. При таких сподіваннях навіть перші невдачі української збройної сили на цьому польському острівчику виходили якось менше болючими. Все дасться направити, все буде добре, нехай тільки край покаже свій твердий кулак, а перш усього нехай тільки прийдуть УСС!

Серед таких настроїв українського громадянства у Львові минав день 2. листопада, другий день української державности.

А тимчасом Українська Національна Рада змінила ряд осіб на начальних становищах ріжних урядів, обсаджуючи їх українцями. Виплачено всім урядовцям платні і доручено їм дальше урядувати. Одначе всі урядовці поляки рішили

здержатись від праці і дальше своє становище зробили залежним від вказівок польського уряду у Варшаві.

Тогож дня команду міста обняв полк. Маринович. Він видав другий публичний приказ, взиваючи населення міста Львова піддатись безумовно розпорядкам української влади. Хто не зложить всякої зброї на поліції, буде караний военним судом. Всякі грабунки підлягають карі смерти на місці злочину.

Цей останній розпорядок був особливо потрібний з огляду на те, що з вязниці при вул. Баторія і з Бриґідок через недбальство сторожі втікло тогож дня кількасот вязнів, переважно небезпечних злочинців.

Також дирекція поліції видала строгі зарядження для вдержання спокою, порядку і безпеки в місті.

IX.

ПІД ЗНАКОМ БЕЗГОЛОВЯ.

Непевність щодо головного двірця. — От. Коссак шефом штабу. — Австрійська команда передає владу. — Розбиття мирових переговорів. — Польський напір на центр міста. — Бравурний виступ пор. Цьокана. — Спізнений приїзд УСС-ів і зайняття Персенківки. — Куріозний приказ головної команди.

Вість про упадок головного двірця дійшла до відома головної команди ще тої самої ночі. Повідомив її про це сам чет. П-ий особисто, пояснивши причини, що спонукали його покинути з останками залоги цю позицію. Він держався точно інструкції от. Вітовського, даної всім комендантам перед переворотом, а саме, що на випадок невдачі українські війська мають стягатися на схід, в сторону Красного. Головний дворець був уже цілий день відрізаний від міста й українська залога, не маючи ніякого звязку з головною командою, була певна, що в положенні головного двірця находиться цілий Львів.

Звідомлення приняв полк. Маринович, що хоч був іменований командантом міста, всетаки пересиджував у головній команді і при безголові, яке настало наслідком резиґнації от. Вітовського, інтересувався оперативними справами.[1])

Першим його рішенням після вислухання звідомлення чет. П-го був приказ:

— Вертати назад на покинену позицію! Тепер примиря, двірцеві не грозить ніяка небезпека!

---

[1]) Був це колишній австрійський активний старшина, що брав участь у світовій війні і ще в 1915 р. перейшов на пенсію.

Чет. П-ий признав свою помилку, яка була наслідком тільки непоінформованости і готов був вернути на головний дворець, але під умовою, що разом з ним піде бодай 100 свіжих вояків. Двацять людей, з якими він виїхав на Підзамче, нездатні ні до чого.

Полк. Маринович звернувся з телєфонічним приказом на Підзамче, щоби тамошня залога вислала негайно паровозом відповідний відділ на головний дворець. Там-жеж лишилося ще кількох вояків зі скорострілом. Не виключене, що він ще держиться. А тимчасом чет. П. остався до розпорядження головної команди.

Вправді з Підзамча відповіли, що залоги для головного двірця виділити нема з кого, але приказ був даний, отже мусить бути виконаний, і полк. Маринович уважав справу поладнаною. Думав, що це австрійська армія, де „Befehl ist Befehl“ і нема ніякого пардону, хочби на перешкоді була фізична неможливість.

Розумієтвся, таке поладнання справи головного двірця викликувало у декого поважні сумніви. Минула ніч і в головній команді не було певности, в чиїх по правді руках є головний дворець. Було примиря, на боєвому фронті панував спокій і декому здавалось, що в часі обостороннього припинення боєвої акції також в цьому районі залишився status quo ante. А навязання контакту з головним двірцем уважалось тоді неможливим.

Всежтаки от. Вітовський уважав українську ситуацію у Львові поганою і, не хотячи нести відповідальности за дальші невдачі, він рішився невідклично уступити зі свого становища. Зараз в неділю рано (3. листопада) пішов ще раз до голови українського уряду, д-ра Костя Левицького і заявив, що з поданих попереднього дня причин не може рішуче вести дальшої команди українських військ.

Саме тоді навинувся у Львові б. отаман УСС. Гриць Коссак[2]) і віддав себе в розпорядження українського уряду.

---

[2]) Він ще в літі 1918 р. на домагання стрілецьких старшин був усунений з УСС-ів (перевів це В. Вишиваний) і перебував досі на відпустці.

Д-р Левицький предложив от. Вітовському, щоби він не відмовлявся від становища головного команданта, бо кріза в команді вже на самому початку з тактичних оглядів не є бажана, але щоби вів її дальше при помочі от. Коссака як шефа штабу. Одначе от. Вітовський настоював на свому рішенні і запропонував от. Коссака на головного команданта українських військ.[3]) Це предложення мала затвердити ще президія Національної Ради, а покищо головна команда назверх була незмінена, хоча в її нутрі принято такий поділ праці, що з днем 3. листопада от. Коссак мав вести оперативні справи, а от. Вітовський чисто орґанізаційні. В такому виді проістнувала команда українських військ всього два дні.

Зрештою день 3. листопада розпочався серед примиря. Була це неділя і вулиці міста зароїлися знову цивільною людністю, особливо невтральною, яка потішалась, що українсько-польський конфлікт чейже дасться полагодити мирним шляхом. В тій надії піддержувала її успокоююча відозва українсько-польського комітету, розліплена скрізь на мурах, бо мало кому було відомо, що та відозва не мала вже ніякого практичного значіння. В костелі св. Миколая кс. Шукальскі закликав вірних, щоб усіми способами боролись з українцями, а коли хто не має зброї, нехай кидає бодай камінням і тим способом спасає вітчину від української інвазії. Польські ґазети продовжували протиукраїнську пресову кампанію, а польські орґанізації працювали дальше цілою силою пари, підготовляючи збройну оборону Львова.

Оборонна акція кипіла особливо на Новому Світі і в Городецькому районі, де поляки були панами ситуації. Ще попереднього дня „Комітет обивательскі VI дзєльніци" оголосив дві відозви. В одній з них закликав усіх поляків від 17-го року життя затягатись у вербункових бюрах і ставати у військові ряди, в другій взивав поспішати з фінансовою допомогою, потрібною для побіди їхньої справи. Утворилася там також „обивательска міліція".

В неділю забрав голос п. Мончинський і не дожидаючи

---

[3]) Др. Кость Левицький: Перші дні нашої державности. „Укр. прапор", 1923, ч. 44.

української відповіди на польські мирові умови, оголосив такий поклик:

„Від трьох днів кипить боротьба за польський Львів. Взиваємо все польське населення, цивільне і військове, станути негайно під зброю!

Неділя, 3. листопада 1918.

Начальна Команда збройних сил у Львові".

Цей приказ пробували висланники Мончинського розліпити також на вулицях української частини міста і кількох хлопців арештували за те українські стежі.

Не могучи цього приказу помістити в цілій основі, недільне число „Ґазети Поранної" подало на першій стороні грубими буквами вістку:

„Від трьох днів кипить боротьба за польський Львів. Вся польська молодь станула під зброю!"

І справді польська молодь поспішила на польський бік, перекрадаючись ріжними дорогами. Помагали їй окремі курерки, що розвідували наперед місця, необсаджені українськими стійками, а потім переводили добровольців одного за другим.[4])

Тимчасом на головному двірці шаліла вже другий день пожежа, якої жертвою падали маґазини, бараки, ваґони. А серед диму горіючих маґазинів шаліла боротьба шакалів у людському тілі. Дерлися між собою грабіжники, розкрадаючи все, що представляло якусь вартість. На товаровому двірці остались величезні військові запаси всяких харчів, т. зв. Fassungsstellen, які розбирали тепер мешканці городецької дільниці. Тягали мішками муку, риж, цукор, каву і т. п. і другчись між собою за добучу, засипали землю всяким добром на кілька центиметрів високо. Найбільше кидались на запаси алькогольних напитків, бо й такі знайшлися, наслідком чого в цілому городецькому районі валялися пяні людці.

Подібна доля постигла також великі харчеві маґазини і пекарні при Янівській вулиці, де міське шумовиння під

---

[4]) Jan Gella: Ruski miesiąc, стр. 30

покришкою оборони Львова перед українцями розкрадало масово ерарне добро.

По українському боці всі військові запаси перейняла українська влада і зберегла для вжитку війська й цивільної людности. Та про це пізніше.

Тоїж неділі відбувся останній акт, що нормував спадщину по австрійській державі в користь української влади: формальне перейняття влади від австрійського військового командування у Львові. В 10 год. перед полуднем пердставники української армії — комендант міста полк. Маринович і поручники д-р Михайло Новаковський та інж. Володимир Шухевич з відпоручником Національної Ради д-ром Ст. Бараном явилися в бувшій австрійській військовій команді при Бернардинській площі. Пільний маршал-поручник Пфефер, шеф військової команди, що обіймала Східну Галичину (від Городка і Стрия) разом з Буковиною, дожидав українців у товаристві вищих офіцирів. Він заявив, що годиться з фактом створення української держави на українських землях бувшої Австро-Угорщини, признає Укр. Нац. Раду тимчасовим урядом цієї держави і передає її представникам дальшу управу військовою командою з цілим майном. Має на думці головно санітетський і інтендантський відділ, які чейже будуть потрібні не тільки новоствореній державі, але служитимуть і повертаючим військам інших держав, що повстали після розвалу Австро-Угорщини.

Опісля списано формальний акт передачі, яким пільний маршал- пор. Пфефер в присутности свого заступника ґен. майора Крамаржа, шефа штабу плк. Амброза і його заступника підполк. Гофмана передав повну військову владу як свому наслідникові полк. Мариновичові. Дотеперішнім членам військової команди лишено повну волю остати на своїх дотеперішніх становищах або ні. Делеґація Укр. Нац. Ради заявила свою згоду дати охорону на скоре відтранспортування тих військових осіб і їх родин, що не схотять остати в краю.

Вкінці ґен. Пфефер звернувся до зібраних старшин і тим, що походили зі Сх. Галичини, перш усього лікарям, радив

піти на службу українській державі. Зважте, панове інших національностей, — говорив він — що тут є ще тисячі ваших братів, яким Ви своїм знанням можете прийти в поміч.

Присутні старшини ставили ряд питань, на які ґен. Пфефер давав пояснення. Скінчилось на цьому, що 12 старшин заявило свою готовість вступити на українську службу, між ними 4 українці, 3 німці, 2 чехи і 1 поляк. Фактично лишились опісля на українській службі тільки українці.

А велика шкода, що з українського боку ніхто не постарався тоді притягнути здібніших чужинецьких старшин. Промовляла за тим кріза в головній команді українських військ, домагалась того пекуча недостача власних фахових старшин. Зате противилась національна амбіція, що не дозволяла тоді ставити на чолі української армії чужинців, а ще більше політична обережність, що веліла рахуватись з опінією світа (Антанти). Вкінці була ще надія на стратеґічні й орґанізаційні таланти власних старшин. Цеж був тільки початок кампанії.

Отже оголошено в „Ділі" горячий поклик до всіх старшин українців, яких у Львові було тоді дуже багато, щоби ставились в розпорядження української головної команди. Одночасно роблено перші заходи, щоби скріпити українську збройну силу в місті. При Українській Нац. Раді утворилась комісія поборових справ, що кликала всіх українців мужчин, здібних до військової служби, від 17-го року життя почавши, явитись у Львові і зголоситися в касарні при вул. Курковій, щоби доповнити українські частини й уможливити відпущення найстарших вояків. Кожний доброволець мав взяти з собою харчі на три дні.

В українській бурсі при вул. Вірменській ч. 2 (біля Народнього Дому) заложено харчівню, в якій українські пані і панночки приготовляли поживу для всіх, що робили службу. Для вояків поодиноких полків і курінів налаштовано як слід власне прохарчування. Третього дня українські війська у Львові не терпіли вже голоду.

Але українські делеґати польсько-українського „мирового" комітету мали дати тогож дня відповідь на польські

ультимативні предложення в справі довшого примиря. Над цими предложеннями радила Українська Національна Рада. Вона рішила, що польські умови торкаються двох ріжних справ: а) справи міжнародного уладження відносин між польською й українською державою і б) справи розєму між військом української держави і польськими боєвими відділами. Щодо першої справи Українська Національна Рада як найвища влада української держави може говорити тільки з рівнорядним польським орґаном, отже делеґацією варшавського уряду. Предложення в справі розєму також годі приняти, бо зі задержанням у Львові польського війська признаєтся державу в державі. Після заключення такого розєму — говорено на нараді — польське цивільне населення зорґанізуєтся в боєві відділи і нападе на державні будинки, щоби зліквідувати українську владу. Міська міліція під орудою маґістрату не буде її обороняти, а коли на її оборону виступить українське військо, то проти нього виступить знов польське військо і бої зачнуться на ново, тільки серед обставин для українців далеко більше некорисних. Всеж таки Українська Національна Рада заявила готовість до дальших переговорів в справі розєму і заведення спокою та порядку в місті, а нових доріг порозуміння нехай шукає покликаний до цього спільний комітет при участи командантів .

Цю пропозицію українські делеґати передали в означенім часі, в год. 2. по пол. польській стороні. Для дальшої акції в цій справі вони пропонували негайне продовження примиря, щоб даром не лилася людська кров. На це польська сторона відповіла, що це неможливо та що з огляду на неприняття українською стороною польських умов, примиря скінчилось і настав знову стан війни.

Польська військова команда вже рано проклямувала боєву акцію. Виступили отверто також польські політичні лідери, оголосивши пополудни таку відозву:

До населення міста Львова!

Утворився Польський Комітет Народовий, зложений з репрезентації міста і всіх польських політичних партій

у Львові, який обняв тимчасову керму всіми політичними справами в місті.

Комітет іменував Начальну Команду польських військ у Львові і взиває — з огляду на зірвання переговорів з Українською Національною Радою — все мужеське населення, цивільне і військове, зголошуватись до польських частин у точках, обсаджених польским військом.

Львів, 3. листопада 1918.

Польський Комітет Народовий.

Забрала також голос польська соціял-демократична партія, видавши відозву з протестом проти державного перевороту, довершеного українським військом. Відозва зазначила, що Львів це польське місто, закликала „товаришів“ до його оборони і кінчилась словами: „Niech żyje wolność! Niech żyje wolna niepodległa Polska ludowa! Niech żyje braterstwo ludów“!

Точно в 2 год. попол. розпочався польський наступ на середину міста. Ішов трьома ґрупами: 1) вулицями Городецькою, Кордецького і Янівською в напрямі костела св. Анни; 2) з горішної вул. Сапєги в напрямі церкви св. Юра і Єзуїтського городу і 3) з долішної вул. Сапєги в напрямі головної почти.

В першому напрямі поляки не посунулись далеко. Заняли тільки вул. Бема і пробували атакувати касарню Фердинанда, однак стрінулися зі завзятим опором української залоги.

Друга польська ґрупа заняла площу св. Юра, розташувала в церкві свою команду і звідси почала форсувати наступ на соймовий будинок.

Важку справу мав противник, що пробував оперувати від школи Марії Магдалини. На перешкоді станула Цитаделя, уміщена на високій горі, звідки українці держали під острілом горішню вул. Коперника. Полудневo-західна башта, яку попереднього дня заняли були поляки, тому, що її невеличка залога, зложена з чужинців, розбіглася, перейшла знову

в українські руки. Визначився при тім пор. Ґумовський. Одночасно скоростріли, якими орудували українці на рогах головної почти від вулиць Коперника і Сикстуської вгору, змітали кожного смільчака на горішньому кінці тих вулиць.

А проте загальне боєве положення по українському боці було критичне. З ріжних сторін міста приходили звідомлення, що українські війська, перетомлені і знеохочені, домагаються зміни. Множаться випадки дезерції. Пішов стрілець один і другий на стійку або стежу тай пропав. Часом лишив кріс з муніцією десь у сінях або за парканом, а часом таки зі зброєю пішов на село. Рад, що в новий мундур убрався. Робили так вояки головно з підльвівських околиць. Без сумніву, причинилась до того також зручна аґітація з польського боку. В українській частині Львова існувала задля цього окрема польська орґанізація.

Ненадійними показалися знову українські міліціонери, вжиті до військової служби. Була це переважно шкільна і реміснича молодь, незвична до військової дисципліни.

Свіжих сил, підкріплень, резерв! Трівожна й пекуча потреба, яку відчувалося на позиціях і в Народньому Домі, і з якої здавало собі справу українське громадянство, що стрічалося зі штабом.

А прибігали туди разураз стрівожені громадські діячі, чільні українські патріоти і засипували членів головної команди питаннями:

— На милість Бога, чи то правда, що поляки заняли головний дворець?

Одержавши двозначну відповідь, ломили руки і питали про причини наших невдач.

— Брак сил — чули стереотипну відповідь. — Військо розбігається...

— Кількож направду маєте ще вояків? — питали от. Ґорука, що одинокий мав сяку-таку евіденцію українського війська.

От. Ґорук, перепрацьований, невиспаний, зденервований, а проте розриваний на всі боки, військовими і цивільними,

не мав часу на розмову. З цивільними не хотів навіть балакати, бо досить мав військових справ.

— Кілько маєте війська? — спитав його професор університету С. — Мені можете сказати довірочно.

— 648 людей![5]) — сказав от. Ґорук і похнюпив голову.

Значить, половина того, що було першого дня.

— Деж наші Січові Стрільці? Чому їдуть так поволи? Невже покажуться аж тоді, як наших „стариків“[6]) не стане, як поляки візьмуть середину міста?!

Ці питання денервували ще більше і Вітовського і Ґорука і Коссака і всякого, хто був у команді, хто знав справжній стан української справи. А тут сиплеться удар за ударом, одна алярмуюча вістка гірша від другої.

На головну почту готовиться напад, отже давайте 50 людей на поміч! Касарня Фердинанда знову загрожена! Із Цитаделі домагаються нових людей! Із касарень 19. п. стрільців просять дати їм 100 людей, бо там є всього 21 вояків, якими навіть стійок не можна виставити. Касарня 15 п. п. домагається аж 200 людей, інакше вся служба, яку вона полагоджує, стане. А тут ще й зі Стрия телеґрафують, що потрібують конче 100 людей, муніції і т. п.

Положення української команди справді незавидне. Резерв нема ніяких. Є тільки вістка, що з Камінки Стр. їде кількадесять добровольців. Отже вишкробується останніх вільних людей з касарень і посилається: 5 вояків на Цитаделю, кількох на головну почту, кількох до касарні Фердинанда.

Аж згодом розсилається на всі позиції приказ:

„Держатись без зміни тим, що є! Загальна ситуація добра! Стрільці вже тут!“

Справді прийшла нарешті депеша, що УСС. виїхали зі Старого Села в напрямі Львова. А коли так, то команда позволила собі на оптимістичне запевнення, що — ситуація добра! Всеж таки вислала до Станиславова, Коломиї, Щирця

---

[5]) Автентичне.

[6]) Серед українського війська було багато старих „ляндштурмістів“.

і Комарна телеґрами, щоб усі готові сили виправити негайно до Львова. Військовій команді в Стрию сказано: „Вибачайте, постарайтесь на місці, а що вам зайве, пришліть нам!“

А тимчасом поляки перли в середину міста дальше і ситуація була на ділі дуже критична.

Користаючи з прорідження українського фронту в Єзуїтському городі, польські відділи під вечір явилися нагло аж під соймовим будинком, а дальше дістались на площу Смольки та вул. Третього мая. Звідси сильним вогнем опанували вул. Ягайлонську і стріляли вже на вул. Карла Людвика і Гетманські вали.

В Народньому Домі настала трівога, цеж готовиться напад на українську команду! Дехто вже радив перевести її в інше місце, а для оборони Народнього Дому перенесено зпід ратуша один скоростріл. Більше щось зробити було годі. Крім того замкнено виходи вул. Карла Людвика скорострілами, роблячи з неї другу оборонну лінію.

Ратувати ситуацію піднявся пор. Цьокан, що зібрав на власну руку в Народньому Домі 18 добровольців і приступом взяв початок Ягайлонської вулиці. Звідси післав стежу з 5 людей через пасаж Гавсмана на вул. Третього Мая і прочистивши її від противника, вдарив на вул. Костюшки і площу Смолки. З вул. Костюшки дістався крізь великий будинок Краєвого Банку до соймового будинку, вдершись вікнами до середини, й обсадив балькон соймового будинку від Єзуїтського городу. Опісля зорґанізував новий відділ з добровольців, студентів та хлопців з Винник і ними обсадив площу Смольки та вул. Браєрівську. Противник завернув зі стратами в горішню сторону Єзуїтського городу.

Своїм виступом пор. Цьокан дав приклад, як багато можна зробити особистою відвагою і підприємчивістю навіть у дуже критичній ситуації, та поклав сильну запору проти всіх пізніших рухів противника в середину міста.

Щож на ділі ділося з Українськми Січовими Стрільцями? Заки займемося їхнім приїздом до Львова, слід подати дещо з їхньої останньої історії.

Від весни 1918 р. були УСС. на Придніпрянській

Україні. Належали тут до ґрупи архикнязя Вільгельма (В. Вишиваного), що стояла спершу в Олександрівську, а потому в Єлисаветграді, і своєю культурно-освітньою роботою серед місцевого українського населення здобули собі велику пошану і довіря. А що УСС. виступали на кожному кроці проти політики гетьманських карних експедицій на українські села та диких грабунків і знущань, яких донусклися мадярькі й інші австрійські відділи, то скоро стягнули на себе ненависть ворогів. Посипались доноси до команд і найвищих штабів австрійської та німецької армії. Арх. Вільгельма покликано до Відня, опісля й до Берліна оправдуватись і коли він в половині жовтня 1918 р. вернувся до Єлисаветграду, дістав приказ перенестися зі своєю групою та УСС-ями на Буковину, щоби держати фронт проти Румунії.[7])

Річ ясна, що перекинення УСС-ів з Херсонщини на Буковину мало карний характер, як наслідок тієї ролі, яку вони відограли на степовій Україні. Та проти бажання і волі австрійської верховної команди це карне перекинення[8]) було для української справи тільки корисне. Одинока готова і зорґанізована збройна сила, якою українці розпоряджали, наблизилася значно до місць, де мали відбутися великі історичні події.

Після переходу УСС-ів з Єлисаветщини на Буковину вишкіл під командою сот. Вітовського (опісля сот. Букшованого) осів у Чернівцях, полеві формації (леґіон) в силі одного куріння під командою сот. Микитки розташувались у Чернівцях і околиці, дві сотні (чет. Купчинського і чет. Іваницького) були деташовані на границі Бесарабії, а кіш (під командою сот. Гірняка, опісля от. Рожанківського) осів у Вижниці.[9]) Загальний стан усіх січових формацій числив біля 1500 людей.

Коли 1. листопада вранці прийшов до команди УСС-ів

---

[7]) М. Угрин-Безгрішний: Українські Січові Стрільці. Календар „Червоної Калини“ на 1924 р.

[8]) Деякі польські публіцисти добачили тут якісь „коншахти“ австрійської влади з українцями на шкоду Польщі.

[9]) З виїздом УСС-ів із Черновець до Львова кіш перенісся до Станиславова.

(сот. Букшованого)[10]) приказ їхати негайно до Львова, ціла низка несприятливих умов, витворених чинниками, ворожими українській справі, станула цьому на перешкоді і припізнила виїзд на цілий день. Вже на самому початку, як тільки прийшлося рушити з Черновець, стрінулись УСС. зі саботажем місцевих залізничників. Стрілецькі потяги стояли готові на залізничому двірці Volksgarten. Щоби виїхати до Львова, треба було наперед перевести транспорти на головний дворець у Чернівцях і тут вантажити. Одначе залізнича обслуга зміркувала мабуть, в чому діло, і чи з ультральояльности для конаючої Австрії (буковинці знані були з того), чи просто співчуваючи польській справі (між залізничниками було багато поляків), не хотіли перевести стрілецьких потягів на головний дворець. Тоді, коли під УСС-ами горіла земля, так їм залежало на поспіху, а кожна година спізнення стягала фатальні наслідки на українську ситуацію у Львові, уряд руху на Volksgarten-і зажадав від стрілецької команди наперед приказу від Feldtransportleitung на письмі, що вони мають виїхати з Черновець. Такий приказ удалось команді роздобути і предложити щойно в полудне. І щойно тоді приїхали стрілецькі ваґони на головний дворець у Чернівцях, де й почалось горячкове вантаження стрілецьких транспортів.

Але труднощі і перепони на цьому не скінчились. Не можна було дістати тягарових авт до звоження муніції та іншого воєнного матеріялу, що находився в ріжних місцях, відповідно до того, де були розміщені УСС. Прийшлося звозити власними фірами, що, розуміється, забрало багато часу. В додатку вантаження на самому двірці було можливе тільки ступнево, один транспорт за другим і тревало цілу ніч. А що вантаження одного транспорту вимагало 6—8 годин часу, то транспорти стрілецького війська виїздили з Черновець кількома окремими ешелонами, з перервами що 6—8 годин один після другого. Перший транспорт виїхав щойно досвіта 2. листопада.

Дальші труднощі. По дорозі, почавши від Снятина, ви-

---

[10])З Василем Вишиваним тоді вже не числилися і він взагалі перестав грати якунебудь ролю в стрілецькій орґанізації.

ступив зовсім отверто саботаж польських залізничих службовців. На кожній стації перетримували потяги непотрібно, інколи цілими годинами, хоча стрілецькі ешелони не приймали ніде ні пасажирів, ні товарів. В Станиславові втрачено аж 6 годин дорогого часу. Залізнича служба на двірці порозбігалась, урядник руху пропав без вісти і не було кому випустити потягу з двірця. Аж з тяжким трудом відшукано в місті одного залізничого урядовця[11]), українця і той поміг УСС-ям рушити в дальшу дорогу.

Серед таких тяжких умов їзда першого стрілецького транспорту під командою сот. Букшованого тревала півтора доби, хоча нормально не повинна була тревати довше як 10 годин.

Насувається питання: чи без огляду на несприятливі обставини, серед яких доводилось УСС-ям їхати з Черновець до Львова, справді не було можливим приїхати раніше? Чи справді завинила vis maior? Відповідь на це дає сам учасник цих подій, курєр УСС-ів пор. Старосольський:[12]) „Спізнення було викликане тим, що 1-го листопада ми думали катеґоріями, які були добрі ще попереднього дня, а не тоді, коли вже розпочалася революція. Якби ми були зрозуміли це, що тим „нормальним" поїздом, яким я їхав, міг їхати цілий курінь УСС-ів і приїхати до Львова вже вранці 2-го листопада, ми повинні були в Чернівцях приказати всім подорожнім висісти і замісць складати транспортовий поїзд — ужити готового особового поїзду для перевезення куріня до Львова. Що цього не було, це була одна з помилок, які дуже ясними стають на жаль щойно тоді, коли розглядати діло заднім розумом".

Від себе додамо: коли вже не хотілось думати революційними катеґоріями, треба було бодай виконати точно приказ зі Львова. „Трудноші в доставі потягів опанувати силою!" — стояло виразно в приказі, а як вийшло в практиці?

Зполудня 3. листопада заїхав на стацію Сихів біля

---

[11]) Був це інж. Ів. Мирон, пізніший секретар шляхів Західно-Української Республики.

[12]) „Світ" ч. 21—22 з 1928. В. Старосольський: Одна з помилок.

Львова довжезний потяг, що складався з одного паровозу і кількадесятьох ваґонів. В склад першого транспорту входив вишкіл УСС-ів, зложений з чотирьох сотень піхоти, одної сотні скорострілів і одної чети боротьби зблизька (ґранатометчиків і мінометчиків), разом яких 800 людей. Тут він вивантажився, бо слідуюча передміська стація, Персенківка, була обсаджена поляками. Значить, перш усього треба було заняти Персенківку.

Ледви рушили відділи УСС-ів із Сихова, як до сот. Букшованого зголосилася якась жінка, з вигляду міщанка, і передала йому письмо. Був це приказ української військової команди зі Львова. Як дивний був спосіб передачі цього приказу, так ще дивніший був його зміст. Сказано там було, щоби транспорт поділити на дві части.[13]) Перша часть, а саме дві сотні піхоти, відділ сотні скорострілів і чета боротьби зблизька йдуть під командою сот. Букшованого із Сихова через Зелену рогачку до Львова і займають Цитаделю. Друга часть, значить дві сотні піхоти під командою безпосередньо найстаршого старшини маширують на головний дворець і скріпляють тамошню українську залогу. Командант цієї ґрупи обіймає команду головного двірця і шукає звязку з головною командою в Народньому Домі. Сказано також, що до цієї групи мав прилучитись відділ скорострільної сотні, але без скорострілів, бо на головному двірці скорострілів є досить.

Дивний цей приказ, що мав підпис полк. Мариновича і печатку „Ґенеральна Команда Українських Військ", не згадував ні словечком про ситуацію по ворожому боці. Значить, бракувало елєментарної річи, від якої зачинається звичайно кожний оперативний приказ. Не було на ньому також ніякої дати, що вказувало на поспіх або недбальство того, хто його писав.

На підставі такого приказу можна було здогадуватись тільки одного, а саме, що головний дворець находиться ще в українських руках а Цитаделю треба відобрати полякам.

---

[13]) Про склад транспорту головна команда була заздалегідь повідомлена.

А що від чужинецьких вояків, які вертали зі Львова, а навіть від українських утікачів сот. Букшованому відома була інша ситуація у Львові, то він для обережности вислав дві стежі на звіди: одну крізь місто на Цитаделю, другу крізь Вульку на головний дворець.

Тимчасом пішов наступ на Перзенківку. Польська залога в числі кількадесяти людей розташувалась була головно в радіо-телеґрафічній стації на південь від стації Перзенківки і туди звернувся перший удар УСС-ів. Наступало кілька чет, обійшовши ворога з двох боків. Противник потерпів великі втрати і оскільки не вигинув та не розбігся, мусів піддатися. Самих убитих мав 10. Командант польської залоги, кпт. Віктор дістався з багатьома іншими в полон.[14]) Українські страти зводились до одного стрільця, раненого в ногу.[15])

Був це перший полевий бій українського війська за Львів, бо досі йшла тільки вулична або позиційна боротьба. Початок знаменитий і шлях на Львів для УСС-ів був вільний. Бо тимчасом вернулася стежа з міста, повідомляючи, що Цитаделя в українських руках. Щодо головного двірця ситуація не була вияснена, бо вислана туди стежа не вернула.

Згідно з одержаним приказом сот. Букшований відмаширував з Перзенківки найкоротшою дорогою через Стрийський парк на Цитаделю, обіймаючи команду над цією важною позицією, а дві сотні лишилися на Перзенківці, щоби виконати другу частину злощасного приказу.

А з тим приказом склалася історія, що найкраще характеризує безголовя, яке панувало тоді в українській головній команді. Як спасення ждала вона на приїзд УСС-ів до Львова. Зараз першого дня вислала на Сихів хорунжого Микиту з приказом, але він не діждався їхнього приїзду. Це викликало в команді кризу — резиґнацію от. Вітовського. Хвилево прийшов до голосу полк. Маринович, що видав 2. падолиста уже в часі примиря відомий приказ, якого з тої

---

[14]) При одному з них найдено баґнет пор. Старосольського, зловленого попереднього дня і звідси пішла чутка про його смерть.

[15]) Бриґадієр Мончинський наповнив українськими раненими аж три ваґони!

самої причини не доручено. Цей приказ повинен був того самого дня щезнути. На диво він лишився в руках цивільного післанця,[16]) перейшов опісля до рук одної жінки, аж врешті 3. листопада попол. був доручений командантові УСС-ів, сот. Букшованому. А тимчасом стратеґічна ситуація у Львові змінилася. Шефом штабу був уже от. Косак. Чому він не видав для УСС-ів нового оперативного приказу, що відповідав би дійсній ситуації у Львові з хвилиною їхнього приїзду? Невже він також вірив у те, що головний дворець ще в українських руках? Все те невияснена загадка. Фактом є, що лишився вчорашній приказ полк. Мариновича, який, як побачимо дальше, стягнув на цілу справу фатальні наслідки.

Вість про приїзд УСС-ів до Львова розійшлася ще того самого дня швидко по місті, викликуючи серед українського громадянства, стурбованого останніми невдачами української збройної сили, великий підйом духа і далекосяглі надії. А серед польського населення ця вість приняла навіть фантастичні форми. Говорено вже про приїзд козаків з Наддніпрянської України, ба навіть черкесів, кірґізів, тощо. Паніка пішла по місті особливо на другий день, як розпочалися великі бої. Чисельність підмоги, яку дістали українці, означувано також фантастичними цифрами, відповідно до розмірів трівоги. Одна тільки українська команда здавала собі ясно справу з того, що УСС. приїхали до Львова цілих два дні за пізно і наслідком того українці стратили не тільки головний дворець, але й третину міста. Пізніше стало ясним, що два дні спізнення УСС-ів рішили вже на самому початку вислід кампанії за володіння Львовом.

Розуміється, таких далекосяглих наслідків спізнення УСС-ів тоді ніхто й на мить не припускав. Навпаки українці, військові і цивільні, були свято переконані в тому, що приїзд УСС-ів означає рішучий зворот у боях за Львів та що польський збройний опір проти українського перевороту буде в найближчому часі зліквідований.

---

[16]) Один ґімназійний учитель носив його з черевиці і йдучи на Зелену рогачку, передав відомій тоді кольпортерці ґазет Фронзейовій.

X.

БОЇ ЗА ГОЛОВНИЙ ДВОРЕЦЬ.

Перший похід УСС-ів на головний дворець. — Критичне положення польської залоги. — Переговори з траґічним вислідом. — Другий наступ на головний дворець і операції в місті. — Відворот УСС-ів до Старого Села. — Слабі сторони українського командування.

Присутність свіжих українських боєвих сил у Львові далася відразу пізнати. Ще того самого вечера (3. листопада) українці випали з Цитаделі, здобули трамваєву ремізу і дісталися аж на вул. Набєляка, де була кватира польської головної команди. В дальшому поході перешкодив їм польський протинаступ з Дому техніків.

Але на Перзенківці осталися дві сотні УСС-ів. Ждало їх важке завдання, наложене на них другою частиною приказу полк. Мариновича: зміцнити залогу головного двірця! Вже запав вечір, а вислана туди стежа не верталась. Та будьщобудь командант півкуріння чет. Т. Шухевич рішився рушити в дорогу. Він жеж мав обняти команду над залогою двірця.

Був студений осінній вечір і падав дрібний дощ.[1]) Серед нічної темряви сотні — одна під командою чет. Ясеницького, друга т. зв. гуцульська під командою хор. Каратницького — підійшли без перешкоди залізничим яром аж до мосту на Городецькій вулиці. За ними підіхав ближче міста потяг і пристанув у ярі. Всі були певні, що головний дворець в українських руках.

---

[1]) На основі докладу Василя Левицького, учасника цієї операції.

Одначе вже під мостом влізли на першу польську стійку, яку беруть в полон. Був це цивільний чоловік з крісом. За мостом дістають перший ворожий вогонь, але без шкоди. Не було вже найменшого сумніву, що сотні йдуть не на зміцнення, але на здобуття двірця, який находився в руках поляків. Одна чета з хор. Каратницьким здобуває залізничу будку на товаровім двірці, де все ще шаліла пожежа, і бере кільканацять полонених, військових і цивільних.

Дальше сотні розвивають уже правильний наступ на особовий дворець і підходять до перенових галь, кидаючи ручними ґранатами. Між першими стрільцями, що кинулись на перон, паде від ворожої кулі з тунелю десятник **Бочан.** Вмираючи мав ще силу кликнути:

— Вперед хлопці! Боже вам помагай![2])

Одні стрільці кидають ґранати у вікна першого поверху стаційного уряду, що лучився з пероновими галями, другі дістаються довкола на площу перед двірцем. Звідси здобувають входову галю, відбирають противникові два скорострілі і випирають їх в тунелі та на перший поверх до перенових галь. Все сталося в такому блискавичному темпі, що противник не стямився, як дістався між два вогні: від входу до перенових галь (зі сторони товарового двірця) і від входів до тунелів з долу.

А один відділ стрільців пішов з боєм у місто і дістався аж під школу Конарського (при кінці вул. Сапєги). Шукали звязку з українським військом, як цього вимагав приказ. Однак не маючи дальших вказівок, ані достаточних сил, завернули назад на головний дворець.

Тимчасом на двірці йшов завзятий бій за тунелі і перший поверх. Противник був замкнений з двох сторін, але зате мав добру оборонну позицію. Тріщала крісова пальба, тарахкотіли скорострілі, вибухали ручні ґранати. Завзяті гуцули ломили крок за кроком польський опір.

Нараз від Перемишля заїздить на перон потяг. Були це воєнні поворотці з італійського фронту. Поляки думали, що

---

[2]) Автентичне.

це знову українське військо, і засипали потяг крісовим вогнем. Незабаром справа вияснюється і поворотці завалюють своєю масою ждальні салі і вестібуль. Були між ними й українці, з яких дехто пробував навіть станути на поміч українським стрільцям, але не на довго.

Положення противника було безнадійне. Тоді до вестібулю виходить з одного тунелю жінка — сестра милосердя з білою опаскою на рукаві і в імени поляків просить примиря. Згодом польський парляментар, інжинір поручник невідомого назвиска,[3]) відходить з двома польськими підстаршинами під українською ескортою до українських ваґонів, щоби переговорювати в справі здачі двірця українцям, під умовою, що всі польські вояки будуть випущені на волю без зброї а старшини при баґнетах. Одночасно стрілянина втихла, — дворець мав перейти в українські руки.

Нараз полякам приходить допомога[4]) й острілює дворець від міста. Українським стрільцям, замкненим в долішній галі, неможливо взяти тунелі і поверх, отже вони, щоб не бути цілковито окруженими, покидають дворець і завертають до своїх ваґонів. Втрати: один убитий (дес. Бочан) і кількох ранених.[5]) Польські втрати були далеко більші.[6])

А тимчасом польський парляментар, інжинір поручник, що находився у ваґоні, не знав нічого про український відступ з двірця. Він дальше висловлював огірчення з приводу братовбивчої війни і запевнював, що дасть початок до мирових переговорів між українцями і поляками та до мирної розвязки цілого спору. На нараді старшини чет. Шухевич противився думці їхати ще раз на дворець, щоб його обняти, не маючи там свого війська. Перемогла противна думка, що

---

[3]) Польські публікації не подають його назвиска, зазначаючи тільки, що технічним командантом головного двірця був тоді пор. Казимир Бартель, професор політехніки.

[4]) Готового боєвого відділу поляки не мали — як пише Мончинський. Для оборони двірця вони стягнули часть людей з інших позицій і звезли автами.

[5]) Правдомовний Мончинський подає українські втрати вбитими і раненими в цифрі 330! Тимчасом чисельний стан обох українських сотень разом не доходив до двіста людей.

[6]) Між іншими погиб хор. Кольбушовський.

вірила в щирість а головно в уповажнення польського поручника, який лишав своїх товаришів як закладників і попросив з української сторони двох старшин для дальших переговорів з польською командою після обняття головного двірця. Підтримувати українську сторону в переговорах піднявся також кпт. Віктор, полонений українцями на Персенківці.

Парляментарами були визначені хор. Каратницький і хор. Кулай. Як охоронна чета і евентуальна залога двірця підчас дальших переговорів поїхала одна неповна чета гуцульської сотні (10 стрільців) під командою підхор. Мельника. Українці мали такі запевнення своєї особистої безпеки і незайманости на всякий випадок від польського поручника, що їхали з найкращими надіями. Не зразило їх те, що по дорозі їхній ваґон острілювали польські стежі, так що польський поручник мусів вивісити на машині білу плахту. На двірці польський поручник говорив дальше про здачу двірця і велів виставити перед будинком українські стійки, побіч польських. А що українські стрільці діставали сильний вогонь з вулиці, то були стягнені поки-що до скінчення переговорів. Охоронну чету уміщено в одній кімнаті на першому поверсі. Тимчасом польський поручник телєфонував завзято до польської команди, що перенеслася на вул. Ґрунвальдську.

Не минуло й чверть години, як до кімнати впали польські вояки, розброїли українських стрільців і спровадили на долину, де наставили проти них скорострілі. На двірці був уже новий польський командант,[7]) який відставив українців під сильною ескортою до польської головної команди, де поручник інжинір пробував дальше виступати зі своїми миротворчими плянами. Одначе командант Мончинський потягнув його до відповідальности за самовільні переговори без порозуміння з командою а всіх українців задержав як полонених. Одночасно кпт. Віктор увільнився з українського полону.

Вже було зпівночі, як українські сотні вернули з го-

---

[7]) Був це кпт. Маєвський.

ловного двірця на Перзенківку, не вдіявши нічого. УСС показалися кращими вояками як дипльоматами. Коли відворот з двірця можна ще оправдати стратеґічними причинами, то годі зрозуміти легкодушність Стрільців, що мировими пропозиціями польського старшини, хочби й команданта двірця, де він на ділі не мав уже ніякого голосу, далися вивести в поле, вибралися на дворець, опанований знову поляками, переговорювали про його здачу та вислали відділ стрільців з двома старшинами в польський полон! Такого корисного висліду операції, що була для противника вже пропащою, не сподівалися навіть самі поляки.

А що вже казати про українську головну команду? Команди властиво не було, а був один великий скандал. Виправа УСС-ів на головний двірець показала, що цю позицію можна було взяти, розуміється при правильному заложенні операції. А для правильного заложення треба було правильної орієнтації, якої в головній команді не було. Приключка з приказом полк. Мариновича свідчить, що головна команда при свому безголові не мала ніякої розвідки і не знала у Львові навіть того, що було відомим уже в краю. Перший транспорт УСС-ів знав ще далеко в дорозі, що головний дворець находиться в польських руках. Ще в Ходорові стрілецькі старшини під проводом сот. Букшованого відбули на всякий випадок нараду і заздалегідь рішили здобувати за першим налетом головний дворець, надіючись зрештою ближчих диспозицій в приказі головної команди. Бравура і завзяття, з яким УСС. йшли того самого вечера на ворога, хвилеве здобуття головного двірця і поява одного стрілецького відділу аж на вул. Сапєги, свідчили пророчисто, що при більших силах і розумному зааранжуванні операції можна було відразу розбити польські сили у Львові. Замісць того УСС-ам тицьнули в руки перестарілий приказ Мариновича, казали їм здобувати Цитаделю[8]) а „перебирати“ обсаду двірця!

---

[8]) З Цитаделею склався окремий грішок головної команди. Ще при першому перевороті забули обсадити частину обєктів цієї позиції, наслідком чого виробилась думка, що там всадовились поляки. На ділі по-

Безголовя української головної команди пошкодило українцям більше, ніж сама втрата головного двірця попереднього вечера. Головний дворець можна було відобрати, але перешкодив цьому брак команданта, що попсув уже сам початок львівської кампанії.

В ночі на 4. листопада приїхав на Перзенківку другий транспорт УСС-ів, що складався з двох боєвих сотень і сотні скорострілів. Попікшись на „зміцнюванні“ головного двірця, українська головна команда рішилась на правильний наступ. Те, що не далось осягнути малою силою, коли противник був заскочений, малося тепер зробити більшими силами, але коли противник був приготований до оборони. Плян другого удару був закроєний на ширші розміри і мав на меті зліквідувати взагалі польський стан посідання у Львові. Вжито до цього не тільки УСС-ів, але й первісну українську залогу, комбінуючи наступ на головний дворець з двох сторін: від міста і зпоза міста.

В головних основах плян операції був такий:

УСС. під дотеперішньою командою наступають на головний дворець від Кульпаркова. Їм помагає частина 35 п. стрільців, що приїздила із Золочева. Одночасно з міста посувається вул. Городецькою в гору відділ добровольців із Камінки Стр. (42 людей) з двома скорострілами, а вул. Янівською в сторону рогачки і на Гицлівську гору мала випасти залога касарні поліції і Фердинанда. Раховано також на поміч добровольців з Рудна, що обіцяли вдарити на головний дворець від заходу. Початок наступу: 4. листопада, 6. год. рано.

На жаль переведення операції не всюди пішло по цьому пляну. Відділ добровольців із Камінки Стр. розбігся зараз під першим ворожим вогнем. Добровольці з Рудна акції зовсім не зачинали, а підмога із Золочева прибула до Львова аж на другий день.

Успішний був випад з касарень поліції і Фердинанда.

ляки заняли тільки на короткий час один бастіон (біля трамваєвої ремізи)

Четар Марак, взявши з поліції 25 людей з двома скорострілами, гонив противника аж за Янівську рогачку. Противник потерпів значні втрати, кільканацятьох людей взято до неволі. Сам чет. Марак вернув ранений, стативши кількох людей та один скоростріл. В тім самім часі чет. Зінюк, випавши з касарні Фердинанда, перешукував при помочі 20 людей доми при вул. Янівській. А чет. Клим з 40 людьми з касарні поліції та одним скорострілом заняв Гицлівську гору і жидівський цвинтар. Відперто два протинаступи поляків, аж при третьому зіпсувся скоростріл, воякам нестало муніції і відділ мусів завернути.

Взагалі прочищення Янівської вулиці не принесло тревалої користи тому, що не вдалася акція на вул. Городецькій та з головним двірцем. Поляки заняли знову Янівську вулицю і Гицлівську гору, звану також „горою страчення“,[9]) а звідси опанували стежами міську ґазівню при вул. Клепарівській і Дім інвалідів. Під вечір тогож дня посунулись дальше на північ і держали вже у своїх руках Клепарівську рогачку. Пішло їм легко, бо в цих сторонах не було зовсім українського війська.

Щож сталося в районі, де наступали УСС? Приказ до наступу на головний дворець застав стрілецькі частини, що найшлися на Перзенківці, без команданта. Головний командант УСС-ів, сот. Букшований, опинився ще попереднього вечера на Цитаделі, обіймаючи команду над місцевою залогою. На Перзенківці лишився сот. Микитка, який щойно в Старім Селі довідався про тайний переворот у стрілецькій команді, довершеній ще перед двома тижнями на Буковині, та що йому як австрійському становому старшині не довіряють. Тому він держався тепер осторонь боєвої акції, а команду над стрілецькими частинами на Перзенківці обняв найстарший ранґою старшина, пор. Баґан, якому й пришлось виконувати приказ наступу на головний дворець.

Зміна команди куріня, викликана неоправданими пі-

---

[9]) Тут повстав окремий відтинок польського фронту під командою пор. Абрагама.

дозріннями, показалась уже на самому початку стрілецького виступу фатальною. Курінь[10]) наступав таким способом, що дві сотні пішли ліворуч залізничого шляху, дві праворуч, серединою посувались скорострілі, а пята сотня творила резерву. Відразу треба було прочистити кілька домів і цегольню біля стрийського гостинця, звідки падали стріли. Опісля праве крило стрінулося з важкою несподіванкою, дістаючи вогонь зі Стрийського парку. Прийшлося здобувати окопи противника, що тяглись краєм парку, і проганяти його приступом на баґнети.

Дальша несподіванка вийшла від кадетської школи, яку поляки обсадили попереднього дня (3. листопада) пополудні. До речі кажучи, пімстилась тут нечисленність перших українських військ у Львові, наслідком чого така важна позиція на периферіях міста, як кадетська школа, була українцями майже не обсаджена. Містилась у ній невтральна чеська залога, яка зараз першого дня розбіглася, так, що поляки заняли цю позицію без великого труду, перемінюючи її опісля в сильну твердиню, що відограла важну ролю в дальшій львівській кампанії.

Атакувати тепер кадетську школу було одній сотні не під силу, хочби з огляду на високий мур, що окружав її довкола. Зрештою не було це в пляні операції, яка таких передвступних боїв зовсім не передбачувала. Тому після короткої перестрілки праве крило куріня лишило тут невеличку заставу і рушило з наступом дальше на захід. В українські руки впали по дорозі кавалєрійські касарні на Вульці, що зайняті були ще перед двома днями поляками, а дальше всі кінцеві виходи вулиць Потоцького, Мурарської і Листопада. Коли курінь минув Кульпарків і звертався в сторону городецької рогачки та головного двірця, нагло заатакували його з заду поляки. Була це диверзія польських леґіоністів із Сокільник,[11]) що зорґанізували проти українців кільдесять

---

[10]) Пята з черги сотня (під командою чет. Купчинського), що стояла на границі Бесарабії, приїхала третім транспортом в ночі і теж прилучилася до наступу.

[11]) Польське село 5 км. на південь від Львова.

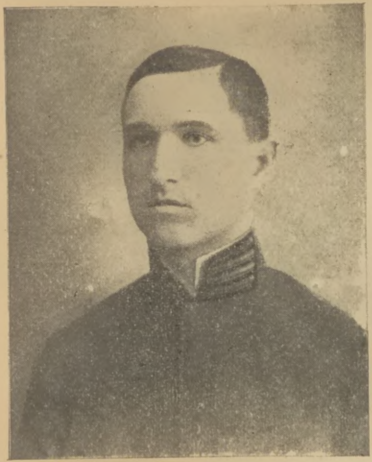
парібчаків з двома скорострілами. Проти них звернулась частина лівого крила і резерви, так, що диверзанти, взяті в два огні, розбіглися.

Дальший наступ на головний дворець стрінувся з завзятим опором противника. Він знав, що грозить йому на випадок втрати цієї позиції, тому стягнув проти українців великі сили. З кожної вулички, з кожного дому і з кожного вікна пражив скорострільним і крісовим вогнем українських стрільців, що сходили з чистого поля. Треба було надзвичайної тактики і швидкої орієнтації команданта та надлюдської відваги і саможертви у вояків, щоби видержати у цій вуличній боротьбі. А перш усього треба було рівномірного ділання. Тимчасом частина наступаючих дісталась була крізь вул. Городецьку на товаровий дворець, а інші зупинились серед ріжних закармарків, далеко позаду. Відчувався брак твердої команди, що силою непохитної волі пхнула би наступаючих стрільців наперед, до близької мети. Серед метушні, діставши вогонь з трьох сторін, українські відділи стали подаватись назад, аж врешті, після 3-годинного наступу розпочався загальний відворот на далеку Перзенківку. Втрати куріня, що числив поверх 600 людей, були 10 убитих, коло 40 ранених і кільканацять полонених. Польські втрати були значно більші. Замітна річ, що взяті в полон поляки були здебільша в цивільних одягах.[12])

І так велика боєва акція за головний дворець при допомозі свіжого стрілецького війська, на яке покладано стільки надій, скінчилася невдачно. Був це перший стратеґічний іспит української головної команди, що вже на самому початку переходила важку персональну крізу. І хто знав її особистий склад та орґанізацію, не міг дивуватись, що цей іспит вийшов жахливо. Ніхто зі старшин, які там сиділи, не надавався на головного команданта. До свойого завдання команда приступила незорієнтована в ситуації, навмання, свіжі боєві сили вжила нездарно. Успіх справи вимагав сконцентрування всієї стрілецької сили в один ударний ку-

---

[12]) На основі споминів Р. Купчинського



Хор. ВОЛОД. ЛЯХОВИЧ, погиб 4. XI. в обороні касарні Фердинанда



Чет. ПАВЛО ЛІСЬКЕВИЧ, погиб 8. XI. в обороні головної почти.



Головна почта



АРХКН. ВІЛЬГЕЛЬМ ГАБСБУРҐ (Василь Вишиваний), командант ґрупи, до якої належали УСС. перед 1. листопада.



Пор. ОСТАП ЛУЦЬКИЙ, адютант архикн. Вільгельма.



От. УСС. Гр. КОССАК, другий головний командант.

лак, що за одним замахом розторощив би противника. Чисельність і боєва вартість українських сил позволяли їм сміло протиставитися цілій ворожій силі в цьому районі, так, що опанування критичної ситуації у Львові було можливе. На жаль, ударну силу УСС-ів поділено на рати, розгублено і змарновано нездарним і безпляновим ужиттям.

Українська команда взагалі не знала своїх сил, бо комбінуючи плян другого наступу при допомозі міської залоги, будувала між іншим і на добровольцях, які прийшли просто зі села і зовсім не надавались до вуличного бою, або на силах, якими зовсім не розпоряджала (добровольці з Рудна і спізнена поміч із Золочева). Промахом головної команди було також те, що забрала відповідального команданта УСС-ів, сот. Букшованого, до міської залоги, оставляючи команду наступів молодим недосвідченим старшинам.

Багато завинили також самі УСС, чи радше їхні старшини, що будучи військом, „бавилися в цивілів", скидали й вибирали собі довільно командантів, цінуючи у них не так фахове знання, як радше патріотичну надійність. Велике завдання, яке дожидало їх серед критичної воєнної ситуації у Львові, заскочило їх в стані безголовя так, що не було кому повести їх до бою, який рішав про вислід цілої львівської кампанії. Наступ УСС-ів не був скоординований з внутрішньою операцією, при чому команда перейшла у невідповідні руки. Сотні вели до бою хорунжі, курінем проводив перший раз в житті молодий поручник, а старші досвідчені сотники, поставлені поза скобки боєвої акції, сиділи бездільно у ваґонах, на Цитаделях або Народніх Домах. Так само заімпровізовані противником на головнім двірці мирові переговори вели хорунжі і підхорунжі, аж вкінці дістались у польський полон. А чейже поверх шістьсот добірних вояків, якими були без сумніву УСС. під командою фахового енерґійного старшини (таким міг бути й сотник Микитка, пізніший ґенерал української армії) могло певно взяти і втримати головний дворець, особливо тоді, коли польська збройна сила представлялася досить слабо. Тимчасом через своє безголовя і без-

ладдя в головній команді довели до того, що замісць на головнім двірці опинилися знову на Перзенківці.

А вже на Перзенківці стався з УСС-ами опісля чистий скандал. В моменті, як хвилі упорядкованого ще відвороту спливали біля стації, надлетів польський літак[13]) і скинув кілька бомб, що впали просто на ешелони. Вибухи поділали на відділи, здепримовані вже відступом, надсподівано, викликуючи страшенну паніку. Пор. Баґан стратив зовсім голову і зрікся командування. Панічний настрій серед безрадних старшин і розворушеного стрілецтва переходив усякі границі.[14])

Врешті старшини, з яких ніхто не хотів піднятися дальшого командування, рішили на спільній нараді завернути цілий транспорт до Давидова, щоби там упорякуватись і зробити відділи боєздатними. А що в Давидові виринули перепони у вивантаженні і харчуванні, транспорт подався в ночі дальше аж до Старого Села.[15])

Ось до чого довело безголовя УСС-ів у найкритичніших хвилях, які переживав український Львів! Моральний удар, який потерпіло цього дня українське громадянство, не дастъся описати. УСС, яких уважали основою української армії, завели жорстоко надії українського уряду, що на підвалинах своєї збройної сили будував українську державу. А ці підвалини показались такими непевними, такими хиткими! Українське воєнне положення у Львові замісць покращати, з приїздом УСС-ів дальше погіршилось. Воно ставало грізнішим з години на годину.

Українські воєнні невдачі мали свої глибші причини. Вже на самому початку боротьби за Львів український вояк був заскочений новими способами боєвої тактики, якої вимагала від нього вулична боротьба чи там партизанка. Навіть досвідчені вояки, що перебули важку школу на фронтах сві-

---

[13]) У військовому ганґарі за головним двірцем (біля Левандівки) поляки урухомили три літаки. Один ужили зараз проти українців, а другий вислали до Перемишля за допомогою.

[14]) На основі докладу пор. М. Луцького.

[15]) 18 км. на південний схід від Львова.

тової війни, знайшлися тут у невигідному положенні і в зустрічі з противником не видержували проби. Там, на довгих боєвих фронтах вояк заправився до позиційної боротьби, переходив в окопи і сидів цілими тижнями, а то й місяцями в одному місці, тут він мусів безнастанно маневрувати, щоб охоронити себе від удару, або заскочити ворога наглим ударом. Там він був майже бездушним зубчиком в одному з безчисленних колісцят величезної і складної воєнної машини, в якій губилось цілком його я, і роля окремої людини зводилась в нівець, тут кожний вояк мусів проявляти раз-враз індивідуальні зусилля, виказувати особисту ініціятиву, меткість і відвагу. Напруження волі не тільки коменданта, але кожного вояка є головною передумовою вуличньої боротьби. Тут вояк не може бути бездушним автоматом, що тільки виконує приказ коменданта, тут кожний вояк на свойому становищі самостійний і сам для себе комендант.

Розуміється, що відповісти цим вимогам якслід не можна без знання терену, без орієнтації. Тільки при знанні всіх вулиць і заулків можливі всякі воєнні хитрощі, підступи і наглі удари, з яких скаладається вулична партизанка.

Як до такої партизанки надавались українські вояки, переважно нельвовяне і діти села, показалось уже в перших днях. Польські сили складалися переважно із „львовскіх дзєці“, що всюди чулися дома, до того з елєменту переважно інтеліґентського, заправленого у спортах, смілого, меткого, для якого лазити по домах, вежах, парканах, а навіть каналах, було іграшкою. Зовсім інакше представлявся український вояк, переважно уроженець села, що губився у великому, чужому місті та своїм вихованням і вдачею не надавався до такої боротьби. Навіть при найбільшій особистій відвазі відповідав слабо вимогам, які ставив до нього новий характер львівських боїв. Не диво, що зараз у перших днях по українському боці було стільки невдач. Не диво, що й УСС, рекрутовані переважно з елєменту неміського, у міській, вуличній боротьбі не видержали першої проби.

XI.

ПОЛЬСЬКИЙ НАСТУП НА ЦЕНТР МІСТА.

Ворожа акція в запіллі. — Українське громадянство домагається загострення режіму. — Польська навала на центр міста. — Зайняття дирекції залізниць і духовної семинарії. — Завзяті бої за касарню Фердинанда. — Уступлення от. Вітовського з команди.

Попри явну боротьбу на боєвих позиціях поляки вели не менш завзяту кампанію також в українській частині Львова, так сказатиб — в запіллі. Як відомо, в місті мали вони окрему тайну орґанізацію, зложену з молоді, що вже першого дня розпочала свою акцію, розправляючись з поодинокими українськими вояками на їх відокремлених становищах. Одночасно множились дальше випадки стрілянння з вікон, пивниць і дахів. Польській тайній боївці стало помагати польське цивільне населення.

Ділялось це тоді, коли з українського боку простягнено цьому населенню руку до згоди, запрошено його до участи в новій владі, проголошено в імя вселюдських ідеалів мир і толєранцію. Не були відомі смертні присуди воєнного суду,[1]) хоча по воєнному праву кожний, хто помагає неприятелеві, винен смерти. Не було також масових юстифікацій, звернених проти мешканців камяниць, з яких стріляно до українського війська. Не взято ніяких закладників, навпаки переговорювано з польською стороною в часі мира. І саме та українська поправність, українська традиційна великодушність осмілювала польську воюючу сторону до тої міри, що свою

---

[1]) Польський суд у Львові проголошено щойно 8. листопада.

ворожу акцію стосувала не тільки до українського війська, але й до цивільного населення. В місті йшли підступні напади на поодиноких українських громадян.

Користуючись повною свободою преси, польські ґазети накинулися зі запеклою ненавистю на українську державність. І вийшла під українською владою така дивовижа, що українська преса, вихована під обухом австро-польської цензури, не проявляла найменшої аґресивности супроти польської сторони, зате преса польська кидалась несамовито на українців. Цей факт може кожний, хто хоче, ствердити у річниках львівських ґазет з листопада 1918 р.

Толерантність української влади приняла форми аж недбальства і слушно була інтерпретована як брак сили. На шибі Шкотської каварні появився перший боєвий комунікат польської команди, повний неправди і перехвалок. Голосили світові між іншим здобуття касарні Фердинанда та інші польські подвиги, яких не було. „Комунікат читала численна юрба польської публики, — пише Ян Ґелля — а українські стежі не осмілились його здерти. Було це щось нечуване! В українському Львові видніли розліплені польські заклики до збройної мобілізації, були комунікати, а окупанти не мали досить сили чи відваги, щоб це заборонити".[2])

Ба, цей комунікат появився навіть в польських ґазетах, які подали крім того ще й мобілізаційний приказ для поляків від 17 до 35-го року життя. Цього було вже забогато самим українським воякам. Без ніякого приказу згори, зовсім з власного почину впав дня 4. листопада гурт українських вояків до друкарень „Gazet-и Porann-oї" та „Kurjer-a Lwowsk-ого", розсипали черенки і здемолювали друкарні ручними ґранатами. Аж тепер українська влада припинила взагалі видавання польських ґазет по українському боці, їхніх редакторів і видавців не потягнула зовсім до відповідальности.

Тимчасом стрілянина з вікон стала загальним явищем в цілому місті. Дня 2. листопада згинув від скритобийчої руки, поцілений кулею в голову, новозаприсяжений коман-

---

[2]) Jan Gella: Ruski miesiąc, стр. 45.

дант автокольонни підчас достави авт з касарні Фердинанда до головної команди. Стріляно навіть на українські санітарні авта, які легко можна було розріжнити по білих хоругвках з червоними хрестами. На вул. Личаківській кинено дня 2. листопада з вікна на таке авто ручні ґранати, ранячи ще раз ранених, яких везено до шпиталю. Не менше обурюючий факт стався на вул. Жовківській біля аптики Зарицького. Підчас перевязки польського леґіоніста Гаєка впало кілька крісових стрілів з вікна сусідної камяниці, наслідком чого санітар д-р Ляйнкопф одержав в живіт тяжку пострілову рану, від якої помер незабаром у шпиталі. Сталося це в 10 год. рано, отже в порі, коли обовязувало примиря.

В часі примиря погиб також український міліціонер Мих. Голубець, переплетник Ставропіґійської друкарні. На Копитковім заатакувала його польська боївка. Голубець сховався до української камяниці при вул. Городецькій ч. 95 (де міститься школа ім. Грінченка). На першому поверсі досягла його куля, вистрілена цивільним поляком з подвіря сусідної камяниці.

Серед українського громадянства піднявся голос обурення проти таких способів воювання а поруч з тим замічалось негодування з причини надто лагідного поведення української військової влади супроти ворожих елементів. Всі домагались загострення режіму. Великодушність в часі революції не є на місци і війна, ведена „в рукавичках“, приносить українцям тільки втрати. Потребу такої зміни відчувала зрештою сама українська команда, бо на мурах міста появилась така:

ПЕРЕСТРОГА.

Тому, що цивільне населення міста Львова бере участь в боротьбі проти українських військ, стріляючи до них з вікон домів, заповідаю і перестерігаю, що мешканці мужеського пола того дому, з котрого впаде хочби один стріл, будуть здесятковані.

Видано у Львові, дня 4. листопада 1918 р.

Наказний отаман

Дмитро Вітовський.

На практичне застосування цієї перестороги не треба було довго ждати. Того самого дня з дому при вул. Карла Людвика, де міститься каварня „Belle vue“, ранено крісовим вистрілом українського вояка, який незабаром помер. Стріл упав з першого поверху. Негайно удалась туди українська стежа під командою хор. К. і знайшла луску з вистріленого патрону, а далі й сам кріс. З огляду на такі докази українська стежа зібрала всіх мужчин, зловлених тоді в цьому домі, уставила їх рядом в каварняній салі і зробила те, що наказувала їм команда.

Дуже діяльні були поляки також на боєвому фронті. Використовуючи невдачі українських операцій в ранішних годинах 4. листопада, вони кинулися з наступом на центр міста. Під заслоною дерев Єзуїтського городу один польський відділ підсунувся під будинок дирекції залізниць (на розі вул. Зиґмунтівської) і обсадив цю позицію, що домінує над серединою городу.

Другий польський наступ був більше скомбінований. Він ішов униз вулицями Коперника і Сикстуською в сторону головної почти. Головна польська сила перекрадалась городами князя Сапіги, що тягнуться між горішньою Сикстускою і Коперника. Помагав їй польський скоростріл, який переношено по дахах камяниць між вул. Сикстуською і Крашевського. Не оглядаючись на український вогонь з гори Цитаделі, поляки заняли будинок української духовної семінарії, що лучиться безпосередньо з будинком головної почти. Таким чином вбилися клином у центр міста, підготовлюючи собі базу до дальшого походу, якого гаслом було: на ратуш!

Заохочені таким успіхом поляки розвинули дуже енерґійну діяльність на всіх боєвих відтинках, намагаючись за всяку ціну поширити свої здобутки. Відворот УСС-ів зі Львова додавав їм відваги.

Найбільш алярмуючі вісти стала українська головна команда діставати з почти. Командант почтової залоги, чет. Бабяк, доносить, що противник концентрує в сусідньому будинку духовної семінарії значні сили, готовлячись до нападу на почтовий будинок. „Свіжих молодих людей, — благав він

безнастанно — бо ті перемучені, не видержать!“ Або знову: „Скорострілів, ручних ґранат!“

Для скріплення залоги почтового будинку та сойму вислано із Цитаделі невеличкі відділи УСС-ів зі скорострілами і зброєю до боротьби зблизька. На розі вул. Словацького коло почти згинув пор. **Ґумовський**[3]) у менті, як спішив з допомогою почтовій залозі.

Від самого рана противник пробував щастя під Цитаделею, підсуваючись під вул. Лазаря. Одначе тут наступ не вдався і противник потерпів великі втрати.

Скрутне положення витворилося в районі касарні Фердинанда і поліції. Осмілені відворотом українських відділів з ранішних випадів на Городецьке, Янівське і Гицлівську гору, поляки стали завзято натискати на касарню Фердинанда. При відбиванні цих атаків відзначились поручники С. Козак і М. Мельник, що потерпіли пострілові рани.

Одержавши свіжі підкріплення з двома скорострілами, противник відновив наступ з двох сторін: від вул. Городецької і вул. Янівської. Від Городецької вулиці вів оборону касарні булавний Ів. Кузьмінський,[4]) другої брами від вул. Янівської боронив хор. Володимир **Ляхович.**[5]) Положення української залоги було дуже грізне, бо вона не мала ні одного скорострілу, а поляки дістались між маґазини і стайні, що окружують касарню, і посунулися вперед стріляючи на касарню зі всіх сторін. Вкінці заняли великий будинок „Католицького Дому“, положений нижче касарні Фердинанда, а звідси дістались до костела св. Анни. Під брамою від вул. Городецької взивали вже українців піддатися. Одночасно напирали з Янівської вулиці, де завзятий Ляхович з чотирма стрільцями боронив доступу до середини. Аж стріл з вікна протилежної камяниці звалив його з ніг. Поцілений кулею в голову погиб на своїм оборонні́м становищі і лежав на місці

---

[3]) Один з найвідважніших старшин, пор. Тимко Ґумовський був родом з Угнова і мав 26 літ. Власними силами здобував освіту і був абсольвентом прав. Від початку світової війни перебув кампанії на сербському та італійському фронті.

[4]) За свою хоробрість став іменований хоружним.

[5]) Був абсольвентом української ґімназії у Львові і мав 21 літ.

аж до ночі, бо через стрілянину годі було санітарній стежі до нього приступити.[6])

Вечером почав горіти будинок транспортової команди при вул. Городецькій вище касарні Фердинанда. Настрій залоги був дуже поганий. В ситуаційному звіті з години 7.30 писав її командант головній команді українських військ таке:

„Команда залоги касарні Фердинанда посилає вже пятий звіт, але відповіди не має жадної. Поляки окружили нас зі всіх боків. Наші вояки не мають що їсти. Муніції всього одна скринька. Між залогою шириться деморалізація. Як не дістанемо зараз скорострілів, муніції, ручних ґранат і бодай 50 людей, касарня ще вечером упаде“.

Заки це звідомлення дійшло до Народнього Дому, між залогою касарні вибухла паніка. Хтось крикнув, що поляки вдерлись до середини. Люди покидали кріси і почали втікати на стрих або до пивниць. Тільки найвідважніші остались на становищах.

В критичному менті чет. Зінюк, хор. Сувала і хор. Юрґа з револьверами в руках загрозили кожньому, хто не послухає, кулею в лоб, і стали закликати до спокою та порядку. І з тяжкою бідою їм це удалося.

На щастя з Народнього Дому надійшло незабаром на поміч 35 людей зі скорострілом. Чета перебилася щасливо попри „Католицький Дім“ і острілювана з вул. Янівської, сполучилася з залогою касарні Фердинанда.

Ситуація була вратована. Вечером українські стежі виперли противника ґранатами з „Католицького Дому“ й очистили цілий район аж по вул. Бема.

Цього дня переживала також поважні хвилі касарня поліції, де збунтувались арештовані поляки і хотіли втікати. Бунт здавлено силою, причому одного вязня застрілено, а другого ранено. Заворушення були викликані аґітацією з міста.

Пізним вечером противник пробував щастя ще раз в Єзуїтському городі, в надії, що вдасться йому, як попереднього

---

[6]) Сев. Козак: Оборона касарні Фердинанда у Львові. „Український Прапор“, 1923, ч. 44.

вечора, посунутись під сойм, а звідси в середину міста. Отже рушив значними силами здовш вулиць Міцкевича і Крашевського, а то й самою серединою парку на соймовий будинок. Однак залога соймового будинку під командою пор. Цьокана відперла атак крісовим вогнем, ґранатами і мінометами. Тільки одному польському відділові вдалося впасти до будинку дирекції поліції (на розі вул. Міцкевича і Браєрівської), де находилася слаба українська варта. Вивязалась завзята боротьба зблизька, в часі якої полилася кров по обох сторонах.

Так скінчився день 4. листопада, один з найгорячіших у цілій львівській кампанії. Розпочався наступом українських військ з метою зліквідувати ворожу силу у Львові, а скінчився не тільки закріпленням польського стану посідання, але й пересуненням польського фронту в центрі міста до залізничої дирекції та духовної семінарії. Що більше, польська боївка вияринула того дня на Клепарові, окрилюючи україський Львів від півночі. Приїзд УСС-ів не причинився зовсім до поправи української воєнної ситуації, навпаки їхній відворот до Старого Села уможливив дальші успіхи польської збройної сили. Поверх тисячки такого добірного війська, як УСС, ужито невміло і поведено нездарно. Український військовий провід виставив собі сумне свідоцтво. Зате поляки, що у першому менті дещо збентежилися, швидко перейняли ініціятиву в свої руки і перейшли на цілій лінії до наступу. Така важна позиція як касарня Фердинанда висіла вечером майже на волоску, а її залюга, в приступі воєнної психози, лише чудом видержала якось критичне положення.

Серед таких умовин становище української головної команди було зовсім погане. Всюди тріщало, всюди рвалося, майже всюди кінці не сходились. Опанувати таку ситуацію було дуже важко і не було кому. Головний комендант, от. Вітовський зрікся ще попереднього дня свого становища і фігурував на ньому тільки силою обставин, не маючи на справи найменшого впливу. Його заступник от. Коссак пробував боротися з наростаючими труднощами, та покищо безуспішно, хоча цивільний уряд покладав на нього великі надії. В до-

датку от. Вітовський, що репрезентував команду назверх, захорів небезпечно. Від перевтоми попав в гострий нервовий розстрій, а що кілька діб не здіймав чобіт, дістав пухлини ніг. Тому президія Української Національної Ради прийняла до відома його резиґнацію, а цінячи його орґанізаційний хист, покликала його незабаром на становище секретаря військових справ.

Головну команду українських військ обняв з днем 5. листопада от. УСС. Гриць Коссак, а шефом штабу став от. Ґорук.

XII.

ПІД НОВОЮ КОМАНДОЮ.

От. Гр. Коссак обняв головну команду. — Завзяті бої в центрі міста. — Оборона українських військ. — Поляки в північній частині міста. — Поворот УСС-ів зі Старого Села. — Відозва Української Національної Ради. — Голос української робітничої орґанізації.

Обнявши команду над українськими військами, „ґенеральний отаман“ Коссак видав дня 5. листопада приказ, яким закликав вояків видержати на зайнятих становищах, окуплених кровю своїх товаришів. „Ціла Україна клониться перед Вашими геройськими подвигами в останніх днях“ — сказано в цьому приказі, хоча на ділі українське громадянство, було затрівожене воєнною ситуацією у Львові.

Тимчасом рушився вже трохи край з допомогою. З Винник прийшло кількадесять людей, із Золочева 150 і заповіджено дальший транспорт. Повідомлено також, що в Золочеві приготовляють дві гармати. Прийшла відповідь із Щирця і Комарна, що там мають зорґанізованих 500 людей, які хотять іти до Львова, але не мають зброї. Заповіджено також поміч з Тернополя і Станиславова.[1]) Цікаво відповіла Коломия: „Ми держимо пять повітів. Чи для Львова конечна поміч? Бо маємо ще обсадити важні точки на Буковині“. Розуміється, в часі, коли поляки готовили наступ на центр Львова, відповідь для Коломиї могла бути тільки така: „Поміч конче потрібна. Шліть все, що маєте!“

А тимчасом в ясний сонішній день 5. листопада кипіли

---

[1]) На жаль з тих обіцянок майже ніщо не вийшло.

на цілому фронті у Львові дальші бої. Противник виявив знову велику активність і всіми силами пробував посунути українську фронтову лінію назад.

Кріваві змагання велися за володіння таким важним стратеґічним обєктом, як головна почта. Положення української залоги в цій справдішній твердині було досить критичне. Поляки, обсадивши попереднього дня духовну семінарію, що лучиться двома протилежними крилами з почтовим будинком, стріляли з заду крізь подвіря прямо в почтові вікна, причому користувалися головно ручними ґранатами. А що в їх руках були горішні частини вулиць Сикстуської і Коперника, звідки держали під острілом долішні частини цих вулиць, то довіз муніції, харчів і доступ свіжих українських сил до почти був дуже утруднений. Щоби дістатись до цієї позиції з міста, треба було перекрадатися крізь ряд камяниць з долішної вул. Коперника. Від долішньої Сикстуської вулиці і це було неможливе, бо тут усі доми були під ворожим острілом. В додатку поляки перервали коло почти трамваєвий дріт. Електрична течія перейшла на шини і вбивала кожного, хто її наступив. Цієї перешкоди кілька днів годі було усунути.

Видержати на такій позиції довший час, особливо залозі з кількадесятьох людей, що з перевтоми, зденервування та голоду валилися з ніг, це була неабияка штука. Серед взаїмного острілу з горішніх вікон удалось жмінці поляків нагло вдертися до почтового будинку в партері. Всі вони згинули, але критичне положення українців від цього не поправилось і командант залоги чет. Бабяк, який мусів боронитися не тільки проти наступаючих вояків, але й проти цивільного населення, що з вікон вул. Словацького і сумежних вулиць допомагали своїм, слав до Народнього Дому горячкові звіти, домагаючись підмоги та зміни людей, бо ті, виснажені з останніх сил, вже ні до чого нездатні. Оборону держать майже виключно підстаршини і старшини, а тих замало. „Як зараз не дістану сто людей, почта втрачена“ — пише він в одному звіті. — „Вчора ми потерпіли доймаючі втрати: двох старшин і 7 стрільців ранених, кількох убитих.

Сьогодня падуть нові жертви". Другий звіт: „Ручних ґранат! Муніції!" — Третій звіт: „Пришліть міномети, щоб знищити брами семинарії!".

Чет. Ліськевич з лівого крила почтової залоги домагається від головної команди обсадження сусідного заведення Осолінських, звідки падуть стріли на почту, то знов підмоги до здобуття духовної семинарії, інакше почти не дастся вдержати.

Чет. Терлецький просить прислати негайно санітарне авто, бо на почті є тяжко ранені, яким грозить зараження крови. Треба привезти бандажів, вати, санітарні острі ножички та найважніші антисептичні медикаменти, як сублімат, йод і т. п. Для санітарної сестри Ґіжовської потрібний плащ, бо її цілий у крові. Треба вивезти трупів, що скрізь валяються...

Головна команда вислала муніцію, харчі, вислала санітарне авто і приказ: „Держатись за всяку ціну! Поміч буде. На загал ситуація добра".

Одначе санітарне авто не доїхало, бо на вул. Коперника дісталось під ворожий остріл. Шофер ранений легко, сестра милосердя тяжко, наслідком чого померла опісля в шпиталі. Авто їхало з червоним хрестом на білій хоруговці, знаком, якого неприятель не міг небачити. І це сталось тоді, коли з українського боку наслідком заборони от. Вітовського не смів упасти стріл на польську санітарну патрулю!

Зате з допомогою в людях було дуже трудно. Головна команда зажадала 50 стрільців з ратушевої запасової залоги. В розпорядження Народнього Дому відправлено тільки половину цього числа, причім зазначено, що між ними десять стрільців не вміє ще стріляти! Навчаться цієї штуки по дорозі або на місці... Таку допомогу прислала столиці краю наша провінція! Аж пізним вечером удалося призбирати з ріжних касарняних залог 40 вимуштрованих сяк-так вояків і під командою старшини післано на зміцнення почтової залоги.

Тогож дня зміцнилося положення у відтинку пор. Цьокана, що дістав новий відділ УСС. зі скорострілами, міноме-

том і ґранатометом, якими обсадив балькон сойму. Сильним вогнем звідси опанував цілий Єзуїтський город і забезпечив собі доставу муніції та харчів. В Краєвому Банку позаду утворив свою головну вартівню і звідси висилає на всі боки патрулі, якими держить фронт від почти до костела св. Анни при вул. Городецькій. Двічі прочищував випадами Єзуїтський город. Підчас цієї акції був ранений чет. УСС. Никифорук. В боях визначилися між іншими: ст. дес. Григорук, вістун Роман Головка і доброволець ґімназист Евген Ляхович. Наші страти виносили: 1 убитий і 5 ранених.

Покращало також положення касарні Фердинанда. Всяка небезпека, що грозила цій позиції, загрожувала одночасно й касарні поліції, положеної на продовженні тої самої вулиці кількасот кроків позаду. Упадок касарні Фердинанда був би великим ударом для касарні поліції. Тому обі ці позиції мусіли удержувати тісну лучбу. Через касарню поліції йшов звязок з головною командою, яка передавала через неї свої прикази, для касарні Фердинанда, доставляла муніцію та харчі і навідворот відбирала від неї звіти.

Дня 5. листопада противник атакував касарню Фердинанда зі всіх боків, пробуючи за всяку ціну здобути цю українську позицію, що вбивалась клином в його стан посідання, домінувала над польським становищем при вул. Бема, шахувала їхні рухи біля церкви св. Юра та на Гицлівській горі, а вкінці була занадто близька до головного двірця. Цілий день касарня Фердинанда була відрізана від центра міста, звязок з касарнею поліції і головною командою був перерваний і тільки було чути, як окружена залога цієї твердині відбивається останками сил. Відчував це добре противник і щоби зломити її опір, поновляв приступ за приступом, не вважаючи на тяжкі втрати.

В такому скрутному положенні комендант поліційної залоги, пор. Кречковський рішився навязати з касарнею Фердинанда необхідну лучбу. До цього діла зголосилися добровільно чет. П-кий, бувший комендант головного двірця, і ст. десятник Р. Пелешок. В сильному вогні польських машинових крісів повзли оба ріжними переходами і закамарками,

аж вкінці дісталися до касарні Фердинанда. Вони передали відрізаній залозі вісти про загальне боєве положення у Львові, про приїзд УСС-ів та негайну підмогу в людях і муніції. Опісля серед граду куль вернули тою самою дорогою назад до касарні поліції.

Відновлений звязок з українським Львовом так підніс духа залоги касарні Фердинанда, що коли вечером противник підсунувся під брами подвіря, часть залоги самочинно зробила наглий випад, вживаючи ручних ґранат. Наступ відбито з великими для противника втратами, причому з української залоги був один убитий і двох ранених. Аж тоді довкола касарні запанувала тишина.

Оживлена акція йшла тогож дня в районі вул. Клепарівської. Частина українського війська з касарні при вул. Місіонарській заняла касарняні будинки давнього 95 п. піхоти при вул. Клепарівській і скріпила позицію в Домі інвалідів, а друга частина смілим рухом вперед виперла противника з Гицлівської гори, якого одночасно залога з касарні Фердинанда взяла зправа під скорострільний вогонь. Тоді погиб на польському боці м. і. підпоручник Курдибан.[2]) Однак під вечір наспіло противникові автами значне підкріплення й українські відділи були змушені покинути не тільки Гицлівську гору, але й Дім інвалідів та касарні при вул. Клепарівській.

Перший раз показалися польські боївки на північних периферіях міста, де підміське населення виступило орґанізовано зі зброєю в руках. Замарстинівські „батяри" — як називав їх місцевий командант[3]) — стали напирати на цілу Жовківську дільницю, а їм помагало місцеве польське населення, так, що на вул. Мартина українським стежам було вже небезпечно показуватися з огляду на скриті стріли, які падали зі всіх сторін. Наступ був спрямований на залізничий дворець Підзамче, якого залога числила всього 62 людей, між ними 35 рекрутів! Занятий поляками млин Аксельрада

---

[2]) Mączyński I. 155
[3]) Mączyński I. 156



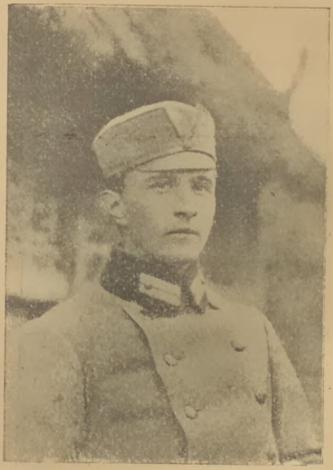
Сот. ОСИП МИКИТКА, комендант Легіону УСС. (полева формація), другий командант соймового відтинку.



Хор. УСС. ПЕТРО ПОСТОЛЮК, адютант сотн. Микитки, ранений 4. XI. біля кадетської школи.



Пор. МИРОН ЛУЦЬКИЙ, начальник штабу УСС.



Чет. УСС. Р. КУПЧИНСЬКИЙ, проломив польський фронт при вул. Бема.



Полк. УСС Гнат СТЕФАНІВ, третій головний командант.



Пор. Дм. КРЕНЖАЛОВСЬКИЙ, самохід. референт Начальної Команди.



Пор. Інж. ТАРАС ШУХЕВИЧ, старшина для окремих доручень.



Чет. Б. ГАЧКЕВИЧ, командант залоги в міській різні.

при вул. Жовківській після півгодинної боротьби відобрано приступом. Тільки міська різня на кінці міста впала в руки поляків а в ній багато худоби б. австрійської армії (Schlachtviehdepot).

Перед полуднем кружляли над містом два польські літаки, острілювані українськими військами. Один з них скинув відозви в українській мові з зазивом до українських вояків занехати бої.[4]) Розуміється, українці нищили ті відозви.

Щож робили того дня УСС.? Головна їх сила поставила себе на жаль поза скобки львівських боїв. Прибувши з Перзенківки до Старого Села, де переночували, УСС. взялися жваво до реорґанізації. На бажання старшин команду обняв пор. М. Луцький, одначе під умовою, щоби реституувати сот. Микитку, якому й передав команду над його курінем. День зійшов на порядкуванні відділів і привертанні дисципліни. Навинувся посол д-р Трильовський, що їхав на південь. На бажання команданта пос. Трильовський виголосив до стрільців патріотичну промову, щоби піднести їх на дусі. Опісля сот. Микитка пригадав стрілецтву короткими словами обовязок безоглядного послуху, а пор. Луцький відчитав роту присяги, яку торжественно повторило все військо.

Вечером транспорт, скріплений ще сотнею чет. Іваницького, що аж тепер наспіла знад румунської границі, заваґонувався і рушив знову на Львів. В Сихові Стрільці висіли і на приказ головної команди помаширували через Зелену рогачку в місто, до Народнього Дому, де зголосились в ночі у от. Коссака. Таким чином всі формації УСС-ів найшлись нарешті у Львові. Було їх півтора тисячки людей — сила, що при добрій команді та розумному вжиттю могла заважити у львівській кампанії.

В пятому дні боротьби за Львів українська державна влада

---

[4]) Ось буквальний текст тієї „пацифікаційної" відозви:
„Вояки! По довгих й невимовне тяжких літах бою, недоли и нужди настає пора загального перемиря и збратаня всіх народів. Кождому з Вас звобідна дорога до дому. А Ви на заклик шовинистів не снать по що розливаєте кров горожанського населення у Львові и своє житє виставляєте на небезпеку. Подумайте люди, чи се має яку ціль? Проч з гнобителями усіх народів! Хай живе міжнародне збратанє и мир! **Комитет**".

мала за собою значні досвіди, додатні і відємні, мала й великі розчарування, та всетаки з огляду на зміну в командуванні та приплив нових боєвих сил, ситуацію уважала доброю. Успіхи польської боєвої сили маліли і слабли на саму думку, що це тільки початок кампанії, що в цій справі має голос ще великий український нарід, який саме заняв увесь край. Чейже край допоможе столиці! Атже те, що досі край дав для Львова, було тільки малим задатком. Головна сила повинна була ще прийти. Треба було тільки отворити йому очі на його національний обовязок, збудити його силу, створити збірну волю, спрямувати її до одної мети, а розвязка львівського питання, здавалось, не буде представляти великих труднощів.

В такому пересвідченні і в такій надії Українська Національна Рада оголосила дня 5. листопада три відозви.

Перша відозва звучала:

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДЕ!

Всенароднім правом створив Ти, Український Народе, на прадідній землі Осьмомисла, Данила і Льва свою власну державу. Українська Національна Рада в нашій старій столиці взяла верховну державну власть у руки, а Український Нарід, всі його верстви, йдучи за її покликом, доконав цього з достойною подиву однодушністю в цілім нашім краю.

По 578 літах неволі, упокорення і наруги став Ти, Український Народе, знову сам собі господарем на своїй землі, сам собі сувереном.

Нірвані кількасотлітні кайдани, розвалена довговічна тюрма і перед Тобою, Український Народе, відчиняється соняшний шлях до світлої народньої будуччини.

Подвиг Твій це побіда правди над кривдою, волі над неволею, світла над тьмою, це побіда демократії, народоправства над оліґархією, над поневоленням більшости упривілейованою меншістю.

Український Народе!

У створеній Тобою державі не буде поневолення нації нацією і не сміє бути панування богатих та економічно сильніших над бідними й економічно слабшими. В Українській Державі всі горожане без ріжниці мови, віри, роду, стану чи пола будуть справді рівні перед правом, а наскрізь демократичний лад, опертий на загальнім, вірнім, безпосереднім, тайнім і пропорціональнім виборчім праві, від громади починаючи, а на державі кінчаючи, забезпечить верховний голос у державі демосові, масам робучого народу. Хлібороб і робітник будуть основою і керманичами держави. Український парлямент, що виберється і збереться зараз, як край тільки успокоїться, переведе справедливу земельну реформу, силою котрої земля великих земельних дібр перейде на власність малоземельних і безземельних. Робітниче законодавство забезпечить робітникові 8-годинний день праці, дасть обезпеку на старість і нездібність до праці і взагалі повну охорону праці.

Горожане!

Найважніша задача теперішньої хвилі є закріпити й втримати те, що сотворено всенароднім зривом. Українська влада, цивільна й військова, має в цілім краю завести негайно лад, публичну безпечність і спокій. Проти тих, хто не схотів би підчинитися наказам української влади або робив би заколот, треба виступити з усією рішучістю.

Українці!

Утворення української народньої держави неможливе без народнього війська, народньої армії. Цю армію мусимо зараз створити, й тому взиваємо всіх українців ставитися в її лави.

Український Народе!

Переживаємо велику рокову хвилю. Будуємо будуч-

ність нашої землі. Лиш єдністю, карністю і напруженням усіх сил народу можемо цю будову довести до щасливого кінця. Ніхто, хто є українцем, не сміє відтягтись від великого діла, від жертви для щасливої будуччини грядучих поколінь.

В імя цієї будучини кличемо:

Одностайно, однодушно, карно і з усією рішучістю вперед!

Слава Українській Державі!

Слава Українському Війську!

Слава Українському Народові!

Львів, 5. падолиста 1918.

Українська Національна Рада.[5])

Друга відозва була такого змісту:

УКРАЇНСЬКІ ВОЯКИ!

Вам, що своїм геройським подвигом обняли старинний престольний город Льва у власть Української Держави та своїми грудьми і кровю своєю отсе вже пятий день обороняєте його,

Ми, Українська Національна Рада, волею Українського Народу бувшої австро-угорської монархії найвисша державна влада його Держави,

висловлюємо найбільший подив, найглибшу подяку і найвисшу похвалу.

Весь український нарід клонить перед Вами голову і дивиться на Вас як на свою гордість і Надію.

Ваше імя запише історія державного визволення українського народу золотими буквами, а грядущі покоління вільних горожан Вільної України будуть во віки величати Вас як освободителів з вікового поневолення. Щоб увіковічнити Ваш історичний подвиг, ми, Українська Національна Рада, установляємо отсим для кожного

---

[5]) „Діло“, ч. 253 з 1918 р.

з Вас військову відзнаку: „За обняття Львова у власть Української Держави“.

Родини полеглих у боротьбі дістануть повне забезпечення зі скарбу Української Держави.

Слава Вам!

Вперед аж до повного укріплення Української Держави!

Львів, 5. листопада 1918.

Українська Національна Рада.[6])

Зміст третьої відозви був такий:

ПІД ЗБРОЮ!

Українське Народе!

В цій хвилі важиться доля Твоя, доля Твоїх дітей, Твоїх внуків і правнуків!

Велика світова війна, в котрій поплило стільки крови і сліз, в котрій пропало стільки твого добра, скінчилася тим, що вона зруйнувала старий несправедливий порядок і заставила всі народи будувати новий.

„Кожний нарід має бути вільний і рівний, паном на своїй власній землі! Один нарід не сміє вже панувати більше над другим!“ — проголосив американський президент Вільзон, тому що теперішнє велике нещастя пішло не з чого іншого як тільки з того, що одні народи панували і богатіли, а другі служили і ниділи.

Австрійський цісар у своїм маніфесті з дня 16. жовтня пристав на ці домагання Вільзона і візвав усі поневолені в Австрії народи, щоби кожний на своїй землі утворив власну національну державу й обіймив свою часть спадку по Австро-Угорщині.

Всі австрійські народности кинулися будувати свої політичні хати. Не остався позаду й український нарід від Перемишля по Чернівці. Устами многотисячного збору мужів довіря проголосив він у Львові дня 19. жовтня

---

[6]) „Діло“, ч. 253 з 1918 р.

свою державну незалежність і самостійність та покликав Українську Раду будувати негайно сю державність.

Австрійський уряд признав Українську Національну Раду і заявив дня 31. жовтня, що до панування на землі, замешкалій українцями, ніхто не має права, тільки сам український нарід.

На основі того права, признаного і Вільзоном і Австрією, заняло українське військо дня 1. листопада Львів. Українська Національна Рада переняла від австрійської влади найвисшу управу українськими землями і приступила до будови української держави, в якій не булоби кривди і неволі.

Та вже в перших хвилях нової держави підняв голову лютий і завзятий противник українського народу. Перед лицем цілого світа не постидалися поляки заявити, що український нарід не може бути вільний і рівний іншим, тільки мусить дальше бути вічним наймитом Польщі. Таким способом горстка чужинців заперечує нам право до самоозначення, хоч Українська Національна Рада признала полякам на українській землі повну рівноправність і свободу, а з поляками за Сяном і коло Варшави хоче жити в добрій сусідській згоді. Та наші поляки заявляють, що не хочуть з нами жити по братерськи, тільки хочуть бути й дальше нашими панами, та що ми мусимо їм служити.

Наш нечисельний противник, що правда, та він сильний, бо мав доси всю власть у своїх руках. Він доти не покине своїх претенсій, доки ми не покажемо йому до очей, що у нас сила, що у нас єдність, порядок і право.

До того мусимо мати передовсім своє військо, національну армію! Цих хоробрих і безсмертною славою укритих відділів, які в цій хвилі має під рукою Українська Національна Рада, за мало! Тільки велика національна армія в більшім краю, зорґанізована і готова, може переконти всіх противників, що даремна їх злість і жадоба панувати над ними. Коли світ побачив, що український нарід став густою лавою як один муж і тримає в руках

зброю, то загальний мировий конґрес, який збереться в найближчім часі для перебудови політичного ладу на світі, признасть самостійність українського народу і відкине забаганки його противників.

Український Народе!

Ми не кличемо Тебе на нову війну. Ми взиваємо Тебе тільки, щоби Ти зрозумів небезпеку хвилі, станув зі зброєю в руці на сторожі свого права, свого майна, долі теперішного і будучого покоління. Стільки пролляв Ти найліпшої крови за чужу справу, був вірний і хоробрий. Постійже ще короткий час за найсвятійші власні права, за найціннійше добро, за землю і волю!

Коли противники тільки побачать, що ми готові, сильні, єдні душею і тілом, що у нас десятки тисяч таких, які не допустять до панування чужинців на нашій землі, то ті противники не зачіплять нас і занехають свою думку панувати над нами.

Коли у нас буде велика національна армія, то трудна справа упорядкування нової держави зробиться скоро і легко. Без великого війська запанувавби нелад, а з нього скористалиб тільки противники.

Тому хто тільки здоровий, нехай записується до української армії! Молодші від 19 до 30 років ідуть як найскорше до Львова для краєвої служби, 17 і 18-літні та від 31 до 36-го року життя нехай запишуться у повітового комісаря для повітової служби, а найстарші нехай зголошуються у громадськім комітеті для служби в громаді.

Кому тільки доля Рідного Краю лежить на серці, кому не байдуже щастя дітей і внуків, хто не хоче панщини, але бажає собі справедливого ладу без хлопа і пана, хто не хоче більше жити в неволі, темноті і убо-

жестві, бути визискуваним і поштуркуваним, той зараз як стій пристане до українського війська.

До українського війська! До зброї!

У Львові, дня 5. листопада 1918.

Українська Національна Рада.
Українська Генеральна Команда.[7])

Другу відозву розкинено серед усраїнських військ в самому Львові, першу і третю розіслано всім українським орґанізаціям і установам в краю задля поширення серед українського населення. На жаль пропаґандистична акція Української Національної Ради і головної військової команди була утруднена важкими комунікаційними умовинами в краю. Втрата головного двірця відрізала цілком український Львів від решти краю, перервавши комунікацію не тільки на пятьох залізничих лініях, що виходять з головного двірця, але й на лінях, що йдуть крізь Підзамче, де з недостачі обслуги потяги також не ходили. Розсилка відозв окружними дорогами в сторони, відрізані від Львова, була можлива тільки в теорії, в практиці майже не виконувалась з недостачі технічної орґанізації. В результаті відозви української влади не доходили до відома тих, для кого були призначені. Читало їх тільки львівське громадянство, та й то лише мала його частина, а в краю піхто їх не бачив. Не доходили теж до народніх мас українські ґазети, а популярної преси зовсім не було. Наслідком того нарід не чув голосу ані не знав намірів української влади. І це було велике лихо, бо недостача відповідної пропаґанди відбилася некорисно на відношенні провінціонального громадянства до визвольної боротьби вже на самому початку і заважила теж на її висліді.

Рахуючись з усіми тими перешкодами, українська влада рішила розпочати вербункову акцію таким чином, що вислала відпоручників на повіти, що мали інформувати українські орґанізації про події у Львові та зажадати від них негайного

[7]) „Діло", ч. 253 з 1918 р.

формування військових частин, призначених для Львова. Як це вийшло в практиці, покажуть дальші події.

Слід подати також відозву, яку оголосив у Львові екзекутивний комітет Української Соціял-Демократичної Партії Галичини і Буковини. Ось її зміст:

ДО РОБІТНИКІВ МІСТА ЛЬВОВА.

Українська Національна Рада перебрала владу у Східній Галичині у свої руки.

Українське військо заняло столицю краю, місто Львів.

Заняло його спокійно, без знущань та насилля.

Одначе невідповідальні елєменти польського населення м. Львова розпочали страшну, дику, братовбийчу боротьбу та кличуть до того робітничі маси.

Робітники і Робітниці! Український нарід актом дня 1. листопада ц. р. утворив свою державу.

В цій державі завданням робітничих мас створити зараз сильні орґанізації в цїли забезпечення собі своїх прав.

Завданням українських, польських та жидівських робітників нашого краю є тепер ввести в життя свої найбільші житєві пролєтарські домагання.

Завданням свідомого робітництва в теперішній хвилі є законно забезпечити робітничій клясі повне користування горожанськими правами а не викликувати братобийчі вуличні бої та марно класти своє життя за „польскість“ м. Львова.

Релятивна польська більшість м. Львова не може накидати своєї волі і рішати про будучність подавляючої більшости українського населення цілого краю.

Українська демократична держава, оперта на широких народніх масах, коли в ній будуть сильні робітничі орґанізації, дасть повну запоруку свобідного національного і культурного розвитку всім своїм народам.

Тому спокою, до праці, до орґанізації!

Нехай живе воля і братерство всіх народів!

Нехай живе вільна, зєдинена самостійна Українська Република!

Нехай живе міжнародня революційна соціяльна демократія!

Львів, дня 5. листопада 1918.

За екзекутивний комітет української соціяльно-демократичної партії Галичини і Буковини:

Осип Крупа, голова, **Антін Чернецький,** секретар, **Семен Вітик,** б. посол до парляменту.

XIII.

ДАЛЬШИЙ ПОЛЬСЬКИЙ НАТИСК.

Примиря як засіб польської воєнної тактики. — Завзяті польські атаки на цілому фронті. — УСС. в позиційній боротьбі. — Край глухий на голос столиці. — Фронтова лінія у Львові.

Пятиденні бої н вулицях міста, сполучені з безнастанним гуком стрілянини, дадися у знаки навіть найсильнішим нервам і обмежили або зовсім припинили комунікацію в місті. Розпад Львова на два воєнні табори, що нагло розірвали цивільне населення на дві части, між якими були неможливі нормальні взаємини, витворив важні життєві умовини, серед яких однаково терпіли всі народности. Шукаючи якогось виходу з цього скрутного положення, часть польського населення спробувала знову навязати мирові переговори, щоби припинити бодай на короткий час боєву акцію та дати змогу упорядкувати найважніші життєві справи, як поховати трупів і т. п. Під напором таких голосів польського населення польська команда звернулася під вечір 5. листопада до української команди з проханням вислати відпоручника на переговори в справі примиря.

По українському боці ця справа була спершу предметом нарад Національної Ради. Одні члени (нпр. пос. М. Петрицький) були противні всяким переговорам і заявлялись за дальшою безоглядною боротьбою. Інші обмірковували дійсні боєві сили українців і радили піти з польською стороною на примиря а тимчасом зорґанізувати в краю сильну армію. Дехто підносив уже тоді думку, щоб Українська Національна Рада виїхала зі Львова і полишаючи тут свобідну руку українському війську, взялася в краю енерґійно до орґанізації

держави.[1]) Вислухавши думку української військової команди, що українським перетомленим воякам здався би також короткий відпочинок, рішено згодитись на польську пропозицію.

В Торговельній Палаті зійшлися відпоручники обох ворожих сторін і після довшої наради уложили умовини 24-годинного припинення боїв. Дослівний текст цього акту такий:

Умовини примиря

заключеного 5. листопада 1918 р. військовими відпоручниками штабів українських і польських збройних сил.

Примиря (zawieszenie broni) має трівати 24 годин и на таких умовинах:

1. Збройні сили обох сторін остають на становищах, які заняли у хвилі заістнування примиря, значить в 3 годині по півночі 6. листопада 1918 р.

2. В часі цього примиря мають бути сповнені оці гуманітарні постуляти:

а) На оперативний терен польських військ мають бути допущені три хірурґи з потрібним перевязочним матеріялом.

б) Задля погребання трупів має бути уможливлений їх перевіз крізь боєву лінію під застереженням, що в похоронах можуть взяти участь тільки родичі і сестри померших, що похоронний кондукт поступатиме зі становищ польських військ до боєвої лінії при вул. Сикстуській а зі становищ українських військ до боєвої лінії при вул. Янівській, та що кондуктам будуть додані військові сторожі.

в) Особам, інтернованим в церкві і будинках св. Юра, та публиці з районів, окупованих польською збройною силою, дозволяється свобідний вхід і вихід до тих або з тих обєктів.

г) Шпиталь, поміщений в будинку духовної семи-

---

[1]) Д-р Кость Левицький: Перші дні нашої державности. „Український Прапор“, 1923, ч. 44.

нарії при вул. Коперника, має бути привернений до первісного стану на протязі примиря відповідно до вказівок лікарів з обох сторін і має бути уможливлений доступ лікарям та сестрам милосердя.

3. Примиря зачинається в год. 3 по півночі дня 6. листопада 1918 р.

4. Примиря може бути відновлене на дальших 24 годин на пропозицію, поставлену найпізніше до 9 год. вечером 6. листопада, а відповідь другої сторони має наступити найпізніше до 11 год. в ночі, при чому брак відповіди буде вважатись за відповідь відмовну.

Пропозицію і відповідь належить слати до команди українських військ на руки Українського Ґенерального Комісаріяту (Народній Дім) або до команди польських військ на руки д-ра Сталя (вул. Академічна, Торговельна Палата).

5. Якінебудь ворожі воєнні операції з противної сторони в часі примиря спричинюють негайне зірвання примиря.

Львів, 6. листопада 1918, год. 12.05 в ночі.

Іменем Начальної Команди українських військ: **Зенон Носковський** в. р.

Іменем Начальної Команди польських військ: *Stanislaw Widomski* в. р.

Відпоручники Української Національної Ради і Польського Комітету Народового: **Д-р Роман Перфецький** в. р. *Dr. Leonard Stahl* в. р.

Ідучи мировим тенденціям частини польського населення на зустріч, українські члени недавнього спільного, українсько-польського горожанського комітету оголосили на мурах міста таку відозву до поляків:

Співгорожане!

Як члени спільного горожанського комітету, вибраного на засіданні представників поляків і українців дня

2. листопада ц. р., звертаємось до Вас, горожане поляки міста Львова.

Переняті глибоким почуттям вложеного на нас обовязку і переконані, що головною причиною розливу братньої крови у Львові, коли в цілім краю панує загальний спокій і взаїмна вирозумілість, є нещасливе непорозуміння, щоб усунути його в цій повній поваги й відповідальности хвилі, забираємо ще раз голос.

Дня 19. жовтня ц. р. український нарід через своїх висланців з цілого краю на установчих зборах у Львові ввів в життя сьогодня загально признану й побідну засаду національного самовизначення. Право і леґітимацію на це має на основі:

1) загально принятої заяви президента Вільзона;

2) цісарського маніфесту з 15. жовтня ц. р.;

3) ухвали австрійського уряду;

4) внесення польських послів у справі мира (Тертіля, Дашинського, Ґломбінського і тов.).

Провідною думкою тих усіх вище згаданих історичних актів є признання права рішення про державно-політичну суверенність більшости горожан даної території.

Спираючись на це, Українська Національна Рада дня 1. листопада ц. р. обняла на українській території бувшої Австро-Угорщини суверенну державну владу.

Горожане! Ніхто з вас чейже не може заперечити, що так звана Східна Галичина політично до 1387 р. була українською (руською), а під етноґрафічним оглядом є такою до сьогодня і що наслідком того українське населення має право рішати про долю цієї землі — подібно, як поляки на Шлеську, не зважаючи на те, що там панують німецькі меншости.

Не заперечуючи істнування польського населення у Львові, й розуміючи та добре відчуваючи його почування і потреби, можемо урочисто заявити, що міській самоуправі не грозить ніяка небезпека.

Горожане! Глибокий жаль пройняв увесь україн-

ський нарід в цілому краю, який уже в цілости признав українську державність, коли частина польського населення міста Львова своїм виступом зі зброєю в руці відмовляє українцям того, чого польський нарід домагається на своїх західних окраїнах в імя справедливости і за що бореться. Чейже польська більшість населення міста Львова не може згори рішати про приналежність і політичну долю землі з величезною українською більшістю.

Українська Національна Рада в своїм маніфесті з дня 19. жовтня ц. р. зложила урочисту заяву в справі пошанування прав польської національної меншости і готова на основі негайного порозуміння з представниками польського громадянства в українській державі Галичини як найдальше признати їх, найпевніше забезпечити їх і негайно ввести в діло.

Досить безкорисного розливу крови, який не принесе користи ні нам, ні вам, а громаду міста Львова впихає в пропасть анархії, голоду й нужди!

Дальший розлив крови безцільний і тому про політичну приналежність міста Львова не може дефінітивно рішити само львівське населення, ані українське, ані польське, тільки або добровільна угода обох національних держав, або загальний мировий конґрес.

Українська Національна Рада зі свого боку, опираючись на довіря населення інших міст і сіл краю, в хвилі запанування спокою і порозуміння у Львові розпорядить усе, щоб охоронити місто від голоду й нужди.

Співгорожане поляки! У ваших руках лежить покінчення нещасливої українсько-польської боротьби в хвилі, коли оба народи скидають свої кайдани та в своїх осередках, Варшаві і Києві кладуть підвалини під дві великі, вільні й могутні держави.

Львів, 6. листопада 1918.

Д-р Льонгин Цегельський, Антін Чернецький, д-р Степан Федак, о. Теодозій Лежогубський, д-р Михайло Лозинський, д-р Роман Перфецький.

На жаль показалося швидко, що й ця українська відозва, оголошена також в польській мові, розминулася зі своєю метою і, як звичайно, була голосом в пустині. Ні українська миролюбивість та уступчивість, посунені до крайних границь, ні річеві арґументи, висловлені в цій відозві не промовили до серця та розуму противника. Надії на мирне поладнання збройного конфлікту обох народів показалися знову пустими, бо польська сторона, яка перша бажала собі вчера припинення боїв, сьогодна не додержала умови. Примиря обовязувало тільки в місті, поза містом можна було дальше воювати. А проте поляки воювали дальше і поза містом і в самому місті. Коли українські війська від 3. год. рано здержались від воєнних кроків, польські відділи уважали це за українську слабину і давай її використовувати.

— Що має значити польська стрілянина? — запитували зі всіх українських позицій головну команду.

— Вишліть до противної сторони парляментарів! — відповів от. Коссак касарні Фердинанда в 8 год. рано. — Нехай пригадають, що нас обовязує примиря. Відповідно до польської відповіди поступайте! Зірвання примиря нехай не вийде з нашої сторони.

Тимчасом противник обсадив вулиці Красіцьких, Яховича, Клепарівську а навіть Жерельну, посунувшись значно вперед поза дотеперішню боєву лінію. На саму касарню Фердинанда виконано в ранішніх годинах аж тричі наступ, який українська залога відбила. Відступаючи зі стратами, противник підпалив бараки, що находилися між касарнею і вулицею Бема та улекшували українцям оборону. Бараки згоріли.

Від самого рана йшла стрілянина також у відтинку сойму, почти і Цитаделі. Пор. Цьокан доносить, що стріли падуть безпереривно з домів при вул. Крашевського, з горішньої частини Єзуїтського городу і з дирекції залізниць. Один український відділ вдерся коло півночі крізь мури і паркани до камяниці при вул. Словацького ч. 18 і тут уставив 20 вояків з одним скорострілом. Звідси українці опанували вогнем цілу ліву сторону Єзуїтського городу, вул. Крашевського аж

до вул. Матейка. І звідси пор. Цьокан задумував досвіта зробити випад в сторону вул. Матейка (горішня частина Єзуїтського городу), але на перешкоді цьому станув приказ припинити бої.

Польський наступ, виконаний в часі примиря в районі вул. Жерельної силою 200 людей, стрінувся зі сильним вогнем української залоги з касарні при вул. Місіонарській.

Коло полудня польська сторона виступила перший раз з артилерією, що острілювала Цитаделю шрапнелями. А над містом знову кружили два польські літаки, розкидуючи протиукраїнські відозви.

Велику аґресивність виявив противник у південній частині міста. На розі вулиць Софії та Стрийської два польські леґіоністи остріляли зі засідки українське авто й ранили одного вояка тяжко а шофера легко. На всіх сумежних вулицях падали цілий день стріли, навіть з рук цивільних людей, тоді, як українські стежі придержувалися примиря. Одного десятника УСС-ів пострілив на вул. Коперника якийсь цивільний, що мав причеплену синьо-жовту відзнаку. Польська боївка давала себе відчувати навіть на безпосередніх задах українських позицій. На розі вул. Костюшка і пл. Смольки впала ціла сальва на українських вояків і одного з них убито, а двох тяжко ранено. Нападали навіть на українських цивільних людей. На вул. Вірменській впали з вікна одного дому два стріли на переходячу п. Колессову, дружину ґімн. учителя, та її своячку. Обидві потерпіли рани.

Такі випадки замахів на українських вояків і цивільних людей множилися з години на годину, викликуючи щораз більше здивування в українській команді. Нарешті в 4 год. попол. отаман Коссак оголосив такий приказ українським військам:

„Примиря зірване. Ворожі відділи нападають на наші становища. Держатися!“

А тимчасом з касарні Фердинанда прийшли знову тривожні звідомлення. Поляки окружили її, острілюючи завзято з усіх сторін. „Католицький Дім“ знову обсаджений ворожими силами. Муніція виходить, запас харчів скінчився.

Водопровід не функціонує. Залога, зложена з вояків найріжнороднійших австрійських полків, виснажена 6-дневними боями до краю. Люди сплять настоячки, довше вдержати їх на позиціях годі, бо ніхто не вірить в побіду. Побоюються, що поляки підпалять ще й стайню коло самої касарні, заповнену сіном, а тоді дальша оборона буде неможлива. Нинішнє „примиря“, яке біля касарні перемінилось у кріваві бої, до краю вичерпало силу та віру мужви. По нашій стороні є вбиті і ранені.

Так доносив комендант касарні, чет. Зінюк, що мав до розпорядження залогу, зложену із 165 стрільців і 6 старшин. Змінити їх не було ким. Після довгих благань, погроз і обіцянок, що прийде поміч, удалося старшинам ще раз опанувати мужву, яка рішила держатись останками сил до рана.

Але вже вечером головна команда вислала допомогу — відділ 20 людей з одним скорострілом і мінометом! Невеличка це була допомога, але самі УСС. і це багато значило. В порозумінні з залогою касарні поліції і під командою чет. П-ського взято приступом „Католицький Дім“ а згодом прочищено долішню частину вул. Янівської та сумежні вулиці Красіцьких і св. Анни. Тим самим до касарні Фердинанда отворився вільний доступ, яким відділ прийшов на допомогу з муніцією, мінометом і двома скорострілами. В залогу касарні вступив новий дух.

Виконуючи свій плян окруження Львова, поляки кинулися ще попереднього дня на Жовківське передмістя, щоби перервати українцям таку важну комунікаційну артерію, як жовківський гостинець. Цією дорогою йшли до Львова з околичних громад транспорти харчів, на які польські відділи зачали вже нападати. Стративши цю артерію, українці мали би вже тільки один безпечний доступ до Львова: через Личаків.

Крім того сильним маґнесом для противної сторони був сам залізничий дворець Підзамче, де у ваґонах находилися величезні маґазини державного майна. Цивільні люди, головно залізничники, що найкраще орієнтувалися в ситуації, розкрадали це майно щодень на грубі суми і ніяк не можна

було цьому грабункові перешкодити, бо ваґони були розкинені на просторі кількох кільометрів і вимагали безлічі стійок. А тимчасом українська військова залога на двірці Підзамче складалася з кількадесяти людей, з яких половина не вміла орудувати як слід крісом. Перш усього мусіли вони відбивати наступи польських боївок. Дня 5. листопада визначився в цих боях хор. Меркун, що з вибраними людьми зробив випад аж на жовківську рогачку і відобрав один скорострік.

Дня 6. листопада в районі вулиць Жовківської, Мартина, Бальонової і Замарстинівської почали знову виступати ворожі відділи. Проба зліквідувати їх дотеперішніми силами не вдалася і тому для скріплення залоги Підзамча прийшла сотня УСС-ів, яка й причинилася до припинення ворожих рухів. Всежтаки вечером тогож дня поляки виринули знову біля Підзамча і стали острілювати дворець з вікон сусідніх домів. Коло півночі рушили навіть приступом і на хвилю вдерлися були в українські позиції, однак наспівші резерви геть їх розбили. Ціла околиця Підзамча була застелена поляглими.

І так на протязі 6. листопада головна команда українських військ перевела на свому фронті важні зміни. Бажанням її було перш усього стримати польський похід на центр міста. Зайнявши будинки духовної семінарії і залізничої дирекції, поляки досягали вже середмістя і всіми силами намагалися посунутись дальше. Їхній розгін розбивався досі об такі українські позиції, як Цитаделя, почтовий і соймовий будинок і касарня Фердинанда, але звідомлення, які звідтіля приходили, свідчили про велику слабосильність і страшне перемучення українських залог. Для зміцнення цих залог головна команда рішилася вжити УСС-ів, що минулої ночі явились уже в комплєті у Львові. В дні 6. листопада розділено майже всі частини УСС-ів на поодинокі відтинки фронту, а саме на Цитаделю, почту, соймовий будинок і Підзамче, однак задержуючи внутрішню орґанізаційну цілість стрілецько-січової формації. Тільки незначну частину

УСС-ів задержано в запасі,[2]) якого сила безнастанно зміняләся. Належали сюди переважно старшини, що після розміщення стрілецької маси на фронті лишилися хвилево без приділу.

Був це далекосяглий тактичний крок, що не лишився без впливу на дальший хід, а навіть вислід львівської кампанії. Якщо ходило про негайне рятування ситуації та припинення польського наступу, цей крок був зовсім доцільний. Однак задержування УСС-ів як постійної складової частини відтинкових залог навіть пізніше, коли з краю прийшли інші підкріплення, було великим промахом. Вживаючи таку сильну і добірну частину як УСС-ів[3]) у місті до позиційної боротьби, головна команда лишилася на весь час львівської кампанії без ударної сили і засудила себе тільки на оборонну боротьбу, передаючи ініціятиву в польські руки.

Але це показалося пізніше, а тимчасом 6. листопада УСС. були дуже потрібні на фронті, бо на всіх позиціях кипіли дальші завзяті бої. Тої самої ночі залога соймового будинку відбила два сильні наступи з Єзуїтського городу, а залога головної почти видержала два польські атаки від духовної семінарії. Цілу ніч штурмували поляки також касарню Фердинанда.

Польський наступ робив сильне враження на українську головну команду, яка не вважаючи на значне скріплення фронту УСС-ями, все ще не почувалася достаточно сильною. Видко це з відозви, яку от. Коссак вислав тоді на провінцію:

> „Львів, який ми недавно здобули, сильно загрожений. Поляки напирають як скажені. Шліть зараз підмогу до Львова! Всі парубки і хлопи в дорогу до столиці краю! Зброю тут дістанете! Як не прийдете, стратимо Львів, а з ним всю владу і волю в краю!“

Подібні голоси читалося також в українській пресі, яку у Львові репрезентувало тоді „Діло“ та „Українське Слово“, хоча з тактичних оглядів тон їх був дещо забарвлений опти-

---

[2]) Осідок його був у школі Сташіца при вул. Скарбківській.
[3]) Перші невдачі, які потерпіли УСС. з відомих причин у Львові, зовсім не здискваліфікували їх як частину високої боєвої вартости.

мізмом. Але тому, що залізнича комунікація майже не функціонувала, то й львівська преса на провінцію майже не доходила і край був дуже слабо поінформований про львівські події і ще слабше реаґував на те, що ділялось у столиці.

Взагалі всі познаки вказували на те, що наш край не доцінював значіння столиці свіжо проголошеної української держави. Принявся там дивний погляд, що Україна стане на ноги тоді, коли в кожному повітовому місті повстане окрема отаманія чи „республика", зі своїм урядом і військом, з окремими інтересами, що не мають нічого або дуже мало спільного з інтересами львовян, які, як хочуть, нехай самі розбивають собі голови з міськими „батярами".[4]) Тому поміч в людях приходила з провінції до Львова дуже скупо, навіть заповіджені військові транспорти не являлись або спізнювались на кілька днів, бо на провінції задержувано їх до своїх льокальних цілей.[5]) Тому наше селянство, перетомлене, щоправда, та знеохочене світовою війною, ставилося до своєї власної держави та армії байдужно і все перло в ряди громадської міліції, щоби вистоюючи безпечно на роздорожах, обдирати зі всіх військових річей повертаючих з бувшої австрійської армії вояків. І тому сотки і тисячі наших вояків, що вертали цілими масами через Львів до дому, колували милями довкола, оминаючи його здалека, щоб тільки, борони Боже, не замішатися в нову воєнну халепу, не станути на поміч своїм братам, які піднялися важкої оборони столиці своєї держави. Спішили спокійно й байдужно гурмами в свояси, до безпечної хати, раді, що віддалюються від клекоту стрілянини, яка доносилася з осоружного їм міста.

Інакше було у поляків. Їх сили росли з кожним днем і з кожною годиною, бо на поміч польським воякам стануло ціле польське громадянство, переняте одною спільною думкою, одним спільним зусиллям — відобрати українцям

---

[4]) Так назвав їх добродушно пізніший премієр міністрів, проф. Бартель, також „оброньца Львова".

[5]) Поведінку повітових „отаманів" ілюструє між іншим факт, що авта, якими приїздили до них зі Львова курєри за військовою допомогою, пропадали звичайно на провінції в користь тих же „отаманів".

Львів. Одночасно зі силами зростало у них завзяття, щоби тільки довести до цілі: до знищення свого противника.

З кінцем 6. листопада витворився у Львові такий боєвий фронт:

На півдні фронтова лінія йшла менше-більше здовш Стрийської вулиці, опісля скручувала попід давний Стрийський цвинтар на захід до трамваєвої ремізи, звідки повертала на північний схід вулицею Коперника до духовної семінарії. Тут заломлювалась під простим кутом на північний захід, перетинаючи вул. Сикстуську і Крашевського (долішній початок вулиці не був поляками обсаджений), дальше Єзуїтський город до дирекції залізниць і звідси скручувала на захід крізь святоюрський город (вул. Зиґмунтівська не була поляками обсаджена) до вул. Бема. Від другого кінця цієї вулиці фронтова лінія звертала на схід вул. Янівської, опісля на північ вулицями Вольносць, початком Клепарівської і Шпитальною аж до третього залізнодорожного мосту біля Клепарова. Боєва лінія на Клепарові, Замарстинові і Жовківському передмісті змінялась майже кожного дня, так, що поляки були панами тільки на північних периферіях цих сторін, а згодом українці, зайнявши сильну позицію в міській різні, відперли їх зовсім від цілої вул. Жовківської.

Оця фронтова лінія устоялась, з малими змінами, в центрі і на півдні, до самого кінця львівської кампанії.

Спаралїжувавши рухи українських військ у місті примирям, поляки тим свободніше взялись поправляти свій заміський фронт. Вони скріпили свою позицію в кульпарківському районі і заняли підльвівські громади Сиґнівку, Богданівку та Левандівку, пересуваючи свій зовнішній фронт далеко поза місто, щоби забезпечити свої міські позиції, перш усього головний дворець, від зовнішнього українського удару. До цієї операції вжито перший раз польську кавалєрію, зорґанізовану з коней, які захоплено по стайнях ріжних післяавстрійських формацій або „зареквіровано“ у приватних власників.[6])

---

[6]) Mączyński, I. стр. 150 — 151

Польський боєвий фронт був поділений ще попереднього дня на пять відтинків.

I. Від вул. Потоцького аж по вул. Лєнартовича і Пелчинську включно — т. зв. відтинок Дому техніків.

II. Від вул. Пелчинської, Лєнартовича і Новий Світ по вул. Карпінського і Міцкевича — відтинок Марії Магдалини.

III. Від вул. Карпінського і Міцкевича із залізничою дирекцією по лінію вулиць На Бльонє з вул. Бема і Гицлівською горою та вулиці Льва Сапєги, — відтинок Школи Конарського.

IV. Від вул. На Блонє до горішньої Городецької — відтинок головного двірця.

V. Від вул. Городецької, пл. Більчевського і вул. Сапєги до вул. Потоцького включно — відтинок Школи Сєнкевича.

Згодом утворено VI відтинок, що обіймав Клепарів і Замарстинів.

З хвилею, як устійнився боєвий фронт у Львові, по українському боці витворилося пять відтинків чи ґруп, що ділились на основі внутрішньої орґанізації військ і окремих територіяльних завдань.

I. ґрупа обіймала район Личакова і Стрийського передмістя, де оперували залоги 19 п. українських стрільців,[7]) Перзенківки, касарень 1 п. князя Льва,[8]) при вул. Яблоновських і Зиблікевича,

II. ґрупа: Цитаделя — Осолінеум (позиція утворена пізніше) і головна почта (пізніше ряд камяниць проти неї),

III. ґрупа: Сойм, Краєвий банк, Австро-угорський банк і пізніше палата Ґолуховських (від вул. Сикстуської до Казимирівської),

IV. ґрупа: касарня Фердинанда, касарня поліції, пізніше пробоєва сотня хор. Мінчака і касарня при вул. Місіонарській,

V. ґрупа: Підзамче, що обіймала весь район на північ від залізнодорожного шляху. Окремо стояла позиція Високого Замку, обсаджена артилєрією.

---

[7]) Українська назва 19 п. стрільців.

[8]) Українська назва 15 п. піхоти, що мав свої касарні при вул. Курковій і Яблоновських.

Тільки ґрупи, обсаджені УСС-ями (II, III. і V.) творили орґанізаційну цілість з окремою командою, інші були звязані зі собою тільки територіяльно і розпадались на окремі відтинки, що підлягали безпосередньо головній команді. Всі частини УСС-ів, хоч розкинені по ріжних ґрупах, дістали згодом назад власну начальну команду, що підлягала головній команді українських військ.

Обсяг ділання кожної фронтової ґрупи був точно означений та розмежований.

XIV.

В РОЗГАРІ БОРОТЬБИ.

Плянована операція, якої не виконано. — Польські невдачі на Підзамчу і біля касарні Фердинанда. — Підпалення почти. — Смерть чет. Ліськевича. — Українська артилєрія. — Проголошення полевого суду. — Унурмування адміністрації державного добра. — Голос центральної військової влади. — Діяльність Харчевого Уряду.

З днем 7. листопада воєнна ситуація по українському боці виглядала доволі сильна. В останньому часі прибули незначні підмоги з краю, що разом з первісною залогою та УСС-ями обсадили 24 позиції. Що правда, між наспівшою підмогою з краю було багато вояцтва невишколеного або замало боєздатного, але присутність УСС-ів на фронті мала ґарантувати за все. І оця присутність добірного боєвого елємenту на всіх майже відтинках заохотила головну команду спробувати щастя з офензивою. Рішено вдарити на противника одночасно на Жовківськім, Городецькім і в центрі міста, значить, майже на цілому активному фронті.

Оперативний плян був такий:

1) Дві сотні УСС-ів зі скорострілами і мінометами прочищують Єзуїтський город, вулиці Міцкевича, Крашевського, Словацького, Сикстуську і Коперника та бічні до Городецької, аж поза церкву св. Юра. Виконання цієї операції наказано пор. Цьоканові, якого зміцнено невеличким відділом УСС-ів (27 людей) під командою підхоружного Гади із запасного куріня в школі Сташиця.

2) Одна сотня УСС-ів, виходячи з вул. Казимирівської, прочищує район між вулицями Янівською, Городецькою

і Бема, опісля між Городецькою і Міцкевича аж по вул. Скарги і має там держатися.

3) Залога двірця Підзамче має викинути противника з Жовківського передмістя і Замарстинова. Занятий район забарикадувати і держати.

Перший раз мала співділати українська артилєрія. Наступ мав розпочатися в полудне.

Плян цієї операції був проречистим показчиком стратеґічної мудрости головного командування, що вкладало величезні оперативні завдання у величезних районах на смішно малі сили. Невеличка ґрупа пор. Цьокана мала ні більше ні менше тільки здобути духовну семінарію і лишити тут залогу, зайняти Єзуїтський город з дирекцією залізниць і лишити тут залогу, а вкінці зайняти ще площу св. Юра, де містилась польська відтинкова команда. Подібних надлюдських геройств вимагано від невеличкої сотні УСС-ів у районі між вул. Янівською, Городецькою і Міцкевича, де одного повного куріня булоб за мало.

Розуміється, що плян цей був тільки в незначній части виконаний. Пор. Цьокан випав зі своєю ґрупою до Єзуїтського городу і посувався двома крилами здовш вулиць Крашевського і Міцкевича вгору. Заняв притім наріжняки вулиць Браєрівської, Красіцьких і Зиґмунтівської, витискаючи противника аж на пл. св. Юра. Польська „редута" в новому будинку дирекції залізниць, на розі вул. Зиґмунтівської, дісталась в українські руки, але на жаль не було ким її обсадити. З вікон вул. Крашевського польське цивільне населення стрічало наші відділи сальвами стрілів, щоби припинити їхній похід.

В інших районах не приступлено цього дня зовсім до акції. Ситуація на Підзамчу була для українців цілий день навіть критична. Поляки напирали правильними відділами піхоти та цивільними ватагами, зложеними з дублянських студентів, залізничників і підміського населення. Від команди Підзамча приходять горячкові звідомлення, що про якусь акцію з нашої сторони нема бесіди, бо сили за малі і виснажені довготревалими боями. Зажадано муніції та під-

моги в силі найменше одної сотні, забезпеченої в скорострілі, ручні ґранати, міномети і ґранатомети. Інакше вечером залога покине Підзамче!

Була це нечувана погроза з боку команданта УСС-ів (пор. Краснопери), а коли головна команда зробила йому за це строгий докір, він відповів: „Панове з ґенерального штабу нехай приїдуть автом сюди, оглянуть ситуацію, а будуть говорити інакше". Також наслідок перетомлення і зденервування!

На ділі українське положення не було таке грізне, залога Підзамча не покинула, навпаки відбила всі польські наступи а навіть взяла полонених. Частина української збройної сили посунулась аж поза жовківську рогачку та заняла частину Замарстинова. Отже багато далося зробити, як тільки було кому добре повести діло.

Не виконано також приказу в районі касарні Фердинанда. Сотня УСС-ів, яка під командою чет. Купчинського мала оперувати між вул. Городецькою, Янівською і Бема, задержалась одну добу в касарні Фердинанда тому, що випад з огляду на сильні польські позиції при вул. Бема був би приніс величезні втрати і згори був засуджений на невдачу (сотня складалась всього із 54 стрільців і 4 старшин).

Зате залога касарні відбивала цілий день наступи противника і викинула його з двох стаєн на подвірю касарні. Параліжовано також скорострільним вогнем ворожі рухи на Гицлівській горі. Взагалі польські операції в районі касарні Фердинанда принесли полякам цього дня діймаючі втрати. В часі одного атаку, обчисленого на здобуття головного будинку, впав тяжко ранений (і незабаром умер) сам командант польського відтинку Бема, ппор. Кулаковський.[1])

Тимчасом в центрі міста склалася важна подія, що унеможливила пор. Цьоканові виконання його завдання в районі почти. Коло 1. год. в полудне вдалося полякам підпалити почтовий будинок, щоби тим способом виперти з нього українську залогу. Почало горіти в партері від вул. Сиксту-

[1]) Mączyński I. стр. 158.

ської, а що в будинку були нагромаджені великі запаси паперових пакунків, вогонь ширився швидко з кімнати до кімнати і з поверху на поверх. Одночасно противник пробував вдертися до середини, одначе українська залога під новою командою чет. Ліськевича, хоча дусилася в димі, ставила дальше завзятий опір. Водопроводи перестали нагло в цілому будинку функціонувати, так, що українська команда мусіла аж приказати польській дирекції водопроводів, щоби пустила негайно воду. Обі противні сторони згодилися через парляментарів покликати до гашення вогню міську пожарну сторожу. На припинення боїв в цьому відтинку українська сторона не згодилася, подаючи за причину те, що друга сторона вже двічі не дотримала умови про примиря.

Пожежа захопила ціле праве крило будинку (від вул. Сикстуської) і тому українська залога стягнулася в ліве крило (від вул. Коперника), аж вечером, коли вогонь почав добиратися ближче, покинула зовсім почтовий будинок і обсадила ряд протилежних камяниць від вул. Коперника до вул. Сикстуської. Противник сидів тимчасом дальше в будинку духовної семінарії.

Гашення пожежі тревало цілу ніч і цілий слідуючий день (8. листопада). Під вечір стало певним, що від пожежі вратується праве крило будинку від вул. Коперника, яке з хвилею уступлення пожарників схотять обсадити поляки, маючи безпосередну лучбу від семінарії, коли тимчасом українцям трудно буде перебігти в час на давнє становище. Рахуючися з цією можливістю, українська головна команда приказала пор. Цьоканові обсадити протилежні камяниці на двох рогах вул. Словацького і Сикстуської а після уступлення пожарників виконати наглий наступ на почту й семінарію та заняти ці обєкти. Завдання неаби-яке трудне, що вимагало значних сил і відповідних технічних засобів, хоча до обсади лівого крила почти приготовлялась давна її залога, що рішилась у відповідній хвилі перебігти вулицю.

Однак усім тим плянам і намірам не судилося здійснитись, бо противник, будучи у змові з пожарниками, випередив українців і заки пожарники забрались, обсадив чим-

скорше врятоване крило почтового будинку. Бачучи це, українське військо з противної сторони кинулось також на почту. Та цей наступ поляки відбили і один з перших погиб геройською смертою на вулиці четар Павло **Ліськевич**,[2]) поцілений кулею в голову. Почта лишилась в руках поляків і українці мусіли вдоволитись обсадженням противної сторони вул. Словацького.

Таким чином противник осягнув своє: коштом спалення почтового будинку здобув українську позицію! Хоча стратеґічної користи не мав з того успіху майже ніякої, бо польський боєвий фронт посунувся всього на ширину одної камяниці вперед і український фронт, віддалений тут раньше на ширину одного подвіря, тепер віддалився лише на ширину одної вулиці. Значить, положення в цьому відтинку майже не змінилось.

З огляду на пересунення фронту в цім районі українці обсадили найближчої ночі заведення ім. Оссолінських, положене в городі при вул. Оссолінських (продовження вул. Словацького), напроти урятованого від пожежі крила почти. Ця нова українська позиція, положена під цитадельною горою, давалась під командою пор. Ґаздайки в знаки польській почтовій залозі аж до кінця львівської кампанії.

Дня 7. листопада виступила у Львові перший раз українська артилєрія. Була це покищо одна гармата, доставлена із Золочева. Тому, що вона стала завязком першої батерії, цікаво буде згадати дещо про її походження.

Другого дня після перевороту довідалась українська команда, що в Березовиці біля Тернополя українці роззброїли цілу батерію. Невдачний наступ УСС-ів на головний дворець приніс між іншим пересвідчення, що без артилєрії дальша боєва акція буде безвиглядна і тому ще того самого дня вислано пор. С-го до Тернополя по гармати. Тимчасом ви-

---

[2]) Павло Ліськевич, родом з Ярослава, літ 27, абсольвент політехніки, був австрійським ппор. артилєрії. Брав участь у світовій війні на російському фронті, опісля був у Боснії. У вересні 1918 р. приїхав до Львова, щоб здати іспит з інжинірії, і тут один з перших затягнувся в ряди української армії.

слано вже туди із Золочева одного підхоружного, який придибавши ваґони з гарматами, причепив їх прихапцем до паровоза і привіз до Золочева, де застав їх львівський висланець. Були це нові 10-центиметрові гавбиці з фабрики Скоди, числом 5, з яких одна була трохи несправна. Ціле вивінування батерії, телєфонічне приладдя і весь оптичний матеріял пропав десь у Березовиці. Не було також ні упряжі, ні коней.

В Золочеві зголосилося двацять добровольців на гарматчиків, а заки їх вивчено артилєрійської обслуги, одну гавбицю вислано зараз до Львова. Дня 6. листопада привезли її селянськими кониками з Підборець крізь Личаків на подвіря касарні при вул. Курковій.

— Пане четар П-ий, сказав от. Коссак, призначую вас комендантом першої української батерії! Підшукати старшин, обслугу і найдальше завтра рано станути на позиції до бою!

Командантові вдалось зібрати трьох однорічних і двох пушкарів, що стали основою першої української батерії. По маґазинах у Львові знайшлася муніція. Гармату витягнено ще тої самої днини на долішню терасу Високого Замку, і на другий день рано вона заревіла понад Львовом.

Враження від першого гуку української гармати було величезне. Відразу щезла втома українського піхотинця. Він почув за собою силу. Зросло також заінтересування фронтом. Зі всіх боків зачали напливати домагання: там знищити ворожий скоростріл, там барикаду, там вороже гніздо і т. п.[3])

Треба було всім по змозі помогти. Маленька обслуга, зложена з 3 людей, тягала руками цілий день гармату по Високім Замку, стріляючи на бажані точки. Перші висліди були такі: стручено скоростріли, уміщені на вежах костелів, розбито становище противника на Гицлівській горі та острілювано обєкти, обсаджені польськими залізничниками.

На другий день вислано із Золочева до Львова ще одну гармату і надсподівано швидко повстала батерія під командою чет. П-го (бувшого команданта головного двірця).

---

[3]) Із записника гарматчика. Календар „Червоної Калини" на 1922. р.

Слід також згадати про залогу Цитаделі, що дня 7. листопада відбила всі спроби противника наблизитися під башти. Тимчасом трапилося кілька нових жалюгідних випадків.

Від касарні Фердинанда виїхало дня 5. листопада санітарне авто з раненими. Не вважаючи на виразні знаки Червоного Хреста, польська боївка отворила на нього крісовий вогонь, наслідком чого везені до шпиталю ранені одержали ще раз пострілові рани.

На скруті вул. Коперника і Словацького дня 6. листопада в год. 3.45 попол. противник обсипав градом куль з машинових крісів від будинку жандармерії (з горішньої вул. Коперника) українське санітарне авто, яке їхало по ранених на головну почту. Наслідок був такий, що д-рці мед. Розі Кляйнман, що їхала цим автом, одна куля прострілила правий бік легенів, друга пробила рамя, інша ранила санітарного чет. Яр. Гинилевича в руку, а ще інша санітарку Олю Несторівну в голову.

На вул. Жовківській дня 7. листопада цивільні люди стріляли до українських лікарів саме в мент, як вони перевозили ранених.[4])

Крім того множились дальші випадки нападу на поодиноких українських вояків. Між іншим на вул. Зеленій дня 7. листопада якийсь „цивіль" заскочив нашого вояка зпозаду і завдав йому ножем тяжку рану в плече. На вул. Карла Людвика на українських вояків, що замикали склеп зі зброєю Дзіковського, рятуючи його перед грабунком цивільних людей, кинено ручні ґранати.

Голосний був також випадок, який стався дня 8. листопада в 8 год. рано. До каварні „Рома" при вул. Академічній зайшов український вояк і хотів купити щось зїсти. У відповідь на це кинулися на нього цивільні люди, головно кельнери і побили його до крови. Був це стежник із ратушевої залоги. На вість про це комендант залоги вислав негайно більшу стежу, зложену з 20 вояків і двох старшин, які зде-

---

4) „Діло" з 1918 р. чч. 256, 260, 262.

молювали ручними ґранатами каварню „Рома“ і сусідню каварню Шкотську, куди сходилися були цивільні напасники.

Був це крок, подиктований воєнною конечністю. Позатим українська військова і цивільна влада все дбала, щоби не спричинювати нікому непотрібної шкоди. На вість про обсадження українським військом польського інституту Оссолінських голова Української Національної Ради д-р Кость Левицький звернувся до от. Коссака з проханням, щоб з огляду на культурно-наукове значіння цієї інституції українське військо шанувало цей будинок і зберігало перед знищенням. Звернув також увагу на можливе оберігання інших будинків, публичних і приватних. Щодо самого Оссолінеум, то вийшло таке, що коли українська залога старалась його як найбільше щадити, хоронячи цілу бібліотеку і музей перед знищенням і грабунком, то поляки острілювали власну культурну інституцію від духовної семінарії та почти, наносячи їй великі шкоди.

Численні випадки ворожого відношення польського населеня до українців довели до того, що українська влада рішилася на заведення полевого суду у Львові. На мурах міста появилось таке:

ОПОВІЩЕННЯ.

З огляду на стан облоги заводиться полевий суд, під який підпадають крім української армії всі цивільні особи, приловлені на заворушенні публичного спокою, грабунках, крадіжи і мордах.

Львів, 8. листопада 1918.

Українська Ґенеральна Команда.

Як ця загроза воєнного права виходила в практиці, показує такий епізод:

На долішній Личаківській вулиці падали часто стріли на українські стежі з бічної вул. Ґротґера. Стверджено, що стріляно з мешкання одного польського промисловця, який мав шлюсарню в подвірі. Підозріння зверталось проти його сина,

бувшого австрійського старшини. В ночі прийшла до його мешкання українська стежа, щоби перевезти ревізію.

— Даю Вам старшинське слово чести, що ніякої зброї у мене нема! — запевнював молодий пан Н. команданта стежі, хорунжого Панаса.

Одначе стежа таки перевела ревізію і зброю найшла. Був це військовий револьвер, схований між біллям.

— Ви дали слово чести, що зброї не маєте! — сказав хорунжий, добуваючи револьвера. — І що ви тепер заслужили?

— Зробіть зі мною, що вам наказує ваше право — відповів п. Н., блідий як труп.

Арештованого завели до Начальної Команди. Тут занявся справою полевий суд і скінчилось на тому, що молодого п. Н. ужито в користь української армії: його майстерня стала направляти українські ушкоджені авта.

Пізніша практика показала, що полевий суд не відограв майже ніякої ролі в пацифікації міста. Чи з мотивів толєранції, чи може з мягкости української влади, — не беремося судити. Відомо тільки, що канцелярія Української Національної Ради просила в пресі всіх, хто був свідком або мав певні дані про незгідний з міжнародним правом спосіб воювання противника (стріляння з вікон і пивниць, участь цивільної людности у воєнній акції, переслідування українського цивільного населення польською збройною силою, стрілянина в часі примиря і т. д.), зголоситися особисто в канцелярії та подати ближчі звістки. Матеріял збирано для архіву Укр. Нац. Ради, який на жаль пропав.

Порушило цю справу тогож дня „Діло“. Висловивши в статті п. з. „Славне вояцтво“ подив і вдяку для українських вояків, пише цей орґан:

> „Ніхто з Вас не зробив поганого вчинку, ніхто не збиткувався над слабшими, ніхто не клив собі зі свого ворога, ніхто не обдирав багатих і знатних, як це робили москалі або мадяри. Ви чесні, благородні, людяні! Одначе трапляються випадки, що всякі розбишаки, міське шумовиння або інші гольтіпаки перебираються в мундур, розбивають шинки і грабують безборонних людей, на-

ставляючи до них смертоносну зброю. Таким не потурайте! Якщо трапився де такий випадок, ви зараз арештуйте таких розбишаків і ведіть до Команди під воєнний суд або в разі опору стріляйте на місці! Так належиться тим, що опоганюють ваш мундур благородного вояка, вашу честь і славу".

З черги приступила військова влада до унормування адміністрації державного майна, перенятого від австрійської держави. Щоб усунути деякі розбіжности і неправильности, що стали проявлятися в цій ділянці державної господарки зі шкодою для державного скарбу, українська Інтендантська Комісія приказом до української армії з дня 8. листопада ствердила, що з днем 1. листопада 1918 р. все військове майно на українській території стало власністю української держави. Всі маґазини та інші військові підприємства приказано українським відділам заняти й обставити постійною сторожею.

Місцева українська влада, а саме: команда українського війська і комісар Укр. Нац. Ради мали перейняти всі військові обєкти, як маґазини, фабрики, господарські заведення, маєток рільних експозитур і т. п. таким способом, що визначують своїх заступників (по одному влада військова і цивільна) при необхідній співучасти знавців, списують протокол перейняття від попередніх управ і виготовляють інвентар у двох примірниках, з яких один слід прислати українській Інтендантській Комісії у Львові (в давній корпусній команді). Переймаюча комісія установляє управителя (військового або цивільного) а військо чи міліція дає сторожу. Підприємства приказано вдержати в руху.

Плоди і запаси, яких не можна довше передержувати тому, що псуються, приказано комісійно продати, беручи під увагу в першій мірі місцеве бідне населення та українські кооперативні орґанізації, а гроші перевести до української державної каси через Український Харчевий Уряд у Львові.

Живий інвентар, непотрібний до дальшої господарки або лишений корму, слід передати за посвідкою на уживкування та виживлення місцевого населення. Кожний, хто перейняв тим

способом інвентар, зобовязується плекати його й ужиткувати на рівні зі своїм власним а на жадання Українського Харчевого Уряду його віддати.

З перейнятих засобів можна видавати тільки найнеобхідніше виключно боєвим українським відділам за посвідкою команданта відділу. Мертвий рільничий інвентар можна випозичати потребуючому населенню на час сезонових робіт за посвідкою і за порукою звороту.

Повищий інтендантський розпорядок був значно спізнений, але дуже потрібний з огляду на невідповідну практину в деяких місцевостях.

Тогож дня Головний Військовий Комісаріят оголосив такий:

ПОКЛИК

до всіх Повітових Управ.

Українська держава будується.

В першій мірі мусимо приступити до зорганізування наших воєнних сил. Треба:

1) Зорганізувати в першій мірі доповняючі і запасові команди.

2) Виставити полки в давніших їх місцях постою у всіх родах зброї: піхоту, кінноту, пушкарство, технічні відділи, уладити санітарну службу, трен, уряди прохарчування, убору, озброєння, інтендантуру, рахунковість, військове судівництво, жандармерію і військову поліцію.

Всі особи, що знають військове діло, приймемо радо, нехай зголошуються особисто або письменно в Ґенеральнім Комісаріяті у Львові.

Всі повітові орґанізації в місцях побуту давніших доповняючих команд нехай сейчас переводять бранку і спис усіх здібних до зброї від 17 до 35 року життя, а до чинної служби негайно покликати річника 1897, 96 і 95. В тій ціли мають повітові орґанізації видати прикази до всіх сіл в їхньому окрузі. Покликані річники

орґанізувати сейчас в місцях побуту давних полків. В справі озброєння й убору прийдуть прикази. Провід обіймають повітові військові комісарі і переведуть усе в діло. Окремі списки після родів зброї належить предложити Військовому Комісаріятові у Львові.

Львів. 8. листопада 1918.

Головний Військовий Комісаріят
Маринович, полковник.

Є це перший прилюдний голос центральної військової влади в справі орґанізації української армії. Голос дуже пізний, бо у восьмому дні війни, коли повинна була скінчитись не то мобілізація, але орґанізація (бодай на папері) збройної сили від гори до споду. У восьмому дні війни Головний Військовий Комісаріят не видає ще приказів ані орґанізаційних розпорядків, тільки „поклик“ до „повітових управ“, а в цьому поклику не вміє подати нічого ориґінального, приноровленого до пекучих потреб хвилі, тільки оперся на найзагальніших схематичних рямках б. австрійської військової орґанізації. Такий поклик добрий був першого або другого дня істнування української держави як перший відрух початкової акції, але у восьмому дні кровавих боїв за її столицю, а тимсамим за „бути або не бути“ самої держави, орґанізаційна робота повинна була вже кипіти в повному розґарі, з львівського військового центра повинні вже були йти ясні, означені та рішучі прикази до готової сітки військових команд у цілому краю. Було це велике занедбання в державному будівництві, бо можна було сяк-так отягатися з цивільними урядами, але з налаштуванням орґанізаційного апарату збройної сили хочби для боїв у Львові слід було поспішитись. Наслідком цього занедбання робота в краю йшла в першому тижні навмання, без одноцілого пляну, або нічого не роблено, а це відбилось відємно на ході львівської кампанії. Українська головна команда домагалася підкріплень з краю, слала прикази до кожного повітового міста, де тільки надіялась

найти сяке-таке військо, але переважно не діставала ніякої відповіди.

Живу діяльність розвинув Український Харчевий Уряд. Він приказав власникам склепів з харчами відчинити склепи і продавати харчеві продукти по поміркованих цінах під строгою відповідальністю. А щоби прийти з реальною помічю цивільному населенню, українська повітова Харчева Управа постаралась у всіх дооколичних громадах львівського та сусідніх повітів за доставу харчів, головно хліба, муки, набілу, ярин і т. п. Селяне поспішили з обильною допомогою. Дорогами на схід і північ від Львова тяглися день у день безконечні валки сільських возів, навантажених бульбою, хлібом, капустою та іншими хліборобськими продуктами. Все те переймав до своїх маґазинів Український Харчевий Уряд, що запровіянтовував не тільки військо, але й цивільне населення без ріжниці народности. Вулиці Підвалля, Краківська та Вірменська біля Народнього Дому були завалені підводами, навіть з подальших сторін (Красне), що віддавали набір від цілих громад, переважно даром. Приходили й цілі череди худоби, яку Харчевий Уряд закуповував по селах. Всі ті засоби поживи продавано опісля по дешевих цінах в маґазинах, консумах і склепах у ріжних сторонах міста по українському боці.

Щоб найбідніші верстви населення не голодували, Харчевий Уряд завів у Львові новину — розвозові кухні. По місті їздило 20 возів з кітлами, повними теплої страви, що складалась з мяса і всякої ярини. Хто тільки наставив посуду, діставав спору порцію такої поживної мішанки, а що була чисто і смачно зварена, кожний віз облягала товпа бідноти. Для вдержання порядку при такім харчевім возі находився все один український вояк з вартового куріня.

Завдяки добродійній діяльности Укр. Харчевого Уряду населення українського Львова не могло нарікати на голод, навпаки, з того огляду чулося далеко щасливіше в порівнанні з населенням поза польським боєвим фронтом. І Харчевий Уряд був би розпоряджав ще більшими засобами поживи, якби не те, що польські цивільні ватаги нападали на

українські підводи з харчами за жовківською рогачкою, грабили і стрілами відстрашували їх від їзди в місто. Тому завданням української залоги Підзамча було держати Жовківську вулицю по обох сторонах рогачки у своїх руках.

XV.

ПОЛЬСЬКІ НЕВДАЧІ Й УСПІХИ.

Український успіх в Єзуїтському городі. — Відбитий польський наступ на центр міста. — Невдача противника в Єзуїтському городі. — Проломання фронту на вул. Бема і втрата здобутих позицій. — Поляки зайняли Скнилів.

Цілий день 8. листопада на всіх боєвих відтинках ішла жива перестрілка. Тільки в районі почти увихалась польська пожарна сторожа, борючись з вогнем, щоб опісля тихцем пустити сюди своїх земляків. Зате в районі Єзуїтського городу зміцнилось українське положення.

Стежі із залоги в Австро-угорському Банку (ріг вул. Міцкевича і Браєрівської) та з дирекції поліції (фронт до вул. Міцкевича) ствердили, що на вул. Зиґмунтівській не видати зовсім противника. Наслідком цього головна команда вислала одну сотню УСС-ів (гуцульську) під командою пор. Заліпського до обсади великого будинку нової дирекції залізниць (на розі вул. Міцкевича і Зиґмунтівської). Та показалося, що в середині була польська залога, яка прийняла українців вогнем з вікон. Тоді гуцули вдерлися до палати ґр. Ґолуховського, положеної кільканацять кроків нижче на протилежнім розі, і звідси почали атакувати. Наслідком того незабаром частина польської залоги перебігла до старого будинку дирекції залізниць. Одначе УСС. вдерлися до цього будинку другими дверами і давна дирекція залізниць опинилася в українських руках. Із цієї позиції а також з палати Ґолуховських українці непокоїли противника безнастанно.

В книжці „Ruski miesiąc“ описаний такий епізод з тих боїв:

„Не перебираючи в засобах, українці пробують дійти до ціли шляхом підступу. В часі найсильнішого острілювання в ночі з 8. на 9. листопада кільканацятьох із них підходить під мури нашого дому і зачинає говорити по польськи, щоб обляжені думали, що приходить їм допомога. Цей підступ малощо не довів до упадку будинку, бо вояки, що боронили доступу, хотіли отворити браму на прийняття замаскованих ворогів. Пор. Сохацького, що вийшов зі своїми людьми їм на зустріч, оглушено виміреною в нього ручною ґранатою і приневолено на кілька годин усунутися від бою. Цей хвилевий успіх українців приневолює також пор. Роґозінського завернути в глибину коридора, якого вхід заняли вже українці, засипуючи наших градом ручних ґранат, на що гурток оборонців міг відповідати тільки крісовим вогнем“.[1])

Але вже в найближчому часі, бо на другий день 9. листопада, сотня УСС-ів з палати Ґолуховських відограла незвичайно важну ролю в українсько-польських боях. Об її поставу розбився великий польський наступ на центр міста.

Боєвий фронт, що витворився в днях 5. і 6. листопада у Львові, почав усталюватись і закріплятись. Всі польські зусилля посунути його вперед показались даремними, а то з огляду на такі сильні точки опори українських військ як Цитаделя і касарня Фердинанда, до яких дотроювався по середині соймовий будинок зі сусідніми оборонними точками в долішній частині Єзуїтського городу. Пориватись на здобуття такої природної твердині як Цитаделя являлось навіть польській команді проявом легкодушности і тому вона занехала в останньому часі чолові атаки на цю українську позицію. Так само всі дотеперішні наступи на касарню Фердинанда принесли противникові тільки величезні втрати і переконали його остаточно, що безпосереднім наступом взяти її не можна. А проте відомі стратеґічні мотиви наказували польській команді конче зрізати цей український клин, що вбивався глибоко в польський стан посідання, і бодай вирівняти фронт,

---

[1]) Jan Gella: Ruski miesiąc, стр. 166.

тим більше, що зі здобуттям касарні Фердинанда отвиралася перспектива дальшого походу в місто.

Отже два дні приготовляла польська команда великий плян зрізання цього українського клину окруженням касарні Фердинанда і наступом на центр українських позицій, обчислений в дальших наслідках на здобуття цілого середмістя. В наступі мали взяти участь польські відтинки від Гицлівської гори аж по кадетську школу включно, а з технічних боєвих засобів рішено вжити крім артилерії та іншої зброї також панцирне авто, яке змайстровано в залізничих варстатах головного двірця. До цього авта, про яке українська розвідка вже кілька днів раніше повідомила українську команду, противник привязував великі надії, будуючи на ньому весь успіх свого пляну.

Для поляків було важне питання, куди повести головний удар, то значить, котрими вулицями пустити панцирне авто та головну ударну ґрупу. Вулиця Казимирівська (продовження Городецької) до цього не годилась, тому, що у звязку з каналовими роботами ціла була розкопана. Лишалися жидівські вулиці поза Бриґідками в напрямі вул. Соняшної або вулиці Міцкевича і Ягайлонська в напрямі вул. Карла Людвика. Вибрано цю останню дорогу.

Команду над цілою операцією обняв шеф штабу, пор. Лапіньскі, якого вважали великим знавцем воєнного діла. Він і виробив плян наступу в подробицях, з якими слід познакомитися ближче.[2])

Головний удар має вийти від „ґрупи Юра“ вулицею Міцкевича крізь площу Смольки, вул. Ягайлонську та дістатись на чотирокутник: Каса ощадности, пасаж Гавсмана, Головна стражниця і Дирекція скарбу. Опісля займе театр, де має шукати звязку з польським відділом, який прямував сюди з Гицлівської гори.

Удар перевести в цей спосіб, що попереду їде панцирне авто і сильним вогнем та смілим наїздом поборює по дорозі етапами поважніші перешкоди, а за автом посуваються швид-

---

[2]) Mączyński I, 235, 236.

ко головні сили, викінчуючи завдання. Перші відділи заосмотрити в матеріял потрібний до усування барикад на вулицях.

Акція має розпочатись 9. листопада в 4 год. рано демонстрацією правого крила на Стрийський парк і на українські касарні при вул. Яблоновських. Головний атак з енерґійною демонстрацією відділу Марії Магдалини розпічнеться в 5 год. рано.

Ґрупа Юра лишить слабі стежі для забезпечення дотеперішньої лінії довкола касарні Фердинанда і вул. Бема. Залога Гицлівської гори оставить відділ для шахування касарні Фердинанда від півночі.

Всі відділи дають знаки ракетами для означення місця, де в часі наступу находяться. Зайняття важніших місць (пл. Смольки, пл. св. Духа, театр), сигналізувати розпаленими огнищами, що дають великий дим. Дим з гори св. Юра означує зайняття вул. Карла Людвика, ракета — на випадок зайняття театру.

Крім того дано деяким командантам устно довірочні диспозиції, що коли польські відділи появляться на вул. Карла Людвика, зачне свою діяльність польська тайна боївка в Академічному Домі, опановуючи вул. Академічну, що є продовженням вул. Карла Людвика. Таким чином будуть відрізані від своєї бази українські позиції на Цитаделі, в Оссолінеум, напроти почти і в соймовому відтинку. Плян дальшої акції мали означити пізніші прикази, але з дотеперішнього видко, що польському ґенеральному штабові не бракувало розмаху та фантазії.

Виконати цю операцію, так подрібно обдуману, не вдалося. Атак розпочався в означенім часі. Яких двіста людей рушило густою розстрільною з пл. Юра Єзуїтським городом вниз, а вулицею Міцкевича посувалось монструальне авто, опанцирене сталевими шинами та грубими бляхами. З малих отворів на всі сторони визирали дула чотирьох скорострілів. Та вже після кількох мінут українська залога палати Ґолуховських привитала польський наступ густим вогнем, від якого відразу захитались і замішались польські ряди. Не вдіяло нічого панцирне авто, що стануло перед палатою і по-

чало бити двома скорострілами по вікнах. Хорунжий Осип Сіцінський вимірив свій кріс в отвір авта, де був скоростріл, і трьома влучними стрілами зробив його нездатним до дальшого бою. Те саме сталося з другим панцирним скорострілом і авто мусіло рушити вперед, щоб не наразитись на дальші шкоди. Та вирвашись із Сциллі, попало в Харибду, бо трохи нижче привитала його градом куль і ґранат українська залога Дирекції поліції та Австро-угорського банку під командою чет. Юркевича а знереду від сойму мінометчики пор. Цьокана. В панцирнім авті перестав функціонувати третій скоростріл, а в додатку панцирну бляху пробивали кулі,[3]) ранячи обслугу. Колиж вкінці почав ще недомагати мотор, авто, щоб не попасти в українські руки, рушило покерешоване назадгузь в гору, не пробуючи навіть обернутись.

Одночасно великі втрати потерпіла розстрільна, що ступала за автом цілою шириною Єзуїтського городу. Поведена невміло, вона збивалася в купи, вибігала поперед саме авто і давала українським стрільцям знамениту ціль. Під заслоною дерев та вогню двох польських гармат, що з площі св. Юра били в соймовий будинок, одна група атакуючих поляків дісталась аж під сойм і з криком „гурра" почала кидати ручними ґранатами. Але тут змасакрував їх зблизька вогонь скорострілів з балькону соймового будинку і з камяниці при вул. Словацького, де находилася чета УСС-ів під командою хор. Біляча. Серед великих втрат противник подався назад і завертаючи Єзуїтським городом в гору, попав ще раз під остріл української залоги з палати Ґолуховських. До того українська артилерія з Високого Замку, що дізналася про цю акцію, засипала Єзуїтський город шрапнелями і ґранатами.

І так польський плян зрізати клин касарні Фердинанда і за одним замахом здобути середмістя — не вдався. Поляки перечислилися зі своїм панцирним автом, на яке вложили були головне пробоєве завдання, перечислилися зі справністю своєї збройної сили, а недоцінювали боєвої справности свого противника. Вибираючи на головний свій удар відтинок сойму

---

[3]) J. Gella: Ruski miesiąc стр. 141.

тому, що тут були найкращі умовини маневрування для панцирного авта, не брали під увагу цього, що кидаються на відтинок пор. Цьокана, який вже кілька разів дав був їм порядного прочухана. Вони злегковажили теж факт, що попереднього дня палату Ґолуховських обсадила сотня УСС-ів і здобула собі домінуюче становище над центром Єзуїтського городу. Командант польських військ, кпт. Мончиньскі, каже, що він цього не знав. „Признаюсь, — пише він[4]) — цю якби мені донесли були про це наперед, я був би приказав здержати атак". Взагалі Мончиньскі здивований незвичайно відпорною поставою українських військ у цьому відтинку. „Ледви занялося панцирне авто — пише він — першою перешкодою, палатою Ґолуховських, а вже часть атакуючих знайшлась при ньому, помагаючи йому крісовим вогнем. а друга значніша часть пігнала вперед аж під соймовий будинок, який хотіла здобути і була би це певно вчинила, якби неприятель не був такий добірний у цьому місці. Бо заїздить авто перед палату Ґолуховських, валить в неї з двох машинових крісів і то з віддалі 50 метрів по 6 ґуртів, а з вікон її ще падуть стріли! Або інші два машинові кріси грають тимчасом по соймі, в його вікна гремлять в можливо найшвидшім темпі дві польські гармати з віддалі не цілих 500 метрів, отже кожний стріл влучний, під дверми вже майже являється польська розстрільна, а він — все ще борониться! Це було те „щось невідоме" — воєнне X, що не дається ніколи в ніякій операції обчислити наперед. На місці тільки і тільки в акції можна його ствердити".

На інших відтинках, обнятих наступом, противник також нічого не вдіяв. Відділ з Гицлівської гори пробував надармо дістатись на вул. Соняшну і тільки лівим крилом, посуваючись найкоротшою дорогою до вул. Городецької, зайняв костел св. Анни. Одначе це зовсім не перервало лучби касарні Фердинанда з касарнею поліції, бо ще того самого дня українці зліквідували цей польський здобуток.

Не пощастило також польському відтинкові Марії Магда-

---

[4]) Mączyński I, 234.

лини, що замісць демонструвати, пірвався здобувати Цитаделю. Розуміється, Цитаделі не здобув, а побільшив тільки польські втрати, які були того дня дуже поважні. Польська демонстрація на Стрийськім стягнула лише сюди з міста частину українського війська, яке разом з місцевою залогою зайняло боєві становища.

Надармо чекав цього дня польський Академічний Дім на стріли коло театру, щоб також розпочати свою акцію. Не дочекався ніяких знаків. Дістав зате вечером приказ — передертися на польський бік.[5]) А мягка рука української влади збогатилась новим причинком до своєї слави. Ціле місто знало, що польський Академічний Дім є осідком польської боївки, яка піддержує ціле польське повстання у Львові, а проте не зроблено нічого, щоб її завчасу зліквідувати.

Невдачний наступ коштував противника дуже великі втрати в людях. Коли опертись тільки на польських інформаціях, то в одному тільки Єзуїтському городі польські втрати представляли коло 60 убитих і ранених.[6]) На ділі були вони значно більші. Весь город був застелений вбитими і раненими, а їх зойки чути було далеко. З польської сторони прошено півторагодинного льокального примиря, щоби вислати санітарну стежу та стягнути ранених і трупів. Українці не могли цьому відмовити. Однак рівночасно зі санітарною стежою вирушили також польські боєві відділи, щоби під її покришкою зайняти позиції, з яких раніше їх виперто. Маючи на увазі всі дотепершні досвіди, українці відкрили на польські боєві відділи вогонь. Що при тім потерпіла також санітарна служба та й самі ранені, вина була не по українському боці. Цей, сумний будьщобудь, інцидент дав опісля польській стороні притоку до внесення протесту на руки Української Національної Ради проти ломання, мовляв, українською стороною воєнних приписів.[7])

---

[5]) Mączyński I. 240.

[6]) J. Gella: Ruski miesiąc, стр. 141.

[7]) Польська сторона повідомляла потім, що в часі примиря дня 18. листопада санітарні стежі, прочищуючи Єзуїтський город від трупів, знайшли між ними більшу половину українців, які нібито впали 9. листопада, переслідуючи відступаючих поляків.

Українські втрати наслідком цього польського наступу були дуже малі тай то головно в ранених. Між іншими легку пострілову рану потерпів комендант залоги в палаті Ґолуховських, пор. Заліпський.

В тім самім в дні, коли поляки бралися зрізати клин касарні Фердинанда, вийшов відтіль несподіваний удар, що потряс сильно цілим польським відтинком при вул. Бема.

В касарню Фердинанда попала була вечером 7. листопада сотня УСС-ів під командою чет. Купчинського з метою прочистити район довкола. Зорієнтувавшись протягом дня 8. листопада в ситуації, сотня, згідно зі своїм завданням, рішилась виконати наступ на камяниці при вул. Бема й обсадити їх. На досвітку 9. листопада сотня тихцем виховзнулась вікном з касарні і поміж бараки та будинок доповняючої команди (від вул. Городецької) дісталась незамітно під камяниці при вул. Бема, обсаджені поляками. Помогло їм замішання на польському відтинку, викликане пожежою маґазину санітарних матеріялів (Sanitätsdepot), що занявся від української ґранати. Все було зроблено так швидко, що впало ледви кілька стрілів з вікон. Сотня перелізла крізь діри в паркані і двома ґрупами кинулась до камяниць. Двері розбито сокирами і в одній хвилі стрільці вігнались до середини. Одна ґрупа під командою хор. Білинського взяла наріжну камяницю при вул. Городецькій і Бема, друга ґрупа третю камяницю від неї при вул. Бема. Польська обсада здобутих камяниць зі скорострілами утікла, тільки камяниця по середині осталася в польських руках.[8])

Полякам було дуже не на руку оце проломання їхнього фронту. Українська позиція при вул. Бема паралізувала польські рухи на вулицях Городецькій, Бема і Петра Скарги та давала добру вихідну точку для дальшого наступу в напрямі головного двірця. Щоб українців звідтам позбутися, обсипували камяниці не тільки перехресним крісовим вогнем, але й горіючими плахтами, намоченими в нафті. Оборона була дуже трудна, бо з противної сторони вулиці зі всіх вікон си-

---

[8]) Тойсам: На вулиці Бема у Львові. Зі спогадів сотенного команданта. — Календар „Червоної Калини“ на 1923 р.

лався сталевий дощ, так, що з українців ніхто не міг носа показати у вікні.

А тимчасом на вулиці бігали собі свобідно поляки і всіми способами старалися підпалити втрачені камяниці. Кидали до партерових мешкань дрізь вікна облиті нафтою і запалені шмати, солому або клоче, підпалювали браму. Українці гасили як могли вогонь і відстрілювались звичайним крісовим вогнем, бо скоростріли остались в касарні Фердинанда. Аж згодом уставлено в пивниці найкращих стрільців, що почали змітати паліїв на вулиці.

Тоді поляки заатакували втрачені камяниці від подвіря. Позалягали попід паркан так, що з вікон не можна було до них стріляти і тим способом відрізали українців від касарні. Муніція була на вичерпанні і положення української залоги робилося дуже критичним.

Користаючи з обідової павзи, яку зробили собі поляки командант сотні чет. К-ський переслав командантові касарні Фердинанда таку вістку:

„Положення у нас недобре. Я обсадив дві камяниці 56 людьми і дальше розширятися рішучо не можу. Поляки пруть зі всіх сторін і пробують нас підпалити. Потребуємо муніції і ручних ґранат. Чекаємо на негайну поміч. Менше як сто людей не поможе. Сокирами треба рубати паркан. Уставте скоростріл проти нас і бийте ворога від нашої камяниці на право, по вікнах і землі. Вечером дайте ракетою знак, що йде поміч. Дві ручні ґранати разом — наш знак, що не видержимо. Год. 1.40 пп.“

Командант касарні Фердинанда переслав цей звіт головній команді з допискою, що не може дати ніякої допомоги, тільки взяв облягаючого ворога під вогонь. Касарня сама мусить боронитись на всі боки.

Тоді новий командант плк. Стефанів приказав касарні при вул. Курковій вислати більший відділ вояків зі скорострілом, муніцією і ручними ґранатами. Тимчасом четареви К-ському передав приказ: „Поміч надійде. Видержати!“

Командант касарні з вул. Куркової пор. Микитка виряджає до Народнього Дому 40 людей з допискою: „Більше

людей дати не годен. Маю тільки залогу з 15 людей, що пильнують 300 полонених".

Всі інші вільні резерви (около 80 вояків в касарні 19 п. стр.) були вже заанґажовані в поготівлі на Стрийськім, де українцям грозив польський напад.[9])

Та заки все те доручено, заки вислано поміч, положення української залоги в камяницях при вул. Бема погіршувалось дальше. Вправді від вогню з вікон касарні Фердинанда поляки потерпіли втрати і втікли зпід паркану в подвірю, але зате подвоїли свою енерґію в атаках від вул. Бема. А тимчасом українцям вийшла муніція і грозила капітуляція.

Тоді до команданта залоги зголошуються два молоденькі стрільці, оба ґімназійні ученики і кажуть: „Ми посвятимось за всіх і спробуємо перебитися до касарні Фердинанда за муніцією. Або згинемо, або вас урятуємо!" — В сторону противника на сусіднім подвірю кинено останні ручні ґранати, а тимчасом оба стрільці перебігли зручно до касарні Фердинанда. Кулі, які посилались за ними, не досягли ані одного.

На жаль в день, на очах ворога, доставити муніцію було не можливо. Та ледви стала западати ніч, полякам удалось вкінці підпалити одну входову браму і кілька кімнат в середині. Вгасити не було чим і як. Дим заповнив цілу камяницю і не давав дихати. Треба було рятуватись перед вогнем. Довше ждати на поміч було годі.

Дано приказ: назад до касарні Фердинанда! Як тільки потемніло, сотня відступила в порядку і без втрат на первісне місце. В цілій тій акції втрачено кількох убитих.

Тогож вечора новий командант українських військ, полк. Стефанів оголосив приказ, в якому висловив хоробрій залозі касарні Фердинанда і домів при вул. Бема повне признання. Зокрема для сотні чет. Купчинського призначив тисячу корон нагороди.[10])

Польська боєва активність була в останніх днях дуже

---

[9]) На ділі на Стрийськім була тільки польська демонстрація у звязку з наступом в Єзуїтському городі.

[10]) Тисяча корон рівналась тоді одномісячній пенсії сотника. Плата (льон) мужви виносила за 10 днів: для стрільця 20, старшого стрільця 30, вістуна 40, десятника 60 і старшого десятника 100 корон.



Дім під острілом (біля почти).



Пор. УСС. Зен. НОСКОВСЬКИЙ,
командант двірця Підзамче.



Чет. УСС. М. ДЕВОСЕР,
командант Персенківки.



Чет. УСС. ТЕОФІЛЬ ШУХЕВИЧ, командант першого наступу на головний дворець.



Хор. УСС. П. ДЕРКАЧ, ранений тяжко 14 XI. біля третього моста.



Харчеві підводи біля „Дністра"

широка. Плянуючи операцію, якої предметом була касарня Фердинанда, поляки підприняли одночасно другу акцію, що мала на меті опанувати маґазини зброї та муніції на залізничому двірці в Скнидові, віддаленому (на лінії Львів—Стрий) 5 км. від головного двірця. Тим способом хотіли забезпечити собі технічні боєві засоби на випадок затяжної війни. Зайняття підльвівських місцевостей Богданівки, Сиґнівки і Левандівки було тільки підготуванням до цієї акції.

Виправа на Скнилів пішла досить гладко, тим більше, що місцева українська залога складалась не з правильного війська, тільки з місцевого озброєного населення.[11]) Один польський відділ заатакував — як пише Мончинський — 7. листопада пополудни саме село від сторони Кульпаркова і стягнув на себе всю увагу української збройної сили. Тимчасом під вечір другий польський відділ ударив від Сиґнівки на скнилівську залізничу стацію, положену досить далеко від села (3 км.) і заняв її. Опісля заїхав зі Львова на стацію потяг з порожними ваґонами і польські залізничники та артилєристи взялись набирати гармати, кріси і всяку муніцію. Однак заставши на стації кількадесять вже повних ваґонів, полишених австрійською владою, вони причепили тільки свій паровіз і вивезли мерщій на головний дворець, щоб незабаром вернути по новий набір. Тепер не пішло вже так легко, бо польський відділ мусів зводити бої з напираючими українцями, що швидко зорієнтувались в ситуації і підпалили в недалекому тартаку склад дощок. Всеж таки над раном (8. листопада) відїхав другий навантажений потяг до Львова. На його місце приїхав інший, порожний, але його вже невдалось наповнити. Українці вдарили з цілою силою на поляків і відобрали їм на короткий час стацію. Однак під вечір вирушила до Скнилова сильніша польська виправа і забрала з маґазинів все, що тільки осталось.

Польська добича була велика: 12 гармат, що правда, попсутих, 4 скоростріли, багато крісів і маса муніції. Одно нетішило притім поляків, а саме, що здобута в Скнилові зброя

---

[11]) Населення дістало зброю з австрійських маґазинів на залізничій стації

і муніція була вся російської системи. Крісова муніція не надавалась до безпосереднього вжитку, отже щоби мати з неї користь, мусіли наперед перезброїти польське військо, вимінюючи австрійські манліхери на російські кріси.[12])

Звязані з цією акцією скнилівські бої тревали без перервии до 10. листопада і то зі змінчивим для обох сторін щастям. Дня 9. листопада рано Скнилівці витиснули противника зі села і переслідуючи його, заняли шпиталь для божевільних в Кульпаркові. Однак після завзятих боїв мусіли звідси уступити, а польський відділ пігнав тепер за ними аж до Скнилова, де вивязались кріваві бої. Командант польського загону, капітан Борута-Спеховіч хвалився опісля у свому звідомленні, що убив сам власноручно двох селян Вітиків.[13]) На другий день (10. листопада) приїхала до Скнилова польська кавалєрія, звана „вільками", мабуть через свою жорстокість. Окруживши село, зажадали від населення, щоб до години видало всю зброю, інакше пустять село з димом. Окрема депутація від населення просила, щоби продовжити йому цей речинець. Врешті відобрали поверх сто крісів і муніцію а відтак перевели в селі вже без опору „пацифікацію", в часі якої населення втратило між іншим всі харчеві запаси і пашу для коней.

---

[12]) Mączyński I. 227.
[13]) Mączyński I. 227. На ділі був убитий тільки Віктор Вітик, поцілений револьверовою кулею.

XVI.

ЗНОВУ ЗМІНА КОМАНДАНТА.

Невдоволення з головної команди та нефортунна її орґанізація. — Особисті кваліфікації от. Коссака і його тактичні похибки. — Дивовижний плян пересунення фронту. — Старшини проганяють от. Коссака з команди. — Недостача кваліфікованих людей. — Покликання полк. Стефанова на головного команданта. — Перші його прикази.

Вже першого тижня української державної влади зайшли поважні зміни в настроях українського громадянства. Перший ентузіязм з приводу блискучого переведення державного перевороту проминув швидко, уступаючи місце турботам, які викликувала дальша тверда дійсність. Вправді вся Східна Галичина стала українською державною територією, всюди українська державна влада закріплялась без перепон, одначе в столиці виступили поляки з завзятим опором і з кінцем тижня третина Львова була в їхніх руках. Українське військо не в силі було рушити їх із занятих позицій, навіть тоді, коли прибула головна основа української армії, півтора тисячки УСС-ів. Навпаки, поляки вбивались дальше клином у центр міста, здобуваючи духовну семінарію і головну почту. Що правда, дальший польський похід на місто стрінувся з рішучим відпором українських військ і були познаки стабілізації фронту і значного скріплення українського положення, та всетаки на знищення польської збройної сили не заносилось, навпаки стратеґічна ініціятива була у противника, а українці тільки боронились. Не українці виявляли свою волю а поляки. Не було у нас ні доброго військового команданта ні орґанізатора, от що з болем серця

замічало українське громадянство під конець першої декади львівської кампанії!

Нещаслива була сама орґанізація головної команди. Тут все ще тяглася імпровізація з перших днів, шукання і блукання навмання. Поділ праці був усе ще не налаштований і через те у штабі панував неімовірний хаос. Все робилося прихапцем, всякі справи без розбору полагоджував той, хто був під рукою, і ніхто не мав означеної відповідальности за свою роботу. Доходило до того, що шеф штабу от. Ґорук видавав сам перепустки а навіть картки на обіди у старшинській харчівні.

Діловий хаос побільшувався через нечуваний безпорядок у команді, до якої мав приступ кожний, хто хотів, хоч Народній Дім був обставлений військовими стійками, що мали уважати на перепустки. А перепустки видавали всюди: і в Народнім Домі і в команді міста і в інших військових установах. Отже до Народнього Дому ходили гурмами і старшини за приділом і добровольці і приватні люди з ріжними запитами та проханнями, за вечірними перепустками, за дозволом ношення зброї і т. п. Приходили і чужинці, головно австрійські старшини, що не могли видобутися зі Львова, ріжні „цивілі“ буцімто за якимсь ділом, а властиво задля шпіонажі. Все те завалювало сходи, коридори і присінки Народнього Дому та переналювалося крізь три кімнати, де гуділо як в улию і де працював штаб. Розуміється, що серед таких умовин спокійна, солідна робота була неможлива.

Метушня і гамір панували зрештою не тільки в самому штабі, на першому поверсі, але й в цілому Народньому Домі, де містилися також інтендантура, склади зброї і муніції, сконфіскованої в місті, маґазини одежі і всяких військових матеріялів, постій булавної сотні і хвилевих резерв, а навіть перевязочна лічниця.

Загальне враження цього безпорядку в Народньому Домі було для кожного українця дуже прикре, зате у поляків, бо й вони мали сюди доступ, викликувало іронічну усмішку на лиці та скриту втіху у серці.

Не відповідав свому завданню головний командант от.

Коссак, що зробив цілий ряд тактичних похибок, які мстилися весь час львівської кампанії також на його наслідникові. Нездарне вжиття УСС-ів на самому початку і невдачу стрілецьких наступів на головний дворець завинив от. Коссак як нефортунний шеф штабу уступаючого от. Вітовського. В таких складних операціях, як боротьба в місті, виказав цілковиту іґноранцію, а не здаючи собі справи ні зі ситуації ні з тактичних метод боротьби, не міг здобутися на доцільні пляни та рішення. Всі сили скупчував тільки біля себе, в місті, зміцнював безпляново фронтові позиції УСС-ями, розриваючи їхню ударну силу, і ніде не почував себе сильним. Приділював УСС-ів не суцільними відділами, але дрібними фраґментами і розбив січово-стрілецьку орґанізацію. Було таке, що стрільці опинились на фронті, під командою інших старшин, а їхні старшини лишились у запасі (в школі Сташіца, де збирались рештки відділів, порозкиданих по ріжних відтинках). Наслідком такого вжиття своїх боєвих сил от. Коссак звязав собі руки і ноги, засудив себе на дефензиву, а ініціятиву полишив противній стороні.

Безпорядок у самому штабі і Народньому Домі доповняв наглядно його кваліфікаційний патент на головного команданта. Не мав змислу у доборі людей а до того не зумів виробити собі самому ні авторитету ні довіря серед українського війська. Множились випадки каригідного непослуху, нарушення військової дисципліни, переважно на підкладі особистих анімозій з давніших часів.

Фронтове стрілецтво, головно старшини, бачили ясно вартість от. Коссака як головного команданта, та їхнє негодування дійшло до крайніх границь, коли дізнались про воєнну раду, яку от. Коссак мав вечером 7. листопада. Його нефортунна спроба наступу, що взяла відразу з лоб, пожежа на головній почті і ворожий натиск на всіх позиціях поділали на нього так погано, що він скликав до себе того вечера кількох старшин на воєнну раду. Назвавши ситуацію катастрофальною, виступив з пляном змінити фронт на догідніший. Між іншим радив покинути теперішні позиції

й обсадити новий фронт більше на сході, наслідком чого поляки малиб достут до самого середмістя.

Розуміється, ніхто з учасників цієї наради на таке пересунення оборонної лінії не згодився і дивовижний плян от. Коссака упав. Але він дійшов до відома українського фронту і викликав серед старшинства страшенне обурення. От. Коссак дістав листа з підписами старшин, що зажадали від нього уступлення зі становища головного команданта до 24 годин. Вечером 8. листопада гурт поважніших фронтових старшин явився несподівано в головній команді і зажадав отверто від от. Коссака негайного уступлення. Їхня постава була така рішуча і недвозначна, що от. Коссак зрікся з місця свого становища, віддаючись в розпорядження президії Національної Ради.

Не сталося нічого надзвичайного, бо бажання змінити головну команду і постаратися за доброго команданта було й без того катеґоричним імперативом верховного органу української державної влади, яка в українському війську на львівському грунті не бачила для себе надійної і певної опори.

На жаль кандидатів на таке становище тоді у Львові не було. Показалася непідготованість українців до самостійного ведення війни між іншим і тому, що українська молодь за австрійських часів оминала військове звання, не вступала до військових шкіл і не користала з військової карієри. На вищих військових становищах в австрійській амрії українців було дуже мало і це при першому будівництві української держави зачинало тяжко мститися. Були тільки резервові старшини, зі середньою або ще меншою військовою освітою та практикою, укваліфіковані з природи річи тільки до менших воєнних завдань. Шукати між ними воєнних талантів і виробляти своїх стратеґів являлось необхідним наказом часу, але звідки взяти головного команданта, потрібного таки зараз?!

Розвязка цього питання була дуже проста. Як нема своїх людей, здатних на таке становище, треба взяти чужих. А між австрійськими старшинами, головно німцями, що після дер-

жавного перевороту хотіли покинути Львів, але наслідком зірваної залізнодорожної комунікації були відрізані від світа, находилось чимало кваліфікованих штабовців (Generalstäbler), яких можна було легко придбати для української армії. Можна було також спровадити такого фаховця із заграниці, не тільки зі заходу, але й зі сходу, хочби з Наддніпрянської України (були навіть голоси за ґен. Удовиченком). Одначе користуватись старшинами австрійського чи німецького походження в українській команді являлось тоді не вказаним, щоб опісля світ (Антанта) не казав, що українську державу створили німці. А з поїздки д-ра Панейка в цій справі до Київа не вийшло, як відомо, нічого.

В цьому скрутному положенні звернув дехто увагу на коменданта золочівської військової округи, кпт. Гната Стефанова, що дався вже пізнати як енерґійний військовий орґанізатор і прислав досі найбільшу допомогу до Львова. До Золочева виїхав делеґат Української Національної Ради і запропонував кпт. Стефанову обняти головну команду українських військ з одночасним підвищенням до ранґи полковника УСС-ів. Пропозиція не стрінулась з відмовою і в „Ділі" ч. 257 появилась така нотатка:

НОМІНАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ ВІЙСЬКУ.

Львів, 9 листопада 1918.

Українська Національна Рада назначила полковника УСС. **Гната Стефанова**, дотеперішнього коменданта золочівської воєнної округи, головним отаманом українських військ;

Отамана УСС. **Гриця Коссака** комендантом стрийської воєнної округи;

Сотника **Петра Бубелу** комендантом золочівської округи.

З днем 9. листопада полковник Стефанів явився в Народнім Домі у Львові і обнявши провід Начальної Команди

Українських Військ (таку назву устійнила попереднього дня Національна Рада), почав видавати прикази.[1])

Цікаві є враження, з якими новий, третій з черги командант, розпочав свою діяльність. Списав їх полк. Стефанів у віденському журналі „Український Скиталець" з 1923 р.[2])

„Хаос! — цим словом передав мені полк. Коссак начальне командування у Львові. Хоч переворот підготовлено як слід, годі було досі завести в місті порядок, бо перш усього доводилось відпирати польську навалу. Я був свідомий цілої ваги і відповідальности, що були звязані з тимчасовим становищем, якому я не чув себе в силі як слід відповісти. Мені представили недостачу відповідних до цього вождів, а вкінці бажання уряду було для мене, військової людини, приказом, якого сповнення піднявся я, як тільки міг.

Після перейняття командуваня виявились потрібними скорочення й скріплення фронту, щоби зробити певнішими становища та мати змогу стягнути часть обсади на запас і на зміну. Установлено по змозі звязки. Війська я не бачив. Були це чорні від пороху і перевтоми запеки, яким горіла в очах жадоба перемоги. Їх було мало, але героєм був кожний із них. Відчувався брак запасу і старшин боєвиків. На боєвій лінії у виді стисненого лука стояло напродовш 10 км. не більш півтора тисячки перетомлених, виснажених, але все однаково завзятих борців. 150 крісів на 1 км. Про творення якогось запасу з цієї скупої залоги не було й мови".

Отже недостачу людей: боєвих старшин і резерв ствердив перш усього новий комендант. Навкруги була широка

---

[1]) Нового команданта українських військ „Діло" зустріло щирим привітом, підчеркуючи його визначні особисті прикмети, як енерґію, бистрий ум, скору орієнтацію та працьовитість. Полк. Стефанів був абсольвентом кадетської школи і як активний австрійський старшина служив при 10. п. піхоти, опісля при 35. п. краєвої оборони. Брав участь у світовій війні і з Перемишля дістався у російський полон. Після заключення берестейського миру вернув назад до армії а в дні 1. листопада зайняв Золочів, обняв команду над містом, зорґанізував у кількох днях воєнну округу і завів там зразковий лад.

[2]) Гляди ч. 9. стаття п. з. „За Львів".

територія української держави, що являлася тоді невичерпаним резервуаром людського, переважно досвідченого воєнного матеріялу. Здавалось, тільки по нього сягнути і стягнути на львівські позиції, де перетомлені борці валяться з ніг. На жаль не було ще зорґанізованої військової адміністрації. Зі Львова виходили в тій справі щойно загальні „поклики“. І полк. Стефанів спробував щастя та зараз 9. листопада вислав до ріжних міст прикази, щоб орґанізували швидко українську збройну силу і слали до Львова. Прикази такі дістали Золочів, Тернопіль, Коломия, Станиславів, Стрий, Рудки, Щирець, Винники, Яворів, Сокаль, Радехів і т. д. Якби з кожного згаданого міста прийшло було тільки по сто людей, свідомих воєнного діла, та по кількох боєвих старшин, яких було в краю повно, як інакше була би представлялася українська воєнна ситуація у Львові!

Та покищо полк. Стефанів зміцнив українські становища уставленням барикад на вул. Коперника, Сикстуській, коло Сойму і Казимірівській. Тому, що район між вул. Казимирівською і Замарстинівською не був достаточно забезпечений, вставлено по середині, при вул. Корженьовского одну пробоєву сотню УСС. під командою хор. Мінчака. Завданням цієї нової позиції було параліжувати польські рухи від Гицлівської гори та прочистити околиці вул. Соняшної Жерельної і міської ґазівні від польських скритих боївок. Зміцнено також район Яблонівської касарні, загрожуваної поляками зі Стрийського парку, та залогу залізничої стації Персенківка, з огляду на залізничий міст на стрийській шосі, який обсадили поляки.

Дуже діяльною була дня 9. листопада українська артилерія на Високім Замку. На протязі дня дві гавбиці дали 113 стрілів, острілюючи Стрийський парк, кадетську школу, касарні на Вульці, Головний дворець, Гицлівську гору та частини жовківського передмістя, де ворушилися польські збройні гуртки. Польську артилєрію, що почала острілювати місто (Народній Дім, намісництво, Куркову вулицю і ін.) влучним вогнем примушено мовчати.

XVII.

В ІМЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТИ.

Наддніпрянські заклики до орґанізації збройної допомоги галичинам. — Галицька делєґація за Січовими Стрільцями в Київі. — Скоропадський за відїздом Стрільців, Винниченко проти. — Чому Січові Стрільці не поїхали до Галичини? — Польський солідаризм і роля польського пролєтаріяту. — Поляки просять знову примиря.

Мало котрий день львівської кампанії був такий богатий відрадними моментами в українську Львові що 9. листопада. Був це той день щасливий, коли українське військо відбило польський наступ в Єзуїтському городі та проломило польський фронт при вул. Бема; коли головне командування перейшло в руки людини, на яку покладано великі надії; коли сформувався нарешті український уряд (Державний Секретаріят) та коли наспіли вістки про допомогу з Наддніпрянської України. Особливо цей останній момент відбився радісним відгоном у рядах українського війська, додаючи йому духа та зміцнюючи його надію осягнути над ворогом швидку перемогу.

Допомога від Української Народньої Республики була зрештою дожидана як акт зовсім природний і самозрозумілий. Була вона диктована почуванням єдности і солідарности великої української нації, що ріжними шляхами промощувала собі дорогу до самостійного життя. В імя цієї національної солідарности галицькі українці були в перших рядах робітників, що приложили свою руку до українського державного будівництва в Київі. Коли треба було зі зброєю в руках оборонити молоду волю над Дніпром, галицькі укра-

їнці були в перших рядах борців. Вони були свідомі того, що там, у золотоверхому Київі важиться спільна доля по обох боках Збруча. Колиж дальший розвиток львівських подій ставив під знак запиту закріплення української влади у столиці західної української держави, було річю природною надіятися, що Надніпрянська Україна поспішить з допомогою галичанам. Атже галицькі українці були пройняті кличем соборности і домагалися злуки — одні негайної, інші в слушний мент — з Наддніпрянщиною в одну державну цілість.

Такої допомоги галицькі українці не тільки надіялися, але й домагались. Ще дня 5. листопада Українська Національна Рада вислала до Київа двох делеґатів, д-ра Осипа Назарука та пор. інж. Володимира Шухевича, які мали звернутися з проханням за допомогою до гетьмана Скоропадського. Делеґати мали перш усього стягнути до Львова Січових Стрільців.

Успіх їхньої місії не був у Львові ще відомий. Тому з великою радістю прийнято делеґацію з Української Народньої Республики, яка дня 9. листопада приїхала до Львова. Була це місія міністерства шляхів, що прибула в справі наладнання залізничого руху в Галичині для перевозу військ, зброї і харчів для Галичини. З місією приїхав також представник української партії самостійників для навязання тісніших взаємин українських орґанізацій Наддніпрянщини, та делеґат Головної Ради галицьких, буковинських і угорських українців у справі дириґування військ корпусу оборони Східної Галичини, зорґанізованого Головною Радою.[1])

Що це за корпус мав бути, довідуємося з відозви „До синів України“, яку оголосив боєвий комітет Головної Ради галицьких, буковинських і угорських українців у Київі.

Є це мобілізаційний поклик, в якому читаємо у другій частині:

ДО ЗБРОЇ!

До всіх свідомих синів цілої України від Сяну аж по Кубань кличемо: Злітайтеся, сизі орли, на поміч

---

[1]) „Діло“ ч. 258.

братам галичанам! Покажіть ще раз, як за часів Богдана, що всі одною душею, одним тілом з віками гнобленими галичанами.

Нам потрібний зараз корпус смілих завзятих синів України, потомків славного козацтва. Січові Стрільці з Галичини, які зібрались над Дніпром біля Київа, мають негайно перевести орґанізацію військової допомоги для галичан. Правильна орґанізація вимагає не їхати окремими відділами, а цілими боєвими одиницями. Зголошуватись особисто в Київі в Михайлівському монастирі.

Виконавчий Комітет Головної Ради Українців Галичини, Буковини й Угорщини, взиває в першу чергу всіх здатних до бою українців з Правобережного Збруча негайно записатись і підчинятися усім його розпорядженням. Синів Наддніпрянської України просимо допомогти негайно як жертвами крови так і допомогою матеріяльною тим, що йдуть на фронт. Потрібні не тільки грошеві засоби, але ще в більшій мірі допомога харчами. Східна Галичина знищена війною гірше других країв.

Сини України! У всіх галицьких селах і чоловіки і жінки і діти озброїлись чим могли і йдуть з вірою в кращу будучність стрічати відвічного ворога. Поможіть!

Виконавчий Комітет Головної Ради галицьких, буковинських і угорських українців: д-р. Дмитро Левицький, д-р Григорій Давид, інжинір Павло Волосенко, представник Січових Стрільців Евген Коновалець.

В тій самій справі президія Українського Національного Союзу в Київі оголосила такий поклик:

ГРОМАДЯНЕ!

Західна частина нашого рідного краю, серце України — Галичина, у своїх змаганнях за волю переживає критичний момент.

Зруйнована війною, стоптана, окрівавлена, вона напружує останні сили в боротьбі з поляками за створення своєї державної влади, але разом з тим мусить давати

лад здеморалізованому австрійському війську, що тікає з України, грабує, палить, руйнує.

Громадяне! Треба допомогти рідній Галичині. Вірні, чесні українські серця мусять озватись. Ідіть в добровольчий корпус оборони Галичини і ратуйте наш Піємонт від руїни! Хто чим може, нехай допомагає, грішми, харчевими продуктами, одежою, котрі здавайте до Корпусу Оборони, орґанізуйте комітети допомоги, докажіть, що Ви сини героїчного народу!

За президію Головної Ради Українського Союзу:
голова В. Винниченко, за секретаря М. Шаповал.

Обі ці відозви були проявом акції, яка від тижня велась на доволі складному київському ґрунті. Український Національний Союз підготовляв тоді повстання проти гетьманського уряду Скоропадського, що почав тяготіти до Московщини, та проти окупаційної австро-німецької армії, що руйнувала Україну. Центром української повстанчої армії мали стати Січові Стрільці, що в силі 1.300 людей під командою полк. Коновальця стояли в Білій Церкві. Були це переважно галичани, що знайшлись на Україні, попавши в часі світової війни в російський полон, здебільша студенти, всі хлопці ідейні, загартовані в боях, — військова частина, що, як сказав був Винниченко, трапляється раз на сто літ. Серед приготовань до повстання прийшла вістка про державний переворот в Сх. Галичині та бої з поляками у Львові. Київські українці вірили свято, на підставі інформацій з Галичини, що галичани вийдуть з бортьби переможцями, та всетаки взялись орґанізувати допомогу для Львова, закликаючи вступати до окремого добровольчого корпусу. Крім того заходили в тій справі до гетьмана Скоропадського, що ставився до Галичини прихильно і приобіцяв допомогу в харчах, зброї та грошах. Військову допомогу гетьман відмовив, бо сам не розпоряджав військовою силою, опираючися майже виключно на окупаційний армії, а також тому, що боявся конфлікту з Польщею.

Перейняття влади в Галичині скріпило ще більше Вин-

ниченка в постанові зробити повстання. Він скликав військову нараду, на якій вироблено весь плян повстанчої акції. Серце тягнуло Січових Стрільців до свого Львова, але почуття принятого обовязку веліло їм залишитись на місці. Вони вірили, що галицькі українці дадуть собі самі раду, гадали, що в Київі справа важніша і що велика Батьківщина домагається великих жертв.[2])

До повстання вони були вже готові. Аж несподівано приїхали до Київа д-р Назарук і пор. інж. Шухевич з вісткою, що позиція Львова захитала наслідком збройного опору поляків. Делеґація удалась разом з полк. Коновальцем і представником галицьких українців у Київі д-ром Дм. Левицьким до гетьмана з проханням відпустити Січових Стрільців до Львова.

„Коли я — описує свою місію д-р Назарук[3]) — представив гетьманові ціль нашого приїзду, він запитав: „Скажіть отверто: хочете вирізати панів?“ — „Хочемо будувати українську державу“ — відповів я здивований.

Гетьман віднісся до визвольних змагань галичан прихильно й обіцяв допомогти галицькій армії, але тільки матеріяльну: 25 ваґонів збіжа і цукру, муніцію і 5 міліонів карбованців. Січових Стрільців спершу не хотів відпустити. Однак на дальші налягання галичан згодився дати також військову допомогу: полк Січових Стрільців буде висланий до границі Галичини буцім то на те, щоб очистити залізницю від полонених. Цей полк може опісля перейти без дозволу на галицький бік. Таку обережність уважав гетьман потрібною, щоб не вмотатися у війну з Польщею. До цього додав ще, що вилучить Січових Стрільців зі своєї армії, коли вони перейдуть Збруч.

Пізніше виявилося, що на це рішення вплинув острах перед Січовими Стрільцями, проти яких вічно киринили старшини москалі з окруження гетьмана; краще, мовляв, спекатися Стрільців з України.

---

[2]) Д-р. Дм. Левицький: Січові Стрільці і оборона Львова. „Діло“ 1924, ч. 93.

[3]) Д-р. Осип Назарук: Рік на Великій Україні. Відень 1920. стор. 6–8.

Від гетьмана пішла делеґація коло 11 год. в ночі просто до „Українського Клюбу“, де застала Винниченка. Довідавшись про вислід авдієнції у гетьмана, він вхопився за голову і почав кричати, що вони завалили українську справу. У хвилі, коли все готове до повстання, в якому Січові Стрільці мають відограти головну ролю, коли вже майже всі про це знають і коли йому та іншим передовим українцям грозить вязниця, в такий час не можна вже відступати та зміняти пляни. При цьому заявив, що без вільного Київа не може бути вільний Львів.

Після горячої виміни думок щодо ваги Львова і Галичини рішено, що Шухевич піде до гетьмана і заявить, що вистане половина січової формації крім броневиків і іншої „техніки“.

З Київа галицькі делеґати поїхали до Білої Церкви, щоб зі загалом Січового Стрілецтва вирішити цю важну в наслідках справу. Тут стрілецька рада відкинула проєкт висилки до Галичини якоїнебудь частини, виходячи зі становища, що Січове Стрілецтво, хоч походить з Галичини, звязане перш усього з державними інтересами Наддніпрянської України та що Київ важніший як Львів, а висилка навіть одної частини до Львова могла би довести до того, що й Київа не здобудуть і Львова не вдержать.

Наскільки складне було тодішнє положення Наддніпрянської України, свідчить факт, що сам Назарук, делеґат львівської Укр. Нац. Ради, перейшов на сторону Укр. Нац. Союзу та залишився у повстанському таборі, а до Львова вернувся тільки інж. Шухевич без ніякої допомоги. Приїхала, що правда, ще й українська місія чи делеґація з Київа, привозячи тільки водізви та обіцянки на „корпус оборони східної Галичини“, який щойно зачав у Київі орґанізуватись а якого, на жаль, Львів ніколи не бачив.

Та без огляду на все те українське воєнне положення у Львові зміцнилося значно, про що мусіли знати також поляки, які користувались знаменито зорґанізованою розвідкою і як слід були поінформовані про все, що ділялось по українському боці.

Поляки були взагалі добре зорґанізовані по обох боках боєвого фронту. Про польську явну і тайну орґанізацію в українській частині Львова була вже раніше згадка. До орґанізації в польській частині міста причинився найбільше провідник польського робітництва, інж. Гавзнер. Український державний переворот заскочив його в Кракові, куди виїхав був на засідання екзекутиви польської соціяльно-демократичної партії. Тут краківські його товариші, які визнавали права українського народу до Східної Галичини, уповжнили його і тов. Обірка (також зі Львова) як делеґатів до переговорів, що мали на меті порозумітися з українськими політиками і мирним шляхом поладнати спір. Однак інж. Гавзнер вернув до Львова з погордою до української „дичі" (так назвав українське військо). Обурений, що до влади на терені Східної Галичини „дістався найтемніший та найдикший елемент",[4]) скликав 6. листопада по польському боці робітниче віче, на якому закликав польський пролєтаріят до оборони перед українським „наїздом". Дальше війшов у порозуміння з іншими польськими, буржуазними партіями і довів до того, що з представників чотирьох польських партій, а саме соціяльно-демократичної, ендецької, демократичної (міщансько-маґістрацької) і людової, утворився комітет з прероґативами уряду. Цей комітет, що назвав себе скромно „комітетом безпеки й охорони публичного добра", поставив собі за завдання зорґанізувати польське населення до опору і боротьби з українською владою та забезпечити містові харчі і порядок. На чолі комітету, якому підпорядкувалась команда польських військ, станув побіч професора університету д-ра Хлямтача (демократа) також „мировий делеґат" інж. Гавзнер.

Комітет, званий загально „ржондем", видав 7. листопада відозву, в якій зазначив, що його завданням є співділати з головною командою польської збройної сили та дбати про публичну безпеку. В надії, що польське громадянство віdіпре, мовляв, українське насильство, комітет закликає до послуху, грозячи неслухняним карою.

---

[4]) Artur Hausner: Listopad 1918. Ст. 23.



Чет. УСС. ЯСЕНИЦЬКИЙ і чет. УСС. О. ТЕЛІЩАК, учасники наступу на головний дворець.



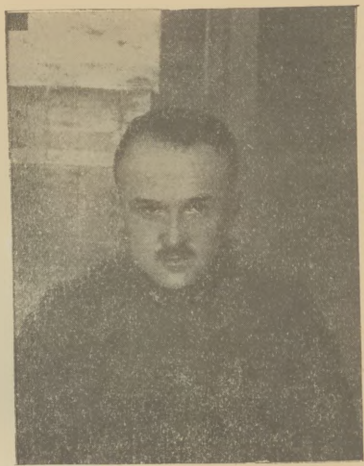
Хор. УСС. Дм. МІНЧАК, командант пробоєвої сотні УСС.



Пср. П. ҐАЗДАЙКА, командант відтинку напроти почти.



Стр. Ст. ПАНЬКІВСЬКИЙ, вивісив синьо-жовтий прапор на ратушевій вежі.



Чет. лікар д-р. ВОЛОДИМИР ЩУРОВСЬКИЙ, начальний лікар УСС.



Вул. Бема

Складався цей суроґат польського уряду у Львові з кількох ресортів, в яких два найважніші: безпеки і харчевий, були в руках соціялістів, перший Гавзнера, другий Куриловича. Утворено кілька бюр для кожного ресорту, з цілим апаратом фаховців з ріжних ділянок практичного знання.

Бюро Гавзнера мало в розпорядженні міліцію та відому M. S. O. (мєйску страж обивательску), що далася в знаки непольському населенню міста. Харчеве бюро мало забезпечити перед грабунком харчеві засоби, нагромаджені ще у великій скількості в потягах на товаровім двірці, а також відбирати з приватних рук нагарбане добро, яке грабіжники продавали за грубі гроші.

Найбільші трудноці мала харчева сторожа в районі між вулицями Бема, Городецькою і Янівською аж до периферій. Там бандитизм процвітав найбуйніше. Творилися якісь ґвардії з перепасками на руках, ніби на службі для фронту, а поправді грабіжники і хабарники, що розсілися навіть у власних урядових домівках.[5])

До боротьби з цим бандитизмом, що виступав під покришкою оборони Львова, приділила військова команда окремі відділи жандармерії, які мали помагати обивательській сторожі. Та показалося, що в самій жандармерії служить шумовиння. Переконався про це сам начальник бюра безпечности, інж. Гавзнер, який при перегляді жандармського відділу, зложеного з 50 людей, викрив між ними при помочі мужів довіря щось 16 бандитів.[6])

Але на цьому не кінчилася діяльність „товариша“ Гавзнера. Всупереч місії, яку вложили на нього краківські товариші, наказуючи замиритись з українцями, він розщибався за збройною силою проти українців і вербував людей для польського фронту. В тій цілі скликав в кіновій салі „Ґражина“ окреме віче й огнистою промовою звербував на ньому кількасот добровольців, що з місця віддалися в розпорядження польської команди. А така рекрутація відбувалася дуже часто.

До праці для польського фронту він рушив залізничі

---

[5]) Artur Hausner: Listopad 1918, Стр. 51.
[6])Тамже стр. 59.

варстати, що переробляли паровози на панцирки (броневики), опанцирювали авта і направляли гармати. А коли польські боєві засоби пізніше всетаки вичерпувалися і з фронтом ставало круго, він їздив у делеґації на — мирові переговори з українцями.

Осьтакий солідаризм виступив по обох боках фронту серед польського громадянства! Солідаризм, як бачимо, реальніший від українського. Тут і там всі польські партії обєдналися, створили два окремі комітети, що серед ріжних умов оперли свою діяльність вправді на ріжних тактиках, але прямували до тої самої безпосередньої мети: викинути українську державність зі Львова! По польському боці вони створили навіть свій уряд, який оперся на збройній силі. Визначну участь в діяльности обох комітетів брали, як бачимо, представники польського робітництва, зорґанізованого в рядах другого інтернаціоналу, що між визвольними кличами на свому червоному прапорі вивісив також „свободу народів“. Біля їхніх осіб гуртувалися сили польського робітничого пролетаріяту, що зісолідаризувався цілковито зі своїми клясовими противниками — польською буржуазією. Головну ролю грали між ними залізничники, які не тільки у Львові, але й в Перемишлі, Стрию, Станиславові та в інших східно-галицьких містах станули рамя об рамя біля польського урядництва і своїм саботажем або й збройною активністю спаралїжували українську військову акцію.

Вість про приїзд української делеґації з Київа та чутка про сподівану поміч споза Збруча дійшла, розуміється, швидко також і до їхнього відома і то у хвилини, коли вони були під враженням своїх останніх невдач на боєвому фронті. І вже того самого дня в головній команді українських військ явилися представники польського громадянства, проф. Хлямтач і д-р Адам та просили 48-годинного примиря, щоб дати їм змогу порозумітися з Варшавою а польському населенню по обох боках фронту запастити харчами. Крім того передали лист від проф. д-ра Ернеста Тілля з пропозиціями щодо українсько-польського порозуміння у Львові.

Справу передано під розгляд Української Національної

Ради з участю представника військової команди. Прінціпіяльно і Національна Рада і Начальна Команда стояли на становищі, що польська сторона у воєнних кроках не уявляє собою реґулярного війська, тільки озброєні цивільні відділи, з якими українське військо не може входити в ніякі умови. Інша річ справа потреб польської людности, але припинити воєнні кроки може виключно українська військова команда, оскільки на це позволяють вимоги стратеґічного положення. Тому справу нового примиря полишено до вирішення Начальній Команді а лист проф. Тіля з мировими предложениями передано делеґатам Ради до евентуального зужиткування при переговорах.

Покищо з відповіддю на нові польські мирові пропозиції українці не спішилися. У свіжій тямці були досвіди з мировою тактикою, яка полягала на тому, що цивільна сторона нібито мирилась, а збройна сторона, використовуючи українську боєву абстиненцію, дальше билася.

XVIII.

ВІЙСЬКОВА СПРАВА ПОЗА ЛЬВОВОМ.

Державний переворот і військова орґанізація в краю. — Акція віденської „Збірної Станиці“ для оборони Львова.

Від положення в краю та від діяльности повітових військових і цивільних орґанізацій залежало в значній мірі воєнне положення в столиці, тому цікаво буде розглянутися, що ділялось по українських повітових осередках. Не вважаючи на ослаблений з ріжних причин звязок вони всетаки підлягали Львовові та обовязані були з ним співділати а бодай звідомляти про льокальний стан справи. Ось який образ представлявся тоді на основі надісланих звідомлень та інформацій, розуміється, бачений тільки в наймаркантніших рисах і тільки з військового становища.

В тісному контакті з Львовом стояла найближча провінціяльна команда у **Винниках**, що визначалася великою рухливістю і співділала навіть з львівською залогою в багатьох боєвих операціях. Зараз в перших днях озброїла кількасот добровольців, між ними четвертину 18-літніх хлопців. Доставила кілька відділів до Львова та обсадила залізничі стації Маріївку, Лисиничі, Перзенківку й інші стратеґічні точки в околиці. Крім того перевела рекрутацію у винницькому судовому повіті, встановила військовий вишкіл у Винниках і доставляла харчі до Львова.

Щирець вислав дві чети до Львова і змобілізував яку тисячку людей, але мав тільки 25 крісів ріжної системи і пару дубельтівок. Звідомлення зазначує, що з деяких сіл люде не підуть, як не прийде по них посторонння сила. В **Скнилові** на стації находилося кількадесять ваґонів муніції, великий ма-

ґазин зброї і три скрині динаміту. Великий склад будівельного матеріялу. Потрібна військова сторожа зі Львова, бо сільською міліцією не можна всього охоронити. „Наш селянин — читалось у звідомленні — знає тільки свою матеріяльну користь, так що охорона виходить на грабунок“. Як відомо, все скнилівське військове добро стало в дні 9. листопада добичю польської експедиції зі Львова.

Громади на північ від Львова, як **Кукизів, Руданці і Запитів** доставляли по кількадесять бохонців хліба та інші харчі для львівської залоги. В Запитові окремий громадський комітет перейняв живий і мертвий інвентар австрійського господарського відділу. В маґазині було поверх сто мішків муки, гороху та всякого зерна, 3 ваґони бульби і тп. Хорунжого, що на власну руку продавав коні, корови, безроги і дріб, Начальна Команда веліла арештувти і поставила перед суд.

Городок мобілізував спішно, бо від Львова зближалася воєнна филя. Цілі ватаги втікачів кидалися на довколичні села і грабували. Місцеві українські відділи зводили з ними майже щодень сутички і зловили вже кількадесять осіб, яких відставляють етапами. Один український старшина ранений. Наказано мобілізацію від 19 до 24 літ на Городок, Янів, Рудки, Судову Вишню, Яворів і Мостиска. Потрібно 10 старшин, двох лікарів, три тисячі крісів, муніції, мундурів і обуви. На заході українські добровольці заняли Медику.

В **Яворові** поляки пробували ставити українцям збройний опір. В ночі на 1. листопада місцева жандармерія на зазив зложити зброю не хотіла піддатись. Наслідком стрілянини погиб діяльний український громадянин Степан Британ. Рано місцеві українці при допомозі війська заняли всі державні й автономічні уряди. Одночасно зорґанізовано збройну силу, якої основою стала місцева „Січ“. З огляду на відпорне поведення поляків, що не признавали розпорядків української влади, проголошено 6. листопада виїмковий стан. В деяких польських домах зроблено ревізію і найдено зброю. Арештовано кількох підозрілих людців і поставлено перед воєнний суд, який засудив одного з них на — грошеву кару

1000 корон. Наказано військову бранку наймолодших річників.

Військова команда в **Раві Руській** повідомила про зарядження мобілізації, одначе не має в що людей вбрати ані чим озброїти. Тому домагається від Львова зброї, муніції та одягів для 1000 вояків. Харчеві маґазини находилися в Угнові і Бикові, крім того в Угнові були великі склади технічних матеріялів, як саперних, дроту, бетону, а також вибухових матеріялів, як екразиту, піроксиліни і т. п.

Бібрка мобілізувала людей від 18—35 року життя. Повіт може достарчити 1000 вояків, але виеквіпування не має. Орґанізується вишкіл. Ходорів відлучився від Бібрки і не хоче піддаватись ніяким розпорядкам з повітового осередка.

В **Перемишлянщині** рекрутація добровольців і бувших вояків та інвентаризація військового добра йшла швидким темпом. Повітова військова команда вислала до Львова сотню вишколених вояків. У вишколі находилося кількасот людей. Повітова харчева управа доставила до Львова 5 ваґонів бараболь, довідавшись, що столиця находиться в харчевих клопотах.

В **Бережанах** встановлено українську владу аж 4. листопада при помочі озброєних людей з найблизших сіл і місцевого військового відділу. Військову команду обняв штабовий лікар д-р Ковшевич. По селах заряджено частинну мобілізацію. Поляки мобілізували спершу боївку, але з огляду на поважну військову силу в повіті занехали збройний опір.

В **Камінеччині** наказана мобілізація від 18—36 р. життя. Майно бувшої австрійської армії перейняло протоколярно та адмініструється при помочі відпоручників, визначених політичним комісарем. В околиці Буська перейнято кілька фільварків. Інвентар цілого майна, худоби, коней, збіжа і бульби списано, встановляючи ліквідаційну комісію з фаховців.

Радехів вислав уже один військовий відділ до Львова, другий на відході. Всяке військове добро перейняте і находиться в безпечних руках. Радехів і Стоянів мають до 400 військових коней. Був ваґон збіжа і 16 ваґонів бараболі, які

на випадок привернення залізнодорожного руху призначено для Львова.

Величезне богацтво по австрійській армії переняла **Сокальщина.** Військова команда не всилі була обсадити численних складів поза Сокалем. Зараз за кордоном було щось десять місцевостей, де находилися великі склади господарських відділів б. австрійської армії. Всюди коні і воли по кількасот штук, збіже, бараболя, паша стояла всюди сотками ваґонів. З Волині приходили щодень делеґати і просили, щоби вислати військову сторожу до тих складів. Також управа військових залізниць (Heeresbahn) просила забезпечити залізничий рух між Сокалем і Володимиром, аж у самому Володимирі зорґанізується українська військова команда. Всього того сокальська військова влада не могла зробити, бо мала за мало сил, щоб охоронити майно в самому Сокалі. Дня 8. листопада вислано із Сокаля відділ, зложений із 40 сокальських студентів, щоб обсадив декотрі стації між Сокалем а Володимиром, хоронячи маґазин перед грабунками. Відділ обсадив перш усього стації Іваничі і Бубнів. Та вже на другий день на стацію Іваничі напали селяне з крісами в руках. Студенти розбіглися і втікли назад до Сокаля, а мужики забрали всі запаси з маґазинів, знищили стаційне уладження і попереривали всі телефонічні дроти. Дальше просив Сокаль прислати зі Львова паровіз а вишлють харчі у всякій скількости. Покищо висилаєтся 15 фір з харчами до Львова. Мобілізація в повіті йшла пляново. На жаль в останньому часі між старшинами вибухло непорозуміння. Часть старшин не слухає повітового команданта, відпускають людей асентированих на власну руку і вже вкралася в місцеву залогу дезорґанізація, наслідком чого вояки дезертирують.

Військова орґанізація в **Золочеві** йшла справно. Мобілізація в повному розгоні, вишкіл працює, кілька сотень сформованих із старих вояків вислано до Львова, також чотири гармати.

Зборівщина знищена війною до тла і тому мобілізацію перевести було неможливо. Тільки десять сіл осталося цілих,

загал населення живе в землянках і голодує. Допомога в харчах конечна.

В **Тернополі** зайшов випадок убивства українського міліціонера. Українська військова сила оперта на добровольцях. Переводять мобілізацію, покищо з малим успіхом.

З **Теребовельщини** повідомляли, що повіт можна би чудово зорґанізувати і зібрати багато війська, якби зі Львова вислано енерґійних старшин і добрих аґітаторів.

Військова команда в **Чорткові** зажадала для своєї міліції 500 комплєтних одностроїв а за те готова вислати до Львова кілька боєвих компаній. Отже по купецьки: do, ut des!

Великі маґазин військових одягів та іншого лаштунку були в **Снятинi**. Зате показався брак українського війська, яке твориться тепер з добровольців і дорогою рекрутації.

В **Коломиї** військова влада оперлася на однім курінi 24 п. піхоти, що в переїзді з України на сербський фронт відмовив послуху австрійській команді і в ночі на 1. листопада дався вжити до зайняття міста. Між іншим військовим добром зайнято парк тягарових автомобілів. Справна військова команда стяглула в короткому часі більшу військову силу, з того три сотні вислала до Львова.

В **Станиславові** зібрано до тисячки людей, з того дві треті вишколених. Енерґійна команда перевела по селах примусову бранку мужчин від 20—30 літ. Поконфісковано по австрійській владі харчеві припаси, які вистарчать для Станиславова на три місяці.

Стрий творив великий орґанізаційний центр на військову округу Стрий—Сколє—Миколаїв—Жидачів—Журавно—Долина—Калуш. Військова команда мала спершу багато клопоту з охороною військових маґазинів, які грабили не тільки чужі, але й свої. Грабунок ішов звичайно так, що розброєні польські вояки зголошувалися добровільно до вартової служби і сповняючи її, або самі набирали до схочу всякого добра та втікали нічю, або як стійки помагали своїм спільникам. Участь в грабунках брали також мешканці з деяких сусідних сіл і двох із них убито на місці.

Позатим Стрий не дуже спішився з орґанізацією україн-

ської армії на місцях, дістаючи готовий людський матеріял з австрійських фронтів, завдяки діяльности віденської Станиці.[1]) Сам Стрий мав 40 старшин і 1100 боєздатної мужви. В Долині, де зайнято великі військові маґазини з харчевими засобами, одягами, обувою і т. п., було 15 старшин і 260 вояків. Мобілізації в стрийській окрузі не переводилося, а військову бранку визначено аж на 25. листопада. Замітне перецінювання льокальних справ, а недоцінювання столиці.

В **Сколім** опиралася українська влада на міліції під командою старшин. Те саме в Синевідську, Тухлі і Лавочнім, де зайнято маґазини з горівкою, ріжними харчевими засобами та упряжю. Крім того в Тухлі взято худобу .

В **Дрогобичі** влада перейшла в руки повітової Української Нац. Ради при допомозі українських військ, що прийшли до міста в ночі з 1. на 2. листопада. Трудніша була справа з Бориславом, який зайняли поляки і пішли на відсіч навіть дрогобицьким полякам. Одначе справна команда українських військ з Дрогобича не тільки відперла наступ, але ще й окружила цілий Борислав збройними селянами з околиці, не допускаючи цілих 8 днів ніяких харчів до міста. Мирові переговори, які навязали поляки з українцями, не довели ні до чого. В ночі з 9. на 10. листопада польська збройна сила втікла з Борислава на захід, а українські війська зайняли місто з усіми державними установами. Обсаджено також державні саліни в Стебнику і ріжні міліонові підприємства в Тустановичах і околиці.

В **Турці н/Стр.** перейнято владу при допомозі озброєних селян з околичніх сіл, порядок удержувала міліція. Зайнято військовий тартак і багато іншого військового добра, в цьому 100 штук худоби, стількиж коней, в околиці великий склад сіна.

В **Новім Санчі** старшини українці рішили були опанувати дня 1. листопада 10 п. піхоти, рекрутований в Перемищині. Поляки, довідавшись про це, випередили українців і роззброїли та інтернували 800 осіб мужви і 35 старшин. Незабаром

---

[1]) Гляди стор. 234, 235 і 236.

старшин випустили на волю, зате мужву держали більше як тиждень, аж вкінці напів голих пустили до дому. Також в Сяноці поляки перейняли владу, допустивши тільки українську міліцію під командою старшини української національности.

Коли про інші повіти на території української держави нема в цьому огляді згадки, то тільки тому, що не було з них ніяких звідомлень або не було у них нічого, що з військового огляду заслугувалоб на увагу. А проте було ще багато державного добра, яке полишила австрійська військова адміністрація по ріжних місцевостях, містах і селах, на залізнодорожних стаціях, фільварках, по лісах і ріжних складах. Правда, чимало цього добра марнувалось без користи для української держави, але все таки переважна частина дісталась в руки української влади, що унормувала окремим розпорядком[2]) перейняття і дальшу господарку цими матеріяльними засобами.

Зрештою йшла всюди менше-більше оживлена військова орґанізація та державно-творча робота, залежно від присутности та особистої якости військових і цивільних провідників.[3])

Ширша згадка належить вкінці **українській військовій орґанізації у Відні**, що розвинула тоді в користь західно-української держави неаби-яку діяльність.

Початок української військової орґанізації у Відні сягав півтора року назад, коли в травні 1917 р. повстав був „революційний військовий гурток", зложений із старшин українців, що перебували тоді у Відні.[4]) Цей гурток, що мав на меті підготовити серед українських частин австрійської армії ґрунт для корисної розвязки української національної справи, згодом припинив свою діяльність, а його продовжували люди, що гуртувались біля „Збірної Станиці", яка повстала була

---

[2]) Про цей розпорядок гляди стор. 194.

[3]) Подрібному розглядови тієї роботи та умовин, серед яких вона йшла, присвячений XX. розділ.

[4]) Іван Німчук: Українська військова орґанізація у Відні в днях перевороту. „Український Прапор". 1921, ч. 43.

завдяки Українським Січовим Стрільцям і в часі світової війни служила їм як певного рода віденська кадра. З хвилею ліквідації австрійських воєнних фронтів втратила рацію існування також стрілецька „Збірна Станиця". Вона була би зліквідована, якби не те, що з італійського, сербського, альбанського а навіть французького фронту почали переважуватись через Відень цілі дивізії вояків українців з б. австро-угорської армії.

Передбачуючи це, гурток старшин українців і кількох цивільних українських діячів рішив за всяку ціну вдержати віденську „Збірну Станицю", щоб: 1) дати українським воякам, що филями напливали з фронтів, приміщення і харч; 2) спрямувати їх до краю більшими транспортами не через Польщу, з якою саме почалася війна; 3) представити вояцтву положення в краю і його обовязок добровільно йти на новий фронт проти Польщі; 4) відправити військо до краю в добрих одностроях і по можности зі зброєю в руці.[5])

Цей плян в порозумінні з українськими політичними чинниками і при їхній допомозі переведено в діло. Військовим відпоручником іменував український уряд підполковника Вариводу, який мав репрезентувати галицьку українську армію перед чужими урядами і вдержувати звязок з військовою владою в краю. Вже 1. листопада одержала „Збірна Станиця" від австрійців на приміщення поворотців із фронту просторі артилерійські бараки при Laaerstrasse, більшу скількість одностроїв, обуви, біля та харчів, а також грошевий зачет на рахунок ліквідації майна бувшої монархії.

Забезпечивши так існування „Збірної Станиці", видано в десятках тисяч примірників відозву до вояків українців (з підписом „Українська Військова Рада у Відні"), вислано на всі важнійші залізнодорожні вузли та віденські двірці старшин, підстаршин і стрільців, щоби перебирали транспорти українських вояків, які надходили з фронту.[6]) А йшло їх

---

[5]) І. Проць: Віденський фронт. „Український Скиталець" 1922, ч. 21.

[6]) Поляки робили так само і між українськими старшинами, які перебирали транспорти на двірцях, а польськими приходило до конфліктів за кожного вояка.)

хмарами! В перших днях істнування станиці прибувало денно до неї пересічно 3000 до 5000 людей. Коло орґанізації перейому транспортів та висилки перших транспортів заслужився дуже поручник тел. полку Білинський.

Транспорти напливали і напливали. На заімпровізованих зі столів і лавок трибунах появлялись день у день бесідники і виголошували промови, взиваючи слухачів негайно після повороту до краю йти добровільно на львівський фронт. Бесідники вербували вже у Відні добровольців, що прямо з двірця в Стрию малиб відійти на фронт до Львова.[7]) Чи сформовані у Відні „добровольці“ зголосилися в Стрию на львівський фронт, це інше питання.

Взагалі справа транспортів до Галичини була для команди „Збірної Станиці“ твердим горіхом. В перших днях листопада ні Станиця, ні австрійська залізнича влада не знали, яким шляхом спрямувати наших людей до краю. Їшли чутки, що мадяре стріляють до чужих транспортів і обдирають вояків до нага. Дальше говорено, що чехословацькі залізниці так зайняті своїми транспортами й вивоженням ліквідованого майна по небіжці Австрії, що переїзд через Чехословаччину буде трівати місяцами, а вкінці австрійська залізнича влада сама не знала, що почати з нашиим транспортами. Тому аж 5. чи 6. листопада відійшов перший транспорт зі Станиці через Мадярщину з призначенням „пробити дорогу до краю“ і писати з дороги до команди Станиці, як йому ведетьcя. Та хоч цей транспорт не дав про себе ніякого знаку життя з дороги, то всетаки транспорту один за другим відіздили з Відня майже щодень. Команда Станиці тому так спішилася з відсилкою транспортів, бо вояки самі просили, щоб їх скоро вислати до дому, а також тому, що поляки поширювали у віденській пресі пригноблюючі вістки про „здавлення українського бунту у Львові“, то-що, отже кожний боєздатний мужчина був потрібний в краю. Кілька транспортів пробувала команда Станиці вислати в повній

[7]) З таких добровольців, яких Станиця одягнула в новісенькі однострої, складався транспорт пізнішого ґенерала У. Г. А. Кравса, що вийшов одним із перших до Галичини.

зброї і додавала окремий ваґон по 30 до 40 коней, та на вістку, що мадяре забрали цим транспортам всі коні і зброю, дальші транспорти їхали вже голіруч.[8])

На жаль ціла та горячкова робота віденської Станиці не заважила ані дрібку на українському фронті у Львові. Скомплєтовані з таким одушевленням віденські транспорти таяли прибувши до Галичини. Нема сумніву, що не всі вояки розскакувалися в свояси, багато з них лишалось на службі в українській армії, але вони застрягали переважно в Стрию, побільшуючи і так великий стан місцевої залоги. Таким чином всі старання віденської військової орґанізації спрямувати величезний людський боєздатний матеріял з чужих фронтів на оборону Львова — зводилися майже на нівець. Начальна Команда українських військ боролася вічно з недостачою боєвих сил, висилала безнастанно прикази і курєрів до краю за допомогою, горзила, лаяла, але все з однаковим успіхом.

---

8) І. Проць: Віденський фронт. „Український Скиталець", 1922, ч. 21.

XIX.

УПАДОК ПЕРЕМИШЛЯ.

Шкідливий поспіх і ще шкідливіша демобілізація. — Польсько-українська комісія. — Українці здобувають місто по Сян. — Воєнний розєм і українська уступчивість. — Нездарність української військової орґанізації. — Польський атак на місто і перемога над українцями.

Окрема ситуація витворилася в Перемишлі, де державний переворот почався один день раніше і влада переходила двічі з рук до рук, аж вкінці панами міста стали поляки. Тому, що упадок Перемишля потягнув за собою упадок Львова, слід присвятити перемиським подіям більше уваги.

На вість, що ґен. Пухальскі хоче вже 31. жовтня передати Перемишль Польській Ліквідаційній Комісії, перша зареаґувала Журавиця (8 км. на північ від Перемишля), де пор. Микола Федюшка[1]) в порозумінні з перемиською Укр. Радою та на її доручення сформував із запасного коша 9. п. піхоти (стрийського) боєвий курінь, розброїв і арештував нічю на 31. жовтня всіх вояків чужинців і вранці готовий рушити на Перемишль, звернувся до української політичної орґанізації в місті за дальшими вказівками. Тимчасом командант корпусу ґен. Розвадовський приказав вислати проти нього два мадярські боєві курінi з артилєрією. Заносилось на події, що грозили фатальними наслідками для української справи. Щоби запобігти розливові крови, місцева Укр. Нац. Рада занехала первісний намір перейняти тогож дня владу і вислала під проводом адв. д-ра Кормоша до ґен. Розвадовсього де-

---

[1]) Відомий під псевдонімом Евшан літературний критик.

путацію з заявою, що українське військо готове уступити, якщо ґенерал запевнить українців, що не передасть військової влади в руки поляків та що військо, яке повстало, не буде каране. Ґен. Розвадовський це обіцяв, заявляючи, що він перш усього австрійський ґенерал, але одночасно приказав повставшому куріневі, щоби негайно розійшовся додому. На такий приказ розбігся не тільки цей курінь, але й ціла перемиська залога здемобілізувалась нараз самовільно. Надармо декотрі старшини українці, що служили при боєвих частинах у Перемишлі, старалися при помочі свідомих підстаршин та особисто намовити рядовиків українців, щоби для української справи задержались бодай на тиждень, два. Ми, відповідали вони, вже своє відслужили, нехай тепер ідуть ті, що не були ще на війні.

Скористали з того поляки, що зорґанізували зі шкільної та ремісничої молоді міліцію і під проводом Польської Ради Народової захопили дня 31. жовтня владу в свої руки. Тільки форти перемиської твердині осталися в руках українців. Тимчасом людність кинулась на військові маґазини. Рабував, хто хотів і скільки хотів. Розтягали головно кріси і то переважно польські залізничники, щоби пізніше звернути зброю проти українців.

Дня 1. листопада приїхав до Перемишля член Польської Ліквідаційної Комісії ґр. Скарбек і причинився до того, що поляки заключили з українцями договір, на основі якого справами міста і повіту мала управляти мішана комісія з 8 членів, по половині українців і поляків. Порядок мала вдержувати спільна міліція, до якої належали українці і поляки, також по половині. Комісія стала урядувати зараз того самого дня. Та показалось швидко, що на приказ Польської Ради Народової проголошено мобілізацію польської армії в повіті, причім поляки захопили в свої руки військові маґазини та військову касу, вивісили на головній стражниці польський прапор і почали слати до Ряшева і Кракова депеші в справі присилки збройної допомоги проти українців. Між польською та українською міліцією приходило безнастанно до непоро-

зумінь і вони на переміну то розброювали себе, то арештували.[2])

Такий стан не міг довго тревати. Дня 2. листопада відбулась нарада українських старшин з цивільними відпоручниками і рішено здобути Перемишль при допомозі околичніх сіл. Поділено села на чотири ґрупи і до кожної вислали одного орґанізатора та одного або двох старшин, щоби стягали збройні відділи. Всі ґрупи мали в ночі з 2. на 3. листопада рушити на Перемишль. Надіялись бодай 2000 людей, а прийшло неповних 200, між ними багато тільки з дручками в руках, тай то переважно кільканацятьлітні молодики. А проте при допомозі навіть таких сил удалось 3. листопада вранці взяти Перемишль майже без проливу крови, бо по українській стороні було тільки двох убитих. Гарно списалися притім українські старшини. При зайнятті міста взято в полон таки з ліжок б. австрійського команданта перемиської твердині ґен. Пухальського, його шефа штабу, коло 40 інших старшин і понад сто польських леґіоністів. Пермишль став українським містом, тільки його частина Засання осталась дальше в польських руках.

Добича у військових матеріялах була величезна. В самих тільки муніційних складах добуто до 7.000 крісів, кілька скорострілів і велику скількість муніції. Забрано також дві гармати на Знесінні. В одежних маґазинах була велика скількість одностроїв, в харчевих складах величезні запаси харчів, а також нафти і вугля. Дальше зайнято парк літаків, де найдено один літак в доброму стані, обоз і автомобільний ґараж.

Утворилася українська військова команда, на чолі якої станув підполк. Шафранський, людина без енерґії та ініціятиви, і сотник Вол. П. На жаль ця команда не спромоглася на ніяку важнішу діяльність поза видаванням перепусток. Значно пізніше, на два дні перед упадком Перемишля при військовій команді повстала **воєнна рада** з пятьох старшин, яка приступила до орґанізації війська, що рекрутувалося з добровольців, збираних по селах орґанізаторами.

---

[2]) Д-р. Т. Кормош: Перемишль в перших початках перевороту 1918 р. „Український Прапор“ 1919, ч. 28—29.

Здавалось, що зайняття Засяння та цілковите усунення польських збройних сил з Перемишля буде питанням найближчого часу. Українці мали всякі дані виконати таке діло. Одначе за інтервенцією місцевого старости зараз дня 4. листопада обі військові команди, польська та українська, заключили воєнний розєм. Цим розємом, який з польської сторони підписав полк. Сікорський а з української підполк. Шафранський, установлено аж до часу дефінітивного вирішення східно-галицького питання ріку Сян демаркаційною лінією між сферами українських і польських впливів. Наслідком такого поладнання справи добродушні українці випустили того самого дня всіх полонених поляків на волю. Замітна річ, що польська Народова Орґанізація брала участь у спільних нарадах, але розєму підписати не хотіла.[3])

Українська уступчивість показалася ще в одному факті. Зараз після зайняття міста українська військова команда проголосила стан облоги, одначе на бажання поляків підчас переговорів цей стан за два дні скасовано. Позволено також жидам зорґанізувати окрему жидівську міліцію.

Без огляду на великі матеріяльні засоби збройна сила в Перемишлі представлялася слабо. Щодень напливали добровольці. Записано їх і заприсяжено поверх дві тисячі. Видано їм кріси, повні однострої, поділено на сотні. Крім того орґанізовано села, куди також видано масу зброї та одностроїв. А проте в місті не було кому робити служби. До обсади самих військових обєктів і мостів треба було понад 500 людей. Тимчасом найвищий стан збройної сили не перевищав ніколи пять соток. Отже навіть стійок не було ким змінити, через що ті самі вояки з малими виїмками виконували службу безперервно. Причина лежала в цьому, що „добровольці", убравшись та озброївшись, набирали в наплечники всякого добра, звідки попало і вертали до дому, полишаючи самовільно стійки, на яких їх поставлено. А були й такі, що занісши одяг і зброю додому, приходили вдруге „виеквіпуватись". Що хвилини приходили алярми з ріжних сторін про

---

[3]) Тамже.

ворожі напади або звідомлення, що тут або там з наших стійок і слід загинув, бо самовільно віддалилися. А тут свіжих сил не прибувало навіть на стільки, щоб ними заповнити щілини по дезертирах. Одинокою боєздатною частиною був відділ жандармерії, зложений із 50 людей. Цей відділ висилано раз пораз у загрожені місця.[4]) Спинити дезерцію з недостачі відповідних орґанів було годі.

На кожному кроці відчувалася недостача фахових людей. До обслуги скорострілів було всього двох вояків, що на цьому розумілися (що правда, були тільки 3 скоростріли). Ні одної людини з якоїнебудь технічної частини крім артилєристів, для яких на жаль не було ні одніської боєздатної гармати. До цього недоставало взагалі боєвих старшин. Коли прийшло вислати когось у воєнний справі, кожний вимовлявся, що він на тім не розуміється, бо він військовий урядник. А було їх кількадесять. Мало було таких, що совісно виконували свої обовязки, інші бавилися сплетнями та критикували тих, що з надміру праці з ніг падали. Такі критики були й між цивільними громадянами. Найбільше сипались громи за те, що військова команда не висадила мостів, хоч навіть зі Львова прийшов був виразний наказ в цьому напрямі. А військова команда оправдувалася тим, що не має чим цього зробити. В цілому місті не було потрібних вибухових матеріялів. Остаточно знайшовся такий матеріял на одному „верку" (форті) в Селисках, одначе годі було його зужиткувати, бо не було ніодної людини, що вміла би тим орудувати.[5])

Інакше було по другому боці Сяну. Поляки зброїлись не на жарти і часто нападали із Засяння на український бік. Колиж з приводу наглядного нарушення розєму інтерпельовано польську команду, вона заявляла, що зайшло непорозуміння. Таке було і дня 10. листопада, коли в саме полудне на залізничий міст заїхав польський панцирний потяг і стріляючи зі скорострілів, старався направити ушкоджені шини. Всі українці хопили за кріси і головно завдяки відділові над-

---

[4]) Т. Г. З визвольних днів Перемишля. Калєндар „Червоної Калини" на 1925 р.

[5]) Тамже.

дніпрянського старшини Мельничука,[6]) вдалось ручними ґранатами недопустити до направи шляху. Наступ відперто після короткого завзятого бою. Польська команда пояснила цей інцидент знову „непорозумінням".

Українцям стало ясно, що міст треба за всяку ціну знищити. Але хто мав це зробити? Вибуховий матеріял вже був, не було тільки фаховців у такій роботі. Тоді зголосився один четар, що бачив десь раз, як висаджували міст, отже заявив готовість взятися до цього діла. Одначе в останній хвилині показалось, що нема запальника. І міст стояв дальше на велику втіху противника.

Настав критичний день 11. листопада. Коло 10 год. рано українська військова команда дістала від поляків ультімат з домаганням, щоби до 12-ої години в полудне місто піддалося, інакше буде негайно збомбардоване. На цей ультімат українська команда не дала ніякої відповіди. Про здачу не було й гадки, хоча всі передбачували некорисний вислід бою. Річ ішла головно про вдержання трьох мостів і залізничого двірця. А тут не більше як 70 людей стояло до оборони. По другій стороні стояли польські леґіоністи, яких українці перед тижнем великодушно випустили на волю, та курінь вишколених вояків, що приїхав з Ряшева. Крім того поляки мали панцирку і гармати.

Після двох годин противник розпочав наступ, який був підготовлений бомбардуванням ґранатами українських домів над Сяном, як камяниці „Віри" і „Народнього Дому". Острілювано також залізничий дворець та інші доми над рікою. Для українських гармат на Знесінню не було відповідної муніції. Тільки для оборони двірця українська команда вислала гурток вишколених вояків і молоденьких ґімназистів.

Закипів завзятий та нерівний бій. Українські відділи найшлись у шаленому вогні гармат і скорострілів з польської

[6]) З транспорту полонених росіян, що переїздив через Перемишль, зголосилося до української служби 10 українців, мабуть усі старшини. Між ними звертав на себе увагу хорунжий Мельничук своєю енерґією та завзяттям. З тих наддніпрянців витревала в Перемишлі до кінця тільки половина, інші згодом подались пішки додому.

панцирки. Стріляли на них і поляки з вікон камяниць в середині міста і польські залізничники зпоза ваґонів на двірці. Але українські борці таки держались на своїх становищах. Коло мостів приходило до рукопашних боїв. По геройськи держалися також залізничники українці. Під вогнем на двірці вони встигли поставити дві машини під пару і в менті, як польська панцирка посувалася мостом до двірця, пустили проти неї обі машини в рух, щоб її розбити, однак — безуспішно.

Врешті подавляюча перевага противника зломила український опір. Поляки здобули всі мости а крім того понтонами переправилися крізь ріку. Останки українських вояків подались вечером крізь місто на полудне, а поляки заняли середину Перемишля. В українських руках остались тільки касарні при вул. Тихій і військова команда. Залога цих касарень, окружена поляками, передерлась щойно 12. листопада пробоєм крізь польські ряди, причому впали геройською смертю хор. Мельничук (наддніпрянець), двох галицьких підстаршин і кількох стрільців. Поляки полонили до 30 українських старшин, між іншими сот. Петрівського, сот. Покотила, пор. д-ра Станька, пор. д-ра Сабата, пор. Руцького, пор. Чичкевича, чет. Пиця, чет. Ом. Фільца. Раненими дістались в полон чет. К. Фільц, чет. Темник, двох наддніпрянців і кількох стрільців.[7])

Здобувши Перемишль, переможці арештували зараз того самого вечера адв. д-ра Т. Кормоша, адв. д-ра В. Загайкевича, директора жіночого ліцею Ярему, директора Щадниці Із. Білинського, проф. Андрія Сабата та Ів. Жовніра як членів Української Національної Ради, а крім того багато інших цивільних українців, зовсім непричасних до воєнного діла, навіть жінок. Помешкання д-ра Кормоша здемолювано ручними ґранатами. Сильно знищено також помешкання д-ра Загайкевича, якого витягнено хворого, в стані високої горячки з ліжка і босого пігнали до арешту в Журавиці. Жертвою впали маґазини Українського Краєвого Союзу господарських

---

[7]) Борис Ромченко: Сумної памяти дні в Перемишлі. „Український Скиталець" 1921, ч. 1.

спілок, Народної Торговлі і ін., а також усі богатші жидівські склепи і ювілєрські склади. Інтернованих українців і жидів в числі кількасот осіб а також полонених вояків вивезли до Домбя.

Так упав Перемишль а з ним добичю поляків стали богаті військові склади та маґазини, полишені українською залогою. Упав тільки завдяки українській нездарности. Крім запасного коша 9 п. піхоти в Журавиці був у місті ще запасний кіш 18 п. стрільців а в Ярославі запасний кіш 77 п. піхоти (самбірського) і 34. п. стрільців. Одначе крім одного боєвого куріня, який сформував на швидку руку пор. Федюшка, не удалось українським старшинам використати ніодного з тих австрійських полків. Зашкодив у Перемишлі перш усього сам таки пор. Федюшка чи там місцевий політичний провід, який не чекаючи на приказ зі Львова, вирвався з розброєнням 9. полку одну добу наперед і своїм поспіхом відразу стягнув катастрофу на справу українського перевороту в цьому місті. Інґеренція ґен. Розвадовського довела до того, що коли в цілій Східній Галичині переводжено переворот згідно з львівським пляном, один Перемишль „сфушерував", бо вже 31. жовтня був цілковито здемобілізований, владу захопили поляки і Українська Національна Рада мусіла робити угоду, з якої нічого не вийшло. Інакше було би, якби інциденту з пор. Федюшкою 31. жовтня зовсім не було.

Та коли вже так сталось і щойно 3. листопада переведено правильний переворот, переймаючи владу не від Австрії, але вже від поляків, і то тільки по Сян, виступили всі слабі сторони української, військової та цивільної влади. А були вони такі: 1) недовіря у власні сили та успішність початого діла і звідси брак рішучости у політичних чинників; 2) нездарність військової влади, що не вміла зорґанізувати як слід збройної сили і 3) брак довіря до населення. Недовіря перемиської Національної Ради в побіду української справи кинуло її на переговори з поляками та уступки. Відчуло це стрілецтво і деморалізувалось тим. Та ще більші промахи були по стороні військовій. Бо якби військо виконало було як слід своє завдання, тим певніше можна було виступити

Національній Раді в переговорах. А військо таки зовсім не дописало, головно з вини старшин. Тільки нездарністю можна пояснити факт, що на протязі 10 днів українці не постарались висадити мости на Сяні. Ще більша нездарність проявилась ось у чому. Стягнено зі сіл масу добровольців, видано безліч крісів, а проте не було кому з тої людської маси зробити здисципліноване військо, сформувати боєві сотні і курінї для боєвих операцій, а окремі відділи для вартової служби, і все те кермувати сильними руками енерґійних старшин. Цілий час не було ні поділу праці ні твердої команди. Неточність зміни варт і стійок та неправильне прохарчування давали стрілецтву слушні причини до нарікань. Воно відчувало ті непорядки і покидало свої становища, щоби „боронити своє село". Не було в Перемишлі коменданта, що повів би був плянову та енерґійну роботу і своїм авторитетом, холоднокровністю та енерґією вплинув відповідно на старшни і цілу акцію. Якби була інша команда, в Перемишлі булаб інша збройна сила і в часі польського наступу до бою станулаб не жмінка вояків і студентів, але бодай пів тисячки вишколених борців.

Після упадку Перемишля українські старшини з останками військ подались на південь, щоб орґанізувати села до дальшої боротьби. А тимчасом поляки мали розвязані руки і Перемишль став орґанізаційним осередком для допомоги польському Львовові.

До речі кажучи, про упадок Перемишля українці у Львові довший час не знали нічого певного. Кружили тільки неясні чутки, що також дає вимовне свідоцтво тодішнім комунікаційним відносинм у краю. Начальна Команда українських військ у Львові довідалась автентично про цю важну подію аж у половині листопада. І приніс цю вість не якийсь військовий післанець від якоїсь військової команди в краю, але цивільна людина, один український інтеліґент, що далекою окружною дорогою дістався з Перемишля до Львова. Він повідомив також і про те, що поляки посунулись дальше на схід і заняли Медику.

XX.

НА ПЕРЕХРЕСНИХ ШЛЯХАХ.

Державно-творча робота на місцях. — Хиби військовоі адміністрації. — Настрої народніх мас. — Поворот полонених. — Розброювання чужинних військ. — Крівава сутичка в Ходорові. — Спроби зліквідувати хаос.

В першій декаді місяця листопада ціла Східна Галичина знайшлася в руках української влади. Перехід від дотеперішнього австро-польського режіму до нового, українського, відбувся майже без проливу крови, спокійно і тільки в Перемишлі та Бориславі стрінувся з польським опором. По всіх українських повітах розпочалась орґанізаційна робота, творилася військова і цивільна влада. На місце старостів повстали скрізь українські повітові комісаріяти з господарськими, харчевими, шкільними та іншими відділами. В українські руки перейшли суди, почта, залізниця і т. п., всяку владу виконувано в імени української держави. Зверхників поляків усунено, замінюючи їх українцями. Тільки денеде остались на своїх становищах урядовці поляки, хоча відказалися від присяги українській державі, та зате обіцяли признавати нову владу. По селах установлено українських комісарів, що сходились на часті сесії в повітових комісаріятах. Жиди відносилися до українського перевороту невтрально, але в деяких випадках ставали на українську службу. Москвофіли йшли разом з українцями і понехавши давні партійні спори, брали участь в українському державному будівництві.

Опорою для цивільної влади була українська військова влада, яку орґанізували на місцях старшини українці. По

містах і місточках почали творитися військові команди, що більш або менш справно зайнялися творенням української збройної сили.

Згодом українська військова влада в краю почала диференціюватися. Творились команди місцеві (стаційні), повітові та окружні, що підлягали приказам з тактичного огляду Начальній Команді українських військ, з адміністраційного Ґенеральному Військовому Комісаріятові, а від 9. листопада Державному Секретаріятові військових справ у Львові. В цілому краю творилась по містах і селах українська міліція а зокрема жандармерія, в якій залишилось багато бувших австрійських жандармів, подекуди навіть чехів та німців, особливо на становищах повітових командантів.

Найважнішим завданням військової влади в краю було творення української армії шляхом мобілізації боєвих сил. Завдання незвичайно важке, що вимагає справного адміністраційного апарату та достаточних запасів воєнних матеріялів для кожної мобілізаційної округи. На жаль мало де в краю практика відповідала всім тим вимогам. Мобілізація по повітах ішла дуже пиняво, з великими недомаганнями, без одноцілого пляну. Майже в кожному повіті мобілізація обіймала іншу скалю річників, обертаючись між 18 а 40-им роком життя, виконувана була слабою рукою і слабі приносила успіхи. Декуди зводилась тільки до бранки наймолодшого річника, що вимагав довшого вишколення. А тимчасом українське воєнне положення у Львові вимагало негайної допомоги, готових боєздатних сил, здисциплінованих відділів. Мобілізація була переважно недбала, часто протекційна або здана на патріотизм мас, немов скликування віч, а в багатьох випадках спізнена.

Адміністрація державного майна також не була ще як слід налаштована. У Львові не було точної евіденції, де що в краю є, бо не з кожного повіту звідомляли про великі міліонові добра, що остались по Австрії. А там скрізь по краю стояли бувші австрійські маґазини, склади і збірні, повні всякого воєнного матеріялу, живого і мертвого інвентара,

харчевих запасів, паші і т. п. Була зброя, мундури, провіянти, гроші. Цілу армію можна було зовсім добре та легко виеквіпувати. На жаль не було ні відповідних людей, ні комунікаційних середників, а врешті часу, щоби все те добро швидко зінвентаризувати, сконцентрувати у вигідних точках краю і правильно розділювати. І так в одних повітах був надмір і запаси марнувались, в других багато потрібних воєнних матеріялів неставало або й зовсім нічого не було. Як зачалась мобілізація, в одних повітах було багато крісів, муніції, мундурів, а мало людей, деінде багато людей, а ніякого виеквіпування. Звідси біганина на всі боки, безрадність і в результаті застій у творчій роботі. Ніхто або мало хто знав куди і за чим кинутися. Пробували звертатись до Львова, до центру, а центр нічого не концентрував у своїх руках, крім влади, видавав прикази для краю навмання, домагався нераз від тих, що нічого не мали і нічого не могли зробити. Навіть після видання відомого розпорядку в справі адміністрації військового добра[1]) не швидко наступила поправа хаотичних відносин в краю.

Великою перепоною у військовій орґанізації була також недостаточна залізнодорожна комунікація, що після державного перевороту попала в застій. Залізничий рух не був як слід налаштований, відчувалась недостача топлива, врешті достаточного службового персоналу. Про якесь пляномірне розділювання воєнних засобів по повітах не було й бесіди, тим більше, що український Львів наслідком утрати головного двірця зараз другого дня був відрізаний з трьох сторін світа від краю і міг удержувати слабу залізничу комунікацію тільки зі сходом. Треба було послугуватись фірами та кінними післанцями, робити далеку окружну дорогу. Через те всякі прикази зі Львова на провінцію і місцеві звідомлення для Львова спізнялись, утруднювали порозуміння і спинювали всяку роботу. І тому в багатьох повітах робилось переважно на власну руку, поволи і недбало, ставлючи на перше місце льокальні справи, а на Львів махнули рукою.

[1]) Гляди стр. 194.

З дотеперішньої воєнної роботи було очевидним, що українські народні маси — цю правду треба сказати собі в очі — ставляться до цієї війни здебільша байдужно, а що найменше не з таким інтересом, який наказувалаб їм свідомість того, що тут кується краща доля українського народу. Пересічному сваткові здавалося, що якось то буде, що Україну збудують інші, а без нього, мовляв, обійдуться, бо він має вже війни досить. В багатьох селах і місточках верховодили тепер бувші австрійські дезертири, що донедавна цілими місяцями ховалися де могли, навіть по лісах, перед австрійським фронтом. Тепер вони ходили як герої поміж людей, доказуючи, що, мовляв, не варта було воювати, і своєю поведінкою зовсім не заохочували боєздатне українське населення спішити на новий український фронт. Оті бувші дезертири і повертаючі з ріжних фронтів перетомлені вояки працювали найбільше на шкоду української справи. Про боєвий настрій людського матеріялу, який доставляли тоді військові команди з краю на оборону Львова, свідчать хочби такі факти, що із 80 людей, висланих зі Щирця, прийшло до збірної станиці у Винниках 42, а із сокальської сотні в числі 100 людей дістав Львів тільки 77. Решта здезертирувала по дорозі. Щойно пізніше, коли війна розгорілась на великому фронті в краю, настрій народніх мас змінився. З одного боку українська, військова і цивільна влада, з другого боку самі воєнні події навчили народні маси розуміти як слід свою визвольну боротьбу. Тоді нарід без принуки хапав за зброю.

Не дасться заперечити, що в кожному селі було багато свідомих патріотичних одиниць, готових на найбільші жертви для реалізації найвищого національного ідеалу, однак немало було й таких, що при недостачі відповідної пропаґанди та під впливом воєнної деморалізації приймали цілий переворот як велику хапатню і тільки гляділи, де можна би витягнути для себе якусь матеріяльну користь. Отже вирубували ліси, розкрадали державне майно. Були такі випадки, що воєнний суд мусів занятись деякими одиницями, що при

перейняттю австрійських військових запасів дбали більше про свій ніж державний інтерес.

Так само при розброюванні чужинецьких відділів і поодиноких вояків багато одиниць памятало перш усього на себе. Сховати собі військову „деку", плащ чи блюзу, запастися в кілька пар „комісних" черевиків і т. п. було горячим бажанням кожного. Чужинецькі вояки, особливо ті, що вертали одинцем в далекі свояси, підлягали майже в кожному селі такому „розброєнні" і заки вернули до дому, були босі та напів голі. Що правда, було це тоді явище, спільне всім сукцесійним державам. Такої самої операції зазнавали на собі наші земляки, що вертали з далеких фронтів, також в Юґославії, Мадярщині, Чехословаччині та Польщі.[2]) В результаті наші села чисто „скомісніли" протягом цього місяця. Зате пізніше, коли війна перекинулась зі Львова до краю і почала затягатись, реквізиційні відділи доставляли зі сіл військовим командам цілі фіри а то й ваґони військових річей, поконфіскованих в користь української армії. Це факт, який досвідчили майже всі повітові команди.

Кінець світової війни приніс зі собою ще деякі дошкульні явища, що робили багато клопоту українській владі, вносили непорядок і відбивалися відємно на поступах військової орґанізації. Найперше масовий поворот полонених, австрійських і російських, яких дороги перехрещувались також на нашій території. Справдішня мандрівка народів зі всіми страхіттями, які несе з собою стихійний залив цілого краю виголоднілою, винуждiлою та обдертою масою, що всіми шляхами та способами пробувала дістатися в рідні сторони. Полонені, видалені з австрійських країв, ішли цілими гурмами, силою добувались до потягів, займали всі місця у возах, в передсінках, на дахах, трималися на східцях. Потягів ходило дуже мало, отже полонені спішили пішки всіми дорогами в напрямі східних і західних границь. З Угорщини йшли на Стрий все нові і нові потяги російських поворотців,

---

[2]) В західній Галичині із замішання, спричиненого військовими поворотцями, скористало всяке шумовиння, викликуючи грізні заворушення. Грабункам, вбивствам і бешкетам зробила конець польська військова влада, що завела наглі суди і стратила кільканацятьох бандитів.

хоча більшість цієї сірої маси прямувала пішки битими дорогами і заливала наші села, просячи милостині, а то й силою добуваючи собі поживу. Гинули притім десятками з голоду. Так було в цілій Галичині, так було й на Україні за Збручем.

Щоби встановити якийсь лад в тій мандрівці народів і взяти її в рамки менш-більш правильного руху, інтересовані уряди на землях бувшої Австро-Угорщини і Росії старались порозумітися зі собою і видати однозгідні постанови. Між представниками угорського та західно-українського уряду відбулася така конференція в Будаперешті, де сяк-так вирішено важку проблєму перевозу російських полонених і угорських та українських військ крізь галицьку та угорську територію.

Трудніша вже була справа з поворотом австро-угорської армії ґенерала Бем-Ермолі з Наддніпрянської України. Правильне транспортування залізницею на угорську границю могло починатись щойно від Стрия. Отже туди прямували всі чужинецькі відділи з України, а до Стрия переходили цілий край пішки. Йшли зорґанізовано полками, бриґадами, а то й дивізіями, не занехуючи своєї грабіжницької поведінки, практикованої за Збручем. Черезь Тернопіль і Рогатин перемаширувало на угорську границю коло 6.000 мадярів у повному озброєнні, з гарматами та обозами. Грозили, що за всяку спробу розброєння спалять кілька сіл.

Під Чортковом зупинився великий мадярський обоз, який таки розброєно а його майно перейнято в українські руки. Обоз належав до одної мадярської дивізії, що хотіла йти дальше в повній зброї, ба навіть спрямувала свої гармати на місто, щоб його збомбардувати. Всежтаки українцям удалось полагодити конфлікт дипльоматично і мадярів розброїти.

Головний шлях, яким австро-угорські війська вертали з Наддніпрянської України, вів через Гусятин і місцеве населення набрало деякої вправи в розброюванні чужинецьких частин. Дня 5. листопада наказано трівогу, що йдуть мадяри, вивозячи з собою зброю і харчеві засоби. З поблизьких сіл

всьо, що жило, рушило до Гусятина і там справді розброєно дві компанії війська. Дня 7. листопада проголошено трівогу цілого повіту, бо дійшло до відома, що три полки мадярів іде зза Збруча. Зі всіх усюдів позбігалися українські селяни, так, що половину треба було відправити до дому. Мадярів не було аж три полки, але тих, що прийшли, розброєно всіх частинами так, як приходили.

Через Гусятин переходив дня 9. листопада баталіон 19 п. стрільців (зі Львова) в силі 600 людей, між ним до 70 проц. українців. Розброївся добровільно, віддаючи зброю і майже все військове добро в українські руки. Вояки українці булиб перйшли на службу українській армії, але не мали принуки, бо старшини були самі чужинці. В селі Чабарівці коло Гусятина осталось кількасот штук худоби, яку розібрали місцеві та околичні селяни.

Найбільше уваги вимагав залізничий дворець в Стрию, де перехрещувалися великі транспорти повертаючих з України німців та австрійців з одної сторони і повертаючих з австро-угорського полону росіян з другої. Положення на двірці було тим скрутніше, що в короткому часі вийшов увесь запас вугля і не було змоги відправляти транспорти дальше, а через застій залізничого руху люди тих транспортів зїдали великі маси харчів з місцевого складу. Розпучливе було положення росіян, що серед зимна, голоду та з фізичного виснаження мерли щодень десятками, тимбільше, що ширилась між ними еспанка. Не могучи діждатись потягу, багато з них пускалося в свою далеку дорогу пішки.

Транспорти вертаючих з України і східних повітів краю німців та австрійців переїздили переважно вже розброєні, а ті, що приїздили або приходили зі зброєю аж сюди, були за сильні, щоби можна було їх розброїти в Стрию, бо творили повні боєві одиниці від куріня в гору. Зі зброєю переїхало на Угорщину тільки три транспорти. Один мадярський пробоєвий курінь у повному складі 1200 вояків, що пішки прийшов до Стрия, за ціну одноразового прохарчування, двох коров на дорогу та перевозу залізницею до границі оставив стрийській команді два скорострілі і 1200 гарматніх на-

боїв. Бо Австрія оставила в Стрию зі зброї багато крісів, муніції та 21 гармат, але ні одного гарматнього набою ні скорострілу. Переїхали також два ешолони німців зі зброєю.

Зовсім невдачно випала спроба розброїти один австрійський військовий транспорт з Одеси. З Підволочиск надтягнули три баталіони 90 п. піхоти, що рекрутувався з Ярославщини і складався в трьох четвертинах із поляків. Їхали трьома ешелонами на Тернопіль і Ходорів, в повному озброєнні, з машиновими крісами, обозами і всяким добром а по дорозі ограбили ще всі маґазини в Підволочисках.

Українська військова влада в Тернополі, де крім кількох старшин і кількасот невишколених рекрутів не було тоді ніякого правильного війська, перепустила 9. листопада цей полк без перешкоди, хоч заходила небезпека, що поляки можуть з Ходорова поїхати на Львів. Про це й повідомлено заздалегідь українську владу в Ходорові, яка порозумілася з Рогатином і набравши певности, що 90 полк їде на відсіч полякам, рішила перед Ходоровом його розброїти. Старе Село і Стрий відмовили допомоги, зате Станиславів прислав 10. листопада вечером одну сотню 95 п. піхоти. Ця сотня розташувалась перед залізничим двірцем в полі і в ночі здержала польський ешелон в порозумінні з урядом руху. Вислано парляментарів і що дальше сталось, не знати, бо ті люди, що мали дати звідомлення, погибли. Розгорівся завзятий, нерівний бій. Українці мали три машинові кріси і по 40 звичайних крісових набоїв, а в поляків було кільканацять машинових крісів, дуже багато муніції, 2 міномети і велика скількість ручних ґранат. До того поляків було чотири сотні. Під їхньою величезною перевагою після двогодинного бою українці уступили над раном до Новосілців, полишаючи двацять кілька вбитих. В місті тимчасом був спокій.

Аж коло 9 год. рано надїхав другий потяг з баталіоном 90 п. піхоти. Вояки розпустили розстрільну, хоч ніхто не ставив їм ніякого опору, і заняли цілий Ходорів. Порозбивали маґазини, розброїли українську міліцію, багато українців арештували та взяли о. Івана і Тараса Винницьких, опісля ще й команданта міліції Прудиуса як закладників. В по-

лудне відїхали на Стрий. На стації взяли зі собою ще й двох хоружних як представників української військової влади.

Третій ешелон 90 п. піхоти переїхав через Ходорів уже спокійно. Поляків міг ще припинити український Стрий, одначе цього не пробовано з огляду на недостачу відповідної сили. Делеґація стрийської військової та цивільної влади полагодила конфлікт з поляками мирним способом і польські транспорти поїхали на Самбір і Перемишль до Ярослава.

Ціла ходорівська афера коштувала обі противні сторони великі жертви в людях, бо разом 41 убитих і 50 ранених.

Щоб на будуче запобігти таким крівавим інцидентам при подібних нагодах, окружна військова команда в Станиславові оголосила на всіх стаціях станиславівської залізнодорожної дирекції обіжник під адресою всіх командантів чужинецьких частин, що вертали крізь Східну Галичину в свояси. В цьому обіжнику, написанім німецькою мовою, українська влада заявила, що не думає робити військовим транспортам ніяких перепон, одначе з огляду на теперішнє політичне положення а також на загальний лад і публичну безпеку мусить домагатися видачі зброї та муніції, як це зрештою практикується по всіх інших державах, що повстали після розпаду Австро-Угорщини. Мусять бути видані також лишки худоби, коней і возів, що були досі ерарним добром і тепер військовим транспортам до повороту в рідні сторони не потрібні. Харчевих запасів і приватних річей повертаючих вояків, дальше коців і всього в дорозі потрібного українська влада не відбирає і взагалі старається перепускати чужинецькі війська по приязни. Старшинам лишається револьвер і прибічна зброя, а то для особистої оборони та підтримки порядку в транспортах.

Як поступала з чужинецькими військами польська влада на території своєї держави свідчать оці факти: У Кракові находилася кадра 33 п. стрільців, рекрутованих зі Стрийщини, отже майже самих українців. Після розпаду Австрії польська влада довший час не знала що з нею зробити, аж вкінці рішилась вислати її до Стрия партіями по 150 людей.

Вже в Кракові відобрано їм зброю та військові матеріяли і виставлено перевозовий лист, підписаний комендантом польських військ ґен. Роєю. Одначе в Ряшові один майор польських військ відобрав цей документ, подер його, повідбирав старшинам шаблі, а навіть останки, які полишив їм ґен. Роя, як черевики, годинники, взагалі все, що мали при собі. Крім того ревідовано їх на кожній залізничій стації, так, що на українську територію приїхали майже голі. Забрано також цілий ваґон військових паперів і документів, щоб утруднити українцям мобілізацію цього полку.

Взагалі вояків української народности з ріжних полків, що вертали цілими гуртами або одинцем до Східної Галичини, поляки обдирали майже до сорочки.

Щойно згодом поладнано справу повороту військ з ріжних фронтів міжнароднім дипльоматичним шляхом. У Відні відбулася конференція представників чехословацької, німецько-австрійської, мадярської, польської та української держави. Українців заступали полк. Варивода і д-р Смаль-Стоцький. Вони зробили умову, якою управильнено транспортування військ крізь чужинецькі території, дозволяючи їм задержати переважну частину військового добра.

Розуміється, це поладнання справи було більше теоретичне. На ділі повертаючі війська користувались дальше в цілій повноті воєнним правом і спірні справи рішались переважно силою. А коли до таких інцидентів, як у Ходорові, більше не приходило, то лише завдяки надзвичайній оглядности і тактовности українських урядових чинників.

Серед таких несприятливих умовин і настроїв довелося класти в краю підвалини під свою державу. Самочинна демобілізація австро-угорських військ і невпорядкована ліквідація світової війни створили у Східній Галичині хаос, якого не зазнала тоді мабуть ніодна чужа країна. Наслідком свого ґеоґрафічного положення вона стала знову великим стовчиском, на якому перехрещувалися поворотні шляхи чужинних армій та полонених. Річ природна, що всі ті людські маси, гнані бажанням дістатись якнайшвидше до дому і вносячи непоря-

док і замішання в наш край, викликували теж розкладові настрої серед менше освідомленого українського населення та побільшували труднощі в місцевій державно-творчій роботі, яку переводив ідейніший загал українського громадянства.

XXI.

ПРАВНОДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО.

Тимчасовий Державний Секретаріят. — Соборницька резолюція Укр. Нац. Ради. — Основний закон про державну самостійність Західно-Української Народньої Республики. — Закон про політичну адміністрацію, судівництво і військову орґанізацію.

В першому тижні місяця листопада Укр. Національна Рада була одинокою представницею верховної влади. Вона радила в перманенції, занята воєнними турботами, переговорами з поляками та всякими орґанізаційними й адміністраційними справами. Та вже невдовзі почала відчуватись необхідна потреба екзекутивного орґану, що виконував би рішення Національної Ради. Тому на засіданні дня 7. листопада виринула думка вибрати референтів до полагоджування окремих справ, а дня 9. листопада утворено правильний український уряд, який названо „Тимчасовий Державний Секретаріят". Тепер виконуюча компетенція перейшла на Державний Секретаріят, а Українська Національна Рада задержала для себе парляментарну компетенцію, значить, компетенцію законодатну і контрольну.

Склад Державного Секретаріяту був такий: президія і фінансові справи — д-р Кость Левицький; внутрішні справи — д-р Льонґін Цегельський; закордонні справи — д-р Василь Панейко; судові справи — д-р Сидір Голубович; віроісповідні справи — Олександер Барвінський; освіта — секретаріят покищо необсаджений, призначений для д-ра Степана Смаль-Стоцького, тимчасовий заступник — Ол. Барвінський; військові справи — полк. Дмитро Вітовський; земельні справи

— д-р Степан Баран; торговля і промисл — Ярослав Литвинович; публичні роботи — д-р Іван Макух; праця і суспільна опіка — Антін Чернецький; суспільне здоровля — д-р Іван Куровець; шляхи — Іван Мирон; почта і телеґраф — Олександер Пісецький. Крім того в склад Державного Секретаріяту ввійшов д-р Степан Федак як голова Українського Харчевого Уряду.

З партійного становища Державний Секретаріят був коаліційний, але з рішаючою перевагою національно-демократичної партії, до якої належало 8 державних секретарів. Поза ними Вітовський і Макух належали до радикальної партії, Чернецький до соціял-демократів, Барвінський до партії християнсько-суспільної.

З технічного боку склад Державного Секретаріяту був за великий. Творилося окремі секретаріяти як у великій упорядкованій державі, хоч більше надавався виконуючий орґан, зложений з малого числа людей.

В неділю, 10. листопада мав Державний Секретаріят зложити урядове припечення. Це дало привід до дебати в Українській Національній Раді про справу зєдинення цієї держави з Наддніпрянською Україною. Справу мотивував д-р Роман Перфецький, вказуючи на те, що повна реалізація нашого всенароднього і всеукраїнського ідеалу тільки тоді буде здійснена, коли не буде ніяких кордонів. Ті мотиви, які дня 19. жовтня здержували нас від рішучого кроку — проголосити зєдинення всіх українських земель, тепер не мають вартости. Ми є одною нацією, мусимо бути й одною державою.

На ділі принципіяльних противників злуки в українськім громадянстві зовсім не було. Була тільки ріжниця у поглядах, в яку чергу ставити цю справу: чи вважати її найважнішою і негайною, чи ждати слушного часу. Якби Наддніпрянська Україна була впорядкованою державою, тоді негайна злука булаб самозрозуміла, одначе непевність внутрішнього і міжнароднього положення Наддніпрянської України була причиною, що не всі ствилися до справи злуки однаково.

Найгорячіше ставилося до цієї справи військо. Перед

тим, заки Державний Секретаріят зложить урядове приречення, українське військо хотіло мати справу державної злуки настільки вияснен‹ою, щоб Державний Секретаріят мав у цьому напрямі ясно визначений шлях.

Ідучи цьому бажанню назустріч, Українська Національна Рада на засіданні 10. листопада, перед актом службового приречення Державного Секретаріяту, прийняла в справі злуки таке рішення:

> „Українська Національна Рада, як найвища влада українських земель бувшої австро-угорської монархії, в змаганні до здійснення національного ідеалу всього українського народу, поручає Державному Секретаріятові поробити потрібні заходи для зєдинення всіх українських земель в одну державу“.

Опісля відбувся в бувшім ц. к. намісництві, яке тепер стало осідком Державного Секретаріяту, акт зложення службового приречення Державним Секретаріятом. Це приречення зложили державні секретарі на руки найстаршого члена Української Національної Ради, проф. Юліяна Романчука.

Державний Секретаріят взявся жваво до роботи. Він покликав до життя фінансову комісію, яка рішила вислати одного члена до Відня задля виєднання фінансової допомоги та зайнялась справою внутрішньої державної позички і видавання тимчасових банкових бонів.[1])

Побіч інших біжучих справ Державний Секретаріят зайнявся виробленням проєкту тимчасового основного закону про державно-правну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії. Цей проєкт прийняла Українська Національна Рада на засіданні 13. листопада. Був це перший основний закон, який ухвалила українська леґіслятива. Ось його текст:

ТИМЧАСОВИЙ ОСНОВНИЙ ЗАКОН

про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії.

[1]) Др. К. Левицький: Перший Державний Секретаріят у Львові. „Укр. Скиталець“ 1923, ч. 11.

Артикул I.

Назва.

Держава, проголошена на підставі права самовизначення народів Українською Національною Радою у Львові дня 19. жовтня 1918 р., обнимаюча весь простір бувшої австро-угорської монархії, заселений переважно українцями, має назву: Західно-Українська Народня Республика.

Артикул II.

Границі.

Простір Західно-Української Народньої Республики покриваєтьcя з українською суцільною етноґрафічною областю в межах бувшої австро-угорської монархії, то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирією і Буковини, та з українськими частями бувших угорських столиць (комітатів): Спис, Шариш, Земплин, Уг, Берег, Угоча і Мармарош, як вона означена на етноґрафічній карті австрійської монархії Карла бар. Черніґа.

Артикул III.

Державна суверенність.

Отся державна територія творить самостійну Західно-Українську Пародню Республику.

Артикул IV.

Державне заступництво.

Права влади іменем Західно-Української Народньої Республики виконує весь її нарід через своє заступництво, вибране на основі загального, рівного, безпосереднього, тайнюю і пропорціонального права голосування без ріжниці пола. На цій самій основі мають бути вибрані

Установчі Збори Західно-Української Народньої Республики. До часу зібрання Установчих Зборів виконує всю владу Українська Національна Рада і Державний Секретаріят.

Артикул V.

Герб і прапор.

Гербом Західно-Української Народньої Республики є: золотий лев на синім полі, обернений у свою праву сторону. Державний прапор є синьо-жовтий. Державна печать має довкола гербу напис: Західно-Українська Народня Республика.

Цей тимчасовий основний закон містить тільки постанови, найконечніші для законного ствердження державної самостійности українських земель бувшої Австро-Угорщини. Найважнішою його постановою була назва ново-утвореної держави. Називаючи її „Західно-Українська Народня Республика", Державний Секретаріят, який виготовив проєкт закону, і Українська Національна Рада, яка його прийняла, визначили ново-утвореній державі республиканський устрій, себто рішили, що вона має бути збудована на таких самих основах, на яких будувалася Українська Народня Республика на землях Східної України. Під враженням упадку монархізму в середній Европі і відомостей, що Український Національний Союз готовить повстання проти гетьманщини Скоропадського, в Українській Національній Раді панувала тоді думка, що гетьманщина є тільки переходовим епізодом, а після його ліквідації піде дальше будова Української Народньої Республики, розпочата Українською Центральною Радою. На таких самих основах мала будуватися й Західно-Українська Народня Республика, яка в можливо найкоротшім часі повинна була зєдинитися з Українською Народньою Республикою в одну державну цілість.

Закон заповів вибір Установчих Зборів, а до того часу заступництвом народу оставала. Українська Національна Рада.

Одначе вона розуміла, що її дотеперішній склад не вистарчає і тому вона рішила доповнитися представниками повітів і міст. Представники громад кожного повіту мали вибрати одного члена Української Національної Ради. Так само по одному членові мали вибрати більші міста, причім Львів мав вибрати 4 членів, Чернівці і Станиславів по двох. Вибори назначено на час 22—26. листопада 1918 р.[2])

Дальше ухвалила Українська Національна Рада закон з 16. листопада про тимчасову адміністрацію земель Західно-Української Народньої Республики. Цей закон задержував у правній силі обовязуючі досі закони і розпорядки, наскільки вони не противляться новій українській державності; підчиняв усі адміністраційні уряди Державному Секретаріятові у Львові як найвищій державній інстанції; установляв начальним повітовим орґаном політичної адміністрації державного повітового комісаря, якого іменує й усуває державний секретар внутрішніх справ. Таким чином місце „цісарсько-королівського старости“ займав державний повітовий комісар. Поза тим адміністрація лишалась поки-що без зміни.

Таку саму ціль: установити замісць австрійської державної влади українську, не нарушуючи покищо самої схеми орґанізації, мав закон про тимчасову орґанізацію судів і судейської влади. Всі закони і розпорядки, на яких опиралось судівництво в бувшій австрійській державі, остались у повній силі, наскільки не противились інтересам Західно-Української Народньої Республики. Суди називаються повітовими, окружними і вищими. Як найвища інстанція мав бути утворений Найвищий Державний Суд у Львові.

Дня 17. листопада Рада державних секретарів рішила видавати „Вістник державних законів і розпорядків“. Всі закони, розпорядки і відозви мали оголошуватися в чотирьох мовах: українській, польській, німецькій і жидівській.

На предложення Ради державних секретарів Українська Національна Рада дала дня 18. листопада своє уповажнення затягнути внутрішню державну позичку, бо каси податкових

---

[2]) Д-р Мих. Лозинський: Галичина в рр. 1918—1920.

урядів були майже всюди порожні, так, що не було грошей на покриття найконечніших видатків державної адміністрації.[3])

До того всього прийшла справа орґанізації залізничих шляхів, що були винищені війною та не мали потрібних запасів вугля, а з другої сторони не було паровозів, приладжених до опалювання ропою.

Орґанізація української армії в краю діждалась нарешті унормування українською законодатною дорогою. Державний Секретаріят військових справ оголосив на основі постанови Української Національної Ради з дня 13. листопада 1918 р. розпорядок у цій справі.

Ціла територія Західно-Української Республики ділиться на три військові области: А) Львів, Б) Тернопіль, В) Станиславів. Всі три области розпадаються на 12 військових округ.

А) Область Львів:

1) Округа Львів обнимає політичні повіти Львів, Сокаль, Жовква, Городок, Рудки.

2) Округа Перемишль повіти: Перемишль, Мостиська, Добромиль, часть Березова, Сянік, Лісько.

3) Округа Рава Руська повіти: Рава Руська, Ярослав, Яворів, Цішанів.

4) Округа Самбір повіти: Самбір, Старий Самбір, Турка, Дрогобич.

Б) Область Станиславів:

5) Округа Станиславів обнимає повіти Станиславів, Богородчани, Надвірна, Товмач, Городенка.

6) Округа Стрий повіти: Стрий, Жидачів, Сколе, Долина, Калуш.

7) Округа Коломия повіти: Коломия, Печеніжин, Косів, Снятин.

---

[3]) Д-р К. Левицький: Перший Державний Секретаріят у Львові. „Укр. Скиталець“, 1923, ч. 11.

8) Округа Чернівці повіти: Чернівці, Кіцмань, Заставна, Вашківці, Серет, Вижниця, Сторожинець.

В) Область Тернопіль:

9) Округа Тернопіль обнимає повіти Тернопіль, Збараж, Скалат, Теребовля.

10) Округа Золочів повіти Золочів, Радехів, Камінка Струмилова, Броди, Зборів.

11) Округа Чортків повіти: Чортків, Бучач, Гусятин, Борщів, Заліщики.

12) Округа Бережани повіти: Бережани, Бібрка, Перемишляни, Рогатин, Підгайці.

Того самого дня Секретаріят військових справ оголосив розпорядок, яким наказав частинну мобілізацію всіх обовязаних до військової служби громадян української національности Західно-Української Народньої Республики, і так:

1. Всіх ґажистів бувшої австрійської армії до 50 р. життя.

2. Річників мужви зі здемобілізованої бувшої австрійської армії від 1883—1900 р.

3. Перегляд річника 1901 та річників 1883—1900 в тих граничних повітах, де підчас світової війни австрійські власти рекрута не побирали.

Речинець покликання встановляють окружні команди.

Всі розпорядки і прикази, видані досі українською військовою і цивільною владою, стратили свою силу з днем оголошення цього розпорядку.

Іншим розпорядком Секретаріят військових справ розвязав бувшу австрійську жандармерію і приказав окружним командам утворити українську жандармерію.

Крім того здемобілізовано всі команди, військові уряди, заведення і т. п. бувшої австро-угорської монархії, що находились на території Західно-Української Народньої Республики, а також всі формації, що рекрутувалися з цих територій. Їхнє майно перейшло на власність української держави.

Приступлено також до орґанізації військового судівництва. Дня 16. листопада оголошено розпорядок Державного

Секретаріяту військових справ, яким покликано до життя військове судівництво, встановляючи на державній території, поділеній на три військові области і 12 військових округ, обласні та окружні військові суди. Найвищий військовий трибунал мав утворитися у Львові. Покищо військове судівництво мало виконуватися на основі дотичних австрійських законів. На час стану облоги у Львові виконує військове судівництво полевий суд Начальної Команди.

Всіми тими розпорядками Державного Секретаріяту військових справ скріплено дальше підвалини під будівництво української держави. Не дасться заперечити, що видано їх пізно (розпорядок про обласну орґанізацію армії оголошено аж 15. листопада, а до відома покликаних чинників дійшов він ще пізніше), після двох тижнів імпровізаційних спроб і досвідів, коли воєнна ситуація у Львові серед недостачі сил затяглася у користь противника. Тому справді крайна була пора безплянову і нескоординовану досі роботу управильнити законодатною дорогою, надати військовій орґанізації певний зміст і означені форми, усуваючи дотеперішній хаос.

XXII.

ПО ОБОХ БОКАХ ФРОНТУ.

Поступ в орґанізації Начальної Команди українських військ. — Розріст української артилєрії. — Кріваві сутички. — Польський зовнішній фронт на заході. — Виправа на Зимну Воду. — Звідомлення української розвідки.

З приходом полк. Стефанова на становище головного команданта розпочався додатній зворот в орґанізації командування українськими військами у Львові. Зараз 10. листопада заприсяжено всіх позафронтових старшин на вірність української державі. В акті присяги, який перевів секретар військових справ полк. Вітовський в більшій кімнаті Начальної Команди, взяло участь також по одному представникові кожного боєвого відтинку.

Тогож дня відновлено окрему команду над частинами Українських Січових Стрільців. Обняв її сот. Осип Букшований, підлягаючи дальше приказам головного команданта полк. Стефанова. Осідок січово-стрілецької команди був також в Народньому Домі.[1])

З дальших персональних змін слід зазначити, що команданта соймової ґрупи, пор. д-ра Ілька Цьокана, з признанні великих заслуг і хороброї поведінки іменовано сотником. Цінуючи його великі орґанізаційні здібности, Секретаріят військових справ іменував його окружним командантом у Золочеві.[2]) Команду т. зв. ґрупи Цьокана у Львові обняв сот. Микитка.

---

[1]) Команду над залогою Цитаделі обняв пор. УСС. Білинкевич.

[2]) Сот. Бубела, іменований первісно командантом у Золочеві, лишився у Секретаріяті.

Та найважніша зміна наступила в орґанізації самої Начальної Команди. Скінчився період доривочних спроб, імпровізацій і безпорядків а почали налаштовуватись поділ праці і систематична плянова робота. Поділено і розмежовано ріжнородні функції команди на відділи з референтами та їхніми помічниками, а що найважніше — здецентралізовано військову адміністрацію. Народній Дім звільнено з деяких установ, що стягали до себе масу людей, і тому в команді запанував уже більший спокій. Перепустки видавала переважно команда площі (при вул. Валовій), а тільки у важніших випадках Начальна Команда. Окреме приміщення дістала інтендантура і жандармерія з точним обсягом ділання. Приступ до головної команди мали тільки люди покликані та у випадках дійсної потреби.

На протязі командування полк. Стефанова витворилась така орґанізація Начальної Команди:

I. Тісніший штаб: полк. Гнат Стефанів, головний комендант; от. Семен Ґорук, шеф штабу; пор. Роман Гузар, значковий; пор. Зенон Сенюта, значковий; пор. В. Синенький і пор. М. Коник старшини для окремих доручень; хор. Volод. Лісковацький, ординансовий старшина; чет. Ол. Іванчук і хор. Петро Микитка, канцелярія штабу.

II. Артилєрійський реферат: пор. Ів. Слезак.

III. Муніційний реферат: пор. Теодор Сивак, чет. Іван Дєдик і чет. Савчин.

IV. Пресовий реферат: сот. Ол. Кузьма.

V. Телєфонічний і телєґрафічний реферат: чет. Яр. Кузьмович і чет. Мих. Влох.

VI. Інтендантура: харч. оф. Павло Дурбак, пор. Ів. Матвіїшин, пор. Герасимович, пор. В. Павлусевич, чет. М. Терлецький, харч. оф. Полєк, чет. П. Гринцишин, чет. Ор. Онуляк, чет. Юл. Новіцький, чет. Т. Слобода і чет. М. К-ць.

VII. Каса: пор. П. М-ник і хор. Олена Степанівна.

VIII. Самохідний реферат: пор. Д. Кренжаловський, інж. Роб. Векер і хор. М. Подільський.

IX. Санітарний реферат: пор. д-р Кость Танячкевич і сан. хор. Вол. Скоморовський.

X. Доповнення: пор. М. Тофан.

XI. Розвідка: пор. Роберт Веґеман, пор. Р. Левицький, чет. Й. Гайдберн, і хор. Р. Коник.

XII. Полева жандармерія: чет. Гр. Денека.

XIII. Обозний реферат: вет. хор. М. Сінґалевич і вет. хор. Вол. Моравський.

Такий персональний склад Начальної Команди дібрався постепенно, так, що деякі члени були від самого початку львівської кампанії а деякі прибули аж при кінці. Люди переважно фахові, бодай настільки, що були зайняті в цьому характері в австрійській армії, інші попали на свої становища припадково, тому, що не було фаховців. Всеж-таки праця йшла з новим розмахом, хоча не всюди в повному обсязі.

Відноситься це перш усього до от. Ґорука, що був відомий номінально як шеф штабу. Треба признати, що от. Ґорук, людина знана з невтомної роботящости і рідкої солідности, працював як віл, сидів на свому місці цілими днями і ночами, полагоджував безліч адміністраційних справ, держав усі нитки складного орґанізаційного апарату у своїх руках, а проте справжнім шефом штабу він не був.[3]) Коли пресовий референт почав містити в українській пресі ситуаційні звідомлення з підписом „шеф штабу", от. Ґорук у приступі щирости сказав таке:

— Не підписуйте „шеф штабу", бо ніякого шефа штабу у нас нема.

Цим він зазначив, що полк. Стефанів в оперативних справах виступав зовсім самостійно, без помочі шефа штабу і взагалі без нічиєї співпраці. Було тут трохи зі звичайної амбіції т. зв. активного австрійського старшини, гордого на свою кваліфікаційну вищість в порівнані з кожним резервовим старшиною, хоча довголітня війна затерла ріжниці між ними і про вартість старшини рішали тільки індивідуальна здібність та хист до воєнних справ. Чи така ексклюзивна поведінка головного команданта була доцільна і чи вийшла на добро самої справи, побачимо пізніше. Так само

[3]) От. Ґорук виконував на ділі обовязки начальника канцелярії.

дальші події говоритимуть про те, чи полк. Стефанів мав особисті дані на такого „самодержця" в оперативних справах. У всякому разі назверх він робив враження старшини з отвертою головою, підприємчивого та енерґійного. Деяка рубашність в поведінці і різкість у вислові вражали трохи неприємно і відштовхували цивільних, але при війську не шкодили, а навіть подобались, виробляючи респект серед підчинених. Це останнє було навіть дуже побажаним, коли зважити, як цього бракувало за попереднього головного команданта.

Важним кроком вперед треба вважати налаштування телефонічного звязку між Начальною Командою і відтинками. Щоб ударемнити противникові користування підслуханими телефонічними розмовами або бодай здезорієнтувати його щодо місця, встановлено скриті назви телефонічних стацій. Ратуш, що був централею, кликано „Рим", Високий Замок „Загреб", яблонівські касарні „Любляна", Перзенківку „Одеса" і т. п. Таких назв було щось двацять. Пізніше, коли стало очевидним, що скриті назви перестали бути для противника тайною, переіменовано телефонічні стації.

Особлившу увагу звернув новий командант на заведення порядку серед міської залоги і в самому місті. Командант стійкового куріня ч. 50, сот. Черський доніс, що стан мужви в курінї з кожним днем маліє наслідком дезерції; втікають навіть стійки зі служби. Інші знову бралися на такий спосіб: приходили як добровольці із села до Львова омундуровувалися в українській касарні, вертали на село, скидали новий мундур і приходили знову до Львова, щоби в іншій касарні повторити те саме. Так робили головно москвофіли із Ситихова і Давидова, сіл на половину польських, отже національно здеморалізованих.

Через таку практику змарнувалось багато військового добра у Львові. Найкращий доказ, що цілий т. зв. Augmentationsmagazin бувшого 15. п. піхоти зужито на омундурування добрвольців, міліції, української та жидівської, а маґазин мав кільканацять тисяч новеньких комплєтів.[4]) Ко-

[4]) Сот. Ів. Рудницький: Спомини львівських листопадових днів 1918 р. „Український Скиталець", 1920, ч. 1.

ристь із того була хіба така, що Львів і довколичні села прийшли в посідання мундурів, білля, обуви, а український стрілець на фронті мусів опісля зимою стояти з ногами, завиненими в онучі, та мерзнути без доброї одежі.

Завинила тут перш усього команда даної касарні, що не контролювала господарки маґазинерів, якими були фельдфеблі польської національности, що остались в українській службі. Пізніше, коли ситуація видавалась для них грізною, вони випакували свої наплечники і куферки кращими річами та перейшли до своїх, потягаючи до втечі ще й старого українського вояка.

Щоб зарадити цьому лиху, Начальна Команда загострила контролю руху на периферіях міста. Військові стежі в місті дістали приказ звертати увагу на вояків без служби і підозрілих цивілів, а на рогачках (Личаківській, Зеленій і Жовківській) мали арештувати кожного військового, що без перепустки хотів вийти зі Львова. Комендантами стеж на рогачках установлено старшин. Загострено також службу жандармерії, що крім удержування публичної безпеки мала доповняти завдання військових стеж.

При цій нагоді унормовано також справу жидівської міліції, що оголосила себе невтральною й удержувала порядок і безпеку в жидівських районах. Обсяг її діяльности означено вулицями: Клепарівською, Ветеранів, Під Дубом, Панєнською, Зборовських, Замковою, Підваллям, Валовою, Собіського, Сербською, Боїмів, Карла Людвика, Ягайлонською і Казимирівською. Деякі жидівські стежі появлялись на горішній Личаківській вулиці і грабили селянські фіри з харчами. На основі заяви команди жидівської міліції ці стежі були самозванчі і їх приказано арештувати.

І ще одну болячку прийшлось Начальній Команді зоперувати. На двірці Підзамче найшовся у ваґонах маґазин з річами німецької армії. Цими річами покористувались деякі українські вояки, розуміється, без відома своєї команди і стали показуватися в німецьких мундурах на місті а навіть брали участь в боях. З погляду міжнароднього права було це недозволене і проти цього запротестував німецький кон-

зуль у Львові. На домагання українського уряду Начальна Команда заборонила українським воякам одягатись у німецькі мундури. З політичного боку вважалось це для українців некорисним, бо давало полякам притоку голосити перед світом, начеб ціла українська акція була підтримувана а навіть заініціована німцями.

Щож діялось тимчасом на боєвому фронті у Львові?

Перед приступленням до розгляду боєвої акції в другій декаді місяця листопада належиться окрема згадка артилєрії, що зросла тоді вже до поважної сили. В артилєрійському коші в Золочеві вишколено сяк-так за три дні обслугу і під командою пор. С-го та батерійного старшини чет. Л. виїхали на Львів другі дві гавбиці, без коней, з двома возами муніції, під охороною 40 стрільців. В Золочеві осталась тільки одна несправна гармата.

Досвіта 11. листопада станули обі гавбиці на Підзамчу, звідки перевезено їх на Личаківський дворець, куди наспіли коні з касарні при вул. Театинській і перевезли гармати просто на позицію на Високім Замку. Тимчасом наспіли ще дві гавбиці зі Стрия, так, що на Високому Замку станула сильна українська батерія зі 6 прекрасних гармат. Завдяки двом фахових підстаршинам українцям, що служили при австрійській артилєрії і знали добре маґазини львівського ґарнізону,[5]) батерію виеквіповано в коні, упряж, вози і технічне приладдя. Вони підшукали повні артилєрійські склади, яких сталоб не тільки для одної батерії, але для цілих полків.[6]) Крім того в Ожидові найдено щось 22 вози всілякого гарматнього матеріялу.

На терасі Високого Замку вибрано для гармат відповідне становище, попри них навезено гори муніції і дня 11. листопада коло 7. год. рано почався під командою чет. П-го небувалий у Львові гарматній концерт.

Противник виступив зі своєю артилєрією, як відомо, раніше від українців. Вже 6. листопада вивів у бій одну

---

[5]) Були це „фаєрверкери“ Шлапко і Слизюк, що потерпіли опісля тяжкі рани.

[6]) Із записника гарматчика. Календар „Червоної Калини“ 1922.



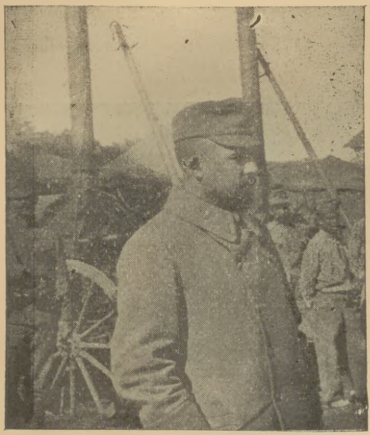
Хор. УСС. ЛЕВ ЧУБАТИЙ,
член залоги на Підзамчу.



Чет. МИРОН КОНОВАЛЕЦЬ,
старшина залоги касарні при вул.
Яблонівських.



Головний дворець



Харч. пор. д-р Мих. ТЕРЛЕЦЬКИЙ.



Доброволець В. ЛОЗИНСЬКИЙ,
із залоги у міській різні.



Церква Св. Юра

гармату, мабуть гірську, російського походження, за кілька днів ще одну, але ці гармати стріляли слабо, з отвертої позиції, так, що українські гавбиці швидко їх відшукали і справилися з ними ще швидше. Вже сама чисельна перевага українських гармат змела їх зі становища.

В дні 11. листопада поляки умістили на св.-Юрській горі, біля митрополичної палати від Городецької вулиці, три гармати та одну на площі вище Єзуїтського городу. Били головно в касарню Фердинанда. З такої близької віддалі (300 м. у воздушній лінії) кожний стріл попадав у ціль. Ворожі ґранати впадали крізь вікна, рвучись у кімнатах і коридорах. Однак українська залога, скріплена в останньому часі до сили 200 вояків, держалась хоробро, відбиваючи одночасно польські удари також від вул. Бема. Аж влучні стріли замкової батерії розігнали на якийсь час ворожих гарматчиків. До полудня перелетіло понад містом майже 300 стрілів української батерії з Високого Замку. Тогож дня мала гармати вже й Цитаделя, що сильно працювала, бомбардуючи доми при вулиці Лазаря, де всадовилися польські відділи. Була це батерія трьох полевих (8 цм.) канон, що під командою пор. Кречковського боронила цього обєкту зблизька.

Не від речі буде тут згадати, що в найближчих днях українська артилерія знову збільшилася, діставши ще дві гавбиці зі Станиславова, які під командою хор. Копистянського уставлено на горі Яцка[7]) для оборони лівого крила українського фронту. Взагалі за весь час львівської кампанії стріляло 11 українських гармат. Команду над усіми мав пор. С-ий.

Одночасно йшли дня 11. листопада на цілому фронті оживлені бої. Поляки заняли знову костел св. Анни, укріпившись в помешканні польського пароха. Вислана українська стежа здобула костел, а пароха привела до касарні поліції, звідки відставлено його до Начальної Команди. При

[7]) Горб між горішньою вулицею Тарновського і Снопківською.

вул. Янівській згоріли бараки, де скривалися польські відділи, що підходили до касарні Фердинанда від вул. Бема.

Не менш оживлений був цей район в дні 12. листопада. Поляки пробували всіми способами відтяти касарню Фердинанда. Від Гицлівської гори дісталися вулицею Яховича на площу перед арештом, що міститься в касарні поліції, і стали бомбардувати українську позицію ручними ґранатами, стріляючи одночасно з крісів. Українські вояки повибігали на вулицю і вдарили на противника, засипуючи його ґранатами. Поляки мали тоді поважні втрати і відступили в сусідні вулички.

Але за якийсь час упертий противник почав знову підкрадатися. Попід мури і закутки сусідньої школи ім. св. Анни перетискались озброєні люди, між ними й військові, чекаючи нагоди, щоб знову напасти на касарню поліції. І знову смілий випад української залоги відбив цей атак. Визначився при тих випадах особливо ст. десятник Чорнобривчук.

Цікавий епізод стався коло касарні Фердинанда. Українці підстрілили одну жінку, що увихалась коло польських боєвих відділів. Санітарна стежа ствердила, що це польський леґіоніст, який в жіночім одязі носив ручні ґранати до камяниці, обсадженої польською залогою.

Оживлений був також район між вул. Шпитальною і Під Дубом, де пробоєва сотня хор. Мінчака відбивала напади польських стеж від Гицлівської гори, жидівського цвинтаря та міської ґазівні. Тут упав наш стійковий від ворожої стежі, укритої за парканом, там змів наш скоростріл польську стежу, що підкрадалася попри мур, деінде нагла виміна ручних ґранат і крісових стрілів. В броварі між вул. Клепарівською і Шпитальною поляки зорґанізували відділ полонених італійців і озброївши їх крісами, непокоїли українських вояків. Вислано проти них скоростріл. Також в ґазівні при вул. Жерельній стріляли польські робітники, хоча як міські службовці повинні були зберігати невтральність.

В районі вул. Ветеранів український відділ прогнав більшу ґрупу озброєних людей. Погиб при тім геройською смертю

один з найвідважніших українських хлопців, Карло **Пігуляк,** родом з Коломийщини.

Того дня залога Осолінеум відбила польський наступ від семінарії і почти. Український відтинок напроти почти перемінився в сильну твердиню. Вояки поробили хідники у великих камяницях, пробивши в стінах діри, так, що мали внутрішнє получення від вул. Коперника аж до вул. Сикстуської.

В тих самих днях противник переводив без перешкоди свій плян обезпечення польського заміського фронту на заході. Поляки були свідомі того, що як опанування головного двірця було початком і підставою їхніх воєнних здобутків у Львові, так втрата цієї важної позиції усуне відразу їм ґрунт з під ніг і започаткує їхній упадок у місті. Тому забезпечення головного двірця рівналося забезпеченню цілого польського становища у Львові.

Небезпечним являвся для них удар зі всіх боків. Від сходу особливо небезпечною була для них касарня Фердинанда, висунена найбільше зі всіх українських позицій на захід. Віддалена від головного двірця, що правда, поверх кільометра, одначе на випадок зайняття вулиці Бема і сфорсування одної з вулиць, що вели просто до головного двірця (Кордецького, Травґута або Городецької) творила безпосередню загрозу для головної бази польського стану посідання. Тому здобуття касарні Фердинанда було одним з найважніших завдань польської стратеґії.

Удар від півдня, звідки виходили вже два наступи УСС-ів, був не менше грізний і проти нього поляки пробували від самого початку забезпечитися створенням своїх позицій в Кульпаркові і Сокільниках, а в останніх часах втягненням до польського зовнішнього фронту підміської оселі Сиґнівки. Таку саму ціль мало зайняття Богданівки і Левандівки, що творили охоронний вал для головного двірця від заходу. Від півночі Клепарівський дворець являвся за слабою забезпекою. Її скріплювала від північного заходу сильна експонована позиція в Рясні Польській, що від самого початку була одною з вихідних точок польських воєнних ділань. Давні австрій-

ські фортифікації (земляно-бетонові), що находилися в цьому селі, робили тим сильнішою цю польську позицію.

І отсі давні австрійські „шанці“ в Рясні Польській піддали польській команді плян створити другу зовнішню оборонну лінію, що великим півколесом забезпечувалаб головний дворець і взагалі польський Львів від заходу та півдня. Ця оборонна лінія мала спиратись також на подібних австрійських фортифікаціях в Зимній Воді (7 км. на захід), Скнилові і Сокільниках. Всі села крім Скнилова чисто польські, отже лінія являлась для поляків тим певнішою. З українським Скниловом поляки упорались в днях 7—10. листопада, Сокільники належали від самого початку до противника, отже лишилась тільки Зимна Вода, бо мешканці того села не проявляли найменшої охоти битися з українцями.

Спосіб на те найшовся легкий. Дня 11. листопада польська команда у Львові дістала позитивні — як пише Мончинський[8]) — вісти, що в білогорському лісі[9]) збираються „більші українські сили“. Отже проти них вислано зараз капітана Боруту-Спєховіча з приказом розбити їх і переслідувати аж поза Зимну Воду. В цьому селі перевести примусову бранку і частину людей взяти до Львова, а певнішими обсадити місцеву експоновану позицію.

Виконання приказу пішло гладко. Борута — як сам доніс опісля своїй команді — заатакував „пів тисячки українців“ у білогорському лісі,[10]) а в погоню за „втікаючими“ пущено „вільків“ (кінноту), що й заняли Зимну Воду, як цього заздалегідь було треба. В селі переведено бранку й утворено повну сотню зі всіх, хто тільки міг орудувати зброєю, відбираючи зараз від них військову присягу. Для більшої певности поляки зайняли при тій нагоді також сумежне українське село Рудно, де в домі місцевого пароха о. Ганицького найшли документи, які нібито свідчили, що український переворот був підготований Австрією та Німеччиною.[11])

---

[8]. **Mączyński** I. 232.

[9]) Село Білогорще 3 км. на захід від головного двірця.

[10]) На ділі в лісі не було нікого.

[11]) На ділі поляки найшли валізку, яку лишив був у о. Ганицького посол д-р Волод. Бачинський, вертаючи з Відня. У валізці були папери,

Таким способом і Зимна Вода була втягнена в оборонну, найдальше на захід посунену лінію, що великим луком від Рясни Польської до Сокільник забезпечувала полякам чотири залізничі шляхи, які виходили зі Львова, та найважнішу польську точку, головний дворець. Від дня 12. листопада польська команда могла зменшити військову обсаду головного двірця та вважати її, числячи від заходу, другим забезпеченням і другою резервою, а лишню силу вжити до боїв на інших львівських відтинках.

Історія дотеперішньої українсько-польської кампанії богата численними фактами, як противна боєва сторона вяжеться міжнародніми воєнними приписами. Факти острілювання українських санітарних стеж проречисто ілюструють воєнні звичаї противника. І на диво поляки надіслали до української Начальної Команди скаргу свого санітарного шефа, будьтоби українські війська ломлять приписи женевської конвенції. У відповідь на це санітарний шеф Начальної Команди українських військ, д-р Танячкевич доказав, що діється навпаки. Між іншими навів отсі факти з останніх днів:

Дня 10. листопада в саме полудне санітарне авто, яким їхали санітарі Іван Кухта і Марко Лякс по ранених на вул. Під Дубом, було острілюване крісами з ріжних камяниць. Те саме стрінуло тогож дня пополудни санітарну стежу під проводом Марка Лякса на вул. Сикстуській коло Народньої Гостинниці, коли везла ранених.

На протязі 12. листопада санітарна стежа під проводом Ол. Пташника вибиралась кілька разів вул. Сикстуською, щоби забрати вояка, вбитого на вул. св. Михайла, і кожного разу мусіла завертати, бо була засипана скорострільним вогнем, так що аж в ночі можна було відвезти цього небіщика до трупарні.

Грабити українське населення належало також до частих подвигів противної сторони. Для прикладу такі харак-

---

що торкались відомої тоді парляментарної політики українських послів. Шукаючи за іншими „доказами“, поляки позривали підлоги і знищили та сплюндрували ціле мешкання о. Ганицького, якого не було дома.

теристичні випадки тільки з північних периферій міста. На дім Ів. Олійника в Клепарові напали 8. листопада вечером омундуровані та озброєні людці і заставши тільки його жінку, стали шукати за самим господарем. „Ми вам дами Украіне, ми вшисткіх українцуф вистшелями!“ відгрожувалися, а притім зрабували все, що попало їм в руки. На відхідне кинули дві ручні ґранати. Тогож вечера на Огородницькій вулиці (на Замарстинові) трьох людців з крісами в руках заступило дорогу п. Ст.Луж-ві, урядовцеві „Союзу для збуту худоби“, і крикнувши: „ренце до ґури“! зрабували йому портфель зі сумою 700 корон. Українську леґітимацію подерли. Оба факти описано опісля протоколярно в українській команді в Народньому Домі. Взагалі ограблювання українського населення збройною силою з грошей було тоді на дневному порядку і вичислювання всіх тих подвигів занялоб за багато місця.

Інтересні вістки принесла цього дня українська розвідка з польської сторони Львова. Святий Юр цілий обсаджений польським військом, з вежі церкви повіває польська хоругва. На політехніці є польський шпиталь, переповнений раненими. Вивішений список убитих виказує, що до 5. листопада згинуло понад 200 поляків. Українських полонених держать у школі Сєнкевича, вживаючи їх до ношення ранених і копання гробів. Формуються польські відділи в школах Конарського, Сєнкевича, Домі техніків та на політехніці.

Польське військо є тільки по части омундуроване, зброю мають всі. Вряди-годи ступає у військових рядах відділ леґіоністок. Всю польську фронтову силу числять на 2.000 людей. Крім війська є ще й міліція, озброєна, з опасками краски міста (біло-синьо-червона). По вулицях ходять також жінки, озброєні в револьвери.

Видко велику опіку над військом. Пані роздають по місті воякам харч. Позакладано окремі харчеві склепи, де продають провіянти, забрані головно з військових маґазинів і ваґонів на двірці.

Страшенне обурення на „гайдамаків“, що сміли посягнути по Львів. Багато українських мешканців арештовано, а двох повішено на городецькій рогачці.

Український розвідчик бачив польські окопи біля кадетської школи, обсаджені військом. Сам будинок подіравлений гарматніми кулями. У високому мурі, який окружає кадетську школу з подвірям, пороблені густі отвори в сторону парку, крізь які виглядають кріси і скоростріли.

XXIII.

ОПЕРАЦІЯ НА ПІВДЕННОМУ КРИЛІ.

Задля скорочення фронту. — Перший наступ на кадетську школу. — Удар споза міста і з міста. — Невдача та її причини. — Недостача боєздатних людей.

Від самого початку свого командування полк. Стефанів здавав собі справу з небезпеки, яка грозила українцям від некорисної боєвої лінії у Львові. Польський фронт окружав український Львів півколесом від Замарстинова на півночі до стрийської рогачки на півдні з висуненими крилами, які перли на схід. Слабі сторони українського заокругленого фронту, ще й зі слабою обсадою, були аж надто очевидні. Кожний прорив цього фронту, хочби тільки хвилевий, давав противникові таку концентричну перевагу, що всякі протиміри являлисяб непевними спробами. Що правда, заокруглений фронт мав одну додатню сторону — лекше було кидати на ріжні відтинки свіжі сили, але треба було наперед їх мати. Всі українські війська у Львові були все зайняті, як не на фронті, то при охороні ріжних державних урядів, що були розкинені в багатьох місцях. А що запасні сили були конче потрібні, хочби для необхідної зміни найбільш перетомлених частин, то стратеґічним імперативом було — скоротити і випростувати фронт, щоби тим чином зміцнити боєву лінію і добути потрібні резерви.[1]) Могло це статись тільки коштом противника, а саме зрізанням його фронтових крил.

Обставини зложилися так приятливо, що полк. Стефанів мав змогу спробувати такої операції, спершу на півдні, а за-

[1]) Полк. Стефанів: За Львів! „Український Скиталець“, 1923, ч. 9.

раз після того на півночі. З яким вислідом, покажуть дальші події.

Дня 10. листопада звідомлено Начальну Команду українських військ, що до Старого Села приїхав з Коломиї більший відділ піхоти (біля 300 вояків з 24 п. п. і 36 п. стр.) під командою чет. д-ра Блавацького, що розпоряджав також трьома гарматами і двома мінометами. Полк. Стефанів уложив зараз цілий плян наступу на кадетську школу і вулецькі касарні та зліквідування висуненого ворожого крила на півдні. Плян був такий:

Відділ чет. Блавацького забирає в Старому Селі всю муніцію, особливо до мінометів, яку полишили були там УСС., і машерує через Черепин та Жиравку до Солонки Великої, села положеного 2 км. на південь від Сокільник. Звідси починається акція на Сокільники, де крім зорґанізованого та озброєного польського населення мала бути також артилєрія і кавалєрія. Зайнявши та розброївши Сокільники, відділ посувається забезпеченим маршом двома кольоннами на північ. Права частина йде стрийською шосою на Львів, займає перехрестя гостинця з залізною дорогою і шукає звязку з залогою Персенківки. Ліва частина йде пільною дорогою із Сокільник на Кульпарків і прочищує це село від ворожих сил. Опісля займає залізничі мости на північ від Кульпаркова і забезпечує своє ліве крило, шукаючи звязку зі Скниловом. В зайнятому районі замкнути всякий доступ до Львова і ждати на дальші прикази.

Одночасно залозі Персенківки, скріпленій людьми з Винник, дано приказ зайняти дня 10. листопада попол. міст на стрийській шосі, збомбардований наперед українською артилєрією, та повідомити про акцію українську військову орґанізацію в Скнилові. Начальна Команда не знала, що саме того дня поляки зліквідували український Скнилів.

Вечером тогож дня прийшла перша вість про початок виконання пляну. Хор. Могильняк смілим наступом з Персенківки зайняв міст на стрийській шосі і то без помочі артилєрії зі Львова, яка зовсім не стріляла.

На другий день, 11. листопада пополудні прийшло таке звідомлення від чет. Блавацького:

„Вчера вирушив я зі Старого Села — коло 300 людей, 3 гармати (такі як у вас) і два мінометі (22 цм.), до того великий обоз. Саме з тої причини, як і з причини злих доріг та браку паші для голодних коней, дістався я до Жиравки аж над ранком 11. листопада. Перед полуднем рушив в дальшу дорогу і по 1 год. прибув до Солонки вел.“.

Відповідно до цієї ситуації полк. Стефанів уплянував дальшу операцію, даючи чет. Блавацькому такий приказ;

„Перехрестя залізної дороги зі стрийською шосою, на захід від стації Перзенківки, знову зайняте польським відділом зі скорострілом. Кадетська школа і район на схід та захід від неї обсаджені польською збройною силою. Приказую польський відділ біля Перзенківки одним ударом знищити. Опісля зайняти вихідне становище здовш залізної дороги від Перзенківки до Кульпаркова та утворити три ударні ґрупи:

1) дворець Перзенківка як охорона свого правого крила;

2) на лівім крилі сильний відділ, що забезпечує ліве крило від евентуальної акції поляків від головного двірця;

3) центр по обох сторонах стрийської шоси як найсильніший.

Наша артилерія бє на кадетську школу або там, звідки грозить небезпека.

Уґрупувавшись, відділ чет. Блавацького напирає в центрі всіми силами на кадетську школу та район по обох боках, праве крило переходить Стрийський парк і шукає звязку з Цитаделею, а ліве забезпечує дальше перед польським ударом від заходу“.

З огляду на рапорт чет. Блавацького, що до виконання цієї операції він потребує більшої сили в стрільцях та старшинах, Начальна Команда доповнила й розширила свій плян наступу на кадетську школу одночасною акцією з міста при

допомозі залог з касарень при вул. Яблоновських і вул. св. Петра. Командантом цілої операції встановила Начальна Команда чет. Каравана, команданта касарні 19 п. стрільців.

Крім того залога Циталелі дістала приказ зайняти при помочі мінометів будинок жандармерії на розі вул. Коперника і вул. Сапєги.

Виконання цього операційного пляну йшло дуже важко. Півкурінь чет. Бл-го, що на перемарш зі Старого Села до Солонки потрібував аж два дні, одержавши боєві прикази, оперував дальше в дотеперішньому темпі. Були це люди з далекого Покуття, перетомлені, як звичайно, світовою війною, та незорієнтовані ще як слід щодо значіння боїв за Львів. Підстаршини поводилися занадто свобідно, не йшли на руку старшинам, вистрілювали по дорозі світляні ракети, а коли опинилися в Солонці, вояцтво перш усього зажадало виплати льону.

Цілий день 12. листопада втрачено в Солонці і Сокільниках. Населення польського села Сокільник було озброєне і під командою леґіоністів заатакувало українське військо. У відповідь українці пустили в рух гармати й іншу зброю. В допомогу їм батерія з Високого Замку пустила туди кілька стрілен (8 км. у воздушній лінії). Вкінці село почало горіти і збройний опір населення здавлено силою, при чому, розуміється, не могло обійтися без жертв у людях.

Під вечір півкурінь чет. Б-го завернув назад до Солонки і щойно над раном 13. листопада рушив забезпеченим маршом знову на Сокільники і Кульпарків. Над Сокільниками появився польський літак, щоби провірити українську силу. Зайняття Кульпаркова пішло гладко, хоча польський відділ від Сиґнівки пробував атакувати українців.

Бій розпочався коло 10 год. перед полуднем. Поляки обсадили зілізнодорожний шлях від Кульпаркова по стрийську шосу, однак не видержали українського вогню, особливо гармат і бомбометів. Українці відкинули їх поза залізницю і зайняли вигідну позицію здовш цієї лінії, навязавши лучбу з Персенківкою. Сильне становище зайняв чет. Бережан, обсадивши північні мури кульпарківського заведення. Сама ко-

манда цього відтинку містилася в хатах біля цегольні. Поляки били головно з вулецьких касарень і домів на Вульці перед кадетською школою.

Тоді Начальна Команда наказала дальший наступ, якого метою було зайняття кадетської школи.

Знову грімка робота гармат і мінометів, заклекотіла густа крісова пальба, а врешті обсада кульпарківського відтинку рушила вперед, переходячи на другий бік залізниці. Перехід не обійшовся без втрат, бо впало двох підхорунжих і кількох стрільців.

З цього менту операції Начальна Команда одержала від четаря Каравана таке звідомлення:

„Зачинаємо на лівім крилі силою 50 людей напирати на ворога, острілюючи бомбометами вулецьку рогачку. Центр іде просто на кадетську школу, на яку посувається також 50 людей від Перзенківки. Зі сходу напирають стрільці 19 полку в силі 25 мужа. З міста від стрийського цвинтару і парку 200 людей“.

Під напором українських військ польський фронт біля вулецьких касарень подався назад. Українці почали загрожувати кадетську школу від заходу. Одначе цьому походові бракувало рішучости і витревалости так, що він нарешті припинився. Ніяка моральна сила не годна була рушити боєвої лінії вперед і перестрілка з обох боків затяглася до 3. год. попол. Тимчасом чет. Караван зажадав знову допомоги в стрільцях, старшинах і артилєрійській муніції.

Зажадав також підкріплень командант польських сил на цьому відтинку, кап. Борута-Спєховіч, користаючи з української передишки. Всі польські резерви були тоді зайняті на Замарстинові, де того дня було також горячо. Отже на поміч Боруті вислано трохи жандармерії, міліції, робітників із залізничих варстатів, сторожу польської начальної команди і т. п.[2]) Коло 3 год. пп. розпочався польський протинаступ, ведений дуже рішучо і зручно. Часть польських сил здержувала дальше український натиск на місто, а друга часть, пе-

---

[2]) Mączyński I. стр. 2[illegible]7.

рекинена автами через Сиґнівку і Скнилів, ударила на українців зі заду, від Сокільник. Кромі відділу піхотинців найшлися там також львівські „вільки“.

Українські війська не дістали ніякої допомоги і їхнє положення видавалось дуже критичним. На стрийському мості прибіг до чет. Каравана десятник, повідомляючи, що від Сокільпик ідуть поляки. Кількох українців розстріляли, а його самого пустили, розуміється, щоби втікав і ширив паніку. І сталося, як хотів противник. Замісць провірити ворожу силу від Сокільник і звернути проти неї якусь частину війська, щоби рештою держати головний фронт, цілий відділ чет. Бл-го подався назад і сконцентрувався в Кульпаркові, відбиваючи ворожі атаки. При тій нагоді погиб геройською смертю чет. **Бережан.**[3])

Під вражінням польської диверзії припинився також наступ від Перзенківки і Стрийського парку. Колиж згодом поляки і в цьому відтинку перейшли до протинаступу, зачався на цілій лінії відворот. Українське військо в Кульпаркові почувалося так загроженим, що коли запала ніч, лишило одну зіпсуту гармату без коней та два мінометі і подалося крізь ліс до Сихова і Старого Села. Нема сумніву, що українцям можна було держатись, бо польський рух від Сокільник був тільки маскованим ударом, що мав на меті відтяжити небезпеку від Кульпаркова.

Одночасно не пощастила також акція з Цитаделі на будинок жандармерії.

І так перша боєва проба полк. Стефанова, зааранжована силою біля пятьсот вояків, скінчилася повною невдачею. Завели старшини, завело й стрілецтво. Місцеве командування показалося зовсім інертним і безрадним, наслідком чого акція йшла пиняво, нерівно, відрухово і врешті заломилася, хоча перевага людьми і зброєю була по українському боці. Недо-

---

[3]) Григорій Бережан був родом з Лужан на Буковині і числив 23 роки. До ґімназії ходив у Чернівцях і свідоцтво зрілости дістав у Відні. Скінчивши старшинську школу, пішов як хорунжий на італійський фронт, де був двічи ранений. Після розпаду Австрії брав участь в українському перевороті в Коломиї і звідси перейшов аа львівський фронт.

стача сильної одноцілої команди на місці та недостача віри в свої сили у стрілецтва не позволили коломийському півкуріневі, що розпоряджав гарматами, мінометами і скорострілами, виконати вложеного на нього завдання. Те саме показалось у відділах міської залоги, що складалася здебільша з невишколених добровольців, яких доставила на оборону Львова наша провінція. В зустрічі двох ворожих сил побідила вища освідомленість, витревалість і більша боєва справність. Польська сторона в критичному положенні вміла роздобути підкріплення та зручно їх ужити, українці в такомуж положенні стали безрадні і шукали розвязки у відвороті і то відразу аж до Старого Села!

В заложенні самого операційного пляну українське вище командування зробило промах, будуючи на звязок з українським Скниловом, який перейшов уже в польські руки. А тимчасом брак забезпеки від заходу дав полякам змогу заатакувати українців від Сиґнівки, а дальше перекинути диверзійні відділи через Скнилів на українські зади. Українська головна команда не мала достаточної розвідки і не знала, що діється в найближчих підльвівських селах на заході.

Пімстилося також повільне темпо цілої операції (з вини старшин), що могла доконатись у двох, найдовше у трьох днях, а протяглась на чотири, уможливлюючи полякам підтягнути сили. Рішення повинно було наступити не 13. а 12. листопада, коли кпт. Борута і польські „відьки" були зайняті акцією в Зимній Воді. Прогайнування цілого дня 12. листопада причинилось також до загальної невдачі.

Такий був кінцевий вислід допомоги, одержаної з Коломиї. Інакше була би випала оця допомога, якби вона не була прийшла така одинока з цілого краю. Ріжні повітові орґанізації не вміли рушити народніх мас, які застигли в глухій інерції тоді, коли в столиці краю рішалась їхня доля. Нарід, що в обороні австрійської держави виставляв цілі армії, не годен був вислати кількох полків, що за одним махом закріпилиб у Львові українську владу, яку видирало не пра-

вильне військо, але добровольці, сфанатизовані, що правда, відважними до очайдушности командантами.

І бачучи все те, Начальна Команда вислала знову до повітових команд прикази, щоб негайно закликали під зброю всіх вислужених вояків українців до 40-го року життя, зорґанізували їх в боєві відділи та омундурованих і озброєних прислали на допомогу до Львова. Вислано курєрів і старшин орґанізаторів. Зокрема приказано зорґанізувати збройні відділи з найближчих сіл на північ і схід від Львова, влаштовуючи військові збірні в Ляшках Мурованих і Винниках.

Яка гостра була потреба свіжих сил, доказом приказ полк. Стефанова з дня 13. листопада вечером до військової команди у Винниках:

> „Як найбільше озброєної мужви під командою старшин вислати до Народнього Дому. Навіть рекрутів, що сяк-так орудують крісом. Решта доповниться на місці. Явитися мають всі старшини, хочби мали покинути вишкіл добровольців у Винниках“.

Аж на такі сили, на рекрутів мусіла головна команда рахувати, бо не могла дістати кращих. Справдішня розпука, в якій одночасно містився завязок страшної траґедії. Одна зі сцен цієї траґедії розігралась тогож дня на коридорі Народнього Дому, коли непевним кроком примаширувало кільканацять сільських молодих парнів і перший раз в житті брали до рук кріси. Зараз при необережнім ладуванню набоїв упав стріл і — поклав одного парня трупом...

На жаль цієї траґедії не розуміли тоді наші люди, вишколені у довголітній війні вояки, що воліли ладити коло своїх хат теплі загати на зиму, а на війну за українську державу виганяли молодих недосвідчених хлопців. Не розуміло цієї народньої траґедії багато наших інтеліґентів, військових осіб, що держались осторонь львівських боїв. Одні „декувалися“ в мишачих дірах, у надії, що чейже ця війна обійдеться якось без „його одного“. Інші, хоча зголосилися в українській команді, то зараз звільнялись на „короткий час“ задля полагодження „важних особистих справ“ і біль-

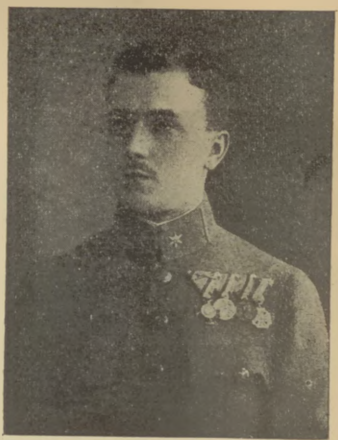
ше, звичайно, не показувались.[4]) А як показались, то не приймали першого ліпшого приділу, викручуючись, що він нефронтовик, якийсь неозначений фаховець, військовий урядовець, тощо. Сяк чи так, одні і другі ухилялись однаково від національного обовязку тоді, коли на кожному кроці треба було людей, людей і людей!

---

[4]) Багато! про це міг був сказати от. Ґорук, що приймав зголошення і вів евіденцію старшин.



Пор. лікар д-р КОСТЬ ТАНЯЧКЕВИЧ, санітарний референт Начальної Команди.



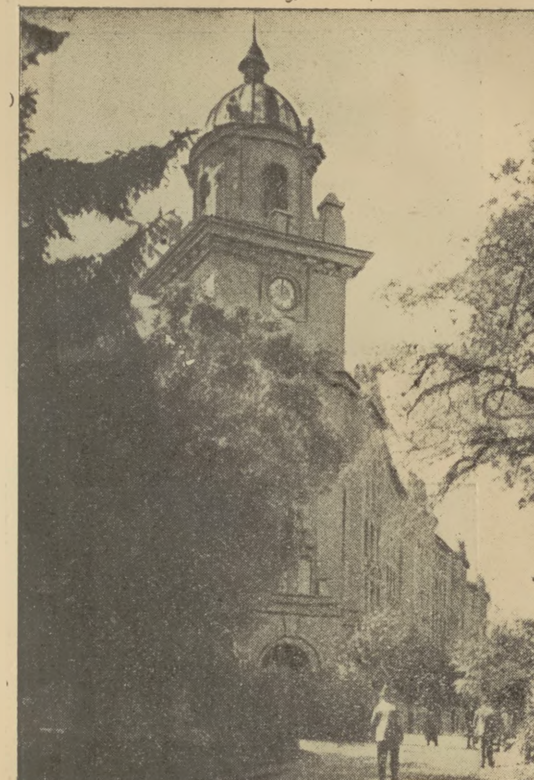
Саніт. чет. ЯРОСЛАВ ГИНИЛЕВИЧ, командант саніт. летучки.



Барикади під ратушем



Народній Дім, осідок Української Начальної Команди.



Дирекція залізниць

XXIV.

ОПЕРАЦІЯ НА ПІВНІЧНОМУ КРИЛІ.

Український наступ на Замарстинів, Клепарів і Гицлівську гору. — Проломання польського фронту на Замарстинові .— Удачний протинаступ противника. — Причини української невдачі.

Безуспішна спроба зрізати вороже крило, що намагалось окружити український фронт від півдня, не знеохотила полк. Стефанова до повторення подібної спроби на півночі, де почала витворюватись також небезпечна для українців ситуація.

В останньому часі поляки розвинули живішу діяльність на Замарстинові і Жовківському передмістю, куди перекинули через Клепарів значні сили. Польські відділи усадовилися в міській різні, в районі млина Аксельрада при вул. Жовківській (біля Підзамча), а навіть почали показуватись на Знесінню. Очевидний був плян окружити Львів з півночі і відрізати дворець Підзамче, перериваючи українцям головну залізничу комунікацію зі сходом. Тоді тільки один скок на Личаків і Львів був би окружений зі всіх боків поляками.[1])

А на дворець Підзамче були спрямовані не лише військові транспорти з цілої майже північної і східної полоси краю, але майже всі достави харчів, призначених для прохарчування міста. Щойно з двірця Підзамче перевожено деякі транспорти для більшої безпеки на Личаків, а звідтіля

---

[1]) Комунікація на Зелену (сихівську) рогачку не відгравала важної ролі, а зрештою була також загрожена.

куди вже треба. Знали це добре поляки і тим пояснюється їхній натиск на дворець Підзамче.

В дні 12. листопада, коли команда цієї позиції перейшла в енерґійні руки пор. УСС. Носковського, залога Підзамча числила біля 280 людей, на половину слабо вишколених добровольців, — решта були УСС. На такий великий район, як часть міста на північ від залізничої лінії Підзамче—головний дворець, сила дуже мала, тим більше, що велика часть залоги була зайнята береженням державного майна в ріжних складах на самому двірці. Тому так важко було держати здалека польські відділи, що безнастанно виринали в найближчій околиці. Виперті з одної або другої вулиці, появлялися незабаром там назад, находячи захист і підмогу в домах польського населення. Треба було здобувати й обсаджувати майже кожну камяницю. За мало було оголосити населенню приказ, щоби зложило в означеному часі всяку зброю до рук української команди, та загрозити карою смерти за непослух. Не помогла карна експедиція, що перешукала 13. листопада доми в околиці вул. Жовківської, сконфіскувала багато крісів, застрілила 6 осіб, що ставили збройний опір, а інших взяла в полон. Дворець Підзамче був всетаки загрожений і тому полк. Стефанів рішився на більшу акцію, користуючися свіжими, хоча незначними силами, які припадок надіслав до Львова.

Прибула нарешті допомога з Наддніпрянської України, нетерпеливо очікувана допомога, на яку український Львів покладав такі великі надії, а якої лякався противник. По Львові від самого початку війни кружили чутки про приїзд козаків, то якихсь черкесів, то українських броневиків, то Біг зна кого. Поширювали ті чутки однаково польське населення, як і українці, особливо на провінції, і всі вважали це за щось, що повинно бути, а через те наші люде почувались навіть звільненими від свого обовязку допомагати.

Ну й нарешті поголоска перемінилась у дійсність: дня 13. листопада приїхав до Львова отаман Долуд зі „загоном імени Ґонти“ в силі 45 людей, добровольців з Київщини. На початок добра і така сила, рішив полк. Стефанів, тим більше,

що тогож дня до Ляшок Мурованих, на північ від Львова, прибув із Жовкви відділ у силі 150 людей з одним скорострілом. Була це принагідна збірка вояків б. австрійських 30 і 58 п. піхоти, що вертали з італійського фронту. Полк. Стефанів приняв козаків і ляшківський відділ з отвертими раменами, висловив їм іменем львівської залоги сердечну подяку, що явились до оборони столиці української держави, і видав такі приказі:

I. Півкурінь в Ляшках Мурованих під командою пор. Григоряка.

Район Гицлівської гори, Дому інвалідів і клепарівської рогачки обсаджений малими польськими відділами. Польські стежі на Жовківському передмісті в районі Замарстинівської вулиці. Власні війська держать район Жовківського передмістя, що прилягає до Підзамча, а також район на південь від залізничої лінії Підзамче— Головний дворець до вул. Під Дубом і Жерельної в наших руках.

Приказую: Ваш півкурінь вирушить дня 14. листопада в 6. год. рано забезпеченим маршом до Збоїск. Тут, оскільки дасться, забрати зі собою озброєних добровольців і маширувати гостинцем в напрямі Львова до другого залізничого моста, 2000 кроків на південь від Збоїск. Тепер зачинаєтся Ваша боєва акція, а іменно: Пустити поперед себе стежі, прочистити Замарстинівське передмістя і зібратись при залізничій дорозі біля клепарівської рогачки, де сполучатся з Вами українські козаки. Звідси акція на Гицлівську гору і Дім інвалідів на підставі устних диспозицій.

II. Команда двірця Підзамче.

Посилаєтся 32 людей у Ваше розпорядження. Стережітся особливо від сторони вул. Замарстинівської і Паненської та млина Аксельрада. Завтра 14. листопада перед полуднем іде наша акція з Ляшок Мурованих в напрямі клепарівської рогачки і Дому інвалідів. В тому

самому часі Вашим завданням будуть ревізії на передмісті і карання всіх, у кого найдеться в хаті зброя і муніція.

III. Команда Замарстинівської ґрупи.

Всіми силами вдарити через вул. Під Дубом попри залізнодожний міст напроти вул. Інвалідів і дальше на Дім інвалідів. На півночі шукати звязку з ґрупою Носковського і в напрямі клепарівської рогачки з відділом з Ляшок Мурованих. Для підтримки акції в напрямі вул. Інвалідів вишлеться Вам одна чета під командою старшини, що довезе здовш залізничої дороги муніцію і харчі.

IV. Четар Роґуцький (із Замарстинівської ґрупи).

Взяти відповідну скількість муніції та харчів і відвезти в напрямі клепарівської рогачки. По дорозі прислугує Вам право дириґувати скорострілі і відділи в напрямі третього моста.

V. Ґрупа хор. Мінчака.

Получитися з козаками та сусідніми відділами і вдарити з вул. Шпитальної поза жидівський цвинтар на Гицлівську гору. Шукати звязку праворуч з півкурінем пор. Григоряка з Ляшок Мурованих, який має вдарити на Дім інвалідів і клепарівську рогачку.

В наступі пробоєвої сотні мала співділати залога поліційної касарні (при вул. Казимирівській), вдаряючи на Гицлівську гору як крайнє ліве крило офензивного фронту проти Гицлівської гори, що мав тягнутись концентричним півколесом від клепарівської рогачки до Янівської вулиці.

VI. Комендант козаків от. Долуд одержав устний приказ посуватися в напрямі клепарівської рогачки по правому боці залізничого шляху. В тій ціли зайняти район на північ від цього шляху, співділаючи з ґрупою, що наступатиме від Збоїск.

Ціла та операція, закроєна на широкі розміри, мала на меті очистити від польських сил Жовківське, Замарстинівське і Клепарівське передмістя, здобути Дім інвалідів і Гиц-

лівську гору та підготовити підставу до майбутньої акції проти Янівської та Городецької дільниці, де концентрувалася головна польська сила.

Із стратеґічного погляду заложення пляну операції було правильне, а як виконано його в практиці? Свідчать про це звідомлення, які діставала Начальна Команда на протязі дня.

Перше звідомлення прийшло в год. 8. рано від команданта касарні при вул. Місіонарській, чет. С. Лев-го.

„В порозумінні з козацьким отаманом почався в год. 7.30 наступ. Наші перейшли вже через перший і другий міст в північному напрямі. До козацького відділу я прилучив 25 своїх людей з ручними ґранатами та одним скорострілом. Ми хоронили наразі ліве крило наступаючого відділу. Один скоростріл з 10 людьми лишився в касарні для власної охорони“.

В год. 10.45 висилає командант цієї ґрупи таке звідомлення:

„В дальшому наступі ми зайняли з боєм початок вул. Ветеранів, там, де вона сходиться з вул. Під Дубом. Наш скоростріл прикриває вогнем залізнодорожний шлях. Командант скорострілів чет. Навольський тяжко ранений. Прошу прислати негайно на його місце одного фахового старшину“.

Частина ґрупи Підзамче, а саме III. курінь УСС-ів надіслав в год. 11.30 перед пол. таке ситуаційне звідомлення:

„Наша третя сотня зайняла вул. Мартина і перешукує камянниці довкола. Сотня друга і один скоростріл доходять майже до третього моста коло вул. Інвалідів, зпід котрого стріляють поляки. Решта сотні перешукує доми здовш Замарстинівської вулиці. Сотня добровольців перешукує будинки межи вул. Нової Різні і Жовківською.

Звязку з двома сотнями, що наступають зі сторони Ляшок Мурованих, мимо зусиль годі знайти. Козаки пішли Замарстинівською вулицею на північ, не чекаючи на звязок з нашими двома сотнями.

Відділ під проводом хор. Деркача з одним скорострілом прочистив північний бік залізничого шляху майже

до третього моста. Там дістали ми вогонь від своїх, що походив зліва, від т. зв. Замарстинівської ґрупи. На основі моєї умови з от. Долудом по правій стороні шляху мали наступати тільки козаки, дві сотні з Ляшок і мої відділи. Тимчасом вояки Замарстинівської ґрупи перейшли на праву сторону шляху. З причини малих сил не можу вислати стеж, які знайшлиб звязок з козаками та ляшківськими сотнями. Де вони находяться? Артилєрія з Високого Замку запитує, куди бити. Наспіла вість, що хор. Деркач, який вів скорострільний відділ, тяжко ранений.[2]) Прошу прислати можливо більше людей".

В год. 2. попол. доносить команда Замарстинівської касарні:

„Частинна ґрупа бере участь в боях в околиці Клепарова під проводом козацького отамана. Машиновий кріс коло третього моста, решта людей в числі 14 коло ґазівні. Страти дотепер жадні. Прошу конче дати допомогу в числі бодай 50 людей для евентуального походу вперед у районі на захід від ґазівні. Не маю людей для транспортів муніції, обсадження маґазинів і до служби безпеки в здобутому районі. Про довіз харчів і муніції для козацької ґрупи мусимо так дбати, що це абсорбує багато людей".

В год. 3. по пол. звідомляє команда III. куріня УСС.:

„Козаки пішли на право від залізниці, в рівній лінії з третім мостом, але далеко на північ. Частина нашої другої сотні стоїть перед третім мостом і касарнею. Поляки держаться в касарні при вул. Клепарівській і в Домі інвалідів, звідки дістаємо сильний вогонь. Прошу прислати бодай 30 людей, щоб розпочали наступ на ці польські становища".

Незабаром прийшло від цієї ґрупи нове звідомлення, що козаки, які загнались були досить далеко на північ в район між Замарстиновом і Клепаровом, попали нагло під дуже

---

[2]) Був пострілений в обі ноги, з яких одну опісля зовсім утратив. Відставлений до шпиталю мусів піддатись ампутації, яку перевели вже польські лікарі.

сильний остріл з двох боків і не могучи дошукатися звязку з ляшківською ґрупою, завернули остаточно аж до третього мосту. Польські сили були розміщені на клепарівських горбах та в північній частині Замарстинова, де пальба йшла з дахів і вікон.

Припинення наступу по обох боках залізничого шляху відбилось некорисно також на акції, яку повела одночасно пробоєва сотня УСС. зі школи Чацького в сторону Гицлівської гори. Командант цієї сотні, хор. Мінчак пише у своїм звідомленні в год. 2.45 п. пол.:

> „В саме полудне пішов я зі своїм відділом вперед. Хлопці зайняли жидівський цвинтар при вул. Клепарівській, вул. Шпитальну, бровар і ґазівню. Всеж таки заховались там польські сили, що острілюють моє праве крило. Ліве крило посунулось аж на Гицлівську гору. На жаль залога касарні поліції не пішла вперед і ми дістали сильний вогонь зліва так, що мусіли з Гицлівки завернути. Держу вул. Шпитальну і жидівський цвинтар, фронтом до Гицлівки. Але й тут видержати довго не можу, бо городи і паркани не дають охорони перед ворожим острілом. Як помочі не дістану, буду приневолений завернути на давне місце. Страти наші значні“.

Під вечір наспіло від команданта Замарстинівської ґрупи таке звідомлення:

> „Ситуація погіршилася. Наші порозбігалися по вуличках, так, що поляки майже без перешкоди посуваються вперед. Прошу дати значну поміч, щоби я міг обсадити бодай зайняті раніше райони“.

Трохи пізніше командант пробоєвої сотні вислав Начальній Команді таке звідомлення:

> „Тому, що „поліція“ не взяла участи в наступі і моє ліве крило було острілюване сильно, а зправа мені донесено, що Замарстинівська ґрупа зовсім відступила, я мусів вернути на давне своє місце, потерпівши в цілій акції значні втрати“.

Пізним вечером дістала Начальна Команда з касарні поліції службовий листок, в якім чет. Марак повідомляє:

„При нинішнім наступі, який ми робили аж до Клепарівської вулиці, багато наших людей розскочилось і більше як 20 вояків до касарні не вернуло. Мабуть прилучились до інших частин, де надіються сповняти лекшу службу, бо тут їм за тяжко. Мужва, що тут знаходиться, це збиранина, яку ми примусово придержали до служби“.[3])

Про акцію півкуріня пор. Григоряка, що вирушив з Ляшок Мурованих і мав наступати зі Збоїск в напрямі клепарівської рогачки та побіч козаків бути головною ударною силою, на якій опирався цілий стратеґічний плян здобуття Дому інвалідів і Гицлівської гори, Начальна Команда не дістала того дня ніякого писемного звідомлення. А проте в першій фазі наступу ляшківська ґрупа, як стверджує Мончинський, відограла зовсім похвальну ролю. Під її ударом на Замарстинів заломився відразу польський фронт. Заатаковані одночасно козаками від півдня, часть польських сил, стративши штаб, який розбито, подалася в переполоху на Кортумову гору (поза Домом інвалідів). Польский фронт був на більшім просторі перерваний, а частина польської замарстинівської ґрупи відрізана.[4])

В головній команді польських військ настала паніка, бо наспіла алярмуюча вістка, що українці зближаються від півночі на головний дворець.[5]) Командант замарстинівського відтинку пор. Сікорський затягнув позицію аж на новому жидівському і янівському цвинтарі біля горішної Янівської вулиці, а в прірву на клепарівському фронті впакувались українці та йдуть на Кортумову гору, готові відрізати ще й Гицлівку.

Ситуація для поляків грізна, та на жаль команда українських військ тоді про це не знала. Ляшківська ґрупа, що оперувала щасливо, була зовсім відокремлена від інших співді-

---

[3]) Дальше просить „приділити бодай 30 людей до служби в касарні поліції, бо та залога, яка тут є, не вистарчає на достаточну зміну варти. Люди роблять службу по 12 або 16 годин так, що день в день відходить до шпиталю около 10 людей, ранених або хорих“.

[4]) Mączyński I. 251.

[5]) Тамже.

лаючих військ і ніхто не мав від неї ніякої вістки. Невідомим було також і те, що поляки в північному Замарстинові від своєї бази відрізані та відстрілюються на два фронти: на схід і на захід.[6]) Отже щасливого для себе, як рідко, моменту українцям не довелось використати.

Зате з польського боку змобілізовано негайно всі авта, стягнено жандармерію, частину залоги головного двірця, ріжні тилові відділи, залізничих робітників і все те кинено на Кортумову гору. Таким чином залатано фронтову діру і вже коло 12. години розпочався польський протинаступ. Пущено в рух також львівських „вільків".[7])

Розуміється, польського протинаступу ляшківська ґрупа, що розпоряджала одним тільки скорострілом при цілковитій недостачі муніції, не видержала. Вона подалася назад, а переслідувана „вільками" розсипалась, так, що до українського Львова добилася пізним вечером тільки незначна її частина. А тимчасом поляки відреставрували свій фронт, здобуваючи свої давні позиції на північних периферіях міста.

Кінець кінців також друга воєнна операція полк. Стефанова, що мала на меті зрізати польське окружуюче крило на північі і вирівнати український фронт, не увінчалась бажаним успіхом. Дуже корисна ситуація, що після бравурної початкової акції витворилася була в районі на північ від залізної дороги, коли в українські руки перейшов увесь Замарстинів з частиною Клепарова, не розвинулась дальше згідно з оперативним пляном і то з двох причин: 1) з недостачі одноцілого проводу і 2) з недостачі запасних сил. Побіч себе оперували відірвані, нескоординовані боєві ґрупи, що не мали досі нічого спільного зі собою, не бачили себе ніколи (нпр. загін от. Долуда), не були зіграні зі собою і не мали зі собою ніякого звязку. Ляшківська ґрупа пішла без звязку з іншими, а інші ґрупи суятились без пляну в районі третього моста, влазячи собі взаїмно в дорогу. Момент проломання польського фронту на Замарстинові прогайновано як

[6]) Mączyński I. 252.
[7]) Тамже.

шахіст, що переочив знаменитий момент своєї партії і слабе місце свого противника. В районі боїв повинен був находитись або сам полк. Стефанів або окремий районовий комендант, що будучи в безпосередньому контакті з оперуючими ґрупами, реґулював би дальший хід акції і в кожній її фазі давав дальші прикази. Того не було і тому вже в полудне витворилася загальна метушня, серед якої на українському фронті ніхто не знав, що дальше робити. Навіть артилерія з Високого Замку мусіла занехати дальше співділання, бо умовлені ракетні знаки завели і заходила небезпека острілювання своїх. Бачилося з гори боєву розстрільну, та годі було визнатись, чи це українці чи поляки.

Одноцілий провід повинен був подбати за те, щоби мати бодай малий запас у своїй руці, і то в районі операції, та використати рішаючий момент. А так недостача запасних сил зложилась на те, що оперуючі війська не могли ані закріпити осягнених здобутків, ані сфорсувати касарень при вул. Клепарівській і Дому інвалідів, звідки противник паралїжував вогнем всі українські рухи в районі третього моста в напрямі клепарівської рогачки і Кортумової гори. При наступі на крайньому лівому крилі українського офензивного фронту завела „поліційна“ ґрупа, також з недостачі сил.

Одно Підзамче сповнило наказане завдання. Завдяки його залозі увесь район від залізничої лінії аж до горішнього Замарстинова і міської різні був очищений від противника. В українські руки дістались орґанізатори польських боївок і один санітарний відділ, а крім того інтерновано кількадесять підозрілих осіб. Всіх арештованих числом 16 (цивільних людей), передано в руки українського військового суду при Начальній Команді.

День 14. листопада зазначився досить значним оживленням на полудневому відтинку українського фронту. Щоби зміцнити свою позицію, захитану вчорашнім відступом, зроблено випад на Стрийський парк і виперто польські стежі поза Стрийський цвинтар під кадетську школу. Скріпилося також положення на Персенківці, де залога дістала свіжі сили числом 57 людей, приведених із винницької збірні. Смі-

лим випадом на захід вона відобрала назад з польських рук міст на стрийській шосі.[8]) Польський відділ під напором українського війська подався аж до касарень на Вульці. Хоробрій і справній залозі Перзенківки висловила Начальна Команда своє признання.[9])

---

[8]) При поспішній утечі поляки лишили під мостом один скоростріл і муніцію.

[9]) Комендантом був чет. Девосер.

XXV.

ОПЕРАЦІЇ НА ОБОХ КРИЛАХ.

Карна експедиція на Замарстинів і Жовківське передмістя. — Загін от. Долуда при роботі. — Успіхи експедиції. — Другий невдачний наступ на кадетську школу. — Причини українських невдач. — Слабі сторони українського командування.

Дня 15. листопада показалося, що вчорашня акція в районах Жовківського і Замарстинівського передмістя принесла малі зміни в українському стратеґічному положенні. Коло третього залізнодорожного мосту ситуація осталась незмінена. Ранком тогож дня українські стежі доходили, але острілювані, тільки до кінця вул. Під дубом. Дальше не пускав їх ворожий вогонь зпід третього мосту. Трицять людей з вчорашньої ляшківської ґрупи під командою хор. Данилюка держали стежами вул. Граничну аж до Полтви і вул. Короля Яна. Українські стежі доходили, також острілювані, аж до вул. Огородницької.

Не вважаючи на кількакратні прикази української військової влади під адресою польського цивільного населення віддати всяку зброю під загрозою воєнних консеквенцій, мешканці в районі Замарстинівської вулиці стріляли дальше скрито зі своїх домів на українські стежі. Це вперте співділання з польською збройною акцією було й причиною, що головна команда українських військ вирядила дня 15. листопада карну експедицію в той район. Акцію підготовила батерія з Високого Замку, що била передполуднем в гнізда польських скорострілів. Про хід експедиції наспіли такі звідомлення:

Комендант касарні при вул. Місіонарській повідомив вечером тогож дня:

„В год. 12. в полудне вибралась під проводом козацького отамана Долуда карна експедиція, зложена з 28 козаків зі скорострілом і моїх 10 людей також зі скорострілом. Завдяки шаленій відвазі самого отамана дійшли ці відділи з одної сторони до західного кінця вул. Вузької, з другої сторони аж до вул. Огородницької. Перешукано багато домів, сконфісковано багато зброї, розстріляно кількох леґіоністів. Слабо були острілювані наші відділи від клепарівської рогачки, сильно з другого кінця вул. Огородницької. При тій акції потерпів рану сам комендант от. Долуд, крім цього ще трьох козаків і один з моїх вояків убиті. Пор. Щербановський, бувший комендант другої жовківської сотні, не вернувся з експедиції“.

Від штабскапітана Карася, члена козацького відділу, дістала Начальна Команда таке звідомлення:

„Згідно з наказом пана отамана козацький загін рушив як карний відділ вул. Замарстинівською на північ. Перед тим я з двома козаками розслідив був дорогу нашого наступу та зорієнтувався в загальній ситуації, головно в розположенні наших стійок. Відділ зупинився на розі Панєнської вулиці. Половину козаків під моїм проводом вислано зробити трус в одному домі, де мали бути польські леґіоністи, але трус не дав сподіваного вислідy. Одночасно пан отаман з другою половиною козаків зловив кількох підозрілих людей і один був на місци розстріляний, бо місцеві мешканці доказали, що він леґіоніст.

Після того сотня рушила вперед, ширячи пострах довкола. Перетрушено ряд домів. Вкінці ми зупинилися біля замарстинівської рогачки і зайняли позицію здовш валу. Щойно тоді від Огородницької вулиці поляки відкрили на нас кулеметний і крісовий вогонь. Наше праве крило почало нести жертви і його прийшлось відсунути назад. В цей мент пан отаман був ранений в ногу. Він приказав відступати, але ми цього не зробили, бо вулиця

була сильно острілювана. Трьох хлопців пішло забезпечити праве крило, а я перейшов кермувати крилом лівим, де був наш кулемет. Вкінці наш кулемет попсувався, а що вже було темно, я рішив відсунути своїх людей на давні позиції, про що й повідомлено команданта Замарстинівської ґрупи. Від нього я й одержав приказ залишити на розі Панєнської вулиці стежу з 5 чоловік, а решту привести до касарні на відпочинок, що й виконано. Крім пана отамана є ранених двох козаків моєї сотні. Один козак, післаний для звязку, не вернувся. Вбитий один, що був присланий до нас для звязку із Замарстинівської касарні".

Акцію карної експедиції підтримала ґрупа Підзамча, розвиваючи живу діяльність у свому районі. І знову в українські руки попали орґанізатори польських боївок, з якими поступлено по приписам воєнного права. А цивільному населенню приказано ще раз віддати українській владі всяку зброю під загрозою смерти кожному, в кого вона найдеться.

При цій нагоді польська сторона дала знову зразок зберігання постанов женевської конвенції. Польська санітарна патруля, пропущена свобідно українськими відділами, минаючи козаків, дала до них кілька стрілів із крісів, які везла укриті в авті, що мало відзнаку Червоного Хреста.

Відділ добровольців заняв комплєкс будинків міської різні і висунув тим робом українську боєву позицію далеко на північ, загрожуючи від сходу гніздо польської сили на Замарстинівському передмістю.

Вечером тогож дня польська боєва лінія йшла від третього залізнодорожного моста просто на північ, а від вул. Огородницької скручувала на північний схід. Українські стійки держали лінію на північ від другого мосту, опісля вул. Граничною та її продовженням — від вул. Короля Яна, сягаючи до міської різні.

Карна експедиція, виконана головним чином силами нового козацького загону, викликала в місті величезне враження. Між польським населенням настала справжня паніка а про самих козаків стали кружити неймовірні леґенди. На

їхній рахунок переповідано сплетні та байки з крівавою фантастикою. Перед одним козаком, що появився на місті, розскакувалось цивільне населення з острахом на всі боки, а відновлена поголоска, що з України наближаються цілі маси такого козацтва, стягала на поляків трівогу. Найбільший розголос мала особиста відвага команданта загону, от. Долуда, що ранений опинився у військовому шпиталі. Його відвагу ставив полк. Стефанів за приклад українському війську. „Якби вся наша залога визначалася такою хоробрістю, як наші наддніпрянські брати, — говорив він вечером тогож дня на старшинських зборах — до кількох днів із польських військ у Львові й сліду не булоб!"

Того самого дня в полудне полк. Стефанів наказав другу боєву акцію у Львові. Маючи на увазі вчорашню незвичайно корисну ситуацію в районі Стрийського відтинку, командант українських військ рішився сьогодня на дуже смілий крок: здобути кадетську школу! Це велике завдання мали виконати дня 15. листопада залоги касарень при вул. Яблоновських (частина 1 полку ім. кн. Льва) і при вул. св. Петра (19 п. стрільців).

На основі одержаних приказів згадані частини розвинули в районі Стрийського парку проти кадетської школи боєвий фронт, що в год. 3 по пол. починався від вул. Обертинської і йшов в полудневo-західному напрямку крізь Стрийський цвинтар скісно до Стрийського парку в сторону перегонової площі. Праве крило хоронила одна сотня 1 полку ім. кн. Льва, рух вперед проти самої кадетської школи вів 19 п. стрільців.

Наступ підготовила українська артилєрія в числі 11 гармат [1]) (вісім 10-цм. гавбиць і три полеві), яка, розміщена в ріжних сторонах міста, валила довгий час в кадетську школу. Помагали їй два міномети. Але атак піхоти йшов тяжко,

---

[1]) Для піднесення видержливости польського фронту Мончинський подає число українських гармат двічі більше та зазначує, що „такої артилерійської підготівки не знали на східному фронті а не багато було й на західному фронті світової війни"... Згадує також про українські 15 цм. гавбиці, яких на ділі не було.

а то з огляду на шалений скорострільний вогонь противника, який скрився знаменито за мурами величезного будинку, що уявляв собою справдішню твердиню. Врешті наступ припинився.

Приходить приказ від полк. Стефанова до ґрупи чет. Каравана: „Старатися всякими способами зайняти кадетську школу й укріпитися в ній! Наступати! Решту ділання лишаю Вам відповідно до терену і насуваючихся обставин. Забезпечити власне ліво крило!"

Двічі кидалися ще українські відділи приступом на ворожі позиції, але за кожним разом стрічалися з завзятим відпором противника, що розпоряджав численними скорострілами. Українці мали великі втрати. Аж врешті поляки одержали з інших відтинків сильні підкріплення і рушили з протинаступом. Ослаблений і не маючи ніяких резерв український фронт захитався і на цілій лінії почався відворот.

„Зайняти попередні становища! — наспів приказ від Начальної Команди. — Забезпечитись проти польського наступу на місто! Розбитків ужити до скріплення свого становища!"

Вже була ніч, як за відвертаючими українськими військами посунулись польські стежі і зайняли Стрийський парк та цвинтар. Аж при входах до міста здержали їх українці.

Пізним вечером тогож дня з касарні при вул. Яблоновських надіслано таке ситуаційне звідомлення:

> „Яцка гора обсаджена по части силами 19 п. стрільців, по части нашого полку. Нашу касарню держить решта недобитків. Тепер спокій, тільки тут і там стріли з вулиць Стрийської, Софії та Обертинської. Вступ до вул. Зиблікевича держить супровідний курінь ч. 41. Конечна є сильна допомога на ніч, щоби люди, які примають гору Яцка до вул. Яблонівської (30 людей), могли після боїв піти на відпочинок. Тими людьми, та ще до того в ночі, годі щонебудь вдержати. Всі відважніші люди (старі вояки), старшини та підстаршини побиті, ранені або полонені".

На зліквідування небезпеки Начальна Команда могла

вислати тільки кільканцять людей, яких удалося прихапцем призбирати. Інших резерв не було тоді у Львові.

Таким чином новий наступ на кадетську школу не тільки не осягнув нічого, але ще й погіршив положення в цьому відтинку, бо пересунув польську боєву лінію аж у місто. Користуючись ослабленням українського фронту на півдні, поляки пробували кинутись навіть на Цитаделю. Одному польському відділові удалось в ночі підійти від вул. Пелчинської і Лазаря аж до рова полудневого бастіону, але звідси викинула його українська залога ручними ґранатами і крісовим вогнем.

Ніде правди діти, полк. Стефанів виявив незвичайно оживлену і плянову діяльність. В короткому часі свого командування він перевів чотири більші операції з метою скоротити й вирівнати український заокруглений фронт. Пробував зрізати оба кінцеві крила польського окружуючого фронту. Перші дві операції були зааранжовні при допомозі військ зізовні та силами міської залоги. Вони чергувались одна за другою. Колиж ні одна ні друга не принесла бажаного успіху, бо противник відбивався при допомозі тих самих сил, перекидаючи їх зручно з одного незагроженого відтинку на другий, полк. Стефанів спробував дня 15. листопада заатакувати оба крила одночасно: на півдні і на полудни! Цим разом була в ударах та ріжниця, що на півночі не співділали вже війська всіх сумежних відтинків, а сама операція мала характер карної експедиції. Успіх цих одночасних воєнних ділань був уже не однаковий. Бо коли карна експедиція увінчалася значним стратеґічним успіхом, даючи деякі територіяльні здобутки, то на півдні операція скінчилася не лише невдачно, але й з великими втратами в людях, ба навіть в території. Кадетська школа осталася дальше в польських руках, а в додатку противник посунувся ближче міста, причому українська боєва лінія перейшла в саме місто. Отже всі чотири операції не осягнули задуманої стратеґічної цілі, а кінцева принесла навіть шкоду.

Причини цих невдач були зовсім ясні. Перш усього склалася на це велика диспропорція між українськими боєвими

засобами і технічними трудноідами наміченого завдання. На обох фронтових крилах доводилося здобувати великі ворожі твердині, якими була з одної сторони кадетська школа, з другої ряд касарняних будинків при вул. Клепарівській і Дім інвалідів. Що значить вибиратися з малими силами і майже голіруч на здобуття величезних мурованих бльоків, наїжених скорострілами, ми бачили на касарні Фердинанда, не говорячи вже про Цитаделю. Завзятість польських збройних сил і відвага, посунена до самопожертвування, не могли нічого вдіяти супроти природної оборонної сили цих українських позицій. Всі польські атаки на касарню Фердинанда були працею Сизифа. Того самого вимагала Начальна Команда від українських військ для здобуття кадетської школи чи Дому інвалідів, польських твердинь, яких природна оборонна сила нічим не ріжнилася від касарні Фердинанда. Здобути їх можна було або цілковитим заваленням мурів, або цернуванням і виголодженням залоги, а на це треба було більших засобів, технічних і людьми, а перш усього тяжкої артилерії та довшого часу.[2])

Не поправило виглядів останньої операції співділання всієї української артилерії, бо навіть 11 легких гармат не могло підготовити як слід удару для піхоти, яку кидалося просто на поталу ворожим, добре укритим скорострілам. В додатку помилковий був сам оперативний плян, що форсував фронтальний атак, без окрилень, без обходів, без маскованих ударів і без ніякого людського запасу. Та найбільшою помилкою було те, що кермування цією акцією доручено знову старшині, який уже 13. листопада виявив повну нездарність і знаний був тоді з неслухняности та необовязковости.[3])

Дальшою причиною невдач була менша орґанізаційно-військова справність української сторони. Польські боєві

---

[2]) Поляки пробували, як незабаром побачимо, ще одного способу: висадження касарні Фердинанда в повітря, але й це їй не вдалося.

[3]) Полк. Стефанів чув якусь слабість до чет. Каравана, мабуть тому, що заприязнився з ним в часі спільного побуту в російському полоні. Ставши комендантом касарень 19 п. стрільців, чет. Караван відмовлявся від усякого послуху головній команді, проголосив себе отаманом і управляв у своїх касарнях незалежну отаманію. Не предкладав ранішніх зві-

сили не були численніші від українських, а проте в найкритичнішому положенні вони вміли дати собі раду. Коли українці проломили денебудь полякам фронт, вони не тратили голови, не розбігалися безрадні, але держались останками сил, а тимчасом команда ловила в місті кожного боєздатного поляка, військового чи цивільного, виганяла робітників із варстатів, саджала на авта і кидала в загрожені місця свого фронту. До двох, трьох годин у них мусіли найтися потрібні резерви, щоби зліквідувати небезпеку.

Для цього завдання, на допомогу боєвому фронтові поляки мали окремий орґанізаційний апарат, що захоплював своєю сіткою ціле польське громадянство без ріжниці звання, віку і пола, мали потрібні технічні і комунікаційні засоби. Все було у них свідоме своєї цілі, розаґітоване, все обєднане ненавистю до українців, а що найважніше, перейняте одною спільною волею, одним горячим бажанням — покопати за всяку ціну свого противника.

Не так було серед українців. Вдержання Львова по українському боці було здане виключно на військо. Так хотів від самого початку полк. Стефанів, що не приймав ніякої співпраці цивільного громадянства.[4]) І це був великий промах, бо війна не велася чейже в полі, між двома полевими арміями, але в місті, серед густого населення і то переважно ворожого, зате по противній стороні виступало не тільки військо, але й ціле польське населення. Була це війна двох народів у буквальному значінні. І коли в такій війні українська команда обмежилася тільки до військових сил, так як у полі, то добровільно ставила себе в гірше положення, обмежувала свої боєві ресурси і при байдужности та військовій незорґанізованости краю засуджувала свою діяльність згори на невдачу. Добре робив полк. Стефанів, відкидаючи поради, які діставав у військових справах від ріжних невій-

тів головній команді, яка ніколи не знала стану його залоги, і псував усі операції, наказані полк. Стефановом при його допомозі. Найбільшу, просто катастрофальну шкоду принесла його поведінка, як побачимо пізніше, в останньому дні львівської кампанії.

[4]) „Український Скиталець“, 1923, ч. 11. стаття полк. Стефанова п. заг. „За Львів“.

ськових „ліпшезнайків“, що безнастанно прибігали до Начальної Команди, але зовсім відмежовуватись китайським муром від цивільного громадянства, резиґнувати з його орґанізаційної співпраці, яка могла бути (як показав польський приклад) для воєнних ділань дуже корисною, та ждати тільки на військову допомогу з краю, було очевидним нерозумінням свого положення і мусіло довести до того, що сталося. А було у нас таке, що після невдачної операції в Стрийському парку дня 15. листопада українського фронту на горі Яцка, що тягнувся від Яблонівських касарень аж до кінця вулиці Зеленої, боронило всього 30 виснажених, перетомлених недобитків. Якби противник був про це знав, міг був смілим натиском вдертися на вул. Зелену і Панську та відтяти українські касарні при вул. Яблоновських і Зиблікевича. На щастя поляки про це не знали ані не мали до цього відповідної сили.

Словом, українці не мали зорґанізованого у Львові свого запілля. Не було ні скоординованої співпраці, ні взагалі орґанізаційного звязку між цивільним населенням і військом. Через те українська сила у Львові не була як слід використана. Багато ріжнородного українського елєменту стояло поза скобками оборонної акції. Великий відсоток боєздатних сил серед цивільного населення не зголосився в розпорядження військової влади і ждав осторонь, що з того вийде.

Не використані були особливо інтеліґентські сили. Багато австрійських державних службовців сиділо дома без заняття, бо ніде не урядувалося. Бігали тільки до Народнього Дому довідуватись, „як стоїмо“. Бігали світські люди, замісць взятися до якоїсь праці для оборони міста, бігали і духовні, замісць піти на фронт і огненним словом загрівати до витревалости в бою. Народній Дім став метою безнастанної мандрівки боягузів і неробів, що чекали готового, манни з неба.

Марнувалася також сила українського жіноцтва. Правда, були горячі молоді патріотки, що ходили від одної влади до другої, жертвували свої сили і знання, одначе всюди стрічалися з відмовою. В цей мент, коли кожна свідома українська

людина у Львові повинна була числитися на вагу золота, а вже неоцінену вартість мала людина інтеліґентна, українського жіноцтва ніхто не закликував до праці, ніхто його не заохотив. Навпаки, українські інтеліґентки мусіли добувати собі право на працю, хоча на основі українських законів вони були вже горожанками рівновартними з мужчинами.[5])

Правда, частину з них ужито до військових харчівень. В кухнях біля Народнього Дому, в ратуші, в соймі працювали ґімназистки і студентки університету, учительки й урядничички, працювали з повним пожертвуванням, бо прохарчування армії це дуже важна річ. Алеж до шкробання бараболі, краяння цибулі, чи мішання тіста можна було вжити рівно добре або навіть краще українські служниці, що служили досі по польських домах і яких багато зараз у перших днях листопада опинилося без занняття, а жіноцтво зі середнього і вищою освітою вжити до канцелярійної чи якої подібної служби, щоби звільнити старшин, для яких місце було на фронті. На загал українське жіноцтво було незорґанізоване, сиділо дома зі заложеними руками і чекало кінця війни. Були навіть такі, що старалися відтягнути своїх мужів, синів чи суджевих від фронтової служби, а навіть від армії взагалі, або самі старалися для них за теплі, безпечні місця в запіллю.[6])

У поляків було інакше. Там уміли використати не лише весь мужеський матеріял, але й не погордили жінками та дітьми. На кожному кроці по польській стороні бачилось леґіоністки, що взяли на себе мундур і кріс не для фантазії чи хорої амбіції, але таки справді з горячого патріотизму. Велику прислугу робили польські жінки в розвідчій службі. Переходили крізь боєву лінію і приносили вістки з одного боку міста на другий, інформували польську команду про всі подробиці української ситуації, а по українському боці

---

[5]) Мілєна Рудницька: Львівське жіноцтво підчас листопадового перевороту. „Український Прапор“, 1919, ч. 23—25.

[6]) Олена Федак-Шепарович: В десятиліття. Кілька слів споминів і завваг. (Альманах „Жіночої Долі“, 1930).

ходили від хати до хати, роздавали „Побудку"[7]) та заохочували до бунту й опору.

Не маючи зорганізованого запілля, українська команда не мала й такої допомоги від українського цивільного населення. Розпорошене серед польсько-жидівського елементу, воно по польському боці було пасивною жертвою терору, а по українському боці збентежене воєнними невдачами, відчужене від українського цивільного і воєнного проводу, засуджене на бездільність, сиділо зацукане в „мишачих дірах" і дожидало непевного завтра.

В результаті з українського боку не роблено у Львові того, що для вдержання міста зробити було треба. Це було й причиною безуспішности українських боєвих операцій.

---

[7]) Польський військовий орґан по другому боці фронту. Визначався запеклою аґресивністю супроти українців і в боєвих звідомленнях мало держався правди.

XXVI.

В ПОШУКАНЦІ ЗА СИЛОЮ.

Недостача ударної частини. — Що було під рукою а що можна було робити? — Невикористані сили. — Де було місце для цивільної влади? — Воєнні ускладнення в краю. — Прикази за допомогою. — Що принесла розвідка?

„Цілковита недостала резерв обмежує діяльність Начальної Команди і робить її безсильною“ — сказав між іншим полк. Стефанів, зясовуючи українське воєнне положення на одній з нарад українського уряду.

І справді кожна операція кінчилася невдачно через недостачу сил до успішного переведення пляну до кінця. Майже всі українські боєздатні частини були зайняті на позиціях, які треба було держати й боронити за всяку ціну. До операцій з метою здобути нові позиції і викинути противника з міста відчувалася потреба окремої боєвої частини, сильної не тільки числом, але й духом. Відчувалася недостача окремої ударної ґрупи, забезпеченої всіми технічними засобами воєнної штуки. Така частина повинна була складатися бодай з повних чотирьох сотень найдобірнішого війська — людей вишколених, відважних і що найважніше: свідомих свого завдання. Вона повинна була находитися все під рукою головного команданта, який кожної хвилі міг би кинути її в якунебудь боєву точку або дати відпір новим ускладненням. В комбінації зі силами інших відтинків такою частиною можна би нанести противникові рішучий удар і осягнути трівкий успіх. Маневрувати нею можна би свобідно, атакуючи ворога також споза міста та притягаючи нові сили з краю.

А що мала головна команда? Козацький загін от. Долуда

був тільки завязком такої ударної ґрупи і через свою малочисельність не міг видатно заважити при боєвих операціях. Доповнити його до поважнішої сили не було чим. Підкріплення, які приходили поволи з краю, не надавалися до цього. Були це переважно невишколені рекрути, нездатні навіть до порядної стійкової служби в місті, хоча часом кидано їх з конечности у бій. Вони й завалювали українські касарні, побільшуючи надмірно харчевий стан, що вдвоє або й втроє перевищував боєвий стан частини.

Був у Львові ще один відділ, що стояв до кожночасного розпорядження головної команди. Пробоєва сотня пор. Черевка в силі поверх 40 людей і була вживана до спеціяльних завдань у місті, головно до карних експедицій на доми, звідки цивільне населення стріляло на українців. Головна команда хотіла свого часу перетворити її на „курінь смерти" і приймала до нього самих добровольців, одначе сили, які зголошувалися, в наглій потребі віддавала на фронт і з орґанізації куріня смерти не вийшло ніщо. Так само пробоєва сотня не віддіграла в місті замітної ролі.

Всежтаки полк. Стефанів пробував навіть у такому скрутному положенні розвязати собі руки та роздобути якось вільну ударну частину. При кожночасному зясовуванні положення він старався переконати Державний Секретаріят, що йому найкраще залишити Львів цілком для війська. Для охорони ріжних урядових установ розпорошувано виснажену й нечисленну боєву силу зі шкодою для обсади фронтових становищ. Колиж уряд покине Львів і перейде в інше місце, звідки зможе свобідно кермувати державною орґанізацією, у Львові зменшиться запотребування війська до внутрішньої служби. В такому разі військова команда зможе утворити рід летючого запасного відділу, а одним з його завдань булоб обсадити Городок та унеможливити полякам зі заходу вислання допомоги для польських боєвих сил у Львові.[1])

Однак Державний Секретаріят уважав за відповідне держатися за всяку ціну Львова і то з політичних мотивів.

---

[1]) Полк. Гн. Стефанів: За Львів! „Український Скиталець", 1923, ч. 9.

Члени українського уряду вважали поляків тільки політичними противниками, а не воюючою стороною, до якої треба стосувати всю строгість воєнного права. Державний Секретаріят прикладав велику вагу до львівських переговорів, думаючи, що вони доведуть до корисної розвязки українсько-польського конфлікту, причому була також надія на перемогу ясних точок Вільзона та на справедливість Антанти. Якби український уряд був тоді іншого погляду, а саме, що у Львові йде не політична боротьба, але війна, війна на життя або смерть, та що польські переговори є тільки тактичним маневром для зискання часу, він не повинен був сидіти у Львові, звідки зносини з краєм були щораз трудніші. Оборону Львова треба було оставити українському війську та місцевому політичному комітетові, що орґанізував би співпрацю цивільного населення, а осідок Державного Секретаріяту й Української Національної Ради перенести до іншого міста, звідки можна би було свобідно вести працю над будовою держави та посилати військову допомогу загроженій столиці.

Інше питання, чи саме на виході українського уряду зі Львова багато зискалаб боєва сила полк. Стефанова. Не дасться заперечити, що й кількадесять вояків, які робили службу стійок біля б. намісництва „Дністра" та інших осідків цивільної влади, в критичних моментах на фронті могли дещо заважити, але до створення із них окремої ударної чи летючої частини було ще далеко. За джерелом людського матеріялу можна було глядіти деінде.

Біля Начальної Команди в самому Народньому Домі а ще більше біля харчівні при вул. Вірменській ч. 2 і взагалі в цілій українській части міста крутилося багато стрільців і старшин без приділу і без служби, з яких можна було безпечно зложити кілька сотень, одначе ніхто не старався зібрати їх до купи і вжити до боротьби. Спитати було когось із цієї маси людей, що вони роблять ,то діставалося звичайно дивні відповіди. За кимсь питали, чогось шукали, видумували собі якісь приділи та завдання, але самі не знали які, і в результаті щезали. Немало завинила тут головна ко-

манда, що все ще не опанувала як слід зайнятого міста жандармерією і стежами, які могли доставити багато боєздатних людей в руки військової влади.

Вкінці можна було зручно перевести деяку реформу в обсаді фронту, направляючи похибку, зроблену попереднім комендантом. Вжиття всіх УСС-ів до обсади фронту в місті збавило головній команді знамениту боєву силу, що скомбінована з іншими запасними відділами могла рішати кожну боєву операцію. Розкинені по кількох, відірваних від себе відтинках до позиційної служби там, де вистарчала мала, але добра залога, УСС. не представляли ніякої ударної сили і просто марнувалися. Тепер, коли всі українські вояки на фронті заправилися до позиційної боротьби однаково, якийсь процент УСС-ів можна було стягнути в окрему ударну чи летючу ґрупу.

На такий рішучий крок. полк. Стефанів не здобувся. Він все числив на готову допомогу з краю, хоча вже нераз переконався, що готові боєві одиниці, які вряди-годи приходили до Львова, не відповідали також свому завданню. Сформовані прихапцем з вояків ріжних австрійських полків, не звязані спільним духом дисципліни та не опановані енерґійною рукою завдяки принагідним старшинам, були елементом дуже непевним і в критичній хвилі звичайно не дописували.

Невдачна боєва операція на Стрийськім дня 15. листопада настроїла полк. Стефанова дуже неґативно до свого найближчого окруження. Відбилося це перш-усього на старшинах, яких він скликав цього вечера на збори в головній команді. Висловивши своє признання козацькому загонові за його останні подвиги на Замарстинові, він одночасно розсипався в різких докорах під адресою інших частин, що брали участь у невдачних операціях. На його думку не було кепських стрільців, тільки кепські старшини, що не вміли повести їх до бою. Не щадив також гострої догани старшинам при тилових формаціях, закидаючи їм, що дбають більше за особисту розривку, легковажать свої обовязки і не виконують як слід морального впливу на стрільців, між яких зачинає входити дух анархії. Свідчили про це ріжні бешкети,

що діялися в останньому часі по касарнях. Проводили у них особливо старші австрійські підстаршини, б. штабсфельдфеблі та інші т. зв. „зупаки“, що найбільше деморалізували наше стрілецтво. Щоби припинити нарікання стрільців на харчі, полк. Стефанів розвязав старшинські харчівні і приказав, щоби старшини діставали той сам харч що стрільці. Вкінці закликав старшин, щоби вимагали від стрільців точного й совісного виконування приказів, держачи їх своїм моральним впливом у безумовній слухняности.[2])

Взагалі полк. Стефанів був цього вечера сильно схвильований. Не могли його тішити ані ситуація у Львові, ані вістки, які приходили з краю. Недобре діялося над Сяном і на півночі біля Рави Руської, де замічалися рухи польських військ. В додатку прийшло звідомлення, що й румуни скористали з польсько-українського конфлікту та кинулися на українські землі. В дні 15. листопада приїхали до Львова два делеґати з Буковини й повідомили, що дня 11. листопада **румунські війська заняли Чернівці,** а згодом і цілу українську територію Буковини. Звідтіля мають намір зайняти ще й галицьке Покуття як давний край молдавських воєводів. З огляду на те окружна команда в Коломиї наказала евакуацію військових маґазинів у Снятині, а крім того вислала військову делеґацію для переговорів з командою румунських військ.

Розуміється, що уряд молодої української держави, зайнятий війною з Польщею, не міг виступити в обороні української Буковини перед румунською окупацією. Треба було обмежитися дипльоматичними протестами і ждати рішення мирової конференції. Зате головна команда вислала тогож дня такі прикази:

---

[2]) Останнє упімнення під адресою старшин було дуже на часі, бо замічалося відємне явище, що вояцтво не респектує як слід своїх старшин, бодай згідно з вимогами, прийнятими в австрійській армії. Здавалось йому, що супроти своїх, українських старшин вже не обовязує військова дисципліна. Такими настроями визначалися особливо поворотці з російського полону, головно в касарнях 19 п. стрільців, де сам комендант „отаман“ (так велів себе звати) Караван завів майже більшовицький лад.

Команда Військ у Станиславові.

Наказати негайно мобілізацію та стягнути добровольців. Всі маґазини з державним добром вивезти з Покуття, найкраще до Золочева. Галицько-буковинську границю обсадити змобілізованим військом. Негайно увійти з румунами в переговори і конче полагодити справу мирно. По містах і селах установити міліцію, щоби запобігла грабіжам та анархії. Новобранців держати в строгій дисципліні.

Крім того видав полк. Стефанів прикази:

Команда Військ у Раві Руській.

Приказую змобілізувати негайно як найбільші сили, озброїти і на випадок зближення польських військ розбити їх та прогнати за границю.

Команда Військової Округи у Стрию.

По всіх містах округи встановити командантами енерґійних старшин. Назначити енерґійного старшину з відповідним відділом командантом залізнодорожного вузла в Ходорові.

Якщо маєте вістку, що Перемишль ще в польських руках, вислати негайно, оскілько можливо, більшу боєву одиницю зі скорострілами, артилєрією та енерґійними старшинами в розпорядження команди Перемишль. Коли ж Перемишль в наших руках, вислати ту боєву одиницю до Львова. Маршрута: Старе Село, Винники, Личаків і вул. Куркова ч. 12.

Команда Військ у Щирці.

Мобілізувати військо в тісному звязку зі сусідами. З найближчої околиці постаратися за зброю, муніцію і мундури. В найгіршому разі зі Золочева. В околицю вислати стежі, щоби заохочували селян. Військо держати в дисципліні. До Львова, зайнятого поляками, харчів не пускати. Нищити польські відділи, що нападають

на села або йдуть на Львів. Готові боєві одиниці зі старшинами вислати негайно до Львова.

Команда Військ у Городку.

Змобілізувати як найскорше околицю, стягнути добровольців, забезпечити в зброю і муніцію. Пор. Волощак відбере боєздатну одиницю і поступить згідно з устним приказом. Він має також забрати боєздатні війська з околиці, Щирця і Комарна.

Команда Військ у Сокалі.

По раз другий приказую вислати негайно всі боєві одиниці в повному озброєнні до Львова. За невиконання цього приказу потягну до відповідальности всіх старшин.

Команда Військ у Жовкві.

Приказую невідклично вислати одну сотню з кількома старшинами до Львова. Командант відповідає особисто за виконання цього приказу.

Команда Військ у Галичу.

Перевести мобілізацію військ і вишколених людей вислати до Львова. В місті і по селах установити горожанську міліцію. Всякими способами берегти державне майно і запобігати анархії.

Аж карами мусіла грозити головна команда ріжним комендантам в краю за бездільність чи нездарність та невиконування одержаних приказів. Вже два тижні тревала крівава боротьба за столицю краю, а край все ще не давав належної боєвої допомоги. Військова орґанізація в запіллі не була ще пляново налаштована, а Державний Секретаріят військових справ щойно 15. листопада оголосив у „Ділі“ розпорядок в справі територіяльної орґанізації армії. Вправді вийшли були вже й без того „поклики“ та прикази, однак справа мобілізації збройних сил стояла майже на місці, а така Стрийщина наказала військову бранку аж на 25. листопада! Стрия-

нам не було спішно, бо вони діставали готовий людський матеріял зі світових фронтів завдяки українській військовій орґанізації у Відні і цей матеріял задержували переважно у себе.

Взагалі в ділянці мобілізації панував хаос. Мобілізаційні прикази для краю йшли незалежно і від Начальної Команди і від Секретаріяту військових справ і від Секретаріяту внутрішніх справ. При такій мобілізаційній безпляновости виконуючі орґани: повітові команди (окружні не були ще всюди зорґанізовані) і повітові комісаріяти вели свою окрему мобілізаційну політику. Ось письмо повітового комісаря зі Збаража, яке наспіло до Української Національної Ради аж 21. листопада:

> „Мобілізаційні прикази в моїм повіті оголошені. Доношу, що дорога мобілізування вислужених вояків австрійської армії є найменше правдоподібна до виконання. Елємент, що вернув з війни, є зовсім здеморалізований, фізично слабий і винищений а в зорґанізованні громади мого повіту найбільше деструктивний. В цій хвилі ще не знаю, який буде вислід приказів мобілізації, одначе задивляюсь на нього песимістично. Найбільше збанкротувала у світовій війні інституція мілітаризму. На мою думку ніодин нарід Европи не буде в стані її у первісних формах відновити. Карні військові відділи можна на мою думку утворити лише з молодих добровольців, які потрібують великого числа старшин педаґоґів, а не бувших старшин австрійської армії, що з малими виїмками не вміють з людьми обходитися і не розуміють історичної ваги нинішнього часу“.

Коли самі виконавчі орґани державної влади не вірили в успіх своєї праці і закривалися „банкроцтвом мілітаризму“ і т. п. (чому рішучо заперечила пізніша практика у нас і в інших народів), то як можна було надіятися військової допомоги з цих повітів?!

А ось документ, що також кидав світло на тодішній стан військової справи в краю. Є це приказ державного секретаря військових справ, Вітовського до окружних команд.

Перший уступ цього приказу присвячений орґанізації жандармерії. Опісля:

II. Дальше я запримітив, що при деяких окружних і повітових командах є за багато старшин і що старшин не приділюється до служби, тільки вишукується спеціяльну службу та приділ для цілого числа зголошених старшин. З фінансових, орґанізаційних і службових оглядів таке поступування є недопустиме. При повітових командах може бути найбільше 3 старшин (командант, харчовий і поліційно-жандармський), а при окружній команді лишень стільки, скільки виданими досі розпорядженнями є приписане. Не вчисляється тут боєвих старшин, приділених до боєвих частин.

III. Не держати по повітах за великого числа вояків, тільки сформувати боєвий відділ (найнижче сотню) і зголосити це негайно Державному Секретаріятові, який накаже висилку.

IV. З огляду на брак одягів і обуви наразі приказую: Покликані мають зголоситися у власних зимових одягах. Якщо не мають, начальники громад мусять безумовно за одяг для них постаратися так, щоби покликані являлися в окружних командах у власних теплих одягах. На шапку дати синьо-жовту ленту або державний герб.

V. Із бувших австрійських вояків української народности, з яких ніодин до 35 р. життя не сміє лишитись дома, творити негайно тактичні одиниці з командантами, рахунковими старшинами, підстаршинами, по змозі й з полевими кухнями і готовість їх відїзду зголошувати Державному Секретаріятові військових справ.

VI. Предложити листи пропонованих до іменовань старшин, що брали участь в перевороті дня 1. листопада ц. р. і до нині займалися орґанізацією українського війська, сповнюючи свої обовязки совісно.

VII. Всі номінації старшин, переведені повітовими чи окружними Національними Радами або іншими до цього непокликаними установами, є неважні. Старшин української армії іменує суверен держави, це є Укр. Нац. Рада

на внесення Державного Секретаріяту військових справ. Окружним командантам прислугує право іменування до хорунжого включно, за повідомленням Держ. Секр. в. спр.

Як бачимо, військовий Секретаріят боровся теж з ріжними неправильностями, що спинювали орґанізацію армії в краю та спричинювали брак сил на боєвому фронті у Львові.

Цікаві є також інформації, які принесла тогож дня українська розвідка про ситуацію і настрої по польському боці міста. Розвідчики принесли точні дані про розміщення польських сил на фронті і поза фронтом, складів муніції, польських команд у ріжних відтинках, хто є командантами і шефами штабу, де стоять гармати, скорострілн, авта, ріжні маґазини і т. п. Означили калібер поодиноких гармат і силу військових залог. Показалося, що головний дворець і комплекс ріжних будинків і маґазинів на товаровім двірці дуже слабо обсаджені. Поляки не боялися небезпеки в цьому районі.

Один розвідчик ствердив, що часті українські наступи роблять на польське населення велике враження. Поляки певні, що українці мають велику військову силу і то з дня на день більшу, якій вони не всилі будуть опертися. Козаки от. Долуда викликують серед них паніку і загально побоюються, що такого війська прийде з України велика сила.

Серед польського населення видко велике пригноблення а навіть безнадійність. Мало хто вірить в польську допомогу зі заходу, хоча польська команда запевнює, що все буде добре і всякими способами пропаґує гасло: pod ratusz!

Польські вояки загально невдоволені лихими харчами. Український розвідчик чув навіть такі погрози: „Jak tak dłużej potrwa, to łby naszym komendantom porozbijamy!“ Шириться дезерція. Польські стійки покидають в ночі свої становища, а вранці по брамах домів можна найти полишені кріси.

Інший розвідчик звідомляв, що на залізничому шляху біля Клепарова вештаються жінки та малі хлопці, переносячи муніцію. А в хатках серед клепарівського ліса криються польські дезертири і підбурюють людей до револьти з причини голоду, який панує під польським режімом. Нарікання на

війну загальне, особливо серед бідних робучих мас, які раді би погодитися з українцями як найскорше.

Українське населення по польському боці терпить сильно від військового терору. Цивільні ватаги під проводом фальшивих офіцирів переводять по українських домах ревізії і грабять все, що має якунебудь вартість.

Всі ті вістки свідчили про некорисну ситуацію також по противному боці і були одинокою сатисфакцією для українського командування. Почування власного знесилення при одночасній безсильности свого противника — цеж лихо ослаблене до половини. Одночасно це рівні вигляди на краще майбутнє, яке слід тільки собі підготовити припливом нових боєвих сил. Котра сторона швидше придбає собі нові ресурси і швидше стане сильнішою, та забезпечить собі перемогу.

Розгляньмо, як ця справа представлялася у поляків.

XXVII.

СТАНОВИЩЕ КОРІННОЇ ПОЛЬЩІ.

Мирові настрої польського громадянства. — Боротьба з компромісовістю корінної Польщі. — Воєнна пропаґанда у Кракові. — Становище Пілсудського. — Пропаґандистична акція у Львові. — Настрої серед польського війська і населення. — Алярми польської команди і натиск на Варшаву. — Українці не в силі використати ситуації.

Вже з початком другої декади місяця листопада, коли українські війська під новою командою перейшли до офензиви, атакуючи майже щодень, по польському боці виступили познаки, що свідчили про загальну перевтому та зріст мирових настроїв. Щораз голосніше відзивалися домагання, щоби мирові переговори, ведені досі польською стороною як один із засобів воєнної тактики, ставити на зовсім реальний шлях, який довів би до ліквідації збройної боротьби та до справжнього польсько-українського замирення. Домагалося цього польське цивільне населення, в першій мірі батьки воюючої молоді, дальше заможніше міщанство, що мало склепи в середмістю, та старша ґенерація польського громадянства, головно інтеліґентського, занепокоєного затяжною війною. Найсильніше перли до угоди з українцями жиди, що предкладали навіть кілька разів своє посередництво.

Мирові настрої польського громадянства були, розуміється, польському воєнному проводові не на руку. Польські військові кола знали, що населення польських етноґрафічних територій на заході ще менше схильне до війни з українцями. На вість про український переворот у Східній Галичині становище польських політичних партій на заході значно ріжни-

лося від становища їх земляків у Львові. Були там такі (головно соціяльні демократи), які признавали, що це є край український і що не слід сперечатися за нього.[1]) Були інші, які вірили, що угодою з українцями можна в найширшій мірі забезпечити права польської національної меншости в цьому краю. На заході можна було почути з польського боку навіть голоси невдоволення, що цілу війну викликали тільки деякі східно-польські партії без порозуміння з більшістю польського народу.

Навіть становище польських урядових чинників було в тій справі досить неясне. Що правда, з розпадом Австрії польські політичні чинники обох сусідніх займанщин, австрійської і російської, заявили були, як відомо, свої претенсії до Східної Галичини. В Кракові утворилася була Польська Комісія Ліквідаційна, визначуючи Львів на свій осідок, одначе перед фактом українського перевороту на території Східної Галичини вона станула збентежена і не зважилася спершу навіть на якусь контракцію. Також у Варшаві іменовано комісаря польського уряду для цілої Галичини з осідком у Львові, але коли українці випередили поляків, варшавський уряд перестав Львовом цікавитися, зайнятий своїми домашніми клопотами.

Внутрішня ситуація, яка витворилася тоді в корінній Польщі, була взагалі дуже складна та важка. Краків звільнився вже 31. жовтня від австрійської влади та перейняв від неї спокійно всю державну спадщину. Відділи австрійської армії демобілізувалися самочинно і полковник леґіонів Роя, встановлений Польською Ліквідаційною Комісією командантом військ західної Галичини, обмежувався спершу тільки зберіганням величезного добра в краківській твердині та на провінції. Зате Конґресівка була все ще під німецькою окупацією, подібно як Люблинщина під австрійською. Але були це останні дні світової воєнщини, бо від заходу неслись уже

---

[1]) На одному социялістичному вічу в Кракові рішено не посилати відсічі до Львова, тому що це місто, як сказано в резолюції, належиться українцям.

грізні подихи великої революційної бурі, викликаної подіями на західному воєнному фронті.

Страшна різня народів на французькому боєвищі кінчилась оконечною перемогою Антанти. Після невдачного великого бою під Валянсієн 4. листопада німці просили замирення. Одночасно почалась німецька революція, що була одним із наслідків воєнних невдач, але теж і сама рішила про остаточний розгром. У німецькій фльоті вибух 3. листопада бунт, який перекинувся на Гамбурґ, Бремен, Любек, Гановер, Дрезден та інші міста. Дня 8. листопада вибухла революція в Мінхені, 9. в Берліні. Цісар Вільгельм II зрікся 8. листопада престола і втік до Голяндії, а до влади покликано 11. листопада республиканський уряд, зложений з представників соціялістичної партії.

Анальоґічні події доконувалися також в Австрії, де розвалився спорохнявілий престол Габсбурґів. Цісар Карло абдикував 9. листопада і велика ріжнонаціональна монархічна держава перемінилася в маленьку республику також зі соціялістичним урядом на чолі.

Революційний подих зі заходу найшов у Варшаві урядовий кабінет Свєжинського, що виконував владу в імени Реґенційної Ради під приказами німецької окупації. Річ природна, що революційні рухи в Німеччині мусіли відбитися голосним відгомоном у Конґресівці, де призбиралось на протязі війни чимало запального матеріялу. Різкий революційний дух панував серед німецьких окупаційних частин, де повставали на більшовицький зразок робітничо-вояцькі ради. В Познані, що хотів відорватися від Німеччини, повстала навіть польська робітничо-вояцька рада, з метою получитися з Варшавою. Тимчасом у Варшаві кипіло і вже стали говорити про якийсь „людовий директоріят“ (скінчилось на зміні кабінету), а в південній і східній Люблинщині, звільненій від австрійської окупації, вибухли грізні рільні страйки, що поширилися на Галичину (пов. Тарнобжеґ). Одночасно кипіло в краківському гірничому басейні та в інших промислових округах. Дійшло до того, що в Люблині утворився в ночі із 6. на 7. листопада „тимчасовий людовий уряд“ під проводом

соціяліста Гн. Дашинського. Цей уряд виступив до боротьби з безладдям на польських землях, однак на ділі тільки побільшував загальний хаос, особливо коли хотів поширити свою владу на Краків, чому спротивився полк. Роя. Дійшло до того, що на польських землях були аж три польські уряди: один у Варшаві, другий в Люблині, а третій в Кракові.

Річ зрозуміла, що серед таких умов не було серед польського населення на заході, ба навіть серед тамошніх політичних кол ніякого захоплення виступом в обороні польського характеру Львова, як це робили їхні земляки на сході. Особливо ліві політичні угрупування заявляли свою індиферентність в українській справі, а люблинський „тимчасовий людовий уряд“ накликував у своєму маніфесті земляків у Східній Галичині до мирного поладнання спірної справи з українським народом, осуджуючи польський опір, ставлений українцям.

Не хотіли погодитися з фактом українського перевороту тільки польські мешканці Львова, думаючи, що більшість польського громадянства на заході в цій справі здезорієнтована. Щоби не остатися відокремленими, вони рішили „освідомити“ польський загал на заході про ціль своєї війни та повести в Польщі відповідну аґітацію. В тій цілі вислано на захід з кожної партії своїх аґітаторів. Найбільше допомогли їм своїм впливом і авторитетом польські владики, а саме вірменський архієпископ зі Львова Теодорович і краківський архієпископ Сапєга. Ніде правди діти, популяризацію справи збройної боротьби з українцями ведено засобами, проти яких потім мусіли виступити навіть деякі польські команданти.[2])

Дня 8. листопада вилетів зі Львова проф. Стронський, щоб обняти провід у пропаґандастичній акції. В Кракові він заложив „бюро відсічі для Львова“ і видав відозву з покликом у цій справі. Добровольці мали зголошуватися в університеті, де містилося вербункове бюро, причому зазна-

[2]) Ґенерал Роя (він аванзував), ставши командантом міста Львова, після того, як зайняли його поляки, уважав за відповідне ствердити в офіціяльному комунікаті між іншим таке: „Pogłoski o mordach i wieszaniu mieszkańców narodowości polskiej ze strony oddziałów wojskowych ukraińskich okazały się nieprawdziwemi“.

чено, що родини добровольців дістануть платню у виді військових причинків.

До успіху вербункової пропаґанди чимало причинилася відозва польських жінок. Це цікавий документ, який варта навести в ориґіналі:

„My, kobiety polskie, prosimy mężczyzn na wszystko co święte i polskie, na Wasz honor, ratujcie nasz Lwów, który tonie we krwi naszych braci! Jeżeli nie będzie miał rychłej pomocy, zawładną nim nasi wrogowie.

Jeżeli szliście w obronie obcej sprawy, tem bardziej idźcie teraz, kiedy woła Was Ojczyzna.

Jeżeli jesteście tchórzami i boicie się, to my, kobiety, żądamy, aby nam wolno było wstąpić jako ochotniczki, a wszystkie staniemy solidarnie w szeregu".

Крім того скликано в тій справі в Кракові віче та одночасно заговорено про Львів у місцевій пресі.

Наслідок був такий, що вже 10. листопада краківський диктатор ґен. Роя вислав експедицію під командою майора Стахевіча, який 12. листопада здобув Перемишль, створюючи операційну підставу для акції на Львів.

Прилетів з Кракова до Львова полк. Сікорський і поінформувавшись у польській команді про положення, вернув 11. листопада назад, щоби особисто взяти участь у пропаґанді. Будучи добрим промовцем, впливав на військові кола і мав успіх, „пересаджуючи може трохи в оповіданнях і описах українського звірства, однак ціль освячувала в цьому випадку засоби“ — пише сам Мончинський.[3]) Досить, що при такій аґітації місцеве польське громадянство і польська преса почали вже признавати конечність війни з українцями і домагатись від міродайних чинників допомоги для Львова.

Користуючись таким новим настроєм деяких краківських кол, полетів до Варшави пор. Стец, що возив правильно зі Львова до Кракова курєрів і аґітаторів. У Варшаві був уже бриґадієр Пілсудський, що 10. листопада вернув з маґдебур-

---

[3]) Boje lwowskie. I. 295.

ської вязниці. В ночі тогож дня переведено замах проти німецьких окупантів і роззброєно німецькі війська. Всі важніші становища обняли поляки і на протязі трьох днів Реґенційна Рада передала всю повноту влади в руки Пілсудського. Першим його завданням було зліквідувати хаос в краю, який повстав, коли нова місцева влада перейняла від окупантів військове добро. Переговори з представниками німецького уряду в справі евакуації роззброєних німецьких частин і переходу німецької армії з Білоруси та України форсовано з великим поспіхом, щоби розвязати собі руки для упорядкування внутрішніх справ.[4])

В такому скрутному положенні станув 12. листопада перед Пілсудським як начальним вождом польських військ пор. Стец і зажадав допомоги для Львова. Пілсудський не розпоряджав тоді у Варшаві ні одним вільним вояком і ще довгий час не міг розпоряджати, бо невеличка збройна сила, зложена з формацій „вермахту",[5]) урядового війська Реґенційної Ради, і „пеовяків",[6]) була зайнята в корінній Польщі. Тому фактом є, що Пілсудський спершу не дуже рад був висилати допомогу для львівських поляків. Урядова Варшава мала на польській етноґрафічній території важніші справи, ніж зачинати відразу війну на південному сході. Що найбільше міг доручити ґен. Рої в Кракові постаратися про „зміцнення східно-галицької експедиції" (ґрупи майора Стахевича). „Я не знав, — говорив він опісля на зїзді леґіоністів у Львові дня 7. серпня 1923 р. — який то фронт існує у Львові: з одного боку представники всіх польських партій переговорюють з українцями, а з другого боку бються з ними польські оборонці".

---

[4]) Реґенційна Рада абдикувала 14. листопада так, що фактично одиноким представником влади був Пілсудський. Після ліквідації люблинського уряду він іменував Дашинського президентом міністрів, а коли цей, стрінувшись зі сильною опозицією, особливо познаньчиків, швидко зрікся своєї місії, дня 18. листопада Пілсудський доручив утворити міністерський кабінет Морачевському, також соціялістові.

[5]) „Polnische Wehrmacht складалася зі 7 баталіонів і разом зі засновками кавалєрії та школами числила біля 6.000 людей.

[6]) Люди з ріжних армій, не звязані ніякою одноцілою формацією ані тактичною програмою.

Для настроїв польських міродатних чинників під ту пору характеристичні слова Дашинського, що пробував тоді скласти перший польський уряд. Стрінувшися в бюрі Пілсудського з другим польським висланником зі Львова, пор. Евстахевичом, Дашинський сказав: „Мої сини також бються у Львові, але я думаю, що з українцями треба погодитися“.[7]) До речі згадати також, що тогож делеґата Евстахевича на вічу в Люблині 15. листопада соціялістична публика не допустила до слова, вважаючи львівську справу пересудженою в користь українців.

Але від чого були аґітатори зі своїми випробованими методами пропаґанди? Вони вперто представляли український переворот у Львові інтриґою та ділом австрійської влади і такими яскравими красками малювали українські „злочини і звірства“, що врешті сам Пілсудський не міг опертися патріотичному схвилюванні. Дня 14. листопада він передав летуном устний приказ до Перемишля зробити все можливе задля негайної допомоги оборонцям Львова. Тимчасом комендант польських військ у Перемишлі, пплк. Токаржевський почав уже на власну руку приготовляти відсіч і повідомив про це 15. листопада польську команду у Львові.[8])

Не засипляв справи також ґр. Скарбек, що використовував своє членство Ліквідаційної Комісії і представляючись референтом військових справ, зайнявся стяганням добровольців з цілої західної Галичини. Він вислав на власну руку телеґрафічні прикази до повітових команд, щоби присилали всі зайві сили до Перемишля. Ще дня 6. листопада вислав польській команді у Львові таке рішення Польської Ліквідаційної Комісії:

„Brońcie się dalej, organizujemy wydatną pomoc najdalej do tygodnia. Starajcie się zawrzeć rozejm bez przesądzania sprawy polskiej i dalszej obrony. Ochronicie

---

[7]) Cz. Mączyński II. 239.
[8]) S. Rutkowski, стр. 7, 13.

rozejmem przelew krwi i powstrzymacie niszczenie Galicji wschodniej.

Roja i Rozwadowski zagwarantowali pomoc do tygodnia od daty uchwały"[9]).

Що правда, це рішення привіз курєр з Кракова до Львова 12. листопада, коли поміч повинна була вже надходити і тому воно стрінулося з недовірям. Поміч, зорґанізовану ґен. Роєю в Кракові, вжито до здобуття Перемишля, де місцеві українці далися взяти на Скарбківський гачок і заключили розєм, не преюдикуючи справи державної суверенности.

Крім того розкинено літаками по цілій західній Галичині такий поклик до добровольців:

„Na odsiecz do Lwowa! Lwów broni się własnym bohaterskim wysiłkiem. Kto polak, niech spieszy na pomoc! Ochotników przyjmuje polska komenda wojskowa w Przemyślu!"

З хвилею, як увесь Перемишль перейшов у польські руки, ґр. Скарбек заложив тут головне вербункове бюро, яке не оглядаючись на варшавські офіціяльні кола, на власну руку почало орґанізувати допомогу для львівських поляків.

Але все те не давало львівським полякам покищо ніякої реальної користи. Затяжні бої, неможливість вийти з домів, харчеві труднощі, зневіра в зовнішню поміч і т. п. доводили вже польське населення по другому боці боєвого фронту до найвищого стану зденервування та горячого бажання, щоби та війна скінчилась як найшвидше. Коли польська делеґація їхала на переговори з українцями, цивільні люди по дорозі складали руки як до молитви і благали її: „Погодіться!". Дійшло до того, що навіть польські боєві відділи почали піддаватися такому настроєві, почали сумніватись у поміч Польщі. Польський вояк почав здавати собі справу з того, що не дасть собі ради з українським вояком.[10])

---

[9]) J. Gella: Ruski miesiąc, стр. 118.
[10]) Mączyński I. 169.

Для військових і цивільних керманичів війни склалася ситуація як найменче бажана. Там по ріжних містах корінної Польщі львівські емісарі виголошують огненні промови про польські геройства у Львові, виносять попід небеса воєвничість всего польського населення у Львові, зворушують слухачів до сліз пересадними оповіданнями про „окруцєньства українськє", а тут у Львові справжній образ мало подібний до того. Фактом було, що по польському боці почався загальний упадок духа.

Розуміється, таким настроям польські провідники рішили всіми силами протиділати — розбити угодові тенденції цивілів і війська, підбадьорити й настроїти воєвничо проти українців. Мирові переговори з ними вести дальше, бо це ослаблює українську боєву відпорність, але й дальше треба з ними битися, бо тільки збройною силою можна відобрати їм Львів.

Отже посипалися численні відозви найріжнороднїших комітетів і орґанізацій, розпочалась аґітація, що подібно як в Кракові, Люблині та Варшаві мала на меті вплинути на публичну опінію також у Львові.

Перша видала відозву дня 12. листопада польська військова команда під покликом „До шереґуф", яка взивала всіх польських мешканців, хто тільки в силі кріс держати в руках, негайно вступати в ряди. Другу відозву п. з. „Поляци і обивателє" видав „Комітет безпеки й охорони публичного добра", чи там польський уряд по польському боці, запевнюючи про свою перемогу. Вже, мовляв, цілий Перемишль в польських руках, вже Пілсудський станув на чолі польської армії. Відозва пятнувала малодушних і також кликала всіх до зброї. Найбільш неперебірчивим тоном визначалася відозва Польського Комітету Народового, орґанізації з українського боку, з підписом „Обивательство мяста Львова". Відозва накидалася з дикою запеклістю на українців, вигадуючи неімовірні речі про українське правління і на самому кінці закликала польських вояків витревати в посвяті і дисципліні, не вважаючи „на підшепти ворога і трудне положення". Аж дві відозви видали польські жінки. В одній,

короткій, закликали готовити кватири, білля і тепле вбрання для прибуваючих добровольців;[11]) в другій, довшій підходили стилем і тоном до інших відозв. Кінчили словами: „Всі мущини до зброї, всі жінки на допомогу!“ Розуміється, що провід у цій воєнній пропаґанді вела „Побудка“, польський військовий орґан, яким засипувано цілий польський фронт.

Однак поволі навіть ті, що додавали другим відваги, самі її тратили. Зневіра стала опановувати навіть членів польських комітетів, що видавали згадані відозви. Спершу були тільки одиниці, згодом зневірі не могли опертися майже всі представники соціяльно-демократичної партії. Щодень після повороту делеґатів з мирових переговорів відбувалася з ними нарада в польській головній команді. Дискутовано над українськими умовинами, обговорювано польські пропозиції і т. п. Найтраґічніша була нарада — як пише Мончинський — дня 14. листопада, коли українці проломили польський фронт на Клепарові і мали змогу зайняти Кортумову гору. Участь у нараді взяв майже цілий „Комітет безпеки“.

Польща допомоги не дасть — говорили цивільні представники. — Власними силами можемо держатися довше або коротше, можемо осягнути деякі успіхи, можемо навіть здобути Львів, але остаточно мусимо улягти перевазі військ, стяганих з цілої Східної Галичини, мусимо втопитися в окружуючому нас українському морі. Боротьби не можемо протягати, не вільно наражувати двістатисячне місто на неминучу голодову смерть. Не вільно виставляти місто на здобуття українцями в бою або опанування після виходу польського війська.

Поляки, мовляв, сповнили свій обовязок, зазначили кривавим протестом, що це місто польське. Цей протест можна буде використати дипльоматично. Одначе польське військо мусить піддатися твердій конечности і домаганням цивільного населення для добра справи і міста. Комітет має право

[11]) Як стверджує Мончинський, в часі листопадових боїв передерлося до Львова коло півтора сотки добровольців, переодітих за полонених, що ніби вертали пішки до дому. Була це переважно польська молодь зі заходу.

навіть домагатися, щоби польське військо покинуло місто. Тому мусимо погодитися з українцями, поки ми сильні, поки вони числяться з польськими домаганнями, коли можна врятувати польськість міста і дістати ґарантію для польських прав у Східній Галичині. Наводили приклади з історії, що держави, навіть великі, мусять часом прийняти некорисний мир, щоби всього не виставляти на страту, щоби дещо врятувати зі загальної пожежі і т. п.[12])

Інші промовці притискали команданта Мончинського до стіни такими арґументами: Українські сили ростуть дуже швидко, польські маліють, або незабаром зачнуть маліти. Українські запаси не вичерпані, польська муніція і польські харчі на вичерпанні. Будете боронитись тиждень, може два, але вкінці покинете Львів. На Польщу не числіть, бо вона, якби хотіла, вже давно булаб тут. Рішайтеся скоро, інакше запропастите всяку охорону польскости тут і в краю. Опісля українці не дадуть нам нічого.[13])

Всі ті арґументи розбивались об спротив команданта. Він заявив, що Львова не покине, як довго стане муніції та харчів. Коли запаси будуть кінчитись і прийдеться покинути Львів, він повідомить Комітет заздалегідь. Тоді буде пора торгуватися з українцями за остаточні умовини. Покищо він має ще надію на допомогу з Польщі.

В дні 15. листопада песимістичні настрої польської боєвої сторони тільки зросли. Трівога під вражінням козацької карної експедиції на Замарстинові поширилася на весь польський бік. Не зневтралізував її навіть польський успіх в районі Стрийського парку. З кругів польського громадянства військова команда дістала таку заяву: „Якщо до трьох днів не буде полагоджена справа угоди з українцями, нарід сам візьме цю справу в свої руки“. Значить, польській боєвій управі загрожено просто бунтом і сепаратним миром! Такі настрої серед польського населення а навіть війська ствердила, як відомо, також українська розвідка.[14])

---

[12]) Mączyński 271, 272,
[13]) Mączyński 271, 272,
[14]) Гляди стр. 232.

Того самого дня польська головна команда дістала з Перемишля вістку про підготовану підмогу[15]) і певний себе командант відповів, що всякі заворушення по польському боці зліквідує збройною силою, а виновників поставить перед наглий суд за державну зраду. Тимчасом, щоби зискати на часі, польська команда запропонувала українській команді примиря, висуваючи гуманітарні мотиви, а саме, щоби дати прифронтовому населенню змогу заосмотритися в харчі. Цим разом обережна українська команда відкинула цю пропозицію.

Одночасно польська команда кинулася на всі боки, прохаючи допомоги. До команд польських військ у Перемишлі, Люблині і Варшаві вислано літаками листи, в яких так представлено боєву ситуацію у Львові:

Боротьба в самому місті приняла характер позиційний. Сфорсування вулиць стало можливе тільки при значних втратах в людях і при великих технічних засобах (головно ручні ґранати), яких полякам вже не стало. З австрійською муніцією зле, бо скоро скінчиться. Є ще якийсь запас російської, але й тої на довго не вистане. Опанувати ціле місто можна тільки одночасним атаком на обох крилах і окруженням. На це брак військових сил. Боєвий стан польських військ на основі ранішніх звідомлень з дня 15. листопада має 468 старшин, 1922 підстаршин і вояків. Поляки мають також відділ кавалерії, 1 батерію полевих гармат, батерію російських 3-цалевих гармат, 5 літаків, 1 панцирне авто і кільканацять машинових крісів. Українські сили перевищують нас кількакратно,[16]) передовсім вони мають більше від нас гармат, скорострілів і ручних ґранат, необхідних у вуличних боях, яких не маємо зовсім, а власну фабрику ручних ґранат щойно пускаємо в рух. За слабі до офензивної акції на більшу скалю відбиваємо щодень сильні атаки ворога і держимо у своїх руках опановану часть міста. А тимчасом нетерпеливо виглядаємо допомоги, що чим скорше, тим меншою може бути, а чим пізніше, тим більшою мусить бути. Сього-

---

[15]) Гляди стр. 328

[16]) Це не відповідало правді.

дня вистарчилоб 500—1000 вояків, які можуть легко передертися від Перемишля або Люблина. Відволікання допомоги шкідливе: 1) для польської цивільної людности, що терпить під українським терором, 2) позволяє українцям збирати сили і 3) роззухвалює їх по селах, що чим пізнійше, тим трудніше можна буде опанувати.[17])

Представляючи ситуацію польської збройної акції у Львові всім польським стороннім чинникам в як найчорніших красках, одночасно польська військова команда підбадьорювала власних боєвиків вістками цілком протилежного характеру. І так наказ кпт. Мончиньского з 16. листопада звучав;

„Жовніри! Третій тиждень боротьби за Львів розпочався. Ворог, розбитий у всіх сутичках і боях, перестав уже вірити в збройну побіду. Ворожі сили, не вважаючи на розпучливе стягання допомоги аж з Буковини, не побільшуються. Свіжі українські війська, спроваджувані до бою, розбиваються об Вашу боєву справність, давні розлазяться і топніють наслідком дезерції та голоду.

Жовніри! Ворог бачить, що зброєю нас не побє, числить на те, що самі себе поконаємо, що час і воєнні труди ослаблять і розложать нашу волю побіди, що зневіра і величина недолі та жертв, які несуть мешканці міста, виштовхнуть нам зброю з рук. В тій цілі при помочі відозв до населення, при помочі шпигунів та аґентів пробує защіпити у ваші серця отрую зневіри і знеохоти.

Жовніри! Я певний, що той низький, підступний наступ ворога стрінеться з тим самим Вашим залізним відпором, об який розбиваються всі його збройні атаки, що всі в бою не дасьте переломити вашої волі і духа, що зумієте витримати аж до останньої хвилі, яка прийде в найближчих днях, до цілковитої перемоги“.

Цей приказ характеристичний для цілої польської аґітаційної роботи, що від тижня велась у Львові задля тушування признак катастрофи та задля зміцнення морального ґрунту, який усувався польським загорільцям зпід ніг.

Того самого дня (16-го) відлетів зі Львова представник

---

[17]) Mączyński, II. 246, 247.

Комітету безпеки д-р Стефчик з письмом військової команди до польського уряду у Варшаві. В тім письмі означено чисельність польських військ у Львові на 3.000 людей, з того 2.000 боєвиків[18]) і зажадано від польського уряду, щоб енерґійним рішенням запевнив львовянам видатну та негайну військову допомогу.

Коли вже мова про Варшаву, то слід згадати, що в тому самому часі був у Варшаві львівський емісар пор. Евстахевич. На вічу, в якому взяло участь по його звідомленні 30 тисяч осіб, він так зручно змалював „українські жорстокости", які він буцім то бачив у Львові,[19]) що всі „плакали, діставали майже шалу". Опісля часть вічевиків демонструвала під будинком варшавського уряду з окликами: „На Львів!" Демонстрація мала такий наслідок, що коли делеґація львовян була прийнята урядом на послуханні, премєр Морачевскі зустрів її дуже холодно і заявив, що уряд память про Львів, але важніша для нього справа перемаршу німецьких окупаційних військ крізь Польщу. Треба тямити, казав, що Польща має не тільки „креси" східні, але й західні. Зовсім непривітно прийняв львівських висланників начальний вожд Пілсудський, який сердито тупнув ногою і заявив, що не стерпить ніякої аґітаційної пресії в цій справі.[20]) Так вже надоїли йому ті алярми зі Львова. А проте аґітація зробила своє і 18. листопада він ще раз видав приказ Люблинові і Перемишлеві вислати війська на Львів.[21])

Та вернім знову до Львова. Були це переломові часи, коли польська військова акція у Львові висіла майже на волоску. Якби по українському боці було тоді більше орґанізованости і дбайливости про столицю краю, якби у розпо-

---

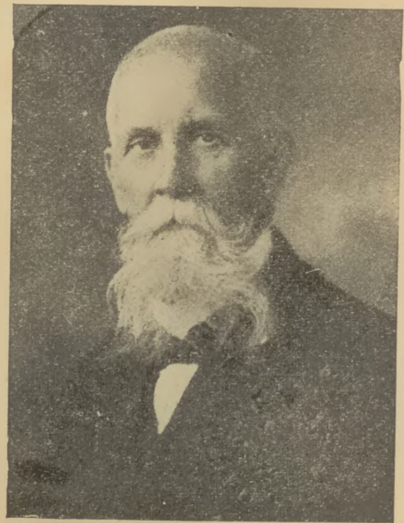
[18]) Попереднього дня в письмі до варшавської військової команди подано боєвий стан числом 2390 людей.

[19]) Сам п. Е. не міг бачити нічого, бо виїхав зі Львова на аґітацію ще дня 25. жовтня, а вернув до Львова з кінцем січня 1919 р.

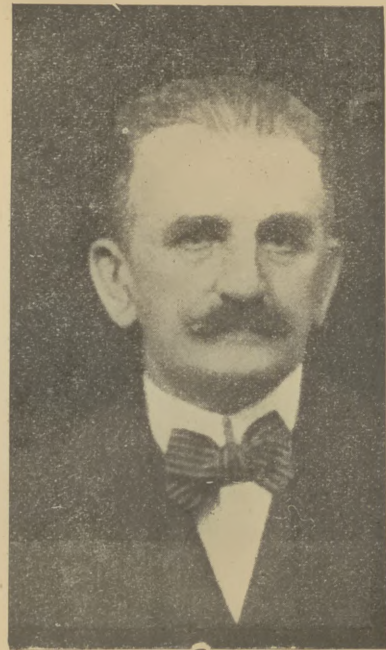
[20]) Mączyński II, 244.

[21]) Хоча ендецька аґітація змобілізувала на вулицях Варшави тисячні юрби маніфестантів, яких Дашинський радив окружити і, відділивши жінок та дітей, вбрати в мундури, щоби повезти на Львів, — добровольців до відсічі зголосилось у Варшаві дуже мало. З Люблина виїхала польська допомога 23. листопада, а з Варшави аж в першій половині грудня.

ряджені української команди у Львові було більше боєздатної сили, а вкінці, якби у тої боєздатної сили було більше витревалости і твердої волі до осягнення своєї цілі, цілий Львів напевно був би перейшов назад в українські руки. Тимчасом самі українці позволяли полякам держатись у Львові. Провінція не спішилася з допомогою для Львова, як цього так боявся противник, тисячі вишколених вояків українців, скермовуваних віденською Збірною Станицею зі світових фронтів на Львів, губилися по дорозі, формація Січових Стрільців з Білої Церкви була заанґажована у подіях над Дніпром і в результаті команда українських військ у Львові не могла здобутися на останній рішаючий удар — з браку сил! Була для українців дуже корисна ситуація, та вони не в силі були її використати.



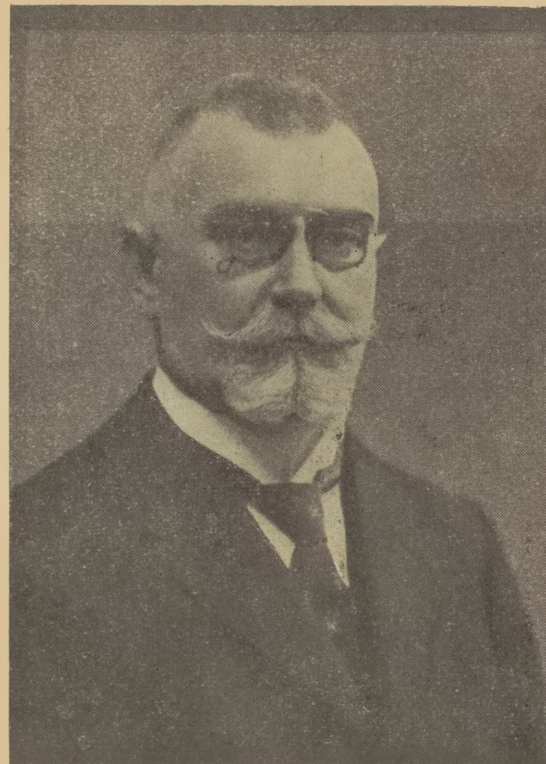
Проф. ЮЛІЯН РОМАНЧУК, сеніор українських політиків, член Укр. Нац. Ради.



Д-р ЕВГЕН ПЕТРУШЕВИЧ, президент Укр. Нац. Ради.



Гетьман ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ



Д-р КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ, голова галицької делеґації Укр. Нац. Ради і президент Держ. Секретаріяту.

XXVIII.

ПІД ЗНАКОМ ПЕРЕГОВОРІВ.

По рецепті ґр. Скарбка. — Безвиглядні мирові спроби. — Акція за примирям. — Виступ церковних достойників. — В імя гуманности і любови ближнього. — Неґативне становище української команди. — На фронті.

Український переворот обєднав, як відомо, польське цивільне громадянство по обох боках львівського фронту в два одноцілі табори, що супроти української влади займали однаково неґативне становище, хоча держалися ріжної тактики. І польський Народовий Комітет по українському боці і Польський Комітет по польському боці не визнавали української державности у Львові і виступали одноцілим фронтом у спільній акції мирових переговорів з українцями.

Ціль переговорів означив член польської комісії для переговорів, д-р Дубанович зовсім отверто: „Був це одинокий спосіб удержати в рівновазі сильно вже захитану оцінію в місті, дальше щоби мати форум для замітів проти надужить (?) українського війська, щоби можливістю угоди держати противника перед цілковитим рознуздanням (?) супроти міста та щоб на випадок, якби дальша польська оборона мала заломитися, мати приготовану змогу закінчити справу сяк-так двосторонною полагодою“.[1])

„Старайтеся заключити розєм, не пересуджуючи польської справи і дальшої оборони!“ — кликав одночасно член Ліквідаційної Комісії ґр. Скарбек, провідник „пекавяків“, і ґарантував полякам допомогу.

---

[1]) Mączyński I. 278.

І тому торгуючись з українцями за умовини мира, поляки ніколи не мали наміру замиритись на реальній основі, тільки бажали виграти на часі, протягаючи спірну справу до часу, коли зможуть односторонно своєю збройною силою вирішити її в свою користь. Не зражувала їх повна безнадійність тих переговорів, бо обі сторони виходили з діяметрально противних становищ. Українці говорили як суверени краю, уважаючи бої за Львів проминаючим епізодом у будівництві української держави, а поляки за ніяку ціну не хотіли визнати української державної суверенности, принайменше у Львові. Не хотячи допустити до розбиття переговорів, вони заявили, що не вважають себе компетентними в тій справі, в якій рішати може тільки варшавський уряд. Колиж українці вважали цю справу раз на все вирішеною, не хотячи залишати її відкритою та залежною від варшавського уряду, поляки старалися в дальших переговорах цієї політичної справи не торкатись і піддавали ріжні проєкти налаштування мирного співжиття обох народів у Львові. Наради оберталися головно довкола трьох точок: громадської самоуправи, справи війська і міської міліції.

Були ріжні пляни поладнання тих справ. Щодо міської самоуправи поляки годилися ще в перших днях листопада пустити в рух маґістратську машину, якщо українці здіймуть з ратуша синьо-жовті стяги і заберуть звідтам військову залогу. До президії міста мав би увійти один українець як четвертий віцепрезидент. Справа орухомлення міської самоуправи була дуже пильна, бо обіймала цілий комплекс громадських справ, звязаних з заспокоєнням найбільш життєвих потреб населення міста. А щодо маґістратської машини українці не мали покищо потрібного власного персоналу і на тій точці після деяких взаїмних уступок було можливе порозуміння, хоча покищо українська сторона не вважала вказаним усунути назверхні признаки української державности.

Дня 7. листопада поляки запропонували „пацифікацію“ міста, уявляючи її собі ось-як:

1) Війська, польські та українські, мають бути стяг-

нені з вулиць і публичних будинків до касарень на основі фактичного територіяльного поділу, який існує у хвилині підписання примиря. Ніякі військові відділи ані особи не можуть на будуче появлятись у місті з пальною зброєю.

2) Міське самоврядування остає в дотеперішньому стані дальше з доданням віцепрезидента українця. Міліція твориться на основі paritas обох народностей під управою президії міста.

3) Не признаючи ніяких дотеперішніх розпорядків української влади, управильнення політичних справ загального характеру полишається компетентній польській владі.

В додатковій стилізації остання точка звучала так:

„Не признаємо всіх дотеперішніх розпорядків Української Національної Ради. Для вирішення польсько-українського спору в цілости установиться комісію, зложену з делеґатів варшавського і київського уряду, Української Національної Ради і Польської Ліквідаційної Комісії".

Вже тільки те, що поляки не визнавали дотеперішніх розпорядків української влади, було достаточною причиною, щоби польське мирове предложення дати до актів. А проте Українська Національна Рада, йдучи по лінії відозви,[2]) оголошеної 6. листопада шістьма своїми членами як бувшими членами українсько-польського горожанського комітету, взяла згадані польські умовини під наради. Вислідом довгої дискусії було ухвалення у відповідь на польські умовини таких українських умовин:

I. Політична справа.

Для вирішення польсько-українського спору в цілости скличеться міжнародню, польсько-українську конференцію, зложену з представників: урядів київського та

---

[1]) Гляди стор. 174, 175.

варшавського, Української Національної Ради і Польської Ліквідаційної Комісії.

Колиб ця конференція не полагодила справи, полагодження її передасться загальній міжнародній конференції.

II. Військова справа.

1. Начальна військова управа аж до дефінітивного рішення по думці I уступу належить до української військової команди.

2. Польська збройна орґанізація має зараз розвязатися.

3. Цивільне населення має бути негайно розброєне.

III. Самоуправа міста Львова.

1. Самоуправа міста Львова остає в дотеперішньому складі з тим, що прибічна рада вибирає одного віцепрезидента українця.

Президія ручить, що самоуправа міста Львова не буде вжита проти стану, витвореного Українською Національною Радою.

2. Для береження порядку і безпеки мешканців міста Львова твориться міліцію, зложену в рівній части з українців, поляків і жидів.

Українські умови, закомуніковані польській мировій делеґації, були предметом нарад Польського Комітету Народового, що вів переговори також іменем польських збройних сил. В дні 10. листопада польські делеґати зголосили відповідь, в якій Польський Комітет Народовий знову заявив, що не признає з правного боку ні Української Національної Ради ні її розпоряджень. Тому, мовляв, стоїть на становищі чисто фактичнім і обмежується на справи міста Львова. Українські точки I і III він приймає. Щодо точки II Польський Комітет Народовий стоїть на цьому, що польська збройна сила у Львові мусить бути задержана, і формулує свої предложения так:

Польські збройні сили займають на час розєму оті будинки (тут вичислені їхні становища) і роблять службу

публичної безпеки на цілому терені, який займатимуть у хвилині підписання розєму.

В часі розєму буде утворена міліція, що перейме службу безпеки на умовинах, установлених при попередніх переговорах.[3])

Обі сторони ґарантують собі взаїмно, що в часі розєму не виступлять зі збройним замахом проти другої сторони. Ґарантію мають дати в торжественній формі Польський Комітет Народовий і видніші особи з польського боку та Український Державний Секретаріят.

Коли має утворитися міліція, дискусія над цим була відкрита. Так само відкрите було питання чи розєм має бути заключений на неозначений час з речинцем виповідження, з тим, що на випадок невиповідження автоматично продовжується; чи аж до дефінітивного полагодження справи міжнародньою польсько-українською конференцією або загальною мировою конференцією. Українські делеґати були за тим, що розєм має тревати аж до дефінітивного полагодження справи.

Отже одинокою спірною точкою була справа польського війська. Українська сторона стояла все на тому, що у Львові і взагалі **на українській державній території не може бути польського війська та що збройною силою можуть розпоряджати тільки українці.**

Довкола цієї точки й оберталися переважно дальші переговори, оскільки поляки не виступали з предложенням короткого припинення боїв, себто примиря. На точці польського війська поляки були неуступчиві. Та й не диво, — на своєму війську вони будували все інше, а примиря чи розєму потрібували тільки задля остаточної збройної перемоги.

З української сторони брали участь в переговорах, що відбувалися в Промисловій палаті при вул. Академічній, з до-

---

[3]) Поляки домагалися, щоби міліція була під управою президії міста і складалася в рівній части з поляків і українців. Українські делеґати хотіли, щоби міліція підлягала українській державній владі, а коли врешті годилися на міську управу, то домагалися, щоб у другій, польській половині були заступлені також жиди, на що поляки годилися, але під умовою, що всі три народности будуть заступлені на основі процентового відношення людности. Крім того українці застерігали собі право держати державну поліцію.

ручення Української Національної Ради й опісля ради державних секретарів: д-р Степан Витвицький, д-р Лев Ганкевич, д-р Михайло Лозинський, д-р Роман Перфецький, д-р Льонгин Цегельський і Антін Чернецький, одначе так, що на всі засідання ходили тільки Ганкевич і Лозинський, а інші тільки в разі потреби чергувалися. Після утворення Державного Секретаріяту д-р Цегельський, який став державним секретарем внутрішніх справ, перестав брати участь у переговорах.

З польського боку учасники переговорів також мінялися. Взагалі брали участь у переговорах доценти д-р Дубанович і поміщик Ценьскі від т. зв. подоляків, себто особливо неприхильно до українців настроєних представників східно-галицьких дідичів, д-р Адам і д-р Сталь від вшехполяків, проф. Хлямтач і д-р Стеслович від т. зв. демократів, Щнрек, Клінґер і Гавзнер від соціяльних демократів. Тому, що між обговорюваними справами дуже важна була справа війська, за згодою обох сторін останні дві наради відбулися при участи військових делеґатів. Українську Начальну Команду репрезентував сотник УСС. Букшований, польську поручник де Ляво.

Всім було ясно, що переговори не доведуть ні до чого. Занадто свіжий і яскравий був приклад Перемишля, в якому швидко після анальоґічного замирення зовсім зліквідувано українську владу. А проте український фронт на вул. Словацького, почавши від 12. листопада, щодень перепускав на цю або ту сторону польських делеґатів. На приказ своєї команди українські вояки дотичного відтинку припинювали в озаченому часі стрілянину, хоча противна сторона не дуже до цього стосувалася. Коли на польський бік вертало авто з мировим делеґатом о. Л. Сембратовичем, противник, не зважаючи на виставлену білу хоругов, стріляв дальше, наслідком чого погиб український стрілець Куріш. Сталося це в полудне 15. листопада, того самого дня, коли українці перепустили на польський бік полоненого на Жовківськім передмістю лікаря д-ра Войцеховского. Та всежтаки українська головна коман-

да видала тогож дня команді соймового відтинку такий приказ:

Завтра, 16 ц. м. між 9.45 і 10.20 рано будуть переїздити вул. Сикстуською польські парляментарі на нашу сторону. В тім часі не вільно стріляти, хіба би поляки на вас стріляли. **С. Ґорук.**

Коли не щастило з розємом, противник рішив за всяку ціну добитися від українців примиря. Польська команда дістала вже з Перемишля запевнення відсічі. Комендант перемиської залоги пплк. Токаржевський повідомив, що в найближчому часі вирушить на Львів і зажадав точного ситуаційного звідомлення, яке йому й вислано дня 15. листопада. Головна річ була в тому, щоби витревати як найдовше.

Посередниками в справі примиря стали несподівано церковні достойники обох обрядів. Підчас звичайних переговорів дня 16. листопада доручено українським і польським делеґатам листа, підписаного обома львівськими митрополитами: о. Шептицьким і кс. Більчевським. Лист, писаний на одній картці паперу, містив однозвучне прохання обох церковних достойників, в українській і польській мові, щоби делеґати довели до припинення проливу братньої крови. Український текст був такий:

До Високоповажаних Панів, ведучих мирові переговори в Палаті промисловій у Львові.

В імени цілої людности Львова, яка в тих днях тільки терпіла і терпить, і в імени любови ближнього, котру проповідуємо, тим спільним письмом звертаємось до Вас, Високоповажані Панове, з тою усильною просьбою: підіть з обох сторін в уступчивости, як далеко лиш можете, здержіть братовбийчі бої і верніть нашому місту та всім мешканцям так бажаний мир, а вдячність міста і наша буде упрошувати для Вас з неба благословенство, обіцяне миротворцям.

Львів, 16. листопада 1918.

Андрей Шептицький, митрополит.

Як можна було надіятись, інтервенція владик обох обрядів в користь мира серед тодішніх обставин не могла увінчатись успіхом, дарма, що заанґажуралися в ній аж ватиканські кола. Саме тоді, коли оба владики писали свої мирові листи, на мурах міста появилася польська відозва з підписом „Обивательство мяста Львова“. В цій відозві сипались громи на українців за те, що не хотять признати над собою польського панування і відкидають умовини, диктовані їм поляками. Відозва була повна ненависти до українців і кінчилася закликом до поляків, щоб усі як один хопили за зброю і змусили український нарід зректися своєї державности у Львові.

Правду сказано в письмі обох церковних достойників, що населення міста тяжко терпіло. З районів міста, що межували з боєвим фронтом, лунав стогін мешканців, засуджених на голод і крайню нужду. Вулиці Осолінських, Словацького, Браєрівська, дальше горішня Казимирівська, долішна Янівська, св. Анни, Яховича, ряд вулиць між Шпитальною і Під Дубом, вулиці Германа, Локетка, Вибрановського, Кушевича, Замарстинівська та інші були відрізані зовсім від світа і не проявляли назверх найменших слідів життя. Серед гуку пальби і свисту куль ніхто не важився не то показатись на вулиці, але наблизитись до вікон. Взяті в два ворожі вогні, мешканці поховалися по всяких закутинах і пивницях, вмираючи зі страху і голоду.

Найгірше було в районах, де мешкали жиди. Свідчить про це письмо, вислане 11. листопада мешканцями вул. Яховича до команди польських військ, а доручене 16. листопада також Українській Національній Раді:

> „Від 11 днів наша вулиця Яховича і сусідні: св. Анни, Рапапорта, Клепарівська і т. д. находяться днями і ночами у вогні крісів, скорострілів, ручних ґранат і гармат. Наші мешкання подіравлені кулями, наше майно знищене, а вулиці представляють купи румовища. До мешкань, в яких вибиті всі шиби, заглядають що хвилі смерть від куль і хороби від зимна. Нема де схоронитися, бо пивниці є за тісні, щоби помістити щораз більше число нещасливців, що шукають захисту перед смертю. Запаси

харчів зовсім вичерпались і голодова смерть заглядає нам і нашим дітям в очі, бо вже 11 днів ми зовсім відрізані від світа. Якщо наша дільниця зі стратеґічних оглядів одної або другої сторони мусить бути острілювана, то огляди людськости наказують дати мешканцям загрожених місць змогу схоронитися. Вчора гарматня ґраната пробила дах під ч. 26 при вул. Яховича, а цієї ночі пробила мур під ч. 15, де живуть підписані. День у день горять довкола будинки, по домах лежать хорі і ранені без лікарської помочі, та трупи, яких годі похоронити".

З оцим письмом загрожені мешканці звернулися до польської сторони з проханням припинити бодай на кілька годин боєву акцію, щоби можна було поховати мерців і закупити найконечніші засоби до життя. Польська команда використала це так, що вислала його дня 16. листопада до команди українських військ з письменним предложениям примиря, при чому зробили українцям докір, що вони, мовляв, не почуваються до гуманітарних обовязків супроти цивільного населення по свому боці.

Прохання населення з прифронтової полоси міста було цим разом на руку польським мировим делеґатам і вони покористувалися ним як важким арґументом за негайним заключенням примиря. Всяких спірних справ вони цього вечера (16. листопада) вже не торкались, а промовляли лише за примирям, висуваючи мотиви санітарні, гуманітарні, культурні і тп. Українські делеґати, знаючи добре польську тактику, з примирям не спішились і своє рішення зробили залежним від опінії Української Національної Ради та української військової команди.

А становище Начальної Команди в цій справі було все однакове. Для неї було ясне, що воєнне положення противника ставало щораз гірше. Хоча доступ з Перемишля був вільний, польські підкріплення не приходили і тому поляки перли за всяку ціну до примиря. Було очевидним, що річ тільки в проволіканні, доки не надійде зі заходу допомога, і тому полк. Стефанів був принципіяльно проти всякого, хочби найкоротшого припинення боїв. А що дехто з цивільних про-

відників під впливом виступу митрополита Шептицького був за примирям, полк. Стефанів скликав усіх фронтових командантів на воєнну раду, на якій доручено сот. Букшованому бути представником Начальної Команди, якщо переговори в справі примиря мали би таки відбутися. За умовину примиря поставлено: поляки здадуть зброю і залишать Львів.[4])

Окрема згадка належиться українській мировій делеґації, що приїздила з польськими парляментарями з польського боку. Була це делеґація українських залізничників, оброблених інж. Гавзнером, і їхні домагання йшли очевидно по лінії польських інтересів. До них прилучився добровільно о. Лев Сембратович, обіцюючи Гавзнерові зробити зі свого боку все, „щоб скінчити з огидою, якої є свідком“.[5]) Однак вже 16. листопада державний секретар військових справ Вітовський звернувся до головної команди українських військ з таким письмом:

> „Прошу розпорядити, щоби сьогодня о. Сембратовича крізь боєву лінію не перепущено. Залучений лист передати йому, щоб доручив Митрополитові“.[6])

Полковник Стефанів видав того самого дня українському фронтові відповідний приказ.

Зрештою воєнне положення по українському боці дня 16. листопада можна було вважати корисним. Прибула з краю деяка, хоч невелика допомога і цілий фронт стояв твердо.

Звідомлення Начальної Команди з тогож дня реєструє такі факти на боєвих відтинках. В районі Замарстинівської ґрупи переведено ряд трусів у підозрілих домах і найдено двацять кілька крісів. Деякі були поховані під підлогою, а дошки забиті цвяхами. Населення свіжо зайнятого району оповідало про ріжні безправства озброєних відділів, що вривалися до приватних мешкань, забирали годинники, перстені та інші дорогоцінности, а крім того жидам веліли платити грубі суми

---

[4]) Полк. Стефанів· За Львів! „Укр. Скиталець“, 1923, ч. 9.
[5]) A. Hausner: Listopad 1918 r. стр. 56.
[6]) О. Сембратович ділав не з доручення митрополита, але на власну руку.

відкупного. Навіть польське населення повитало українських вояків як спасителів від розбою і грабунку.

В районі Підзамча зловлено того дня двох шпигунів, а саме одну дівчину з польською перепусткою та одного польського леґіоніста, переодітого за дівчину. Віддано їх українському польовому судові.

Українська артилерія на Цитаделі порозбивала всі довколичні доми, де гніздилися стійки противника. Під охороною артилерійського вогню українські стежі вдерлися в ці доми й інтернували мужеське населення. Тим способом прочищено три доми в сторону вул. Лазаря і два доми в сторону вул. Пелчинської.

У відтинку Перзенківка пробував напасти більший польський відділ від Сокільник, але після довшої перестрілки мусів відступити зі стратами. Легко ранених поляки забрали зі собою, а двох тяжко ранених покинули.

В інших відтинках не було того дня ніяких змін.

Одиноке болюче місце в українському фронті було на півдні, в районі Стрийського парку, де після останнього невдачного наступу на кадетську школу ситуація погіршилась, а через те захиталася також експонована позиція Перзенківки. Але й ця слаба точка на півдні не зміняла ще загальної ситуації, що була далеко краща від ситуації польської.

В ночі з 16. на 17. листопада зроблено важну зміну в розміщенні української артилерії. На предложення артилерійського команданта пор. С., щоби часть гармат з Високого Замку розмістити догідніше, уможливлюючи їм стріляння бічним прицілом, полк. Стефанів згодився перевести 4 гавбиці на Личаків. На думку артилерійського команданта не добре було мати аж шість гармат, сконцентрованих на відкритій позиції, що має ще й обмежену свободу вистрілу. Для них вишукано закрите становище поза личаківським двірцем. Покищо перевезено 4 гавбиці на рампу цього двірця, а на Високім Замку остало дві з чет. П-им, що мали дальше маркувати стрілами 6-гарматню батерію. Щойно на другий день за-

точено батерію на нове токовиско, а обслугу приміщено в уланських касарнях за рогачкою.

Оскільки ця зміна в розміщенні артилерії була щаслива, показалось останнього дня львівської кампанії.

XXIX.

НА ПЕРЕЛОМІ.

Третій наступ на кадетську школу. — Важка територіяльна втрата. — Польська акція на північному крилі. — Запевнена польська відсіч з Перемишля. — Рух польських сил в краю. — Знову пошуканка за допомогою. — Наддніпрянська допомога на словах. — Перетомлення української залоги. — 48-годинне примиря.

Від самого початку свого командування полк. Стефанів уважав одним із перших своїх завдань зрізати південне крило ворожого фронту, що мало виразно окружуючу тенденцію. Здобуття кадетської школи було для нього стратеґічним імперативом, хочби це мало статися ціною найбільших жертв. Було це вершком його комендантської амбіції, в якій немаловажну ролю грав мотив також особистий — полк. Стефанів як австрійський старшина був абсольвентом львівської кадетської школи. Але здобуття цієї позиції домагалася не менш рішучо вага менту: завдати сильний удар противникові в менті його очевидної слабости і примусити його капітулювати! Упадок кадетської школи був би ударом грому серед душної „мирової" атмосфери по другому боці. А для українців величезні стратеґічні користи, привернена комунікація з півднем та інші корисні перспективи.

І так день 17. листопада (неділя) розпочався новим, третім з черги наступом на кадетську школу. Дві години пражила сильним вогнем цю позицію наперед українська артилерія, займаючи також дальший західний район аж по касарні на Вульці, щоб унеможливити звідси доступ польським підкріпленням. Опісля пішла в наступ стрілецька розстріль-

на, напираючи концентрично від стрийської рогачки та від Стрийського цвинтаря. Була це залога касарень 15 і 19 полків, скріплена новою, незначною підмогою з краю. Наступ ішов спершу з успіхом, головно від цвинтаря, де українська боєва лінія підсувалась майже під саму школу. Артилерія розбила в кількох місцях окружуючий мур, міни розвалили один ріг школи, а сама школа була ціла подіравлена гарматніми стрільнами. Однак гнізда польських скорострілів осталися ненарушені. В додатку українські ручні ґранати не вибухали, бо вибухові капслі були зіпсуті. В результаті українці як атакуюча сторона несли кріваві втрати.

Тимчасом поляки, як звичайно, підтягнули свіжі сили і перейшли з двох сторін до протинаступу. Українці відбивалися завзято, аж психічна кріза зробила своє. Зневірені своєю безсильністю при повній недостачі резерв і перетомлені українські вояки відступили на цілій лінії, а противник заняв легко Стрийський парк, повиставову прощу і Стрийський цвинтар. З українського боку не було знову на місці енерґійного команданта, що опанував би ситуацію і звернув уступаюче військо проти польського напору. Військо завернуло аж до касарень, втративши кількох убитих і кільканацятьох полонених, між ними двох старшин,[1]) а також два скорострілі і 6 мінових набоїв.

Осмілені своїм успіхом поляки виконали наступ на місто. Заняли всі вулиці перед парком, посунулись вулицею Стрийською на конець вул. Зиблікевича і здобули підступом школу ім. Климентини Гофманової на розі вул. Яблоновських і Снопківської, де була українська передня сторожа з недалекої касарні 15 п. п. Гурток поляків попричіпав собі українські відзнаки і прийшов сміло під саму школу. Українській стійці біля брами сказали, що прийшли на зміну. Не прочуваючи підступу, вартовий пустив їх на подвіря.[2]) Тут була вже легка справа. Кинули кілька ручних ґранат до кімнати, де спочивали українські вояки після нічної служби, і ранивши кіль-

---

[1]) За два дні вони втікли з полону і вернулись до своєї частини.

[2]) В міжнароднім воєннім праві такий спосіб боротьби є строго заборонений.

кох смертельно, зайняли цілий одноповерховий будинок. Звідси почали острілювати касарню 15 п. п., віддалену на 150 метрів.

В касарні счинилася трівога. Заалярмовано цілу залогу, зложену з якої півтора сотні людей, майже самих рекрутів. Командант залоги пор. Рудницький рішив викинути противника із втраченої позиції і звернувся до старшин та стрілецтва зі зазивом, хто голоситься добровільно відбивати школу.

Перший зголосився четар Панас.

— Хто йде зі мною? — питає він стрільців.

Виступило наперед вісьмох людей, між ними один булавний і один десятник. Девять відважних вояків значать часом більше як девятьдесять боягузів. Не гаючи хвилини часу, взяли дві скриньки крісових ґранат, одну скриньку крісових набоїв і нишком перейшли від вул. Яцка крізь дім СС. Уршулянок до саду на горі, що панує над цілою околицею. Звідси до школи Гофманової, що лежала тепер в низу, не було у воздушній лінії й сто метрів. Високий паркан і густі корчі тернини закривали вигляд і пристріл до школи. Була це добра і зла сторона позиції. Два стрільці вилізли на стрих невеличкої хати огородника, інші виломили в паркані дошки (при цій роботі згинув від ворожої кулі один десятник) і нараз розпочалася сильна пальба. Заграли крісові ґранати, що сипалися з короткої віддалі у всі вікна та двері школи, а з рогу Яблонівської касарні тарахкотів скоростріл, що знаменито займав перехрестя вулиць Яблоновських і Зиблікевича, змітаючи кожного, хто пробував утікати зі школи. Одночасно обсада піддаша мала на оці кожного, хто показався на вул. Софії або Стрийській.

Противник не видержав. За пів години школа була вільна, а на вулицях лежали ворожі трупи. Відобрану позицію обсаджено сильною українською залогою під командою старшини. Також в городі Уршулянок улаштовано сильне обо-

ронне становище, об яке як об скалу відбивалися польські удари в часі загального наступу за чотири дні.[3])

А тимчасом в Начальній Команді вість про появу польських вояків на вул. Яблоновських викликала була трівогу. Резерв не було ніяких, а підмогу треба було вислати безумовно. Отже стягнено кільканацять стрільців з відділу, що хоронив Народній Дім, і вислано в загрожене місце. Згодом перекинено сюди козацький загін під командою кпт. Карася, що робив службу при Замарстинівській ґрупі. Але все те не давало сили й пів сотні людей.

Побоюючись грізніших наслідків польського наступу, полк. Стефанів видав такий приказ:

Військова Команда у Винниках.

> Польські відділи ударяють від Стрийського парку в напрямі гори Яцка і Погулянки. Весь боєвий стан у Винниках має негайно вимаширувати зі старшинами на личаківську рогачку, опісля до касарні 19 п. стрільців при вул. Петра і в порозумінні з тим полком та касарнею при вул. Яблоновських відперти наступаючого ворога.

На щастя польський наступ на місто зліквідовано власними силами касарні при вул. Яблоновських. Новий доказ, що коли є на місці добрі старшини, то навіть малими силами можна врятувати позицію. Під добрим проводом творяться також геройства стрільців.

Всеж таки української позиції на горі Яцка не вважали цього вечера безпечною і тому на домагання артилерійського команданта Начальна Команда перевела звідси батерію, зложену з 2 гавбиць, за личаківську рогачку. Уставлено їх на Ялівці поруч уланських касарень.[4])

Вечером того дня боєва лінія в цьому відтинку йшла від Залізної Води вулицями Дверніцкого, Домбровського і попід гору Стрийського цвинтаря в напрямі електричної ремізи при

---

[3]) На основі докладу М. Панаса.

[4]) Оця концентрація 6 гармат на Личакові показалася в пізніших наслідках фатальною.



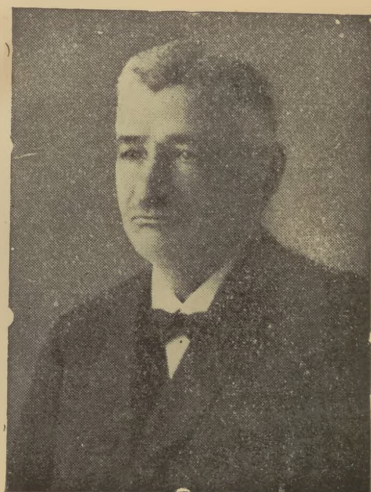
ҐЕНЕРАЛ ҐР. ГУІН, останній австрійський намісник Галичини.



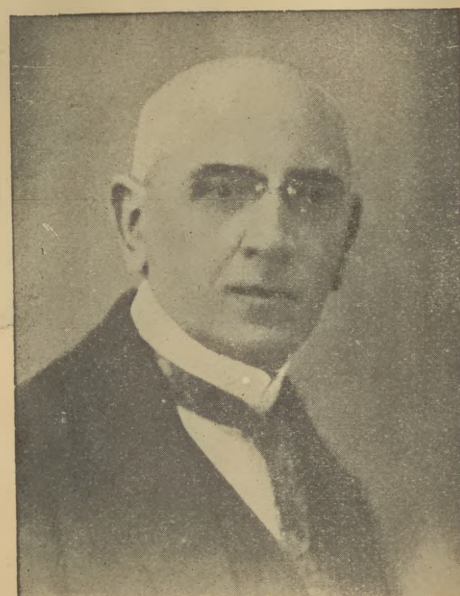
Д-р СТЕПАН БАРАН, державний секретар земельних справ.



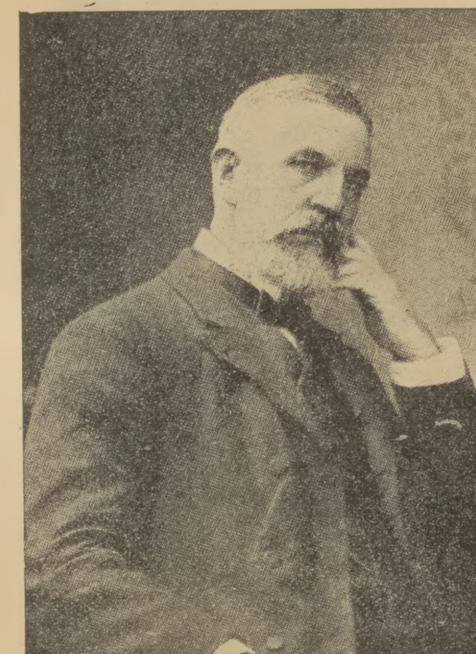
Д-р ЛЕВ ГАНКЕВИЧ, заст. голови Укр. Нац. Ради і делеґат для мирових переговорів.



Д-р ІВАН КУРОВЕЦЬ, державний секретар суспільного здоровля.



ВОЛОДИМИР ДЕЦИКЕВИЧ,
віцепрезидент ц. к. намісництва.



ОЛЕКСАНДЕР БАРВІНСЬКИЙ, державний
секретар віроісповідних справ.

кінці вул. Коперника. Українці обсадили гору Яцка і висилали стежі в напрямі Стрийського парку, що разом з цвинтарем лишився у польських руках.

Втрата цієї території зробила безвихідним положення української позиції на Перзенківці.[5]) Тому вечером тогож дня залога її в силі 60 людей з двома скорострілами покинула Перзенківку і зайняла безпечніше деташоване становище біля Сихова, обороняючи залізнодорожну лінію. Зміркував це згодом противник і зайняв покинену українцями позицію.[6])

Так обернулася ще одна сумна сторінка в історії львівської кампанії. Третій наступ на кадетську школу не був щасливішим від двох попередніх і замісць поправити ситуацію в стрийському районі, погіршив її значно. Не українці стяли південне крило полякам, але навпаки поляки українцям зайнявши важну позицію на Перзенківці, зміцнили та поширили свій окружуючий фронт на півдні. Одночасно поляки пересунулися тут із далеких заміських периферій майже в саме місто і мали право тріюмфувати. На жаль самі українці помогли їм до того.

Полк. Стефанів зробив великий промах, підіймаючися ще раз наступати на кадетську школу. Досвіди попередніх двох наступів повинні були його чейже повчити, що з кадетською школою дуже трудна справа. Коли в дні 15. листопада показалось, що ні 11 звичайних гармат, ні два міномети, ні кілька сотень піхоти не були в силі поконати цієї позиції, то такий самий або ще гірший успіх жде його при повторенні цієї операції такими самими технічними і людськими засобами. Вже при артилерійській підготівці поляки догадувались, на що заноситься, і мали час приготовитись до відбиття сподіваного удару. Тому кидання піхоти на поталу ворожих, добре укритих скорострілів було легкодушним марнуванням своїх сил. Справді подивляти треба геройство українських вояків, що третій раз атакували, і все безуспішно, грубі мури,

---

[5]) Командантом її був від 17. листопада пор. Т. Франко.

[6]) В польському боєвому звідомленні сказано невірно, що поляки здобули Перзенківку з боєм, хоча на ділі з обох сторін не упав тоді ні один вистріл.

наїжені дулами скорострілів, які засипали їх градом куль. А такий безуспішний наступ шкідливий ще й тому, що приносить в результаті деморалізацію, викликуючи серед вояків упадок духа і зневіру в ідею, за яку йде боротьба.

Безвиглядність і шкідливість таких операцій зміркували вже давно поляки і тому занехали всякі фронтальні наступи зі здобуванням домів, мурів, барикад і т. п. ціною крівавих жертв, які все йшли на марно. Польська головна команда заборонила своїм відділам штурмувати такі українські позиції, як Цитаделя і т. п., а зате почала звертати більше увагу на свої крила, вибираючи тактику окружування.

Оживлена акція противника в північному районі міста вказувала на те, що він добивався тогож дня успіхів також на північному крилі свого фронту, бажаючи продовжити його окружуюче рамя. Польська артилерія била сильно на дворець Подзамче, підготовлюючи наступ пішим відділам, а одночасно з клепарівських касарень і з веж Дому інвалідів сипався крісовий вогонь на жовківську рампу[7]) та її околиці, щоби перервати українцям комунікацію з містом. Одначе польський напір на Підзамче стрінувся зі ще сильнішим відпором української залоги. Пізно в ночі поляки пробували атакувати від Замарстинова міську різню, щоб наблизитись до жовківської шоси, але також без успіху.

Окружуючу акцію на півночі підтримували польські відділи в районі міської ґазівні, атакуючи жидівську міліцію. Вивязалися кріваві бої, в яких обі сторони потерпіли значні втрати. Між іншими погиб один жидівський старшина. Щойно при допомозі сильних українських стеж відкинено тут противника назад на давні позиції.

Жиди, як відомо, проголосили були на самому початку львівської кампанії цілковиту невтральність. А проте поляки атакували жидівську міліцію по українському боці як своїх ворогів, хоча вона мала виразні відзнаки, а по польському боці рекрутували силою жидівських мущин до боротьби з українцями. З тієї причини жидівський комітет безпеки

---

[7]) Перехрестя залізничого шляху з Жовківською вулицею.

зголосив на руки президента Вільзона, копенгаґського сіоністичного бюра і в цілому світі рішучий протест.

Не менше характеристичний боєвий епізод. При зміні служби в домі біля костела св. Анни поляки острілювали українських вояків із залоги поліційної касарні розривними кулями і трьох тяжко ранили. Стріли падали з вулиць Замкненої і Зиґмунтівської, які удалось противникові зайняти.

Наспіли також вісти про рух польських збройних сил під Львовом. Польська кавалєрія зі Львова зайняла ще попереднього дня Рясну Руську, Козичі і Домажир при янівському гостинці а на другий день польська збройна орґанізація зі Зимної Води опанувала сусіднє українське село Суховолю. Було це плянове обезпечування комунікаційного звязку зі заходом, звідки поляки мали обіцяну допомогу.

Дня 17. листопада прилетів аеропляном з Перемишля пор. Стец і привіз від пплк. Токаржевського письмо.[8]) В цьому письмі Токаржевський повідомляє команду польських військ у Львові, що в порозумінні з ґр. Скарбком приготовив уже для Львова відсіч. Сила цієї відсічі: один курінь піхоти в силі 500 людей, одна батерія пільної артилєрії (4 гармати), плютон кавалєрії (38 людей), панцирний потяг, два ваґони крісової муніції і ваґон ручних ґранат. Час відізду означено найпізнійше на понеділок 18. листопада 6. год. вечером з Перемишля. Щоби приготовити собі догідні умовини ділання в самому Львові, Токаржевський просив: 1) вислати старшин до Зимної Води на зустріч його експедиції з вказівками щодо дальшого ведення транспорту і вжиття панцирного потягу; 2) приготовити пляни вивантаження відсічі і здобуття та обсади міста і 3) зладити список домів, що їх мешканців слід арештувати, та список і короткий опис визначних українських діячів, які не повинні лишитись на волі, а вкінці збірні для полонених і арештованих.

Справа польської відсічи була, розуміється, для української команди у Львові тайною. Зате трівожні вісти дістала вона тогож дня про ситуацію і стан військової орґанізації на

---

[8]) Mączyński II. 251.

північ від Львова. В Любачівщині і Сокальщині паніка з причини рухів польських військ від Ярослава і Томашева. Від окружної військової команди в Раві Руській надійшло письмо, що поляки вдерлися були 15. листопада на цей бік Сяну й обсадили міст у Сурохові. Також від Томашева перейшли польські відділи до Белзця і заатакували Любичу Королівську. Українське військо, вислане з Рави Руської, спинило поляків і викинуло назад поза Сян і Белзець. Всеж-таки кожної хвилини можна надіятись нового польського наступу, особливо від Ярослава, куди приїхав з України 90 п. п. Український боєвий стан над Сяном числив 100 людей, а 80 людей при допомозі міліції з Любачева боронило границі коло Томашева.

Все те разом — кінчила військова команда в Раві Руській — сила за слаба. Після мобілізації можна би дістати ще кількасот людей, але нема в що їх убрати ані озброїти. Тому команда просила дати їй тисячку крісів, десять скорострілів, відповідну кількість муніції, ручних ґранат, а також мундурів і обуви.

Звичайне домагання, яке чулося майже від кожної військової команди в краю. Заспокоїти всі ті запотребування було неможливо, бо сам Львів не мав того, чого потрібував.

Отже ситуація скрізь дуже поважна і слід було на всі боки негайно реаґувати, щоби небезпека не розрослась до більших розмірів. І знову слід було шукати допомоги в краю. В першу чергу пішов приказ до окружної команди в Стрию, щоби вислала одну батерію з обслугою та сильною ескортою до Городка. Слід було на всякий випадок забезпечити залізнодорожну лінію Львів—Перемишль. Атже зі заходу грозила українцям все найбільша небезпека. Військовій команді в Золочеві приказано стягнути всякими силами з округи вояків і вислати бодай одну сотню вишколених якнайшвидше до Львова.

Невичерпаним джерелом військового матеріялу, в людях і воєнних засобах, являвся Чортків, що розброїв чимало чужинецьких військ, які вертали зза Збруча. Тому до тамошньої окружної команди вислано старшинського курєра, що

мав зажадати допомоги в людях, зброї та муніції. Значні засоби повинні були знайтися також у Снятині, Заліщиках і Коломиї.

І очі втомлених українських борців у Львові зверталися тим більше на схід, думки їх линули далеко над Дніпро. Допомога з Наддніпрянської України була предметом горячих бажань всіх українських вояків. Початок був уже зроблений, але в дуже скромних розмірах. Козацький загін Ґонти не міг заважити у львівських боях. Треба було чогось поважнішого. Поширилася чутка, що до Підволочиск прийшли два панцирні авта, призначені для Львова. І негайно вислано туди сот. Скляренка, наддніпрянця, що взявся орґанізувати у Львові технічну сотню. Два панцирні авта могли значно поправити і зміцнити українську ситуацію у Львові. На жаль показалося незабаром, що поголоска про панцирні авта була неправдива.

Але всетаки сталося щось, що на короткий час наповнило радістю серця українських борців. Під конець дня 17. листопада приїхала до Львова з Наддніпрянської України військова місія під проводом д-ра Луценка, лікаря і громадянського діяча з Одеси, та полковника Захаріїна. Місія запевнювала, що наддніпрянські брати не є байдужні до тяжкої боротьби, яку ведуть галицькі українці у Львові. Вони приобіцяли широку допомогу, яка покищо орґанізується, як виходило з відозви, розкиненої по всій Україні.

Для характеристики доброї волі, якою реаґували деякі наддніпрянці на львівські події, наводимо цю відозву дослівно:

„Хоч ми самі тепер у дуже тяжкому стані й загрожені навіть у своїй державности, проте ми мусимо допомогти нашим галицьким братам одборонити їхню державність, допомогти всім, чого вони просять — вояками, зброєю, харчами, грішми, а в першу чергу збройною силою.

Злітайтесь же, орли, козаки завзятці, на поміч братам галичанам! Одборонім наше культурне огнище, що во время люте зберегло і розвинуло найдорожчі скарби,

культуру й свідомість національну, і тим причинилось до нашого сучасного державного і національного відродження. Доля Галичини тісно звязана з нашою долею. Її самостійність — опора нашої самостійности.

Не даймож її на поталу сусідам! Поспішаймо на поміч всіма силами! Головна Рада Галицьких, Буковинських і Угорських Українців у Київі звернулася з горячим закликом „До синів України", утворила в Київі, в Михайлівському монастирі Комітет задля орґанізації добровольців для „Корпусу оборони Галичини" і збірки всяких пожертв на цю справу та заложила там перший військовий відділ цього корпусу „Загін ім. Ґонти", до якого записалось уже немало наших козаків. Орґанізація такогож комітету в Одесі і на Херсонщині доручена Головною Радою б. поч. голові одеської військової Ради д-ру Ів. Луценку, з пропозиції якої одеський Національний Союз і Національна Рада ухвалили:

1) Заложити в Одесі для Корпусу оборони Галичини „Одеський Гайдамацький Загін";

2) заложити другий загін поза Одесою на Поділлі;

3) заложити „Одеський фонд допомоги Галичині" і для цього: а) одчинити окремий біжучий рахунок в одеському відділі Українбанку для збірки жертв гріш'ми, б) одчинити такийже рахунок в одеському відділі Дніпросоюзу та належних до нього кооперативах для збірки жертв іншими річами (харчові продукти, одіж, біля і т. п.); в) одчинити збірку жертв через господарчу Комісію одеської Української Національної Ради; г) звернутись до відповідних урядових і громадських інституцій за допомогою по озброєнню військових частин та іншому знарядженню, орґанізації медично-санітарних і продовольчих відділів, а також їх транспортировці;

4) звернутись до українського громадянства поза Одесою з закликом направляти добровольців і жертви або в висше названі місця Одеської Орґанізації допомоги Галичині, або заложити власну орґанізацію і робити всеяк найгайніше;

5) вислати негайно до Львова уповноважених для вияснення місць і порядку, куди і як направляти добровольців і жертви.

Покищо подається для відома тих, хто хоче йти на поміч Галичині помимо вказаних пунктів в Києві і Одесі, що треба направлятись через Жмеринку і Волочиська до Підволочиськ. В першу чергу мають орґанізуватись відповідні прийомочні бюра і комітети в Жмеринці, Проскурові і Камянці Подільському.

Поспішаймож на поміч!"

Підписали відозву Голова Одеського Національного Союзу д-р Ів. Луценко і Голова Одеської Української Національної Ради п. Климович.

Річ природна, що військову місію Наддніпрянської України повитав український Львів сердечно. Поінформувавшись у військових колах про українську ситуацію у Львові та в краю, д-р Луценко вислав на Україну такі телеґрами:

Одеса. Українська Рада. Висилайте на Підволочиська і Львів як найшвидше вояків, хочби без зброї, залізничників і шоферів.

Київ. Михайлівський Монастир, Галицька Рада. Висилайте як найшвидше вояків на Підволочиска і Львів.

Київ. Український Клюб. Винниченко. Посилайте швидко охочих козаків на Підволочиска і Львів. Зброя є, потрібні залізничники і шофери.

Але тверда дійсність не позволяла довго радіти допомогою зі сходу. В суті річи наддніпрянці не давали нічого реального. Тоді, коли противник дістав повідомлення про готову допомогу з Перемишля, українці дістали тільки відозви, заклики і рішення наддніпрянських національних установ, з яких могло вийти щось або ніщо. На реалізацію задуманої допомоги зі східної України треба було ждати так само, як на виконання всяких закликів і приказів української влади в краю. Всі ті наддніпрянські відозви, домагання, телеґрами, обіцянки та роблені надії не поправляли ані дрібки львівської боєвої ситуації, яка тогож дня сильно для українців погіршилась. Поляки поширили значно свій стан носі-

дання у Львові та рушили свої збройні сили в краю, вносячи у воєнне положення нові ускладнення.

А тимчасом 17-дневні позиційні бої у Львові виснажили українські війська до краю. Вояки робили тяжку воєнну службу без зміни, без віддиху, ніколи не роздягаючись ані висипляючись. Не дивниця, що така служба відбилася погано на їхній боєздатности. Перетомлене стрілецтво валилося з ніг, масово голосилося хорим, не числячи численних ранених, яких не відсилано навіть до шпиталю, бо не було ким їх заступити.

Для прикладу виїмок зі звідомлення команданта касарні Фердинанда[9]) з тогож дня:

> „Наслідком частих ранень, недуг і самовільних видалень залога касарні сильно зменшилась, охота до воювання серед старших річників мінімальна, так, що відпорна сила касарні не стоїть на попередній висоті. Оскільки можна, прошу приділити одну чету УСС-ів“.

Розуміється, обсадити всі позиції УСС-ми було неможливо, а свіжі сили з краю, до того нечисленні, треба було наперед вишколити. Те, що приходило з краю, було радше балястом при всяких операціях. В останніх часах і того забракло.

І сталося так, що серед важкої воєнної ситуації в Українській Національній Раді та в Начальній Команді українських військ явилася 17. листопада вечером делеґація, зложена з видніших представників польського громадянства та заступників польської військової команди, з предложенням обостороннього припинення боїв з чисто людських, гуманітарних мотивів. Казали, що прийшли на прохання мешканців районів, захоплених боєвими операціями, людей без ріжниці національности, які найшлися серед невимовно тяжких життєвих умовин. Крайна нужда спонукала цих людей звернутися до польської боєвої команди, щоб увійшла в порозуміння з командою українською і довела до примиря бодай на такий

---

[9]) Був ним від 16. листопада пор. П. Франко.

час, аби можна було поховати небіжчиків, забезпечитися в засоби поживи та евентуально перенестися в райони міста, де не ведуться бої.

Психольоґічний момент для осягнення своєї цілі знайшла польська сторона як немож кращий. Полякам потрібне було дводневне припинення боїв, аж прибуде з Перемишля Токаржевський з видатною допомогою, та щоби приготовитися з дотеперішніми польськими оборонцями Львова, військовими і цивільними, до рішучої розправи з українцями. Що правда, українські миродатні чинники обмірковували основно всі арґументи, що промовляли за примирям і проти нього. Цивільні чинники заявлялися переважно за примирям, зате військова влада, хоча добре знала настрої перемучених військ, застановлялася поважно над тим, чи йдучи на зустріч гуманітарним гаслам, не поправить ситуації противної сторони. Рішила думка, що українській збройній силі треба дати потрібний відпочинок, а тимчасом на протязі двох днів стягнеться безумовно військову допомогу з краю. Тільки в тій надії українська військова команда пішла на руку цивільній владі і врешті **український уряд згодився на пропоноване поляками 48-годинне примиря**, з черги третє в часі львівських боїв.

З приводу цього рішення, що забезпечило полякам остаточне виграння львівської кампанії, полк. Стефанів скликав пізним вечером в комнатах Начальної Команди старшинські збори, на які прийшли також делеґати Національної Ради: д-р Л. Ганкевич і д-р Р. Перфецький. Вони здали звіт з дотеперішнього ходу українсько-польських переговорів, даючи подрібні пояснення, як поляки уявляють собі налаштування мирного співжиття обох народів у Львові без проливу крови. Поляки не зрікаються своїх претенсій до Львова і взагалі Східної Галичини, не визнають української державної суверенности до часу вирішення цієї справи компетентними чинниками у Варшаві; хотілиб тільки унормувати провізорично взаїмовідношення обох ворожих військ та налаштувати якось механізм громадського життя в місті. Само примиря не пересуджує тих справ і являється актом чисто гуманітарним, подиктованим необхідними потребами населення.

Після відходу цивільних делеґатів обговорювано воєнну ситуацію у Львові. Наради були хвилями бурливі, а саме, коли торкалися відємних сторін дотеперішньої української кампанії. Полк. Стефанів, роздратований останніми воєнними невдачами, не перебирав у словах, сиплючи догани старшинам, яких робив винуватцями критичної ситуації на фронті. Якби старшини, говорив він, сповняли як слід свої обовязки і держали в руках підчинене стрілецтво, інакше виглядав би український фронт.

Заміти були важкі, хоч не зовсім оправдані, бо не всіх старшин можна було ставити під одну міру. Були між ними справжні герої, що з повним пожертвуванням сповняли свої обовязки, і таких було без порівнання більше, як тих, що заслужили на гостру догану. Зрештою полк. Стефанів не був тут також без вини, бо і він не виконував потрібного впливу на старшинство і стрілецтво на фронті, де майже ніколи його не бачили. А найкращим командантом є той, хто найкраще знає своїх вояків. Дисципліну в часі війни може вдержати командант тільки моральною силою свого характеру. Наполеон завдячував воєнні успіхи тільки своїй здібности викликувати захоплення вояків до справи, за яку йде боротьба, а в ще більшій мірі здібности витворювати безмежне довіря між військом і вождом. Отже командувати, значить кермувати інтелектуальною і моральною стороною підчиненого війська. А як ця справа була поставлена по українському боці у Львові?

Щойно на зборах порушив дехто цю справу та вказав на способи підношення воєнного духа серед украінського війська. Рішено в часі примиря стрілецтво заприсягнути, вислати на фронт найкращих патріотичних промовців, світських і духовних, та взагалі звернути як найбільшу увагу на моральне оздоровлення й ідейне освідомлення українського стрілецтва.

Та найбільше рахували на те, що в часі того примиря компетентні державні чинники в краю, військові й цивільні, **доставлять нарешті українському фронтові належну військову допомогу, якої вимагає вага такої великої справи, як вдержання столиці держави.**

XXX.

ПІСЛЯ ЗАКЛЮЧЕННЯ ПРИМИРЯ.

Умовини примиря. — Польські спроби виправити фронт. — Замах на касарню Фердинанда і бої в часі примиря. — На демаркаційній лінії. — Моральне скріплення українського війська і ворожі протиміри. — Нова пошуканка за допомогою в краю. — Проти воювання польської цивільної людности. — Звідомлення української розвідки.

Якжеж представляєтъся подрібно акт, що давав цивільним мешканцям міста ріжні благодати, воюючим військам гарячо бажаний відпочинок, а польській команді час на стягнення відсічі до Львова? Ось його текст:

УМОВА

в справі примиря (завєшеня броні), заключена у Львові дня 17. листопада 1918 р. в год. 3. по пол., з одної сторони між сотником УСС. Осипом Букшованим і хорунжим УСС. Володимиром Лісковацьким, як делеґатами Начальної Команди українських військ, а з другої сторони між поручником Людвиком де Ляво, як делеґатом Начальної Команди військ польських.

Обі сторони заключують примиря на цілому львівському фронті на протяг 48 годин, почавши від 6. год. рано після годинника на ратуши дня 18. листопада 1918 р., до 6. год. рано дня 20. листопада 1918 р. з метою запровіянтувати населення, яке з причини воєнних операцій на фронті лишене цієї можности, а дальше з метою забезпечити хорих і ранених та похоронити трупів. Це

примиря можуть обі сторони зірвати кожної хвилини під умовиною попереднього 3-годинного виповідження.

Умовини зобовязання:

1) Боєва лінія остає ненарушена. Обсада вулиць і будинків так само не зміняється.

2) Перехід крізь боєву лінію воякам і цивільним недозволений.

3) Від 7. год. рано дня 18. листопада 1918 р. стоять на виднім місці стійки, які мають перешкодити евентуальному переходові людей крізь боєву лінію.

4) На вулицях, які ділять фронт, всякий рух заборонений, однак мешканцям домів, яких брами виходять на таку вулицю, вільний перехід з тим, що: а) переходять хідником прилежним до їхнього дому, б) між двома поперечними вулицями вільно переходити нараз в тім самім часі найбільше трьом особам.

5) Вулицю Пелчинську замикають обі сторони, з українського боку дві стійки коло військової пливальні, з польського боку коло трамваєвої ремізи.

Крізь Єзуїтський город перехід не дозволений.

Вул. Городецька повище касарні Фердинанда замкнена.

6) Якби впали стріли за котрим-небудь фронтом, заанґажована в цьому сторона має негайно пояснити причину стрілів другій стороні.

7) З обох сторін зложена санітарна стежа перегляне дня 18. листопада 1918 р. в 8 год. рано цілий Єзуїтський город. Стріча обох стеж в реставрації цього городу.

8) Комісія, зложена з двох старшин українців і двох старшин поляків, які стрінуться коло головної почти дня 18. листопада 1918 р. в 7 год. рано, має вирівнати евентуальні непорозуміння в поодиноких відтинках на протяг примиря. Інтересовані команди відтинків довідаються від стійки коло головної почти, де саме перебуває згадана комісія.

Закінчено в год. 4.20 по пол.

Львів, дня 17. листопада 1918.

В. Лісковацький вр. Ludwik de Lavaeux вр.

О. Букшований вр.

З приводу цієї умови Начальна Команда українських військ видала такий приказ:

До
всіх команд участків, районів, касарень, обєктів, команди Перзенківки, Винник і тп.

Ми заключили з поляками коротке, 48-годинне примиря в цілях чисто гуманітарно-санітарних. Взиваю всіх комендантів, старшин і підстаршин, а також інтеліґентне і свідоме стрілецтво використати цей короткий час для зміцнення нашого положення:

1) закріпити в районах всі оборонні гнізда;

2) уставити машинові кріси в догідні місця, оскільки можливо на дахах (стрихах), звідки можна би острілювати не тільки одну вулицю, але й більший район;

3) забезпечитися більшою скількістю потрібної муніції;

4) упорядкувати відділи, поділивши на чети, рої і стежі;

5) розділити рівномірно всіх старшин і підстаршин на поодинокі відділи;

6) всіми силами старатись поліпшити харчеві справи для стрілецтва;

7) влаштувати оборону так, щоб все більша частина залоги могла відпочивати. Вона й творить поготівля дотичного району і мусить бути так здисциплінована, щоби на перший поклик команданта району „алярм“ можна кинути її в загрожене місце;

8) вся мужва відтинку мусить мати леґітимації, щоби на випадок смерти можна було ствердити тотожність особи;

9) для вдержання дисципліни і боєздатности відділу

є конечним, щоби старшини находилися серед своєї мужви, особливо в місцях ізольованих або найбільше загрожених. Командантами важних стеж (стійок) мають бути старшини;

10) де потрібно, будувати барикади і взагалі так забезпечити свій оборонний район, щоб ніхто не міг крізь нього передістатися;

11) поучувати й освідомлювати мужву, бо це одинокий спосіб успішного закінчення нашої боротьби;

12) держати звязок з сусідними участками, щоби на випадок загроження району взаїмно собі помагати.

Взиваю все старшинство доложити всіх зусиль, щоб за цей короткий час примиря піднести боєву здібність нашого фронту. Всюди виступати енерґійно й самостійно та не звертатися з дрібними справами до Начальної Команди, бо тим чином тільки утруднюється воєнний апарат.

Львів, дня 17. листопада 1918.

Полк. **Стефанів.**

В урядовому звідомленні Начальної Команди українських військ сказано про припинення боєвих операцій у Львові так:

„На горяче бажання польських громадянських кругів, а також на прохання нашої ворожої сторони Начальна Команда укрїнських військ у Львові згодилася на 48-годинне примиря у всіх боєвих районах. Починається воно дня 18. листопада в 6 год. рано, одначе може бути зірване за попереднім 3-годинним виповідженням. Один пушочний вистріл нашої артилерії має повідомити мешканців загрожених районів про евентуальне підняття дальших воєнних операцій“.[1])

Ще того самого дня поляки почали порячково підготовляти на фронті по змозі як найкорисніші умовини для своєї офензиви, пробуючи видерти в останніх годинах перед примирям з українського стану посідання догідні для себе вихідні стратеґічні точки. Згідно зі своєю тактикою окрилювання вони звернули останню свою форсу перш усього на скрайні від-

---

[1]) „Діло“, 1918, ч. 266.

тинки. Тим пояснюються їхні завзяті операції від кадетської школи і наступи в напрямі касарні при вул. Яблоновських, які довели перш усього до опанування Стрийського парку та зайняття Перзенківки. Численні напади на район касарні Яблоновських, що тревали майже цілу ніч, були продовженням цієї тактики, але скінчились невдачно, стрічаючись зі сильним відпором українських військ. Відбивши польські наступи, в яких брала участь навіть цивільна людність, наші стежі почали знову запускатися в глибину Стрийського парку.

Одночасно пробував противник посунути вперед друге, північне своє крило. В ночі з 17. на 18. листопада, коло год. 1. польський відділ в силі кількадесятьох людей з двома скорострілами підсунувся до міської різні за жовківською рогачкою. Від перших стрілів згинули три українські стійки, опісля кинулись поляки на входи до різні. Українська залога, на половину слабша від ворога, боронилася дві години, аж пробивши собі дорогу ручними ґранатами, видобулася вкінці з ворожого перстеня. За дві години при допомозі, висланій з Підзамча, українці здобули назад різню. Тимсамим проба посунутися в окрилюючім прямуванні дальше на схід і захопити у свої руки жовківську шосу, скінчилася для противника невдачно. Отже на півночі не вдалось йому поправити своєї ситуації.[2])

Але й у центрі боєвого фронту пробували поляки здобу-

---

[2]) Для характеристики людського матеріялу, яким орудувала тоді українська військова команда, нехай послужить звідомлення, вислане під вечір 18. листопада командантом залоги міської різні, чет. Гачкевичем:

„Цілий день безуспішно прошу змінити моїх людей, які попередньою службою і подіями останньої ночі є до крайности утомлені. З ранішнього стану 31 людей осталося лиш 15—20, які налягають на мене, щоб я покинув різню. Решта зголосилася хорими або відійшла зі стійок в невідомому напрямі. Мої переконування, що з огляду на примиря можна бути зовсім безпечним, не мають успіху, люди побоюються нападу не тільки польського війська, але й цивільних ватаг і з тими побоюваннями я також годжуся. Прошу на всякий випадок скріпити залогу, бодай 20 людьми та одним старшиною, бо не маю вже сили робити службу і піддержувати людей на дусі. Оскільки підкріплення булоб на протязі двох годин неможливе, прошу дати приказ покинути різню і перенестися на інше оборонне місце, яке міг би я сам з кількома людьми держати“.

Слід зазначити, що залога різні складалася з відділу добровольців.

ти нову вихідну точку для загального наступу. Такою точкою являлась для них касарня Фердинанда, об котру відбивались досі всі польські удари. Щоб захопити цю українську твердиню в свої руки, поляки підготовили смілий плян, якого виконання мало рішити про їхню перемогу ще перед відсічю. Рішили висадити касарню з українською залогою в повітря, використовуючи задля цього міські канали.

На подвірю одної камяниці при вул. Крашевського був догідний отвір, яким можна було дістатися до каналу, що вів попід Єзуїтський город вул. Зиґмунтівською і Казимирівською аж до місця, звідки можна було доконати діло знищення. Відділ саперів взявся до горячкової праці і вже в ночі з 15. на 16. листопада мав підложити міни під касарню. Ніодна польська команда не спочивала тієї ночі і більшість польських військ, втаємничених у цей плян, дожидала нетерпеливо гуку, що повідомляв би про висадження касарні в повітря.[3]) Однак ніч минула спокійно, бо виконання пляну стрінулося з технічними перешкодами. З тим більшим завзяттям працювали поляки над усуненням цих перешкод протягом 17-го листопада і слідуючої ночі, щоби ще перед примирям касарня Фердинанда опинилася в польських руках. Після вибуху міни і знищення бодай частини касарні поляки надіялися зайняти її без більшого труду.

На цей вибух польська залога протилежного відтинку Бема та з вул. Яховича була вже приготована і цілу ніч рвалася нетерпеливо до наступу. Оживлена стрілянина з обох сторін тревала до рана. Зайняті переведенням свого пляну поляки не зважали на те, що з ударом 6 год. рано мало зачатися примиря, і навкруги касарні Фердинанда клекотіла дальше пальба польських скорострілів. Аж пів до 7-ої рано роздалась експльозія, що потрясла мурами не лише самої касарні, але й сусідніх камяниць. З бренькотом посипались шиби у всіх вікнах довколичних домів. В туж мить польські відділи вискочили зі своїх криївок і стали підбігати під касарню. Але масивні мури касарні стояли на своїм місці непорушно, а її

[3]) Jan Gella: Ruski miesiąc, 163.

залога, заалярмована вибухом, привитала наступаючих крісовим і скорострільним вогнем. Відступаючи, поляки підпалили один барак.

„Вогонь і дим — пише один з учасників оборони касарні[4]) — закрили перед нами вид, лише з третього поверху ми бачили, як поляки підбігали одинцем від одного будинку до другого, зближаючись до нас. Українці почали засипувати близькі будинки й подвіря градом куль. Найбільшу роботу мала обсада лівого крила, бо до нього притикає цілий лябіринт ріжних забудовань, крізь який підкрадалися поляки. Як тільки хто з них показався, сипались на нього густі стріли. Та згодом польський наступ урвався. Не помогли ні міни, ні підпал бараку. Часом викрикав ще хтось між ними „напшуд", але не було вже такого смільчака, що вихилив би ніс з будинків, які українці держали увесь час під сильним вогнем.

Нараз пригадали собі поляки одну дрібницю. Один із них закричав: „Длячего ви стшеляцє, пшецєж єст юж завєшенє броні?" Українці відповіли, що воно треває вже півтора години. На це поляки впевняли, що вони тількищо про це довідались. Тимчасом перед касарню від вул. Городецької заїхали два авта з білими хоругвами, а з них вискочили старшини. Веліли викликати команданта касарні і аж тоді наші повірили, що поляки хотять мати нарешті примиря. Більше не впав ані один стріл".

Стверджено, що польська міна була заложена за коротко — якого пів метра перед муром лівого крила касарні і тому не зробила більшої шкоди.

Але також з інших відтинків одержала Начальна Команда вісти, що польська сторона признавала примиря подібно як 6. листопада. З району школи Чацкого хор. Мінчак звідомляє в 7 год. рано: „Від 6. години я не стріляю, але до мене стріляють цілий час". Поляки де лише могли, старалися поправити своє боєве положення. І в цьому районі вони

4) „Діло", ч. 269

старалися посунути фронт в сторону міста, починаючи свою акцію ще вчорашніми боями з жидівською міліцією.

Але остаточно на цілому фронті запанував спокій і обі сторони взялись до виконування зобовязань, принятих на себе умовою примиря. Спільна санітарна стежа, вислана в Єзуїтський город, найшла там 22 трупи самих поляків, між ними чимало учеників, що згинули ще в перших днях листопада.

Одночасно почались переговори між командантами супротивних відтинків щодо означення демаркаційної лінії на час примиря. Цікаве звідомлення командантів замарстинівської касарні і Підзамча про стрічу зі своїми противниками. З розмов з польськими старшинами виходило, що поляки мали респект перед українцями, але вірили в свою перемогу. На заміт, що їхня акція безнадійна, бо нізвідки не мають допомоги, відповіли: „то пшишлосьць покаже“. Особлившої допомоги надіялися від Пілсудського, що став у Варшаві на їх думку — диктатором. Зброї і муниції мають досить, головно російської. На цілому фронті поляки старалися збрататись з українцями, а польська мужва пускала навіть такі демаґоґічні гасла, як: різати панів і жидів! Очевидно під вражінням жидівських погромів, які йшли тоді в західній Галичині.

Припинення боїв принесло врешті українським утомленим військам довго дожиданий відпочинок, який тепер використовувано задля скріплення свого положення. На всіх боєвих відтинках мужву заприсяжено. Державний Секретаріят військових справ установив такий текст присяги для українських військ:

> „Присягаємо торжественно Всемогучому Богу повинуватись вірно і слухняно Західно-Українській Народній Республиці, її Верховній Владі, її Урядові, її Армії, як також всім її отаманам та всьому її Начальству, їх поважати і захищати, їх прикази і припоручення у всякій службі виконувати, проти кожного ворога, хто-небудь ним був би і де тільки воля її Верховної Влади вимагатиме, на водах, на сушах, у воздусі, в день і ночі, у боях, наступах, сутичках і всякого роду підприємствах, словом на кожному місці, в кожну пору і в кожному випадку хоробро

і мужно боротися, наших військ, прапорів і зброї в ніякому випадку не покидати, з ворогом ніколи в найменші порозуміння не входити, завсіди так вестися, як цього воєнні закони вимагають, та як чесним воїнам личить і в цей спосіб у чести жити та вмирати. Так нам Боже допоможи — амінь!"[5])

Крім того вислано до українських залог деяких послів і чільніших представників українського громадянства, щоби патріотичними промовами скріпили знеможених вояків на дусі та ще раз освідомили їх, за що вони борються. Між делеґатами були найкращі українські промовці, навіть священики. Розкинено між залогою більшу скількість українських ґазет, яких з причини боїв багато вояків, навіть інтеліґентів, вже давно не бачило. Роздавано також дарунки від українського населеня, як папіроски, то-що, розуміється, оскільки запаси позволяли.

Ціла та акція українського громадянства була дуже доцільна і не лишилась без впливу на настрої українського війська. Між цивільними і військовими громадянами затіснився сильніше ідейний звязок і звузилася прогалина, що ділить дітей села від дітей міста.[6])

Але навіть в часі примиря поляки не занедбували роботи, якою підготовляли собі кориснііші умовини для наступу. Вони старалися всіми способами розложити морально українське військо й ослабити його боєздатність. Підходили до українських стійок і вдаючи українців, ставали до розмови. Подавали при цьому напитки,[7]) папіроски, тощо, кидаючи одночасно ріжні демаґоґічні гасла, що захитували військову дисципліну. Підсували притім відозви і ґазети, повні перехвалок і насмішок з українства. Робили це особливо польки

[5]) Цей текст присяги затверджено постановою Української Національної Ради.

[6]) Д-р Мих. Новаковський пише у звіті зі своєї гостини в касарні при вул. Замарстинівській: „В розмові з вояками я бачив свідомість, за що бються. Всі заявляють, що будуть держатись, доки не переможуть. Заінтересування Укр. Нац. Ради фронтовим військом зробило на нього найкраще враження".

[7]) З польського боку перепачковувано задля цього на український бік окремі запаси „аґітаційного" алькоголю.

та ріжні цивільні людці з білою опаскою на рукаві, від яких в часі примиря аж кишіло по українському боці.

Проти такої роботи виступила енерґійно Начальна Команда. Вона заборонила строго українським воякам всякі зносини з цивільними людьми та приказала старшинам пильнувати військового порядку і дисципліни.

А тимчасом з краю наспіли вісти, які свідчили, що примиря у Львові ніяким чином не можна вважати вступом до мирного поладнання українсько-польського спору, але навпаки вказували на те, що поляки приготовляються до війни на ширші розміри. Наспіли знову алярмуючі вісти з Любачівщини. Повітовий комісаріят з Чесанова повідомляв про критичне положення в повіті. Поляки знову посунулися з Ярослава на Сурохів, наслідком чого українці мусіли висадити залізнодорожний міст на річці Сурохівці. Українці відобрали назад Сурохів, але слід би ще обсадити кілька громад здовш Сяну, а на це нема людей. Наказано бранку пятьох наймолодших річників, та на жаль нема для них ні мундурів ні зброї. Тому комісаріят домагається негайної допомоги зі Львова, бо як Чесанів з Любачевом впаде, впаде також Рава та Жовква і поляки підуть на Львів.

Приїхав також окремий курєр з Любачева з повідомленням, що поляки зорґанізували в Ярославі велику збройну силу, з якої частину кинули до Перемишля, щоби йти на Львів, а частиною зачинають похід на Любачів. Дня 17. листопада на наш відділ 60 людей і 3 старшин наїхав польський панцирний потяг. Під польською перевагою наші завернули до стації в Сурохові, звідси рушили дальше, зірвали міст на Склі і прийшли до Бобрівки. Там прийшла вже підмога з Любачева в силі 40 людей. Також Рава прислала 65 людей з двома скорострілами. Крім того заалярмовано Жовкву, Сокаль та інші сумежні повіти.

Не було вже ніяких сумнівів щодо польських плянів. Треба було готовитись мерщій до енерґійного, сильного виступу у Львові та до завзятої боротьби в краю. А до того треба було: війська, війська і війська!

Час наглив. Ждати на переведення мобілізації в краю, на вишколення вояків та їх цілковите виеквіпування було годі. Треба було імпровізувати армію зі всякого людського матеріялу, який був під рукою. Тому Секретаріят внутрішніх справ і Секретаріят військових справ видали такий:

ПРИКАЗ

до всіх державних Комісарів і військових Командантів Західно-Української Народньої Республики.

В найближчому часі мусимо цілковито опанувати столицю нашої держави: Львів.

Хвиля грізна. Всяке отягання наносить нам необчислимі страти.

Щоби здобути Львів, наша армія потрібує нових і значних сил.

Тому приказуємо всім державним комісарям і повітовим військовим командантам під особистою відповідальністю негайно зібрати і вислати до Львова всі зайві військові сили.

Найбезпечніше буде, як ті війська прийдуть крізь Личаківську рогачку, а військову команду слід повідомити на кілька годин перед приходом війська окремим післанцем.

Ще раз повторяємо: Львів мусить дістати від Вас негайну збройну допомогу!

Львів, дня 18. листопада 1918 р.

Державний Секретар військових справ:
Дмитро Вітовський.
Заступник Державного Секретаря
внутрішніх справ:
Д-р Роман Перфецький.

Для приспішення допомогової акції секретар військових справ Вітовський виїхав тогож дня до Станиславова, Коломиї і Тернополя, де надіявся найти більші запаси збройних сил. Тому й велів заздалегідь вислати до Старого Села одного

старшину, який по вказівкам Начальної Команди мав справляти транспорти до Львова. З повітів на захід від Львова рішено не брати ніяких підкріплень, зате приказано всім західним командам здержати польські підкріплення, призначені для Львова.

Крім того Начальна Команда українських військ вислала цілий ряд депеш до військових команд в краю з домаганням негайної допомоги. Ось деякі для прикладу:

Команда Укр. Війська в Сокалі.

Всі готові боєві одиниці вислати негайно до Винник коло Львова. Зброя і муніція потрібні.

18/XI. 1918. н. п. С. Ґорук.

Команда Укр. Війська в Тернополі.

Вислати чимскорше до Львова кілька боєвих одиниць, вповні озброєних (по 300 набоїв) та прислати нам всякі лишні технічні матеріяли. Нехай військова орґанізація йде у вас скорше як досі!

18/XI. 1918. н. п. С. Ґорук.

Команда Укр. Війська в Бережанах.

Присилайте похідні сотні до Винник к. Львова. По мундури, яких ми не маємо, звертатись до Станиславова, Коломиї або Снятина.

18/XI. 1918. н. п. С. Ґорук.

Команда Укр. Війська в Миколаєві н/Дністром і Жидачеві.

Якщо маєте які готові боєві одиниці, вислати до Львова. Збірня у Винниках коло Львова.

18/XI. 1918. н. п. С. Ґорук.

Команда Укр. Війська в Станиславові, Коломиї і Снятині.

Видати потрібну кількість мундурів для Чорткова.

18/XI. 1918. н. п. С. Ґорук.

При тій нагоді слід зазначити, що й запровіянтування українських військ та цивільної людности міста зачинало турбувати Український Харчевий Уряд, хочби з огляду на те, що довіз харчів до Львова був можливий тільки зі сходу.

Зелена рогачка (з полудневого сходу) і жовківська шоса, (із півночі) були вправді ще в українських руках, але так загрожені недалекими польськими позиціями, що харчеві транспорти цими комунікаційними лініями були виставлені на поважну небезпеку. Тому Український Харчевий Уряд звернувся за харчевими запасами на Наддніпрянську Україну, розуміється, трактуючи справу по купецьки. Ілюструє цю справу телеграма, вислана дня 18. листопада до дипльоматичного заступника З. У. Н. Р. Гр. Микитея у Київі такого змісту:

„Урґуйте негайно висилку законтрактованих 100 ваґонів муки і збіжа. Ми видали вже з Підволочиськ Міністерству шляхів за посвідкою 45 ваґонів смаровил і два ваґони нафти. Поробіть енерґійні заходи, щоби ми могли дістати цукор і сало“.

До речі кажучи, Підволочиська могли відограти в державній господарці, цивільній і військовій, важну ролю як головний пункт, крізь який йшли поворотні транспорти австроугорської армії з України. Річ природна, про якийсь упорядкований поворот не було мови. В розбитій, перетомленій, ріжнонаціональній масі панувала одна лише думка: як найскорше дістатися до дому. Розуміється, не з голими руками, але з награбленим добром. Тягаючись по широких просторах української землі великими збройними відділами, вояки австро-угорської землі, головно мадяри, грабили безпощадно села й міста, випорожнювали маґазини з харчевих запасів і все те добро пакували до потягів. На цілий залізнодожній лінії Одеса—Жмеринка—Підволочиська, запанував бандитський режім повертаючих військових частин, які самі ранжували для себе потяги, здобували потрібні паровози, стрілялись між собою за добичу і в пянім похміллю, не зберігаючи ніякого залізно-дорожнього порядку, зі зброєю в руках, промощували собі дорогу в свояси. Дорога повертаючих здобичників вела крізь територію Західно-Української Народньої Республики, куди також вношено небажаний заколот серед нашого залізничого руху.

Невимовно важким завданням нашої влади було всі ті

транспорти в Підволочиськах на підставі міжнародніх постанов у Відні розброїти і зайве добре відобрати від них у користь української держави. Сотник Скляренко, висланий Начальною Командою українських військ до Підволочиськ, надіслав дня 18. листопада депешу, що там находиться на міліони ріжного майна. Охорони нема ніякої, отже населення сусідних сіл грабує, що кому треба. Грозить також небезпека від прибуваючих з України австро-угорських військових частин. На стації нема кому їх розброювати. Нема чим відпрявляти до Львова коні, худобу і провіянти. Також вугля нема зовсім. Щоби в Підволочиськах завести сякий-такий порядок, оборонити майно і перевести як слід розброювання, слід прислати до Підволочиськ найменше 150 відважних здисциплінованих вояків під командою кількох енерґійних старшин.

Начальна Команда вислала два дні пізніше до Підволочиськ сотн. Ол. Гарабача, встановляючи його комісарем для перепустки військових транспортів. До помочі додала йому артилерійного старшину, щоби зібрав гармати, кріси та іншу зброю і відставив до Львова.

А тимчасом у Львові, де встановлене було примиря, зайшли два випадки, дуже характеристичні для настроїв польського населення. Протягом дня 18. листопада якісь людці убили двох українських стійкових, підійшовши до них підступним способом з причіпленими синьо-жовтими відзнаками. Крім того падали стріли з приватних і публичних будинків. Значить, цивільне населення вело дальше війну. З огляду на те Команда міста оголосила такий приказ:

ДО ЛЮДНОСТИ ЛЬВОВА!

Українська Команда міста Львова оголошує:

Множаться випадки, що темні елементи поза боєвою лінією стріляють на українське військо на вулицях, з приватних і публичних будинків, і загрожують життю невинних осіб, через що мешканців дотичних домів по-

тягалося до відповідальности, причім може й невинні особи потерпіли кару.

Щоби запобігти цьому, приказується:

1) Всі брами мають бути цілий день замкнені.

2) В кожному домі завести інспекційну службу при брамі таким способом, що від 8 год. рано до 6 вечером держать службу по черзі самі мешканці дому, а від 6 до 8 рано сторож.

3) Інспекційну службу сповняти в той спосіб: Всі особи, що виходять на місто, мусять зголошувати черговому причину виходу та місце побуту. Всі особи, що входять до чужих домів, мають також зголошуватись черговому та подавати йому докладно, до кого входять і по що.

4) В кожному домі має власник (в разі неприсутности завідуючий або сторож) зробити негайно докладний спис усіх мешканців, від 14-го року життя та умістити при вході на видному місці.

5) На випадок стріляння з камяниць потягнеться повнячий службу орґан до відповідальности.

Приказ цей входить в життя з днем 19. листопада 1918 р.

Львів, 18. листопада 1918.

полк. Маринович.

Цей приказ мав корисні наслідки, як показалося в найближчому часі.

Цікаві були вісти, які прийшли з польського боку. Українські розвідчики принесли в тім часі точні відомости про стан польських воєнних сил, їх розміщення, технічні боєві засоби, настрої та життя мешканців по другім боці фронтової лінії. Військо там зміняється через значний відплив людей, що вхопили були спершу за зброю задля наживи. Відпали майже всі залізничі робітники, коли не було вже що грабити по маґазинах. Зате польські кондуктори перепачковують нових добровольців на лінії Станиславів—Львів. Приходять також добровольці зі заходу, кажучи

стрічним орґанам української влади, що вертають зі світового фронту. Польські втрати доходили в тому часі до 300 осіб самими вбитими. Ховають їх переважно на городі коло політехніки.

В залізничих варстатах працюють над панцирним потягом, в іншій фабриці майструють нове панцирне авто. Подано також, де находяться склади зброї і муніції та варстати, що направляють зброю.

Було польське віче, яке уладив Хлямтач і Гавзнер. Накликували населення вхопити за зброю, щоби фронтовики могли відпочати.

На всіх мешканців наложено податок по 1 короні від кожної кімнати. Гроші вноситься до військової каси і вживається на потреби польських відділів. Апровізація як найгірша. Літра молока коштує 9 кор. (по українськім боці 3 кор. 50 сот.). Хліба дістається пів маленького бохонця на одну особу на цілий тиждень, за мясо дуже тяжко. Взагалі харчевих продуктів нема майже ніяких, лише дещо доставляють поблизькі польські села.

На основі інших віродостойних інформацій українцям на польському боці живеться дуже важко. Безнастанні ревізії, по кілька і кільканацять разів в одної і тої самої особи, та вічні допити страшенно доскулюють українському населенню, особливо виднішим українцям. Як тільки поляки зайняли свято-Юрську гору, озброєні люди впали до митрополичої палати, до приватних мешкань крилошан і іншого духовенства та почали переводити ревізії, шукаючи, мовляв, за українським військом. Супроти духовенства зайняли грізну поставу. Перешукали всі пивниці, причім у митрополичій пивниці впало добичю вояків дещо з вина. Команду розташували у парохіяльній канцелярії. В городі від північної сторони уставили три гармати і від безнастанної канонади потріскали шиби у вікнах. В саді від Єзуїтського городу і сойму зробили боєвий фронт, але все мали на увазі митрополичу палату і церкву позаду. Все підозрівали, що хтось звідси дає сиґнали українцям. За кількома наворотами стріляли до вершка копули (ліхтарні), де відбивалося соняшне

світло, яке вважали тайним знаком. Не заспокоїлися навіть тим, що позамикали були всі входи на церковні ґалєрії.

Стріляли теж до палатних вікон на першому поверсі, побачивши в них вечером електричне світло. Опісля повідкручували електричні жарівки в палаті і заборонили взагалі світити у свято-Юрських будинках від сторони міста. Однак і цього видко було їм за мало. Коли раз вечером митрополит переходив з каплиці в партері своєї палати сходами на перший поверх і світло нафтової лямпи відбилося крізь вікна від подвіря на фронтовій стіні церкви, вояки дали кілька стрілів до тих вікон. Взагалі наслідком частого острілювання палати життя митрополита все находилося в небезпеці. Раз свиснула йому куля понад голову, коли сидів при праці у свому кабінеті. Іншим разом, коли йшов до церкви, мало не впав йому на голову кусник камінного ліхтаря (орнамент на церкві), розбитого ворожою кулею.

Критичне було теж положення крилошан та іншого духовенства, стісненого до неможливости польською залогою та виставленого на безнастанні шикани. Як безцеремонно поводилися деякі вояки у свято-Юрських будинках, свідчить факт, що навіть митрополичну палату занечищено калом.

Вступ до церкви був вправді вільний, але кожний, хто входив і виходив, був усе під сторожким оком польської залоги.

Так виглядав режім по тамтому боці тоді, коли в українському Львові польський архієпископ Більчевський і все польське духовенство мали повну свободу рухів до тої міри, що виголошували протиукраїнські проповіді, а польське населення могло свобідно відвідувати костели.

XXXI.

ПЕРЕД РІШАЮЧОЮ РОЗПРАВОЮ.

Спізнення польської допомоги і продовження примиря. — Французький аґент у Львові. — На раді державних секретарів. — Переговори на всякий випадок. — Приїзд польської відсічі з Перемишля. — Чисельність обох противних сил. — Останній поклик української команди за допомогою. — Перед боєм.

Добувши примиря, поляки звернули всю свою увагу на допомогу, що мала прийти з Перемишля. Команда польських військ повідомила пплк. Токаржевського про небезпеку, яка грозить йому від українців по дорозі. В околиці Городка находилися, мовляв, „хлопські банди", між ними дещо вояків. Сам Городок укріплений, фронтом на захід. Між Городком і Яновом військово зорґанізовані села: Рокитно і Лозина. По селах під самим Львовом, як Ставчани, Оброшин, Наварія, Солонка, Старе Село, зорґанізовані „хлопські банди".[1])

Примиря обовязувало тільки фронт у Львові. Поза містом можна було дальше воювати. Скористала з цього польська команда і вислала під вечір 18. листопада львівську кінноту до Городка, щоби засягнула язика про Токаржевского, що мав того дня виїхати з Перемишля. Якби тут ставили йому опір українці, кавалєрія мала заатакувати їх з другого боку. Вернула досвіта з донесенням, що в Городку тихо, про відсіч з Перемишля нічого не чувати, але всетаки кавалєристи похвалились, що „набили" місцевих українців, хоч вони „сиділи спокійно".

---

[1]) Rutkowski: Odsiecz Lwowa, 15.

На протязі дня 19. листопада польські летуни вилітали тричі зі Львова на захід здовш залізничого шляху на звіди. За другим разом дістали від Токаржевського звідомлення про зміну пляну ділання. Час виїзду відсічі з Перемишля пересунено на 19. листопада рано, зате сила їх у двоє більша. Радість в польській команді не мала границь. Полетів третій раз літак назустріч відсічі, але з причини мряки не бачив нічого. Здавалось тільки, що транспорт Токаржевського стоїть перед Судовою Вишнею.

Польське положення ставало непевним, бо другий день примиря минав, а сподіваної відсічі у Львові не було. Тоді станув полякам в пригоді французький поручник Віллєм (Villaime), що в характері представника французької місії з Румунії перебував уже другий день у Львові. За його посередництвом українці згодилися на продовження примиря на дальших 24 годин. Урядовим актом з цього факту є:

Умова

заключена дня 19. листопада 1918 р. година 6. вечером у Львові між сотником УСС-ів Осипом Букшованим, як представником Начальної Команди українського війська з одної сторони, поручником де Ляво, як представником Начальної Команди польського війська з другої сторони, в справі 24-годинного примиря на цілому львівському фронті, щоб дати делеґатові французького уряду змогу порозумітися з обома воюючими сторонами.

Умови примиря приймається ті самі як з дня 17. листопада 1918 р. з тим, що теперішнє примиря продовжується до дня 21. листопада 1918 р., 6 год. рано.

Ludwik de Laveaux, por.   Букшований, сотн.

Так заасекурувалися поляки на випадок, якби відсіч з Перемишля не прибула на час. Бо плян загального наступу на українські позиції польська команда мала згідно з бажанням Токаржевського вже 18. листопада готовий.[2]) Кпт..

[2]) Mączyński. I. 308.

Мончинський уложив його спільно з командантами всіх польських відтинків до найменших подробиць і 19. листопада мав предложити його спільній команді обєднаних польських сил.

Характеристичним для польської „мирової“ тактики є приказ, даний командою польських військ з приводу продовження примиря:

Приказ.

Примиря на тих самих умовинах продовжено на 24 годин. Кінчиться воно рішуче 21. листопада год. 6 рано і з цією хвилею зачинаються невідкличню бої.

Львів, 19. листопада, 8.30 веч. 1918 р.

За згідність: Мончинський

Ґарбєнь, адютант. начальний командант.

Для повноти образу польсько-українських військових взаємин з того часу слід згадати ще про одну умову, яку зробили обі противні сторони тогож дня. Ось її зміст:

Умова

заключена у Львові дня 19. листопада 1918 р. год. 10 передпол. між сотником Букшованим, як представником Начальної Команди українських військ з одної сторони, і поручником Людвиком де Ляво, як представником Начальної Команди польських військ з другої сторони, в справі шпиталів, міської електрівні, ґазівні і санітарних стеж.

1) Обі сторони обовязуються всі будинки, означені червоним хрестом, оскільки не буде в них поміщена збройна залога, не острілювати артилерією.

Заведення для умово хорих на Кульпаркові вважається за шпиталь.

2) Міська електрівна на Персенківці і міська ґазівня при вул. Жерельній вважаються за екстериторіяльні. Персонал, зайнятий в обох заведеннях, має відзнаки і леґітимації, виставлені управами дотичних заведень. Невтральність обох заведень ґарантують комісії, зложені

з трьох українських і трьох польських представників, що постійно перебувають в обох заведеннях.

3) Кожна санітарна стежа, зложена найбільше з пятьох осіб, яка вийде на боєву лінію, щоби збирати ранених, мусить мати білу хоругов з червоним хрестом. В ночі має бути так освітлена, щоби червоний хрест можна було виразно розріжнити. Санітарні стежі не можуть виходити на боєві лінії в часі наступів і обі сторони обовязуються до таких стеж не стріляти. На випадок острілювання санітарних стеж обі сторони обовязуються винуватців примірно покарати і противну сторону про це повідомити.

Додаток до точки 1.

Озброєна шпитальна варта в числі найвисше 15 людей не вважається за збройну залогу.

Львів, дня 19. листопада 1918.

Ludwik de Laveaux, por. Букшований, сот. УСС.

Ця умова була вислідом переговорів між санітарними стежами обох воюючих сторін в часі примиря. Умова дуже потрібна з огляду на дотеперішні сумні досвіди українських санітарних орґанів. Дивною в ній виходить тільки одна точка, а саме визнання міської ґазівні екстериторіяльною. Командант української Замарстинівської ґрупи звідомляв уже кілька разів, що цивільні поляки, урядовці і робітники, зайняті в тій ґазівні, помагають польському війську. Українські стежі були все з ґазівні острілювані, наслідком чого мали трьох убитих і багато ранених. А робітники українці, зайняті в тій ґазівні, не могли нарозповідатися про ворожу поведінку з ними польських ґазівняних панків, які одночасно ходили до Народнього Дому і роздобували для себе перепустки та інші вольности.[3]) Тепер вимогли для тієї позиції охоронну марку екстериторіяльности.

Оглядаючись на всі можливости, поляки забезпечувалися також на випадок, якби навіть відсіч з Перемишля їм не по-

[3]) На необережне видавання перепусток звернула увагу також команда Підзамче, де польські ворожі елєменти використовували їх до своїх воєнних цілей.

могла і взагалі якби збройна розправа за Львів не випала в їхню користь. Виходу з такої евентуальности шукали вони, річ відома, шляхом переговорів, ведених політичними діячами. В останньому часі, а саме від примиря, ці переговори велися навіть нібито під оком Антанти, яку представляв аґент французької місії з Румунії, пор. Віллєм, що приїхав з Яс у товаристві поляка Сокольніцкого, польського помічника при цій місії.

Перший день свого побуту у Львові (18. листопада) пор. Віллєм обертався виключно по польському боці, де інформували його ріжні польські діячі з головою Комітету Народового Цєнським. Щодо польсько-української границі Віллєм був зорієнтований своїм першим інформатором Сокольніцким по лінію Буга і горішнього Дністра.[4]) Однак львівські поляки уважали таку розвязку галицького питання національною катастрофою і дальше обробляли Віллєма на свій лад, обвантажуючи його своїми політичними арґументами.[5]) На другий день, 19. листопада французький аґент приїхав на український бік і зійшовся з представниками української цивільної та військової влади. В державному Секретаріяті закордонних справ він заявив хитро, що приїхав тільки як обсерватор і не має ніяких повновластей до посередництва, однак булоб йому приємно припинити своїм посередництвом пролив крови. В самій спірній справі він очевидячки стояв по стороні поляків, хоч у розмовах з українцями старався це скривати.[6])

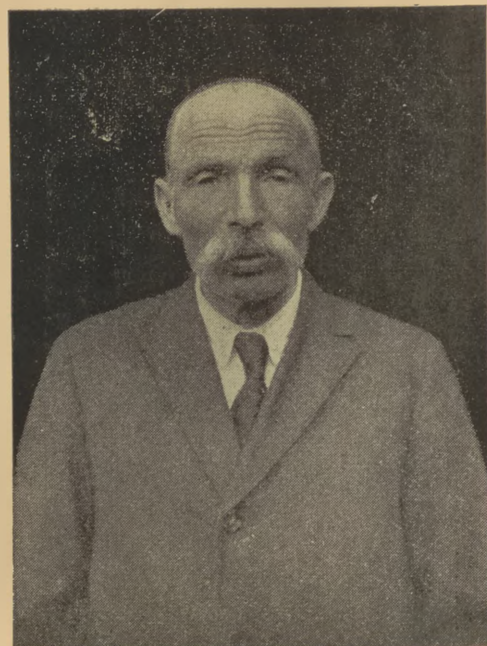
Тогож таки дня (19. листопада) українські і польські делєґати зійшлися знову на дальші переговори в справі мирного налаштування українсько-польського співжиття у Львові і в краю. Польська боєва сила мала, як сказано, ще від вчора готовий плян загального наступу, а проте польські політики торгувалися на всякий випадок. Подали тепер свої умовини, що були розробленням відомого проєкту, предло-

---

[4]) Boje lwowskie I. 281.

[5]) Мончинський пише дослівно: „Obarczono więc posła wiadomościami, które on skwapliwie przyjmował. Tyczyły się one obu Ukrain, galicyjskiej naddnieprzańskiej. (Boje lwowskie I. 283).

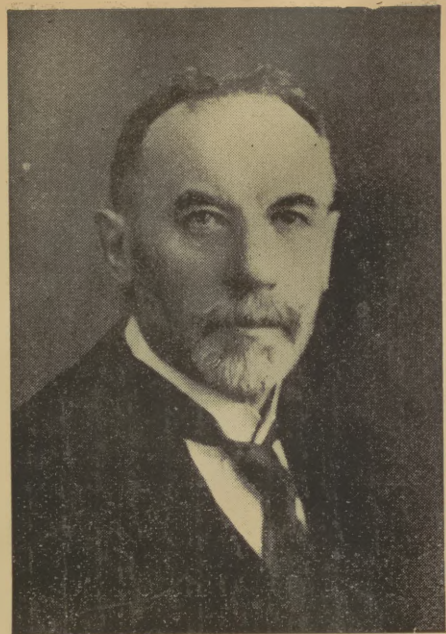
[6]) М. Лозинський: Галичина в рр. 1918—1920. Стр 53.



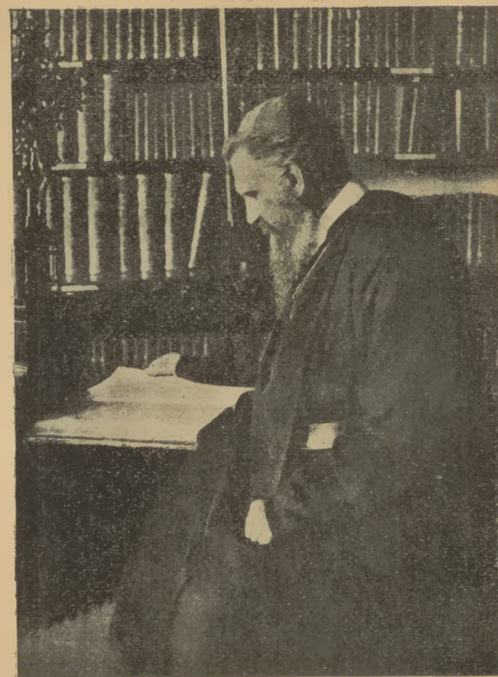
Д-р ІВАН МАКУХ, державний секретар публичних робіт.



Д-р МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ, член Укр. Нац. Ради і делеґат для мирових переговорів.



Д-р СТЕПАН ФЕДАК,
голова Українського Харчевого Уряду.



Митрополит АНДРІЙ ШЕПТИЦЬКИЙ.

женого д-ром Хлямтачем на польсько-українській нараді 2. листопада. Ось вони:

1) Війська обох сторін остають у визначених їм касарнях і будинках, а саме (подаю місця). Затримують цілий воєнний матеріял, який мають у менті підписання примиря. Вільно їм орґанізуватись і вправлятися в обсязі касарень і визначених їм площах муштри, до яких мають доступ точно означеними вулицями. Мають право уладжувати відповідно до своїх потреб визначені їм військові обєкти і виставляти варти при касарнях, складах і військових маґазинах. Військові особи обох сторін не можуть показуватися в місті з пальною зброєю.

2) Місто дістає назад громадське самоврядування, яке крім дотеперішніх функцій обіймає також виключне виконування в місті поліційної влади. Виконує його президія міста, побільшена одним віцепрезидентом української народности, при помочі: а) мішаного комітету, зложеного на рівні з членів обох народностей, і б) міської міліції, утвореної з кваліфікованих місцевих сил на основі національного, польсько-українського ключа. Підозрілі військові особи міліція має передавати спільній, польсько-українській, військовій поготівлі, утвореній задля публичної безпеки при головній варті. На домагання президента міста і чотирьох членів мішаного комітету (двох поляків і двох українців) поготівлю можна вжити до приборкання заворушень, яким міліція не в силі дати ради. На випадок більших заворушень комітет може вжити до цього війська обох сторін.

3) Не пересуджуючи унормування правно-державного порядку на просторі цілого краю шляхом порозуміння компетентних чинників обох народів, а тим менше не пересуджуючи дефінітивного управильнення цілого польсько-українського питання на мировому конґресі, покликується **реґенційну комісію**, зложену з 6 представників польського і 6 представників українського народу, як головний адміністраційний орґан у Львові, якому підпорядкована вся влада краю, як бувшої провінції австрій-

ської держави. В повітах, де находиться поважна меншість другої народности, входять на місце дотеперішньої політичної влади, анальоґічно до краєвої, повітові мішані комісії.

Річ природна, що відповіди на оці польські умовини українські делеґати без порозуміння з українським урядом дати не могли. Ходило про таку важну річ, як згоду на існування польського війська у Львові та на українсько-польську кондомінію в цілому краю. Однак з мирного тону дискусії на тему залишення польського війська у Львові, розуміється, в обмеженому числі та після заприсяження на вірність українському урядові, поляки винесли чомусь враження, що українці схильні прийняти їхні умовини, хочби змодифіковані. Вони й взялись навіть виладжувати подрібний проєкт довшого розєму, що мав стати предметом дальших нарад. Пустили навіть по місті поголоску, будьтоби українці вже хотять замиритись. На ділі українські делеґати нічого не обіцяли, крім цього одного, що свою відповідь дадуть після порозуміння зі своїм урядом на другий день.

В тій справі відбулася в днях 19. і 20. листопада рада українських державних секретарів при участи д-ра Р. Перфецького і д-ра М. Лозинського, як делеґатів до переговорів з поляками, та представників Начальної Команди українських військ. Делеґати дали звіт з дотеперішнього стану переговорів і зажадали від уряду ясної рішучої постанови, чи мають обставати при попередніх умовинах, щоби довести до безоглядного усунення польського війська зі Львова, чи може згодитись на лекші умовини з огляду на стан українського війська.

На раді державних секретарів дня 19. листопада були також делеґати українського уряду, що зараз після заключення примиря виїхали були в край за військовою допомогою. Вони й зясували тепер те, що бачили в деяких повітових осередках, і їхні звідомлення випали дуже оптимістично. На основі їхніх особистих вражінь народні маси аж рвуться зі зброєю на Львів і в найближчому часі українська команда розпоряджатиме достаточною силою, щоб упоратись з поля-

ками. Подавали фантастичні цифри українських військ, які готовляться в ріжних сторонах краю.[7])

Запевнення цивільних делеґатів причинилися до того, що коли поляки звернулись тогож дня за посередництвом французького аґента, пор. Віллєма з проханням продовжити їм примиря, український уряд швидко на це згодився. Вправді присутній на раді представник Начальної Команди, сот. Букшований висловився в цій справі досить скептично. Запитаний про воєнну ситуацію у Львові, заявив, що як прийде сильна допомога з краю, то є можливість взяти цілий Львів, — колиж ця допомога не прийде, а поляки дістануть сильну допомогу, то Начальна Команда не ґарантує вдержання Львова на протязі 24 годин. Одначе рішили оптимістичні запевнення цивільних делеґатів і уряд згодився на продовження примиря, щоб тільки виграти на часі, аж прийде з краю допомога, якої всі були певні.

Дня 20. листопада ранком на раді державних секретарів мало запасти рішення в справі дальших мирових переговорів з поляками, як цього домагались українські мирові делеґати. Голова ради, д-р Кость Левицький попросив присутного цим разом самого полк. Стефанова, щоби сказав, як представляється сила українського війська у Львові, бо тільки на цій підставі можна вирішити відповідні диспозиції для мирових делеґатів. Полк. Стефанів заявив рішуче, що як у найближчих днях прийде потрібна військова сила з краю, то він на протязі двох-трьох днів очистить Львів від польської збройної сили. Колиж потрібна допомога зараз не прийде, він у всякому разі буде в силі держати Львів ще два або три тижні.[8])

Голова ради ствердив корисну ріжницю в поглядах військових представників, висловлених вчора і сьогодні. Сот. Букшований сказав попереднього дня, що як поляки дістануть допомогу, а українці ні, то він не ґарантує за вдержання

---

[7]) Як пізніше показалось, були це тільки горячі побажання, які цивільні делеґати вбирали у форму дійсности.

[8]) Д-р Кость Левицький: Перший Державний Секретаріят у Львові. „Укр. Скиталець“, 1923, ч. 11.

Львова. Зате полк. Стефанів сьогодні заявляє, що якби потрібна українцям військова допомога не прийшла, то він у всякому разі зможе дальше держати Львів. На підставі такого запевнення, а також в переконанні, що край дасть потрібну військову допомогу, рада державних секретарів вирішила одноголосно, що українські делєґати в переговорах з поляками мають рішуче **відкинути польські умовини** й обставати при своїх умовинах, що відповідають становищу української держави. Прийняття польських умовин означувалоб капітуляцію і добровільну ліквідацію української держави у Сх. Галичині.

Відкидаючи польські умовини, всі були приготовані на те, що 21. листопада вранці розпічнуться дальші бої. Виглядів на прийняття українських умовин не було ніяких, а дальше йти в уступках рада державних секретарів не могла.

Але й поляки були певні, що переговори розібються. Зрештою вони самі того собі бажали, як свідчить останній приказ команди польських військ. Маючи повідомлення, що підмога з Перемишля вже виїхала, вони дальшого примиря ані дальших переговорів уже не потрібували. Хотіли тільки, щоб акт зірвання переговорів відбувся в присутности „представника“ (неумандатованого) Антанти, перед яким вину вони скинулиб на українців.

Переговори дня 20. листопада попол. розпочалися заявою д-ра М. Лозинського, що рада українських державних секретарів не могла прийняти умовин, предложених поляками, бо вони суперечні з принципом суверенности української держави. Українське військо, жандармерія і державна поліція в місті і краю не можуть взагалі бути предметом переговорів. Для польського війська в столиці української держави місця взагалі нема. Головний дворець у Львові має перейти негайно в руки українського війська. Міське самоврядування має підлягати президії міста, побільшеній віцепрезидентом українцем, одначе вона не може мати ніякого голосу в справах поліції ані навіть міліції. Має вона зобовязатися формально, що міське самоврядування не буде надужите до звалення порядку, встановленого переворотом з дня 1. листо-

пада. Міліція має складатися по рівній части з українців і поляків і підлягати мішаному комітетові, зложеному по рівній части з українців, жидів і поляків.

На цю заяву відповів д-р Хлямтач широкою політичною промовою, призначеною в першій мірі для Віллєма, що розумів польську та московську мову і говорив сяк-так по московськи. Промовець клав найбільший натиск на те, що Польща на сході заступає і боронить ідеали Антанти та що поляки своїми умовинами дають такий доказ мирних настроїв, що можуть з чистою совістю здатися на суд присутного „делеґата“ Антанти. Після заведення спокою у Львові поляки, мовляв, мали готовий плян завести спокій у цілому краю. Та хоч успокоєння у Львові з вини українців неможливе, польська сторона предкладає ще раз свій плян пацифікації краю.

Проєкт польсько-українського замирення для цілого краю відчитав д-р Дубанович. Подрібні його умовини покривалися зовсім з проєктом пацифікації Львова, предложеним польською стороною попередного дня. Проєкт відкидав принципіяльно не тільки українську державну суверенність, але взагалі існування української державности у Східній Ґаличині і передавав вирішення спірного питання посторонніним чинникам.

Забрав голос пор. Віллєм, що говорив почасти по російськи, почасти по французьки, зазначуючи свою скромну місію; він є тільки висланником Червоного Хреста в гуманітарних цілях. Він бачив, що цілий край спокійний, треба тільки упорядкувати відносини у Львові. Опісля промовляли д-р Перфецький, підтримуючи заяву д-ра Лозинського, а з поляків Щирек і Ґавзнер. Цей останній говорив найрадикальніше, а саме, що українська державна суверенність мусить бути відкликана, що поляки не зречуться ніколи своїх прав до Львова, боронитимуть його до останньої краплі крови і т. д.

Тоді вийшов зі своєї первісної резерви пор. Віллєм і забувши на свою гуманітарну місію, заговорив як суддя, що в імени Антанти видає присуд в користь Польщі. Він заявив досить анімозно, що „русскі“ рішили вже долю України

в Києві й України вже нема. Антанта визнала Польщу, а України не визнала і ніколи не визнає. Дальше згадав про якісь українські „звірства", про які наслухався від поляків, позволив собі на менторство, що Вільзон не розумів так самовизначення народів, і взагалі говорив у такому провокаційному тоні, що д-р Лозинський перервав йому, звертаючи увагу, що він не має права в це мішатися і виходить поза межі ролі, в якій бере участь в цьому засіданні.

Д-р Дубанович спитав українських делеґатів, чи це їхня ультіма раціо? Українці заявили, що можуть ще переговорювати, і пор. Віллєм жертвував навіть своє посередництво, якщо потрібне ще 24-годинне продовження примиря. Однак поляки сказали, що це вже їм не потрібне, і врешті переговори скінчилися ствердженням, що обі сторони не прийшли до порозуміння.

Тимчасом команда польських військ дожидала нетерпеливо приїзду відсічі з Перемишля. Вранці 20. листопада її ще не було. Летуни з причини мряки нічого не бачили. Здавалось їм, що чули стрілянину там, де вчора стояли потяги. Панцирний потяг, який зроблено у львівських залізничих варстатах, висланий проти українців у сторону Городка, вискочив зі шин і мусів завернути, не сповнивши свого завдання.

Аж пополудни прийшла телєфонічна вість зі Зимної Води, що перемиська панцирка є вже там на стації та що ціла відсіч іде. Вість прийшла до команди польських військ тоді, коли польські делеґати виїхали на переговори з українцями. Отже негайно вислано туди д-ра Венґжиновського ніби-то з письмом в санітарній справі, а на ділі з метою поінформувати пор. де Ляво, щоб не годився на дальше продовження примиря. Мав уже інструкції в цьому напрямі, а саме — ставити справу ультимативно: або згода на польські умовини і розєм, або війна![10])

Сталося так, що переговори перервано, заки пор. де Ляво прийшов до слова.

---

[9]) Д-р М. Лозинський: Галичина в рр. 1918—1920, стр. 54.
[10]) **Mączyński, I. 284.**

Коло 3 год. попол. польська відсіч під командою пполк. Токаржевського була вже у Львові. Транспорт складався зі шістьох потягів з панциркою на переді і привіз: 1) панцирний потяг з обсадою 6 старшин і 106 вояків; 2) баталіон 5 п. піхоти леґіонів і старшинську леґію разом у силі 107 старшин і 649 вояків; 3) два відділи кавалєрії в силі 2 старшин і 52 вояків; 4) дві батерії артилєрії по 4 гармати, разом 18 старшин і 262 вояків; 5) дві резервові компанії з б. австрійських 10 і 90 полків піхоти та уланський відділ, разом 6 старшин і 170 вояків, 507 коней, 8 гармат, 79 возів і відповідне число скорострілів. У відсічі було 730 крісів.[11])

Транспорт їхав дуже поволи, бо на дорогу 100 клм. потрібував аж двох днів і одної ночі, а то з причини перешкод з боку українців. Від часу до часу падали до транспорту стріли, коло Хоросниці сипалися цілі сальви. Перед Судовою Вишнею українці знищили міст, а коли поляки стали його направляти, українці заатакували їх силою одної сотні. Уступили під напором польського транспорту переважаючими силами.[12]) Дальше поляки виявляли свою енерґію, стріляючи по селах гуси і кури.[13]) Невеличкі українські залоги залізничих двірців щезали, заки показалася польська панцирка. Не пробував ставити опору навіть Городок. Головну перешкоду творила направа залізничого шляху в ріжних місцях. Загалом направлено два знищені мости і до триста метрів шин.[14])

І так поляки стали нарешті панами ситуації. Дістали допомогу, що коштувала їх стільки заходів. Допомога була велика і добірна, бо складалася з усіх родів зброї, з вишколеного людського матеріялу і модерних технічних орудників. Продовження примиря причинилось також до зміцнення їхнього положення, бо дало пплк. Токаржевському змогу зорієнтуватися в ситуації і розмістити боєві сили у вихідні становища.

---

[11]) Mączyński II.252.
[12]) Rutkowski, 16.
[13]) Mączyński, I. 301.
[14]) Rutkowski, 16.

А українці з нагоди приїзду польської відсічі виставили собі сумне свідоцтво, не вміючи припинити як слід ворожих транспортів по дорозі. Поляки цього дуже боялися і сам ґен. Роя, пишучи в листі до Пілсудського про ризико польських експедицій, — одної з Перемишля через Мостиска до Львова, а другої зі Самбора через Рудки до Львова (бо й така була плянована, але не виконана) — зазначив:

„Gdyby jednak rusini byli mądrzy, to skórę gruntownie by nam wyłoili"[15]).

До цього на жаль українські орґанізації в краю тоді не доросли, а Начальна Команда у Львові не розпоряджала відповідними силами. Як слабий звязок був ще тоді між столицею і краєм, свідчить факт, що про таку предважну воєнну подію як транспорт ворожої підмоги з Перемишля на Львів ніодна військова орґанізація в краю не вважала своїм обовязком повідомити Начальну Команду українських військ. І тому це останнє вороже посунення на воєнній шахівниці було для української головної команди до останньої хвилини тайною. А преці на самому шляху між Перемишлем і Львовом було чимало українських команд, що про польську експедицію на Львів знали. Невже з втечею перед небезпекою скінчився їхній службовий обовязок?

Якою силою розпоряджали тоді поляки? Польські джерела дають на це питання досить неясну відповідь. Першу скількість польського війська у Львові, як подає Ґелля,[16]) стверджено урядово 15. листопада. Тоді воно числило 446 старшин і 3.703 вояків, з чого 168 старшин і 1630 підстаршин і рядових належало до фронту, а решта виконувала помічні функції. З тим числом годиться полк. Сопотніцький, який пише,[17]) що польська збройна сила в половині листопада мала 450 старшин і 3700 вояків. Командант польських військ кпт. Мончинський в письмі до команди польських військ у Варшаві з 15. листопада означив польський **боєвий** стан тогож дня числом 468 старшин і 1922 підстаршин і рядових. Зна-

---

[15]) Rutkowski, 18.
[16]) Ruski miesiąc, 143.
[17]) Kampanja polsko-ukraińska, 41.

чить, у нього боєвий стан виходить на 2.390 людей або на 592 людей більший. Але два дні пізніше (17. листопада) той сам командант у письмі до варшавського уряду пише дослівно: „Сьогодні під приказами Начальної Команди польських військ у Львові находиться коло 3.000 старшин і вояків, у цьому 2.000 фронтового війська“ — отже вже 390 людей менше. Іншими словами, Мончинський або не знав дійсного чисельного стану свого війська, або крутив цим числом, відповідно до того, до кого писав та як цього було йому треба. Бо сам полк. Сопотніцький стверджує, що „польські сили зростали безнастанно шляхом постійного напливу добровольців із міста і околиці“.[18]) Тому дати Мончинського треба відкинути як тенденційні а приняти цифри полк. Сопотніцького.

Отже який був стан польських військ дня 20. листопада після приїзду відсічі з Перемишля? Сопотніцький означує їх числом 660 старшин і 4.900 вояків, разом 5.560 людей. Це годилосяб тільки тоді, якби додати відсіч Токаржевского до стану військ з 15. листопада. На ділі це число було далеко більше, бо польське військо зростало з дня на день, отже силу польського війська у Львові можна сміло приняти на 1000 людей більше. Зрештою нехай говорять офіціяльні цифри. Мончинський подає ранішній звіт з 20. листопада.[19]) На основі цього звіту в харчевому стані польських військ було 572 старшин і 4.746 мужви, разом 5.318 осіб (не вчисляючи сюди 290 жіночих сил). Боєвий стан мав 329 старшин і 2.707 мужви, разом 3.036. Однак того самого дня пополудни приїхала з Перемишля відсіч в силі 140 старшин і 1228 мужви, разом 1.368 людей. Значить, польське військо вранці 21. листопада мало в харчевому стані 6.686 людей, в цьому 612 старшин, а в боєвому стані 4.404 людей, в цьому 469 старшин.

А який був чисельний стан українських військ? Точний стан з 21. листопада на основі ранішніх звітів був такий:

---

[18]) Kampanja polsko-ukrainska, 41.
[19]) Boje lwowskie, II. 158.

Порядкове число	Залога	Харчевий стан			Боєвий стан		
		старшин	мужви	разом	старшин	мужви	разом
1	І. Укр. полк ім. кн. Льва[20])	18	1248	1266	16	675	691
2	19 полк українських стрільців	7	224	231	6	163	169
3	Касарня при вул. Зибликевича	3	55	58	3	40	43
4	Цитаделя,Осолінеум,Почта[21])	14	262	276	10	203	213
5	Соймова ґрупа[22])	17	394	411	14	347	361
6	Касарня Фердинанда . . .	11	182	193	11	182	193
7	Касарня поліції	7	238	245	7	172	179
8	Проб. сотня хор. Мінчака[23])	5	77	82	4	62	66
9	Замарстинівська ґрупа[24]) . .	8	189	197	8	189	197
10	Підзамче	19	387	406	14	336	350
11	Батерія на Високому Замку	2	35	37	2	35	37
12	Артилєрія на Личакові . .	3	71	74	3	71	74
13	Стійковий курінь ч. 50[25]) .	15	306	321	4	185	189
14	Ратуш	9	163	172	4	94	98
15	Намісництво	1	46	47	1	46	47
16	Запас УСС-ів[26])	9	80	89	6	67	73
17	Відділ скоростріл. на Валах[27])	2	28	30	2	27	39
18	Військова команда[28])	5	30	35	2	23	25
19	Булавна сотня Нач. Команди	5	431	436	3	288	271
20	Школа інвалідів	1	71	72	—	—	—
	Разом . .	161	4517	4678	120	3185	3305

На основі цього урядового виказу харчевий стан українських військ у Львові 21. листопада начисляв 161 старшин і 4.517 мужви, разом 4.678 людей. Цей стан містить у собі полк УСС-ів, що складався із 54 старшин і 1084 стрільців. Боєвий стан був значно менший, бо мав 120 старшин і 3.185 стрільців, разом 3.305 людей.

---

[20]) В касарнях при вул. Курковій і вул. Яблоновських.
[21]) Разом з артилєрією.
[22]) Соймовий будинок, Краєвий Банк, Австро-Угор. Банк, Дім Ґолуховських.
[23]) В школі Чацького.
[24]) Касарня при вул. Місіонарській.
[25]) При вул. Театинській
[26]) В школі Сташіца
[27]) 5 скорострілів
[28]) б. Militärkommando.

Для пояснення великої ріжниці між харчевим і боєвим станом деяких військових частин слід зазначити, що харчевий стан обіймав не тільки людей даної частини, але також таких військових формацій, як жандармерія, санітарна служба, польовий суд, ріжні команди і т. п.

Коли взяти на увагу, що стан польських військ разом з перемиською допомогою мав кругло 6.700 людей, а стан українських військ кругло 4.700 людей, то по польському боці була величезна перевага, бо числом 2.000 людей. Цю перевагу бачимо особливо в старшинах, яких поляки мали поверх чотири рази більше, так, що один польський старшина припадав пересічно на 8 вояків, а український на 28 вояків.

Вищість була також в орґанізаційному складі і технічних боєвих засобах польських військ. Поляки мали дві шкадрони кавалєрії, відділ саперів, летунський відділ, три панцирні потяги і одно панцирне авто, а того всього в українців не було. Поляки мали у Львові пять батерій артилєрії по 2 гармати, разом 10, до того дістали з Перемишля 8 гармат, отже разом мали 18 гармат. Українці розпоряджали всього 11 гарматами, з яких дві гавбиці стояли на Високім Замку, шість гавбиць (в останньому часі) за личаківською рогачкою і три полеві гармати на Цитаделі. Також у скорострілах і мінометах була перевага по стороні польській.

Так кінчився останній день примиря, а ситуація по українському боці оставалась без змін. Хоча до ріжних військових команд у краю вислано багато приказів, старшинських курєрів і цивільних делеґатів, хоча за військовою допомогою виїхав сам секретар військових справ от. Вітовський, надармо дожидав український Львів нових підкріплень. Ніяка поважна допомога в останніх днях, ні в дні 21. листопада не прийшла, що слід виразно тут ствердити з огляду на те, що Мончинський та інші автори польських публікацій запевнюють, будьтоби українці дістали в останному часі величезні підкріплення. Одинока зміна була та, що українські війська протягом цих трьох днів відпочали після тяжких боїв, їх нерви успокоїлись і новий бадьорий дух оживив притомле-

них борців. Українські вояки з піднесеним чолом і з вірою в перемогу дожидали приказу до дальших боїв.

А віра ця лучилася з подіями, які зайшли в останньому часі на Наддніпрянській Україні. Дня 20. листопада наспіли з Київа вісти, що відбилися радісним відгомоном у серцях українського громадянства у Львові. Прийшли ближчі інформації про державний переворот у Київі і проголошення Української Народньої Республики. Уряд гетьмана Скоропадського, що обєднювався з Росією під диктатурою ґен. Денікіна, прогнано, а владу захопив Український Національний Союз при допомозі українських військ, яких центральною ґрупою стали Січові Стрільці з Білої Церкви. Українські республиканські війська стали випирати російські війська зі всіх становищ біля Київа, причому визначились особливо Січові Стрільці, рекрутовані, як відомо, переважно з галичан. Про Скоропадського повідомляли, що він утік на захід. Стежні телеґрами, які наспіли зі Жмеринки до Львова, домагались від галицької української влади, щоб його арештувати, якщо він тікає крізь Броди або Підволочиська, а коли це булоб неможливим, розібрати шини або пустити проти нього паровіз у повному ході.

З боку західно-української влади наказано, що було треба, на випадок, якби Скоропадський хотів утікати крізь Галичину. І тішило всіх невимовно, що за Збручем повстала велика українська держава, на яку зможе тепер спертися західно-українська республика та її загрожена столиця Львів. Та одночасно жаль брав галичан у Львові, що Січові Стрільці, за якими вислано окремих делеґатів, заанґажувались у війну за Київ. Не було сумніву, що допомога такої боєвої одиниці як Січові Стрільці могла тоді рішити львівську кампанію в користь українців і надати зовсім інший хід та вислід цілій українсько-польській війні.

І тому зі Львова вислано дня 20. листопада таку депешу:

Команда Січових Стрільців у Білій Церкві.

Просимо конечної допомоги для Львова стрілецтвом і панцирними автами.

полк. Стефанів.

Ця депеша не мала очевидно вже ніякого наслідку, бо тимчасом у найвищій мірі ускладнилася ситуація також на Наддніпрянщині.

Як згадано, Начальна Команда українських військ не знала нічого про величезне скріплення польської боєвої сили у Львові, але дістала знову алярмуючі вісти з Рави Руської. Польський відділ в силі 300 людей, що перейшов Сян і оперував коло Сурохова, стрінувся з українською сотнею в силі 120 людей під командою чет. Клєя, що ставив досить успішний опір. Одночасно слідна була жива діяльність поляків на північ від Белзця. Наспіли вісти, що з Люблина йде більша польська сила на Львів.[20]) Равська команда приказала знищити залізничий шлях на Белзець і просила вислати зі Львова кріси, муніцію та одяги.

Важку журбу Начальної Команди облекшила незабаром окружна команда в Золочеві, надіславши такі дві депеші:

> До Рави Руської вислано нині через Красне, Буськ і Камінку Стр. 500 крісів і 5 скорострілів з муніцією.
>
> Д-р Цьокан.

> Зі Золочева відходить нині до Львова вже четвертий транспорт зброї і муніції. Прошу вислати чоловіка по відбір.
>
> Д-р Цьокан.

Мало котрий з окружних комендантів виявив тоді стільки сприту, енерґії та діяльности, що сот. Цьокан. Золочів доставив також найбільше підкріплень для Львова.

Але останній день примиря доходив до кінця і вечером полк. Стефанів скликав у комнатах Начальної Команди старшинські збори, в яких взяли участь також команданти всіх боєвих відтинків. Він назвав положення українського фронту дуже поважним і вказав на важке завдання, яке прийдеться старшинам і стрілецтву сповняти завтрішнього дня. По всяким даним поляки виступлять з офензивою на Стрийськім

---

[20]) Пізніше показалося, що всі рухи польської збройної сили на північному заході та сполучені з ними алярми мали на меті відвернути увагу українців від заходу, звідки приготовлявся головний польський удар.

і полк. Стефанів питався командантів усіх позицій в цьому районі, чи вони ґарантують за свої дотеперішні становища. Всі старшини заявили, що не пустять противника ні на крок дальше. Також команданти інших відтинків давали точні звідомлення зі свого положення. Збори закінчив полк. Стефанів закликом старшин бути зразковими командантами і неустрашимими борцями, бо від постави старшин залежить постава стрілецтва.

В ночі одержали українські війська черговий денний приказ, в якому з огляду на конець примиря видано необхідні службові вказівки для цілого фронту. Приказано стягнути на час стійки з демаркаційної лінії, щоби ворог їх не постріляв. Вкінці пригадано стрілецтву їхні обовязки супроти свого народу такою відозвою:

„Українські Вояки!

Рішається отсе найважніша справа українського народу: чи має він стати господарем на власній землі, чи дальше бути наймитом Польщі. Рішається доля його теперішнього і будучого покоління. Коли всі поневолені народи Европи кинулися в останньому часі будувати свої держави і вводити на своїх землях справедливий лад, український нарід в Галичині теж перейняв від уступившої австрійської влади найвищу управу своєю землею і приступив до будови своєї державної хати. Однак поляки кажуть, що український нарід не може бути вільний і рівний іншим народам, тільки мусить дальше їм служити.

Українські Вояки! Ви вхопили за зброю в обороні найсвятішого права свого народу, ви станули до бою за найцінніше власне добро — за свою землю і волю! Ви здобули столицю своєї землі і дали змогу утворенні власної української держави. Те, що Ви зробили досі, буде записане на віки в історії, як довго житиме український нарід, він славного вашого подвигу не забуде. Однак противник намагається всіми силами, щоби споконвічне українське місто Львів назад загарбати у свої

руки, а якби йому це вдалось, повернути назад українську землю в польське ярмо. Три тижні ведуться на вулицях міста завзяті бої і противник все числить на те, що українське військо не видержить і уступить зі Львова.

Українські Вояки! Коли не хочете панування чужинців на нашій землі, коли не хочете бути вічними наймитами Польщі, коли бажаєте добра собі, своїм дітям і всім дальшим поколінням, — не допустіть до того, щоби противник осягнув над Вами побіду! Будьте неустрашимі як льви, йдіть відважно на його становища, бийте його безпощадно, не жахайтеся проляти кров в обороні святого права свого народу!

Очі всього українського народу звернені на Вас. Українські Вояки! Бо страшний був досі гнет Польщі, але стократ був би страшніший, якби Польща захопила назад владу в свої руки. Пропали би всі здобутки нашої дотеперішньої національної роботи, завмерли би наші школи, згинули би всі наші інституції, а що найважнійше — пропала би наша Земденька Свята. Повернула би страшна панщина.

Не допустіть до того, славні Українські Вояки, і постійте хоробро за себе! У Ваших руках Ваша дальша доля. Ви рішаєте дальшу історію цілого народу. Львів, споконвічна столиця української землі, мусить остатись у Ваших руках!“

Оця відозва розминулася на жаль зі своїм призначенням, бо оголошена пізно в ночі, не дісталася на час в руки українських вояків. На другий день, як почались бої, читати її не було вже кому.

XXXII.

ЗУСТРІЧА ДВОХ НЕРІВНИХ СИЛ.

Польський загальний наступ. — Відбитий удар на півночі. — Крівава демонстрація в центрі. — Надзвичайний польський успіх на півдні. — Упадок Личакова і втрата 6 гармат. — Невдачні спроби відобрати Личаків. — Полк. Стефанів рішається на евакуацію Львова. — Чи ситуація на Личакові поправилася? — Спізнені мирові спроби. — Нові алярми. — Виїзд цивільного уряду. — Критична ситуація на польському боці і припинення наступу. — Хиби українського військового проводу.

Настав переломовий день 21. листопада. З хвилиною, як на львівському ратуші вибила 6 година рано, скінчилось примиря і на цілому фронті закипіла завзята боротьба. Загреміли з обох сторін гармати і противник розпочав заздалегідь підготований загальний наступ.

Плян польського наступу дасться коротко означити так: при енерґійній демонстрації в центрі фронту одночасний атак на обох крилах з метою окруження.[1]) Окруживши Львів, поляки хотіли розправитись одночасно з українським військом і з українськими політичними діячами. Польський провід був певний, що якби цей плян удався, булаб зліквідована не тільки українська держава, але й цілий український рух взагалі був би лишився без керманичів. На фронтовий атак, яким був би удар на центр міста, польська сторона не зважилась, знаючи, що це коштувалоб величезні жертви і могло би скінчитися невдачно.

---

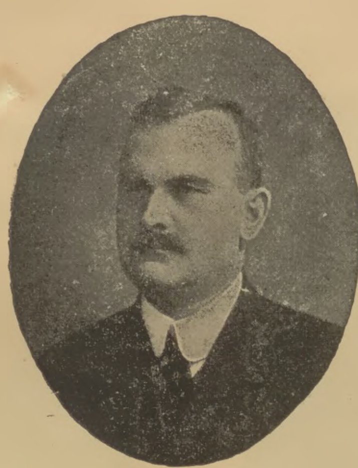
[1]) Mączyński, I. 303.



Рад. ІВАН КИВЕЛЮК, заст. голови галицької делеґації Укр. Нац. Ради.



Д-р РОМАН ПЕРФЕЦЬКИЙ, заст. держ. секретаря внутр. справ і делеґат для мирових переговорів.



Д-р СИДІР ГОЛУБОВИЧ, державний секретар судових справ.



Д-р ВАСИЛЬ ПАНЕЙКО,
державний секретар закордонних справ.



ОЛЕКСАНДЕР ПІСЕЦЬКИЙ,
державний секретар почт і телеґр.



Д-р ЛЬОНГИН ЦЕГЕЛЬСЬКИЙ,
державний секретар внутрішніх справ.



Сан. хор. УСС. Р. ГАВАНСЬКИЙ,
командант саніт. летучки.

Команду над польськими обєднаними силами, львівськими і перемиськими, обняв пплк. Токаржевский. На основі оперативного пляну ділились вони на чотири ґрупи, з яких дві крилові мали наступати, а дві середущі вести демонстраційну акцію. Головне завдання припало ґрупі південній під командою кпт. Борути. Була вона найсильніша і складалась із залоги двох відтинків („Школи Сєнкевича“ і „Дому техніків“) та перемиських відділів, а саме одного куріня 5 п. леґіоністів, ярославської сотні, старшинської леґії, батерії пільної артилєрії та майже цілої кавалєрії. Завданням цієї ґрупи було опанувати Гору Яцка і полудневу частину Львова та посунутись на Личаків. Рівномірно з південною ґрупою мала ділати кавалєрія, забезпечуючи її перед евентуальною небезпекою зізовні, та виступити за Личаківською рогачкою, в околицях Лисинич і Кривчич.

Північна ґрупа під командою пор. Сікорського складалася із львівських відділів, що билися досі на Замарстинові, Жовківськім і Клепарові, батерії пільної артилєрії, а з перемиських відділів — сотні 10 п. піхоти, чети саперів, чети гавбиць і двох кавалєрійських стеж. Ця ґрупа мала зайняти Підзамче і Високий Замок а відтіля замкнути окружуючий перстень на Личакові.

В склад одної демонстраційної ґрупи під командою пор. Помян-Цєнського ввійшли залоги відтинка „Школа Конарського“ й одна батерія пільної артилєрії.

Друга демонстраційна ґрупа „Цитаделі“ під командою кпт. Тшесньовського, зложена із залоги відтинка „Марії Магдалини“, батерії пільної артилєрії, одної гавбиці, одного міномету і чети 8 п. піхоти, мала цернувати Цитаделю від вулиць Коперника, Пелчинської і Супінського.

Як запас оставалась на головнім двірці залога цього відтинку під командою кпт. Пєрацкого.

Акцію піхоти мали спомагати артилєрія, панцирні потяги, панцирний самохід і літаки. Два перемиські панцирні потяги (в дійсности ділав тільки один) мали співділати з північною ґрупою при зайнятті Підзамча, львівський панцирний потяг мав зайняти Сихів і оперувати з напрямі Старого Села.

Після опанування Підзамча панцирні потяги на цій лінії мали розділитись і один забезпечив би шлях на Підбірці та дальше на схід, а другий зайняв би дворець Личаків і посунувся би в сторону Винник. Панцирний самохід мав співділати зі середущою ґрупою при здобуванні середини міста. Літаки дістали завдання співділати при здобуванні Гори Яцка і Високого Замку та бомбардувати український відворот.[2])

У другій фазі наступу мав іти концентричний атак на середину міста.

Енерґійна діяльність на всіх польських відтинках при сильній канонаді численної артилерії і поява панцирного потягу коло Клепарова дали українцям відразу до зрозуміння, в чому діло. Польську панцирку, що підкрадалася високим залізнодорожним насипом, українці привитали таким гураґаном гарматнього і крісового вогню, що вона, ушкоджена, припинилась незабаром біля млина Домса.

Українська Начальна Команда видала приказ:

Пор. інж. Шухевич!

Висадити залізнодорожний міст біля Місіонарської площі.

полк. Стефанів.

Цього приказу не довелось виконати, бо екразит, який був до розпорядження, показався нездалим. Зате успішними були стріли українських гавбиць з Високого Замку, що пражили разпораз панцирку з близької віддалі ґранатами. Комендант її кпт. Гіцкевіч упав тяжко ранений і панцирка завернула в сторону Клепарова.[3])

На північному крилі боєвого фронту противник, як ствердили українські стежі, розташовував цілу ніч свої сили і без огляду на обовязуюче примиря захопив великий терен між Замарстиновом і Жовківською рогачкою, відтинаючи українську позицію в різні від Підзамча. Щоби викинути звідси противника, команда ґрупи Підзамче перейшла точно

---

[2]) Mączyński, I. 310, 311

[3]) Mączyński, I. 319.

з 6 год. рано перша до наступу. Початок зробила залога різні під командою чет. Гачкевича, атакуючи ворога, що окружив її півколесом. Згодом перейшли до наступу дві сотні УСС. на фронті від жовківської рогачки до Замарстинівської вулиці, зміцнені козаками з відділу Долуда. Два українські скоростріли з даху 2-поверхового дому на розі вулиць Зборовських і Мартина засипали вогнем польські зади і при бравурному співділанні атакуючих частин викликали між польськими рядами паніку. Вони швидко покинули зайнятий терен і завернули на далекі замарстинівські периферії, лишаючи багато вбитих і ранених. Звідтам острілювали тільки артилерією Підзамче.

Коло 11 години розпочався сильний польський наступ, спрямований головно в район між вулицями Замарстинівською і Мартина, одначе стрінувся з завзятим відпором українських сил і зовсім не осягнув наміченої цілі. Противник суятився тільки у вуличках і городах замарстинівського передмістя, непокоєний збоку українським вогнем з різні. Безуспішна була також акція кпт. Віктора, що пробував атакувати від Голоска Вел. українську позицію у Збоїсках.

Коло 3 год. противник перейшов на цілій лінії знову до наступу. На вулиці Круля Яна прийшло до крівавого бою на штики і третя сотня УСС-ів потерпіла доволі значні страти (7 убитих, між ними вістун Собчак). Тимчасом польський літак кидав бомби на українські скоростріли і мостовий причілок на Знесінню, не роблячи помітної шкоди. Так само не грізна була також польська артилерія, що густим вогнем острілювала українські позиції до самого вечера. Остаточно українці виперли противника, не вважачи на його гостру активність, на попередні позиції.

Взагалі наступ польської північної ґрупи на Підзамче і Високий Замок з великим технічним апаратом, панцирками, літаками, артилерією і саперами не вдався, хоча бої були дуже завзяті і тревали до пізної ночі. Польська панцирка, що мала спомагати пробоєву акцію, маневрували тільки біля Клепарова і хоча мости були ненарушені, держалася весь час у приличній віддалі від Підзамча.

Демонстраційна акція польських середущих ґруп також не мала ніякого успіху. З гори св. Юра поляки кинули на касарню Фердинанда кільканацять мін, але без ніякої користи. Українські міномети відповідали їм гідно. На вул. Городецькій розсаджено канал, щоб унеможливити повторення замаху па цю касарню, який поляки приготовляли каналом з горішньої Городецької вулиці.[4])

Коло Цитаделі противник спробував самочинно перейти від демонстраціі до справжнього наступу. Однак атак кпт. Тшесньовського, взятий в концентричний вогонь українських скорострілів, заломився зі стратою 30 людей,[5]) що остались на узбічах цієї української твердині. Не поміг атакуючим скоростріл, уміщений на вежі костела Марії Маґдалини. Українська артилєрія збила його разом з вежою.

Зате надзвичайні наслідки мав головний польський наступ, ведений південною ґрупою. Маючи Стрийський парк і Перзенківку в своїх руках, поляки виринули відразу на Снопкові біля Сихівської рогачки, займаючи цегольні по обох боках гостинця. Звернені проти них дві українські чети в силі 75 людей не могли припинити цієї окрилюючої акції, що перла на Погулянку і Пасіки. Українці поступились в сторону міста і зайняли сильне становище при водотягових збірниках перед рогачкою. Проти них зайняла боєву позицію ярославська сотня, а решта поляків пішла дальше. Панцирний потяг посувався в сторону Сихова, а піхота з кавалєрією зайняла без бою Погулянку, звідки одна частина з кавалєристами пішла на касарні кавалєрії за Личаківською рогачкою, а друга звернулась на личаківський цвинтар, щоби відтіля опанувати касарні 19 п. стрільців при вул. св. Петра.

Нагла і несподівана поява поляків на цвинтарі, що споза гробівців і хрестів почали стріляти просто у вікна і на подвіря касарні, викликала серед української залоги паніку. Командант касарні чет. Караван стратив голову і не знав, що робити. Тільки частина залоги під командою кількох стар-

---

[4]) Польський замах зовсім не удався, хоча польські публікації подають інакше, а навіть впевнюють про здобуття касарні

[5]) Rutkowski: Odsiecz Lwowa, 22.

шин кинулася швидко до оборони загроженої касарні, займаючи у вікнах і на стриху оборонні становища, а решта з чет. Караваном подалася через Погулянку в сторону Винник.

Тимчасом інша польська ґрупа підійшла лісом, корчами і ярами під уланські касарні за личаківською рогачкою. В цих касарнях, на половину спалених ще на початку світової війни, був тепер кінський шпиталь, а в ньому кількадесять хорих коней. Крім того містився тут відділ кінної поліції. Українська залога складалася із 30 людей, на половину вояків 19 п. стрільців і омундурованих студентів добровольців, що робили службу також на рогачці.

Ледви стало свитати, як там счинився алярм з причини польського наступу. Польські вояки в залізних шоломах заатакували касарні одночасно з двох сторін зі сумежних лісів: від півдня і від сходу (бувшого бровару Ґрунда). Невеличка українська залога ставила завзятий опір, відбиваючи до полудня три польські наступи, хоча комендант касарень, пор. Галушка щез зараз на самому початку. В тім часі поляки зайняли рогачку й окружили касарні зі всіх сторін, не могучи їх приступом здобути. Боротьба за цю позицію тревала з короткими перервами до полудня. Тимчасом було відомим, що інший відділ поляків зайняв личаківський дворець. Не бачучи іншого виходу, знеможена залога касарень, ослаблена втратами, вкінці піддалася. Вже після здачі поляки привитали українських вояків крісовим вогнем, наслідком чого 15 було тяжче або лекше ранених.

За личаківською рогачкою стояло 6 українських гавбиць: чотири праворуч гостинця за двірцем, а дві ліворуч, на Ялівці. Комендант цієї артилерії був цілковито здезорієнтований щодо ситуації по ворожому боці. Безпосереднього телефонічного звязку з Начальною Командою не було, бо дріт був перерваний, а зрештою вона сама не знала правдивого напряму польського наступу. В результаті українська артилерія за личаківською рогачкою стріляла того дня дальше як перед примирям, а саме на головний дворець, Копиткове, школу Сенкевича, Вулецькі касарні, кадетську школу.

Стрийський парк. Від рана минулося вже які дві сотки набоїв.

„Аж тут несподівано — оповідає командант цієї артилєрії у своїх споминах[6]) — залопотіли стріли від сторони ліса і з уланських касарень прибіг хтось з вісткою, що поляки наступають з ліса коло Ґрунда. Як вони там взялись на наших задах і яким чудом обійшли наше ліве крило, годі було зрозуміти. Не було часу довго над тим роздумувати, бо вже й в Личаківському парку озвалися крісові і машинові стріли. Загули два, три гарматні стріли нашої лівої чети. І тут надбіг підхорунжий М. з повідомленням, що його дві гавбиці попали в руки ворога. Деж наша охорона гармат? Де дівся командант рогачки пор. Галушка? Ми ладилися привитати ворога гаківцем, але касарні і доми заступали поле вистрілу. Попри це ще донесено, що українці з Винник і бровару Ґрунда наспівають на підмогу. Краще зовсім не стріляти як попасти у своїх.

Ще ніхто не здавав собі справи, що цей випадок рішає про долю Львова. Хлопці похапали кріси, кількох виправлено на стежу. Чекаємо на прояснення. За нами по ярах зі сторони Винник снуються якісь люди, лопотять стріли. Це мабуть наші з підмогою.[7]) Коло Личаківського двірця грає скорозстріл, ба впало кілька ручних ґранат. Аж тут надбігає командант двірця, чет. Губіцький, зі сумною вісткою, що дворець саме зайняли поляки.

З огляду на брак муніції (вона находилась у ваґонах на двірці) і брак коней я рішив оставити гармати. Наприхапці забрали хлопці всі круговиди з мірників і розпочали відворот. Малими гуртками поволи перекрадалися серед свисту куль в сторону Кривчич і Підборець“.

Щож сталося на личаківському двірці? Невеличку за-

---

[6]) Ів. Фенців (псевдонім): „Українська артилєрія у Львові“.

[7]) Була це акція невеличкого українського відділу чет. Калиновича, висланого ще попереднього дня з Народного Дому за личаківську рогачку, щоби забезпечити і держати дорогу зі Львова до Винник. Цей деташований відділ обганявся тепер якийсь час перед поляками, аж сполудня, чуючись окруженим, продерся кривчицьким лісом на горішній Личаків, де розбили його поляки, а сам командант дістався в полон.

логу цієї позиції творили вояки з 19 п. стрільців. Від самого рана польська артилєрія острілювала дворець і батерію, що стояла сто кроків дальше на схід. В часі цього острілу на двірці йшла нормальна служба, з маґазинів видавано муніцію, по яку приїздили з міста, а навіть харчі (бараболю). На жаль, командант двірця чет. Губіцький подівся десь зараз після перших ворожих стрілів, а його заступник, чет. Лотоцький так представляє дальшу ситуацію:

„Телєфонічний звязок з касарнею 19 п. стрільців і з Народнім Домом був перерваний і нізвідки не було ніяких приказів ані вияснень щодо ситуації. А від уланських касарень за рогачкою доносилась гостра крісова пальба. Нараз чую стріли з Личаківського парку (положеного напроти двірця, яких двіста метрів на південь), а згодом бачу кількох вояків, що ховаючись поза дерева, наближилися до Личаківської вулиці. Невже це наші? Але в нашу сторону починають свистіти кулі. Щоби впевнитись, хто це, висилаю до парку стежу, зложену з одного вістуна і трьох стрільців. Незабаром вони й виринули в парку. Гримнули ворожі стріли і наш вістун паде на землю, а решта стежі пішла в розтіч. Кулі почали бити в дах двірця, в парку лопотів ворожий скоростріл і ми станули до оборони. Я наказав розстрільну попід горбок, фронтом до парку. Обосторонній остріл тревав з пів години. Нараз дістаємо крісовий вогонь з лівого боку, від рогачки. Мої хлопці позривались і назад, на стацію. Зайняли позицію за ваґонами, але й тут не були безпечні. Ворожий скоростріл сипнув вогнем від сходу здовш шин і яких десять наших вояків повалилось на землю, убиті або ранені. Ми бачили польських вояків, як заходили нас з двох боків: від парку і від Кривчич. Що сталося з нашою артилєрію, ми не знали. Вона мовчала. Прибігло до мене кількох вояків і з жахом питають, що робити. А тимчасом бачу, як решта моєї залоги розбігається і поза ваґонами та маґазинами шукає відвороту до міста. Моє положення було безнадійне і я також подався крізь паркан, дроти і яруги поза доми і городи до міста. Здалека чув, як поляки з криком „гурра“ зайняли дворець.

Дістаюся на якусь вулицю, мабуть Крупярську, хочу вийти на вулицю Личаківську, але звідси посипались на мене стріли. Коло церкви св. Петра і Павла на цілу ширину Личаківської вулиці ступає густа польська розстрільна з крісами готовими до стрілу. Значить, горішній Личаків був уже цілий в руках поляків. За пів години я був у Народнім Домі і доніс про все головній команді".

І так на протязі чотирьох годин довершилася траґедія столиці української держави. Львів був відрізаний уже від сходу, тратячи останню комунікацію з краєм. Вправді лишалось ще Жовківське передмістя з гостинцем на північ і залізнодорожною лінією з Підзамча на схід, одначе з ґеоґрафічних оглядів ця комунікація не могла грати більшої ролі. До того жовківський гостинець був загрожений близьким сусідством польської позиції в Замарстинові.

Українська воєнна ситуація у Львові була в цьому моменті катастрофальна. Надії на визначну допомогу з краю завели. Невеличкий відділ зі Золочева, що прибув до Підборець,[8]) і 30 молодих рекрутів з Перемишлян, з якими не знати було що робити (передано їх до санітарної служби у військовому шпиталі), були іронією солідарности і почуття обовязків українського народу супроти своєї батьківщини в часі найбільшої небезпеки. На цілому фронті кіпила дальша боротьба і катастрофа могла кожної хвилі прийняти ще більші розміри.

Особливо грізна була українська ситуація наслідком утрати більшої половини артилерії. Про такий несподіваний і надзвичайний успіх поляки навіть не мріяли. Помогла їм сама українська команда, концентруючи за личаківською рогачкою шість гавбиць без достаточної піхотної охорони. Проти польської артилерії, що греміла тогож дня з 18 гармат, пять осталих українських пушок представляло вже зникаючу силу. Три полеві канони на Цитаделі були всеціло зайняті відбиванням льокальнсго ворожого наступу і на проломаний

[8]) Була це вислана наперед охорона батерії, що під командою от. Воєвідки вирушила зі Золочева й находилася тогож дня в Краснім, але під Львів на час не прибула.

фронт на піздві та на сході не могли звернути як слід уваги. Осталася замкова батерія, але вона мусіла спершу пильнувати польської панцирки біля Клепарова, а коли її приборкала, мала важке поділене завдання.

Поляки уставили спеціяльно проти неї в ліску на Янівськім чотири гавбиці, які з цілою форсою вогня вдарили на дві українські гармати, що стояли зовсім отверто. Прийшлось боротися на дві сторони. Одна гавбиця била безнастанно в Стрийський парк, звідки йшов польський наступ на гору Яцка, а друга відповідала ворожій батерії на Янівськім. Та було ясно, що українська 2-гарматня батерія мусить скоро улягти перевазі 4 польських гармат. Вже на самому початку двобою українська батерійна обслуга мала одного вбитого і 3 ранених. Опісля цілий день оставала батерія під пильною ворожою контролею і острілом, так, що годі було не то стріляти з позиції, але навіть витягнути гармати зі становищ, щоби змінити місце.[9])

Таким чином численна польська артилерія була попросту без противника.

Щоб ратувати ситуацію на Личакові, команда українських військ висилає такий телеграфічний приказ:

Військова Команда у Винниках.

Вислати три сотні на Личаків і прогнати звідтам ворога.

21. XI. год. 10.45. Полк. Стефанів.

Минули дві години, які не принесли ніякої зміни. Вправді з Винник вирушили в сторону Львова дві сотні добровольців, що прибули були попереднього дня з Жовкви, але далеко не зайшли. Біля Чортівської скали ждала на них засідка. Польська кавалерія, що оперувала в околиці Маріївки, під заслоною залізничого насипу наготовила на похідні чвірки жовківських добровольців два скоростріли. Вивязалася з обох сторін довша стрілянина, після якої противник сховався в ліс, все таки здержавши на кілька годин похід винницької допо-

---

[9]) Із записника гарматчика. Календар „Червоної Калини“, 1922.

моти. Комендант її львівського терену зовсім не знав і щойно під вечір зайняв бровар Ґрунда та обсадив залізничий шлях.

Щоб не пустити поляків у місто, замкнено в полудне кінною поліцією Личаківську вулицю коло церкви св. Петра і Павла, відкинувши поляків в сторону рогачки. Таким чином боєвий фронт ішов від касарень 19 п. стрільців вулицею Петра поперек Личакова до вул. Крупярської. Терен на північ від личаківського двірця був ще вільний.

А команді ґрупи Личаків, що самовільно „перенеслася“ з частиною 19 п. стрільців до Винник, вислано такий приказ:

> „Всіми силами, якими тільки розпоряджаєте, вдарити в напрямі личаківської рогачки й очистити личаківську дорогу.
>
> 21/XI. год. 12 м. 50. вз. **Букшований** сот. УСС.

Рішено скомбінувати наступ на личаківську рогачку з двох сторін: від Винник і з міста. Основою міської ґрупи стала „пробоєва сотня“ пор. Черевка в силі 40 людей, яких уживано досі до спеціяльних завдань у місті. Цим разом скріплено її трохи добровольцями і в силі, що доходила до 50 людей, вислано на Личаків. Ярами і дебрами біля т. зв. Кайзервальду підсунулась вона під сам личаківський дворець, але не могла нічого вдіяти з огляду на сильну з природи польську позицію. Що більше, поляки, діставши допомогу, вислали стежі в напрямі Знесіння.

Тоді з Начальної Команди вийшов такий приказ:

> Команда Підзамча.
>
> Польські відділи прямують з личаківського двірця через Знесіння на Підзамче. Всі сили, якими розпоряджаєте, вислати проти них і відбити.
>
> 21/XI. год. 1. м. 45. Полк. **Стефанів.**

Був це найкритичніший для українців момент цього дня. Противник намагався стягнути оба кінцеві крила свого фронту довкола міста разом і замкнути свій окрилюючий перстень на Підзамчу. Не могучи зробити цього від півночі, пробував осягнути свою ціль від сходу.

Командант ґрупи Підзамче, пор. Носковський вислав на Личаків одну чету УСС-ів з підхорунжими Кашубою і Шереметою. Чета вийшла зпід Замку вулицею Войтіха і крізь Кайзервальд підійшла аж під залізничий шлях на Личакові. До самого двірця не дійшла, бо дістала сильний ворожий огонь і з двірця і з Личаківського парку. Тому вкопалася на другому боці залізничого шляху і тут пролежала до 8 год. вечером, чекаючи на український наступ від Винник.

На жаль Винники цього дня цілковито не дописали. У хвилі, коли рішалась доля українського Львова, ні командант розбитої ґрупи Личаків, чет. Караван, що схоронився до Винник, ні інший місцевий старшина не зорґанізував та не перевів допомоги для головної команди, щоб ратувати втрачену позицію, хоча людського матеріялу у Винниках дешо було.[10]) А преці основа до успішного протинаступу з Винник була покладена, під личаківським двірцем засіли українські відділи і тільки треба було смілого, енерґійного удару від Винник, щоби зліквідувати противника в цих сторонах.

Орґанізаційні хиби Начальної Команди не виступили ніколи так сильно на яву, як 21. листопада. Недостача справжнього оперативного штабу і концентрація стратеґічного проводу в одній особі команданта могли вистарчити тоді, коли ініціятива виходила від нього. Тоді невдача операції в одному відтинку не стягала бодай негайної катастрофи на цілий фронт. Інакша була справа, коли противник заскочив Начальну Команду наступом і то на цілому фронті. Тоді треба було бути дуже здібним тактиком, щоб самому вибрати влучні протиміри, або мати доброго шефа штабу до помочі, бо часто один промах команданта, подиктований зденервуванням, хибним розумінням ситуації або фальшивим звідомленням, рішає про вислід цілої кампанії. Полк. Стефанів був, як відомо, занадто ексклюзивний, шефа штабу не мав і взагалі ніякого співділання в командуванні не хотів знати. Прикази видавав звичайно без попереднього обміркування з кимось другим, пляни укладав сам і на швидку руку а то майже на

[10]) Тудиж подалася частина залоги касарень 19 п. стрільців.

коліні, так, що крім нього ніхто більше не знав його намірів. У критичних моментах така самодержна тактика головного команданта, оскільки він не є першорядним стратеґічним талантом, являється дуже ризиковною і небезпечною.

Полк. Стефанів переживав 21. листопада від самого ранка такі критичні моменти, спершу з огляду на ситуацію на півночі, опісля на сході. Грізну ситуацію на Личакові приймав до відома сам один, сам один пробував її зліквідувати, не вислухавши нічийого голосу а навіть не перевіривши алярмуючих донесень як слід. А коли в полудне ситуація на Личакові була того роду, що противник зайняв залізничий дворець і намагався посунутись в напрямі Знесіння, полк. Стефанів рішився на дуже важний і далекосяглий крок: **евакуацію цілого українського Львова**. А що був свідомий величезної далекосяглости свого рішення, цим разом відповідальність за цей стратеґічний крок розложив на колектив. Він скликав у Начальній Команді воєнну раду при участи також сот. Ґорука, сот. Букшованого та ще кількох старшин, що були під рукою. З огляду на грізну ситуацію на Личакові всі згодились на плян полк. Стефанова. Розуміється, про якусь плянову евакуацію матеріяльних засобів не могло бути й мови, на це було вже за пізно, отже він рішився вивести зі Львова бодай український уряд і українське військо.

Про критичне положення українського фронту цивільна влада до цієї пори не знала. Перед полуднем відбулося ще 2-годинне засідання Української Національної Ради, на якому преспокійно раджено над проєктом закону про судівництво й ухвалено задержати покищо всі австрійські закони й розпорядки, приноровлюючи їх для охорони прав і інтересів Західно-Української Народньої Республики. Опісля прийнято до відома звідомлення д-ра Ганкевича про вчорашнє розбиття мирових переговорів з поляками та рішено передати Державному Секретаріятові лист ґр. Скарбка, що приїхав до Львова разом з Токаржевським і іменем Ліквідаційної Комісії хотів продовжувати мирові переговори. Рішено також на домагання головної військової команди видати до народу відозву „До зброї!“ Була це нова спроба військової влади

стягнути з краю більші збройні сили тоді, коли прикази до військових команд у краю не принесли бажаного успіху. Дискутовано навіть над тим, до кого головно апелювати в цій відозві, до інтеліґенції чи до широких робучих мас. Рішено закликати до зброї все українське громадянство.

Засідання Національної Ради скінчилося пів до 1-ої в полудне, тоді, коли Львів був уже відрізаний поляками від сходу. Коло години пів до 2-ої попол. зібрався Державний Секретаріят на спільне засідання з Національною Радою. Та заки воно зачалось, прийшла грізна несподіванка — повідомлення головної військової команди, що воєнна ситуація вимагає того, щоб український уряд виїхав негайно зі Львова. Для представників цивільної влади, які досі не мали поняття про грізне положення й знали тільки, що поляки наступають, повідомлення військової влади було справжнім ударом грому.

Голова державних секретарів д-р Кость Левицький зажадав потвердження цієї вістки самим командантом, полк. Стефановом. Тоді прийшло до нього двох старшин, які на доручення головного команданта заявили, що воєнна ситуація у Львові є для українців дуже критична, поляки дістали кілька тисяч свіжого війська, українцям грозить цілковите окруження і тому вони мусять покинути місто, а в першій лінії мусить це зробити Державний Секретаріят.

Наслідком такої заяви державним секретарям не оставалось нічого іншого, тільки послухати військової команди. До виїзду були приневолені також члени Національної Ради, щоби після виходу зі Львова творити українську державу в краю. Тоді заступник голови Національної Ради д-р Л. Ганкевич звернув увагу присутніх, що хтось з українських провідних людей повинен остатись у Львові для охорони українського населення, полишеного на поталу хвилевих, як усім здавалось, переможців. До цієї місії зголосились добровільно сам д-р Ганкевич і д-р В. Охримович.

А тимчасом д-р Кость Левицький пішов ще до Начальної Команди поговорити особисто з полк. Стефановом. Цей заявив йому тепер устно, що з огляду на грізну ситуацію він зі стратеґічних мотивів рішив вийти зі всім українським військом

зі Львова. Не може допустити до того, щоби противник знищив осередок української армії. Тому зажадав також, щоб і державні секретарі виїхали в найближчих годинах зі Львова і в тій цілм дає їм до розпорядження потрібні авта.

— Може ще так зле не є — говорив д-р Кость Левицький — може ситуація ще дасться направити... Треба перевірити ще раз ситуацію, бо це дуже важний крок, на який військова команда рішається.

Тоді в команді сказали урядові стриматися ще на дві години, аж справді вияснится ситуація.

Саме тоді прийшла з Личакова вість, що від Винник чути український наступ. Ведений був, що правда, малими силами і дуже осторожно, щоби на карки українців не впала польська кавалєрія, але все таки збентежив противника. Успіх був такий, що противник, боячись відрізання від своєї бази на півдні, не тільки занехав свій натиск з Личакова на Знесіння, але й подався в сторону Пасік, так, що личаківська рогачка лишилася зовсім вільна. Факт, про який в Начальній Команді довгий час не знали, а як довідались, то не хотіли вірити.

На всякий випадок виготовлено плян військової евакуації та прикази для фронтових відтинків. Година виходу зі Львова лишилась не означена.

Тимчасом рішено держатись останками сил і вислано на всі позиції відповідні прикази. Тліла ще іскорка надії на ратунок, може від Винник, а може — з краю. Врешті рішено вхопитись останньої дошки рятунку: роздобути запасну силу таки у Львові! Аж тепер загадала Начальна Команда зробити те, що вже давно повинно було статися. Витягнути з кожної позиції якусь часть залоги, оскільки не потерпить на цьому її оборонна сила, і з вибраних вояків створити ударну ґрупу для рятування Личакова. Розуміється, в першу чергу рішено стягати з фронту УСС-ів.

До цього завдання призначено сот. Букшованого, який коло 4 год. удався на фронт і надіявся вишкробати з ріжних відтинків бодай 100 людей. До його повороту полк. Стефанів

зобовязався не підписувати і не висилати приказу до евакуації.

А тимчасом Начальна Команда вислала до команди польських військ письмо Української Національної Ради до Польської Ліквідаційної Комісії на руки ґр. Скарбка з повідомленням, що українські делеґати готові дальше переговорювати з поляками. Мончинський пише, що це письмо доручено полякам щойно в год. 6.30 вечір, а початок переговорів назначено на 5 год. того дня, отже ґр. Скарбек не міг ставитися.

В тому часі надійшли алярмуючі вісти з району сихівської рогачки, де оперувала польська панцирка, що посунулася крізь Сихів в сторону Давидова. До української стаційної команди в Старому Селі вислано такий приказ:

Зірвати мости на лінії Львів—Старе Село.
21/XI. год. 3, м. 15 пп. Начальна Команда.

Виконати цей приказ не було кому або не було чим, бо за дві години Начальна Команда видала такий приказ:

Стаційна Команда Старе Село.

Залізничу дорогу між Старим Селом і Сиховом в кількох місцях знищити.

Згодом занепокоєння в Начальній Команді почало знову зростати. Серед понурої атмосфери непевности ніхто нічого вже не радив, не рішав, ніхто не старався перевірювати вістей. Про якісь спроби поважного, плянового протиділання не було мови.

Аж прибіг хтось з донесенням, що поляків на Личакові вже нема. Самі старшини побігли перевірити цю вістку, бо було також відомим, що й касарні 19 п. стрільців при вул. Петра, ба й ціла гора Яцка держаться.

Швидко вернули вони в Начальну Команду, але тут не було вже з ким говорити. Їхніх слів про загадочну ситуацію на Личакові ніхто вже не слухав, бо й пощо, коли відворот українців зі Львова був уже постановлений.

Зрештою Начальна Команда була під свіжим враженням такої телеґрами, що наспіла від окружної команди в Жовкві:

В Раві Руській вибух залізничий страйк, наслідком чого потяги не курсують. Міст у Сорочині в польських руках. Страчені три скоростріли. Останки українських військ завертають поспішно в напрямі Рави Руської. Є непровірені чутки, що від Любачева наступає ворог більшою силою та з гарматами. Чекаємо на приказ концентрації наших сил в Раві Руській або Жовкві.

На добавок всього лиха приходить від команданта Підзамча, пор. УСС. Носковського таке звідомлення:

„Повідомляю, що ситуація в мому районі чимраз гірша. Нас зі всіх сторін окружують і на рано готові нас зовсім відтяти. Поляки острілюють Підзамче зі всіх сторін. Я забезпечуюсь на всі боки, але район такий, що лучба все більше утруднена. Ворожий панцирний потяг стоїть перед нашими позиціями і кожної хвилини може дістатися на дворець. Жадного мосту не можна було висадити, бо екразит нідочого. Люди здезорієнтовані, не роблять служби, зачинать втікати. Як не буде наказане зайняття нових позицій поза містом, з війська зробиться банда“.

Пор. Носковський був одним з найкращих відтинкових командантів і ще того самого дня відбив наступ польської північної ґрупи. І тому його вечірнє звідомлення, навіяне крайнім песимізмом, зробило як найгірше враження. З нього теж промовлялозденервування та недовіря у власні сили. Начальна Команда вправді рішилась була на відворот зі Львова, але всетаки загадочні вісти з Личакова робили слабоньку надію на поправу ситуації. Вечірнє звідомлення з Підзамча згасило й цю іскорку надії та зробило рішення загального відвороту невідкличним.

Треба було великого гарту духа, надзвичайної самопевности, віри в свої сили, а вкінці залізних нервів, щоби при таких ударах і алярмах зі всіх боків ставити чоло грізній небезпеці і зважитись на дальшу оборону Львова, якої ще



Цвинтар українських поляглих на Личакові. На переді могила бл. п. четаря Ліськевича.



Цвинтар українських поляглих на Личакові.

дехто домагався. Головному комендантові на жаль того вже не стало. Він був психічно зломаний.

Але за порадою цивільних чинників спробував ще одного виходу. Вислав до польської команди парляментарів з таким письмом:

„Сьогодня, 21. листопада 1918 р. год. 2.30 пп. переслав я письмо Української Національної Ради до Польської Комісії Ліквідаційної на руки Вп. ґр. Скарбка.

З причини, що досі я не дістав відповіди, можливо тому, що воєнна акція не дає змоги скомунікуватися, пропоную негайне примиря на 24 годин задля порозуміння обох воюючих сторін.

Начальний кмдт укр. військ
полк. Стефанів.

Українські парляментарі дістали відповідь, що ґр. Скарбек, оскільки буде на час повідомлений, кожної хвилини перейде крізь боєвий фронт при льокальному і хвилевому припиненні боїв. Щодо пропонованого примиря на цілому фронті є воно — була відповідь — в теперішньому стані операцій неможливе.

Тоді полк. Стефанів повідомив український уряд, що ситуація без виходу і зараз треба виїхати зі Львова.

Коло 6 год. вечір в комнатах Начальної Команди явився президент українських державних секретарів, д-р Кость Левицький з іншими представниками цивільної влади — попращатися. Прийшов з похиленою головою під важким ударом, що спадав на молоду українську державу при траченні столиці. Для українських державних керманичів не було вказаним оставатись у Львові.

Прощаючись, цивільні українці все ще недовіряли, що положення українського Львова таке безвихідне, і випитувалися про подробиці. Полк. Стефанів давав інформації, потішаючи, що українське військо після виходу зі Львова скріпиться негайно допомогою з краю і до кінця місяця листопада опанує знову столицю краю.

Врешті представники української влади виїхали з важ-

ким серцем зі Львова на Жовкву, Камінку Стр. і Золочів до Тернополя. Виїхали майже всі члени Державного Секретаріяту і більшість членів Української Національної Ради.

Погляньмо тепер на відворотну сторону медалі. Як представлялася того дня ситуація по польській стороні? Чи справді так знаменито, як це здавалось українській команді і чи справді українцям заходила потреба покидати Львів? Ось як представляють свою ситуацію самі поляки.

Офензива польської північної ґрупи була відразу спаралізована завзятим відпором українців і про здобуття Високого Замку не було бесіди, як сказав сам пплк. Токаржевський у свому рапорті.[11]) Також в центрі боєвого фронту ніодна польська ґрупа не рушилася з місця. Південна ґрупа тільки частинно сповнила своє завдання. Посунулася вправді аж на Личаків, але не осягнула наказаного затіснення луку здобуттям Гори Яцка з Яблонівськими касарнями і касарень при вул. Петра.[12]) Далеко на Зеленім була сильна українська точка опори у водотягах. Цілий день на південному польському фронті була величезна діра, якраз напроти гори Яцка і не було чим її „залатати". Українці могли виконати без перешкоди протинаступ аж на Персенківку і відтяти польські відділи, що пішли на схід.[13]) Між оперуючими відділами не було звязку,[14]) так, що команда не мала про них довший час відомостей. Польська кавалерія не могла посунутися дальше на схід, боячись українських військ на лінії Винники—Личаків.[15]) „В цілости ситуація грізна — пише Мончинський. — Не пішло нам на півночі, а тут проклята діра і частинно несповнене завдання на півдні. Не зайнята досі ані Гора Яцка, ані водотяги, ні касарні при вул. Петра. Такої лінії при українському контратаку не вдержимо. А треба з ним рахуватись, бо вже розвинувся на півночі і ворог пре знову на славний залізничий міст. Хоче мабуть відтяти

---

[11]) Rutkowski: Odsiecz Lwowa, 22.
[12]) Mączyński I. 325.
[13]) Тамже 323.
[14]) „ 322.
[15]) „ 325.

крило. Якщо спробує цього на півдні, піде як по маслі".[16])

Побоюючись українського протинаступу, пплк. Токаржевський хотів під вечір уже стягнути ціле південне крило на давні вихідні становища.[17]) Сильний опір українців з одної сторони і розпорошення та перетомлення польських вояків з другої сторони давали враження справжньої невдачі — пише Рутковський.[18])

Коли запала ніч, сам командант пплк. Токаржевський поїхав на Перзенківку і Снопків рятувати ситуацію. Тут ділав уже його шеф штабу пор. Блешинський. І хоч лучбу на прірванім фронті сяк-так навязано, Токаржевський припинив бої до дальшого рішення.[19]) Одначе пор. Блешинський лишився на місці і пхнув ярославську копманію до наступу на водотяги, які українська залога, не маючи звязку зі своїм фронтом, покинула без вистрілу і подалась до міста. Цей несподіваний польський успіх рішив про дальший хід кампанії, бо причинився до того, що Токаржевський затримав південне крило на місці, щоб на другий день продовжувати наступ.

Такий був вислід важного, довго очікуваного дня. Поляки не осягнули наміченої цілі,[20]) задля якої дістали з Перемишля допомогу. Вправді посунулись від півдня аж по Личаківський цвинтар а навіть Личаківський парк, але їхній фронт був такий поперериваний, такий рідкий і слабий,[21]) що кожний сміливіший український удар міг його знести. Не поправляли польської ситуації дві сотні свіжого війська в силі 180 людей, які пізним вечером привіз ґен. Роя з Кракова. Цікаве, що ґен. Роя разом з пплк. Токаржевським був за тим, щоби взагалі припинити цілий польський наступ і зачекати на дальшу допомогу зі заходу.[22]) Аж пізніше, коли

---

[16]) Mączyński I. 323.

[17]) „ 324.

[18]) S. Rutkowski: Odsiecz Lwowa, 24.

[19]) S. Rutkowski: Odsiecz Lwowa, 22.

[20]) „Atak nie powiódł się o tyle, że Lwowa tego dnia nie zdobyliśmy" — пише Борута-Спєховіч, командант польської південної ґрупи („Jednodniówka" з 1928 р.: Z moich wspomnień, стр. 11).

[21]) Доказом факт, що чет. Караван зі своєю ґрупою так легко перейшов до Винник.

[22]) Mączyński, I. 326.

українці покинули водотяги, дався намовити до продовжування акції. Привезеними двома сотнями зміцнено південний фронт напроти Гори Яцка.

Все те ділялося на польському боці тоді, коли українці рішались евакуувати Львів. Траґікомічне обостороннє непорозуміння, наслідком чого обі ворожі сторони однаково себе боялись і однаково почували себе загроженими. Мало бракувало, а був би стався воєнний куріоз, що пплк. Токаржевський був би стягнув своє південне крило на вихідні становища або й зовсім припинив наступ на цілому фронті, а тимчасом українці покинули Львів, боячись окруження на Личакові. А чейже всякі дані промовляли за тим, що українці могли зліквідувати польський загальний наступ і вдержати свої позиції з 17. листопада. Якщо була причина до якоїсь евакуації, то тільки матеріяльного добра, що найбільше евакуації цивільного уряду, але не війська, яке, хоч хвилево слабше, мало знамениті оборонні позиції в місті і сильнішу основу в краю.

Але до того треба було кращого і справнішого воєнного проводу. Сам полк. Стефанів, старшина енерґійний і підприємчивий, впав жертвою хибної орґанізації оперативного штабу. Його еґоцентричність і бюрократизм у веденні воєнного діла не дозволили йому опанувати як слід складної ситуації, бо спричинювали з одної сторони непоінформованість, з другої сторони ізолювали його від найближчого окруження, робили неприступним для всякої ідеї кооперативної співпраці і в критичних хвилях засуджували на ризиковне експериментування. Він ані сам не видів як слід свого фронту, ані не любив послугуватися членами оперативного штабу, якого властиво не мав. Як інакше було це у поляків!

На своє оправдання він покликувався на некваліфікований склад цього штабу, який він застав уже менше-більше готовий, так, що в разі потреби мусів скликувати воєнну раду зі старшин споза штабу, хоча й це бувало дуже рідко. Однак від чого він був головним командантом? Вінжеж міг кожної хвилини змінити склад оперативного штабу і скомплетувати його наново до вподоби, підібрати собі людей, що від-

повідалиб свому завданню. Не було з кого? Ні, радше не було охоти, а зате хотілось грати ролю воєнного самодержця. І ця система пімстилася на ньому.

Багато пошкодив йому його „приятель“, „атаман“ з власного авансу, Караван, головний винуватець усіх дотеперішніх невдач на Стрийськім, сумної слави герой у боях за кадетську школу. Полк. Стефанів з дивною впертістю держав його на становищі команданта залоги касарень при вул. Петра, мабуть на те, щоби він тепер своєю нездарністю стягнув ще катастрофу на цілий фронт. Якби на його місці був інший командант, що відповідав би краще свому завданні, польські успіхи на Личакові булоб можна легко зліквідувати. Такі самі вигляди отвирались українцям на Стрийськім, де можна було нанести противникові розторощуючий удар. А так Караван завіз справу українського Львова в могилу.[23])

Що правда, не він сам, помагало йому багато старшин і стрілецтва, що попали в зденервування і надмірний страх перед противником та його свіжими силами. Через те удалось противникові так легко зайняти уланські касарні за личаківською рогачкою, атакуючи їх головно кавалерією, через те й пропала відразу більша половина української львівської артилерії та впав личаківський дворець. Поспіх у здаванні цих позицій виявився дивним, коли згодом ситуація на Личакові зовсім автоматично оберталася в користь українців, однак українці не спромоглися на відповідне зусилля, щоби корисні моменти зміцнити і поширити.

Словом, польська сторона висіла на волоску, але втрималась і виграла кампанію тільки через українське безголовя Якби українці вміли були держатися 21. листопада, в першому дні польського наступу, не страшний був би для них наступ і другого і третього дня, як видко було по настроях польських військ та їхніх командантів. А тимчасом

---

[23]) За таке поведення перед ворогом винуватець у кожній іншій армії станув би перед воєнним судом. Чет. Караван вийшов із львівської катастрофи зовсім безкарно.

українцям могли вже раз прийти більші підкріплення з краю.[24]) На війні рішає той, хто має сильніші нерви — сказав Гінденбурґ — і його слова справдилися тут в цілій основі.

Німці в нашому положенні були би вдержалися панами ситуації й виграли справу. На жаль, польські леґенди про німецьких старшин і вояків у тодішньому українському війську були тільки леґендами.

---

[24]) Один курінь українського війська був уже в дорозі з Відня до Львова. (Ґен. Антін Кравс: Віденський курінь і його переїзд до Галичини. „Літопис Червоної Калини", Львів, 1930, ч. 2). Одночасно зі Золочева їхала артилєрія під командою от. Воєвідки.

XXXIII.

ВІДВОРОТ ЗІ ЛЬВОВА.

Сцени в Начальній Команді. — Фронтовики не хотять покидати Львова. — Спізнена резерва. — Вихід з міста і настрої українського війська. — Спроби переслідування. — Засновок нової української армії. — Новий протипольський фронт під Львовом.

Атмосфера відвороту панувала цього вечера в першій кімнаті Начальної Команди. Серед референтів, похилених при праці над великим спільним столом, панував цвинтарний настрій. Коли відворот? — питали їх шептом зі всіх усюдів, військові і цивільні, що приходили з міста, але того ніхто не знав, крім одного от. Ґорука, що виїмково того дня був втаємничений в пляни полковника Стефанова. А Ґорук мовчав як заклятий і в найбільшій тайні адресував готові прикази та інструкції для фронтових відтинків.

Могла бути 8. година, як на коридорах Народнього Дому счинився рух. Усі спішили до маґазинів, що містились у двох кімнатах на першому поверсі від вул. Вірменської. В одній була сама обува, зареквірована ще з початком листопада в австрійському старшинському маґазині, в другій кімнаті були мундури та всяке військове знаряддя. Щоб цього добра не допустити у ворожі руки, позволено брати, що хто хотів. Ціла булавна сотня Начальної Команди звалилася до маґазинів, обвантажуючись ріжними річами до вподоби. Користали й цивільні люди, українці, що мешкали в сусідніх домах. Найбільша хапатня счинилася біля черевиків, самих жовтих, що, як показалось на диво, майже всі були з одної ноги.

Прибігає один старшина, що ходив зі стежою на Личаків.

— Ви тут збираєтеся до відходу, а Личаків вільний! — став хвилюватись.

Одні йому вірили, другі ні, бо ще недавно ранено там кількох українських стрільців.

— Коло церкви св. Петра і Павла оповідали мені цивільні люди, що бачили на рогачці вояків зі синьо-жовтими відзнаками — обставав при свому.

— Можливе, — каже дехто — але це польський підступ. Вже неодин український стрілець став його жертвою.

Але розгорячкований старшина кинувся по кімнатах, вербуючи старшинську боївку. Зібрав кільканацятьох людей і повів їх з крісами та ручними ґранатами на личаківську рогачку.

Ніхто не знав, що робити. Полковника Стефанова не було, от. Ґорук не хотів нічого сказати, значковий старшина пор. Гузар ходив із розпуки — пяний, а тут всі збираються. Счиняється загальна метушня і вибухає гармір там, де ще недавно йшла тиха, горячкова праця.

Приходять цивільні люди, ріжні українські патріоти, переконатись, чи то правда, що довідалися від відїзджаючих членів уряду. Стають зажурені біля порога і з дива не виходять на вид того, що твориться в Начальній Команді.

Бо нагло впадає кількох фронтових старшин а з ними гурма стрільців з металічними шоломами на голові і з ґранатами за поясом.

Їхні чорні від воєнних трудів лиця, запалі від непроспаних ночей очі, що палали вогнем завзяття, надавали їм вигляду людей з якогось несамовитого світу. Після тритижневих крівавих змагань і після успішної оборони останнього дня приказ Начальної Команди покидати Львів видавався їм на фронті неімовірним. І вони прибігли сюди перевірити цей приказ, а якщо він правдивий, жадати відкликання його.

Та приказ був правдивий...

І нагло в кімнатах Начальної Команди счинився крик.

— Це ганьба! Це зрада! — кричали одні. — Хто приказав відворот зі Львова? Де Стефанів? — кричали другі.

Дізнавшись, що Стефанова в команді нема, всі кинулись до от. Ґорука.

— Не вільно нам кидати Львова! Нема причини! Ми стоїмо добре! Личаків у наших руках!

Дехто з референтів пробував їм пояснити, чому українська ситуація пропаща. Але його заглушили оклики:

— Неправда! Ми вдержимо наші становища! Ми на фронті краще це знаємо! Наші стрільці рішені ще з тиждень держатись, хочби й без допомоги з краю. Вони вашого приказу не послухають!

Один хорунжий вискочив на крісло і почав виголошувати промову, якої мало хто слухав. Казав, що залога Цитаделі остане проти приказу на своїй позиції та що в крайньому випадку висадить себе в повітря... Волить на місці згинути, а Львова не покине.

Одночасно говорили інші і зі всіх боків сипались оклики, а навіть погрози.

— Такої ганьби Усусуси не переживуть!

— Ваші діти прокленуть вас!

— Такої команди нам не треба!

— Хто боїться, втікайте! Ми останем! Ми покажем, що місто можна держати! А як згинемо, то з честю!

Із загальної крикняви можна було виміркувати тільки те, що фронт дотеперішньої команди не визнає і вибирає собі нового команданта.

— Нам треба диктатора! — кликнув хтось.

— Так, виберім собі диктатора! — підхопив хтось другий іронічно. — Диктатором хай буде отаман Ґорук!

— Згода! Диктатором є отаман Ґорук! — роздались голоси і в одну мить от. Ґорук опинився на руках юрби.

Справді: „vom Erhabenen zum Lächerlichen nur ein Schritt...“

— Дайте раз спокій, панове товариші! — крикнув нарешті от. Ґорук, видираючися схвильований із рук товпи. — Не робіть зі мною комедії, бо ситуація занадто поважна! Якщо ви хочете бути дальше військом, то шануйте дисципліну і прийміть до відома, що прикази до відвороту розіслано вже всім відтинкам і ніяка сила змінити їх не може. В 11. годині

маємо покинути Народній Дім. Хто не хоче, нехай чекає на польський полон! А поки що держати язик за зубами!

— То ганьба, то стид! — говорив ще дехто. — Покидати Львів без причини, коли ситуація не є така страшна, коли ще можна рятуватись...

Останні слова були виголошені майже з плачем. Одначе рішучі слова от. Ґорука зробили своє. Було вже коло 10-ої і кожний старшина хотів приготовитись до такого важного акту як вихід зі Львова. Кожний мав до упорядкування найважніші приватні справи, бо покидав Львів не знати на як довго. Багато старшин мешкало по готелях, де оставались їхні річи. Дехто мав у місті по українському боці найближчу рідню, з якою слід було попрощатись.

Коло год. пів до 11-ої в ночі на Вірменській вулиці біля Народнього Дому став порядкуватися до відходу штаб Начальної Команди з булавною сотнею. Надійшов сот. Букшований, вертаючи з фронту і здивувався сильно, побачивши уже відворот. На основі його умови з полк. Стефановом команда мала стриматися з підписуванням і висилкою приказів аж до його повороту з фронту. А він тимчасом обійшов цілий фронт і „вишкробав" з поодиноких відтинків разом біля 100 найдобірніших вояків як резерву та ударну ґрупу на другий день.

Звідомлення сот. Букшованого не лишилося без враження. Вже на вулиці пробував дехто ще раз переконувати, що треба остатись дальше у Львові, що вислані прикази до відвороту можна ще відкликати (відтинки мали рушити годину пізніше) і т. п., але загал дивився на них як на жертви воєнної психози.

Місто тонуло в нічній темряві і на вулицях не стрічалось живої душі, коли доброї пів сотні людей, згуртованих біля штабу Начальної Команди, маширувало на Підзамче. Перед залізнодорожною рампою на Жовківській вулиці мусіли перебігати гусаком, щоб уникнути зайвих страт від стрілів, які падали з Дому інвалідів. Була це звичайна польська стрілянина, що мала на меті утруднити українцям комунікацію.

На розі вул. Бальонової український стійковий так зди-

вувався появою цього відділу, який не зраджував признак боєвої частини, що спитав: „Хто це, полонені?“

На двірці Підзамче ще більше здивувалися приходом Начальної Команди, якої приказ про відворот не всім був ще відомий. Счинився рух, почали видавати ріжні прикази, розбігалися післанці.

Ряд особових ваґонів, що стояв оподалік на шинах, наповнився швидко військовими і цивільними людьми. Всі лаштувались їхати до Задвіря, Красного, Золочева, Біг зна куди. А тимчасом потяг не рушав, бо не було вільного паровозу. Одинока машина, що увихалася по стації, була призначена до вивезення воєнних матеріялів, коли тимчасом на головному двірці в польських руках було може 100 чинних паровозів. Всі мусіли висідати і з баґажем на плечах мандрувати пішки до Підборець а звідси до Винник.

Відворот залог боєвих відтинків зачався точно в 12 год. і пройшов також пляново та в повному порядку. Одні йшли на Підзамче, другі вулицями Курковою і Театинською на Кайзербальд, Кривчичі і Лисиничі. Поляки про український відворот не знали і сиділи тихо. Факт є, що коли українські боєві сили під заслоною ночі покидали Львів, з польського боку не впав ні один стріл, хоча деякі польські публікації подають, будьтоби на фронті від касарні Фердинанда по почту і на Замарстинові „відбувався рух серед боїв і страт“. Ніде оба фронти не були в боєвому звязку.

Без перешкоди вийшли зі своїх становищ останки української артилерії. Батерія Цитаделі рушила коло півночі і подалась на схід, але не знаючи добре дороги, заблукалася в околиці Кайзервальду. Вже свитало, а вона все ще не вийшла на дорогу з глибоких ярів і дебер. Не маючи іншого виходу, командант батерії, побоюючись можливого польського наскоку, приказав розсадити гармати. Тільки коні і люди вирвалися з небезпечного місця. Дириґувати артилерію при відвороті в район, відомий з того, що не має доріг, було грубим тактичним промахом української команди.

Щасливо й ціло вийшла тільки замкова батерія, що справно витягнула свої гармати із загрожених становищ.

Скотивши гармати дорогою, що веде з кінця вул. Театинської вниз коло заведення Кісельки, вона спокійно перейшла біля Знесіння і дісталась до Лисинич. Ця батерія стала згодом засновком гарматнього полку при новій українській армії.[1])

Зате евакуація матеріяльних запасів за недостачею часу була тільки в незначній части переведена. Українці оставили у Львові великі склади харчів, одягів, вози, полеві кухні, муніцію та інше державне добро. Була це велика похибка української військової адміністрації, що не рахувалася з найгіршою можливістю та не уладила заздалегідь головних маґазинів поза Львовом (нпр. у Винниках), звідки можна було до Львова в міру потреби довозити. **Administrare est providere**, та на жаль українська військова влада передбачувала звичайно найкращі можливости.

Тільки деякі частини додумалися поступити з військовим добром по воєнному звичаю, значить: їх знищити. На Цитаделі підпалили в останній хвилі маґазин муніції. Те саме сталося з воєнними запасами в соймовому будинку, якого праве крило згоріло. Великі склади одягів і білля на Підзамчу, яких не було чим вивезти, при відході також підпалено, облявши нафтою.

Пізна осінна ніч робила враження зими. Тонка верства снігу вкривала землю, світив місяць і на дворі було ясно. Для відвороту українських військ, що зароїлися на сході від Високого Замку, пора ідеальна.

Та не до радощів було тоді українським воякам. Ішли в глухій резиґнації, кожний з важким каменем на серці. Точно три тижні тревала ціла львівська кампанія. В пятницю, 1. листопада, в тій самій порі, досвіта, українське військо зайняло було Львів, і три тижні пізніше, в пятницю, 22. листопада, також досвіта, українське військо покинуло Львів.

---

[1]) Мончинський пише, будьтоби поляки здобули на Високім Замку „дві українські батерії разом з обслугою, що говорила тільки по німецьки з берлінським акцентом“ (Boje lwowskie, I, 328). Чи це похвала для українських артилеристів, майже самих добровольців, що їх справність приписано мітичним прусакам?!

Також про три канони, знищені та кинені українцями на Кайзервальді, деякі публікації писали, що вони були добуті „з боєм“.

Скільки жертв і втрат, скільки енерґії та зусиль коштували їх ці три тижні! А скільки тепер розбитих плянів і погребаних надій! Першого іспиту сил, розуму і витревалости, потрібних при орґанізації власної держави, українці не видержали. За їхніми плечима, серед глухої листопадової ночі оставалась столиця української держави, не оборонена як слід своїми творцями.

А довкола Львова, далеко і широко спали преспокійно українські села і міста, дрімала велика українська країна, спочиваючи на лаврах, здобутих без великого труду у своїх льокальних, повітових осередках. За краєвий осередок було їм байдуже, на нього вони махнули рукою, щоб уже в найближчому часі своєї легкодушности гірко жалувати. Прогайнованого важкого моменту, що вже на самому початку визвольної кампанії рішав про волю нації, не вспіла опісля вже направити більше як піврічна крівава боротьба цілого народу. За упадком Львова пішов упадок цілого краю.

А тимчасом на Підзамчу і Цитаделі багровіла луна великої пожежі. Це горіли українські маґазини. Поляки не виходили з першу з дива з приводу цього, що творилось по українському боці, і щойно досвіта, як українські війська були вже далеко за містом, рушили обережно переконатися, що фронт порожний.[2])

Над ранком 22. листопада стягнулася головна сила українських військ числом якої півтора тисячки людей до села Лисинич, де опинився також полк. Стефанів зі своїм штабом. Своїм звичаєм він лютився і сипав громи на всіх і вся. Після короткого віддиху останки українського війська перейшли до Винник, де мали дістати дальші прикази.

Ішли майже незабезпеченим маршом, начеби після виходу зі Львова війна скінчилася. І за цю легкодушність дістали незабаром дуже прикру научку. З хвилиною, як перші відділи входили на залізничу стацію у Винниках, заїхала туди зі Львова ворожа панцирка, досить поганенька, посипала скоро-

[2]) В їхні руки попали тільки поодинокі українські вояки, що припадково не знали про відхід українського війська зі Львова і щойно в білий день пробували видобутися з міста.

стрільним вогнем по відділах і викликала таку паніку, що ніяка сила не годна була вдержати вояків, розсипаних по всіх горбах околиці. Кожний утікав перед себе у східному напрямі і здавалось, що з цією катастрофою закінчиться на довгий час боротьба за Львів.

Тільки відділи УСС-ів, що вийшли останні з Лпсинич і мали крити відворот, не були захоплені панікою. На вид цієї безпримірної розтічи військової маси, УСС. розпустили розстрільну фронтом на Винники, займаючи ліс перед гостинцем. Одначе панцирка, що так блискучо вивязалася зі свого завдання, понад свої наміри і сподівання, вернула чим скорше до Львова, вирвавшися щасливо з обсягу січово-стрілецького наступу.

Після винницького воєнного епільоґу українська армія, що вийшла зі Львова, перестала існувати. Багато вояків розбіглося по селах у свояси, вважаючи свою ролю скінченою. А тільки часть недобитків потягла гостинцем дальше на схід. В Куровичах, 30 км. від Львова, мали на приказ полк. Стефанова збиратися і реорґанізуватись як основа й завязок нової української армії.

Але ще тепер противник не дав їм спокою. Біля залізнодорожної стації Гаї-Чижиків (18 км. від Львова) дігнав їх польський літак і пробував острілювати, одначе привитаний крісовим вогнем українських відділів, швидко завернув назад.

Ледви перейшли вояки яких два кільометри дальше, аж нагло дістали крісовий вогонь з боку. На узгірю біля польського села Білка Шляхотська, у віддалі півтора кільометра, виднілися розставлені люди і стріляли з крісів на українські відділи. Нечувана річ! Горстка польських озброєних селян важилася заатакувати сотки українських вояків. Кілька густих сальв зліквідувало швидко цю диверзію і тоді українські відділи дістались уже без перешкоди до Курович.[3]) Незаба-

[3]) Дня 24. листопада вечером вибралася з Курович до Білки Шляхотської карна експедиція, що вогнем і мечем здавила збройний опір місцевої людности. Орґанізатора цього опору, місцевого польського пароха, кс. Геншля арештовано і через місяць, на основі присуду польового суду розстріляно.

ром почала тут формуватися Ґрупа Схід, як складова частина нової української армії, що стала облягати Львів.

Одні тільки УСС., що зберегли майже в цілости свою силу, не рушились дальше зпід Львова. Вони перейшли з Винник до Миклашева, де дістали від полк. Стефанова приказ зайняти протипольський фронт біля Борщович, замикаючи противникові залізну дорогу. Одначе команда УСС-ів остала на місці і зайняла своїм відділами фронт Підбірці—Лисиничі —Винники—Чишки, обсадивши зараз 23. листопада рано оба залізничі шляхи: Львів—Підгайці і Львів—Красне. Ця самочинно УСС-ями зайнята оборонна лінія стала завязком майбутнього боєвого фронту і здержала дальший польський напір на схід.

З тим днем зачався другий період українсько-польської війни: **облога Львова.** Але дальші воєнні події переходять вже намічений обсяг цієї книжки.

XXXIV.

КІНЦЕВІ ПІДСУМКИ.

Під наказом льоґіки історії. — Хиткий політичний провід. — Несприятлива міжнародня конюнктура. — Несправне військове командування. — Його тактичні похибки. — Добрі сторони українського війська. — Революційна непідготованість народу. — Польські леґенди. — Перевага польської військової сили та оборонної орґанізації. — Вищість польських воєнних передумовин.

На некорисний вислід першого періоду нашої визвольної війни, яким була львівська кампанія, зложилися ріжні причини. Ділали тут причини загальні, що рішили про програння цілої визвольної війни, але були також спеціяльні несприятливі передумовини, що вязалися з боротьбою за Львів.

Реалізувати ідеал Вільної України в цілій повноті прийшлось галицьким українцям у звязку з переломовим історичним моментом, що був випливом кінцевої фази світової війни. Від самого початку тієї війни вони звязали були свої національні ідеали з грою центральних держав і видержали в цій грі до самого кінця. Та хоча ці ідеали були мінімальні, не було виглядів на їхню реалізацію, бо навіть на поділ Галичини не згодилась Австрія, опанована польськими впливами. Колиж центральним державам нанесено оконечний удар і австрійська тюрма народів розвалилася, виринула раптом залізна льоґіка історії, що веліла галицьким українцям реалізувати національний ідеал в цілій повноті. Втягнені силою фактів у вир великих переломових подій, галицькі українці, оскільки не хотіли виставити собі перед світом свідоцтва незрілої нації, мусіли тепер брати всьо, що дає повну національну волю,



Цвинтар українських поляглих на Личакові



Могила невідомого стрільця.

що творить власну державу. Значить, мусіли робити перш усього переворот чи там революцію проти Австрії.

І тут показалася зараз наша перша непідготованість. Не було у нас справжніх революційних провідників. Велика історична хвиля кликала провідників народу валити старе, щоби на його руїнах будувати нове, а вони показались до того нездібними. Історична хвиля домагалася нових політичних засобів і шляхів, а керманичі народу топталися на давніх опортуністичних манівцях, обережні на всі боки, раді дальше вдоволятись окрухами. Вони управляли подвійну гру, іншу в краю та іншу у Відні. В краю ухвалювали незалежну українську державу, а у Відні вдоволялися переміною Сх. Галичини в окрему адміністарційну одиницю в дальшому складі австрійської держави, вірячи до останньої хвилини, що Антанта хоче зберігти давню Австрію. Зрозуміння для великого голосу історичної льоґіки було тільки в краю і тут підготовлявся справжній державний переворот. Українська парляментарна репрезентація у Відні була такій революційній ідеї нерада, ставилася до неї з недовірям, а навіть неґативно. Не вона кермувала подіями, але події нею, вони пхали її наперед і на диво, керманичі народу стояли все позаду. Річ природна, що таке половинчасте зааранжування революції не віщувало їй правильних успіхів і вбивало в масах довіря до своїх сил.

Нерішучість і обережність на всі боки помічались у всіх перших революційних виступах. Коли завалилась Австрія, наші „революціонери“ почали трівожно орієнтуватись на Антанту. Вчорашня марка „тирольців Сходу“ була для них компромітуючою і вони всіми способами стали відпекуватися всього, що моглоб заносити австрійським духом і пошкодити українській справі на майбутньому мировому конґресі. Запанувала тоді віра в ославлені Вільзонівські тези про самовизначення народів, хоча було ясним, що ці тези придумано тільки на розбиття центральних держав і що вони зовсім не розвяжуть національних питань в Европі. Не було теж сумніву, що й до державних аспірацій галицьких українців Антанта поставиться неприхильно. Вигідніше було їй мати

на сході діло з одною польською державою, що булаб до того звязана з побідною Францією військово-політичним союзом і крисними господарськими умовами.

Міжнародня конюнктура для справи національного самовизначення українських земель була взагалі несприятлива. При післявоєнній парцеляції Европи призначено їх заздалегідь на добичу для держав, що належали до ґрупи переможців або з їх ласки повстали. Навіть більшовики не зреклися імперіялістичних претенсій до Наддніпрянської України, хоча проголосили були лицемірну тезу самовизначення „вплоть до атдєлєнія“. Тому західно-українська державність могла рахувати тільки на власні сили і з цієї свідомости великої частини українського громадянства випливала теж соборницька державна концепція, хоча з деякими хвилевими застереженням. Цікаво, що соборницьку резолюцію прийнято у нас офіціяльно щойно тоді, коли з габсбурської Австрії сліду не осталось.

Якжеж переведено у нас цю революцію? Сам військовий переворот, яким розпочалися листопадові дні, був добре підготований і зручно виконаний, але тільки на коротку мету. До воєнних ділань, що були природною консеквенцію перевороту, не стало ні вмілого стратеґічного й орґанізаційного проводу, ні потрібної військової сили, ні співпраці краю. У військовій ділянці, подібно як у політичній, не було сильних індивідуальностей, що вміли би поставити як слід воєнну сторону справи і зломити відразу польський опір у Львові. Недостача відповідного команданта повернула вже в перших днях львівську кампанію в некористь українців і позволила полякам осягнути такі успіхи, яких пізніші українські команданти вже ніяк не могли змінити. З головною командою дійшло до того, що на протязі перших 9 днів вона опинилась у третіх з черги руках. Найкраще представлявся ще третій командант, полк. Стефанів, що вів увесь час ініціятиву і безнастанними боєвими операціями захитав моральну силу противника, хоча до стратеґічного успіху забракло йому військової сили.

Головним промахом українського командування на са-

мому початку було невміле вжиття боєвої сили УСС-ів, наслідком чого змарновано нагоду відобрати головний дворець, а пізніше лишено себе ударної сили до викінчення операцій. Дальшою тактичною похибкою було, що українська воєнна акція кінчилася на периферіях міста, острівчика серед українського моря, і не перейшла до ударів з краю, яких так боявся противник, забезпечуючись проти них позаміським фронтом. Тут знову завинила центральна військова влада, що не вміла змобілізувати потрібної збройної сили в краю ані на допомогу львівському фронтові, ані до льокальних цілей, наслідком чого втрачено Перемишль і не перепинено польської відсічи зі заходу. А це останнє було чейже можливе.

Взагалі українське командування, вище і нижче, не дописало. Особливо відчувалася недостача старшин боєвиків і через те українські наступи, успішні в початках, кінчилися все невдачно. Українським військам, непривичним до міської партизанки, яку заімпровізували поляки, неставало довіря до власних сил та витревалости. Свідчили про це часті алярмуючі звідомлення з боєвих відтинків, хоча небезпеку вдавалось опісля легко зліквідувати. Свідчили про це також випадки здачі деяких позицій, які можна було врятувати.

Та не можна відмовити також гарних прикмет українським військам. Освоївшися з новим способом воювання, вони держалися знаменито, даючи зразки бравурної відваги та завзятости. Незрівнані були особливо в обороні, доказом чого факт, що почавши від другого тижня львівської кампанії поляки не посунулися майже ніде вперед, а такі позиції як ґрупа Цитаделі, соймова, касарня Фердинанда і Підзамче, були справжніми фортецями. Скільки геройства там довершилося, скільки саможертви українського вояка, на жаль не все знаного! Як сильно почувалася залога українських фортець в середмісті, свідчить сцена в Начальній Команді перед відходом зі Львова. Фронтовики не хотіли покинути міста і виповіли послух команді. Скільки успіхів можна було осягнути таким військом при кращій команді! Як легко можна було оборонити останнього дня Личаків!

До некорисного висліду львівської кампанії причинило-

ся також байдужне відношення краю до Львова. Всяка зорґанізована війна вимагає міцного запілля, що готує боєспроможність народу. Коли на фронті важиться доля нації, кожний свідомий громадянин мусить причинитися до збройної сили. Він мусить або сам вступити негайно в збройні ряди, або віддати частину своєї праці і свого знання на підготовчу роботу для оборони святої справи. Мобілізація всіх сил народу, мілітаризація всього громадянства — це катеґоричний імператив, якому мусить підчинитися чесний член нації. А що було у нас? Соломяний вогонь, що спалахкотів у краю в перших днях листопада, а коли прийшла пора до діла, коли у Львові розгорівся бій кервавий, завзятий, — легкодушна байдужність до столиці власної держави. На провінції взяли владу мирно, без проливу крови, без великої натуги, отже думали, що так само буде у Львові. До того панував тоді погляд, що українцям держава належиться на основі права самовизначення, про яке говорилося тоді в цілому світі. Вірили тоді в справедливість Антанти, в підмогу Наддніпрянської України, яка чейже не дасть галицьким братам пропасти. А не вірили тільки в те, чого вчить світова історія, а саме, що державної влади не можна мирно взяти, її треба самому здобути, треба зброєю перемогти її дійсних посідачів.

Щож, суть справи була в цьому, що перемогти посідачів державної влади, якими на ділі були тоді поляки, могли тільки високо освідомлені, революційні маси народу. На жаль ні революційних мас ні революційних провідників, ані навіть революційних кличів у нас тоді не було. Щоби революція могла вдатись, треба революційної ідеї, що запалилаб народні маси до діла, треба цієї таємної, надприродної сили, що творить і горячу віру в перемогу і горяче хотіння перемоги. Такою ідеєю була тоді: Вільна Україна! Одначе ані форма, в якій подано цю ідею, ані спосіб її пропаґанди не могли достаточно запалити народніх мас, що були у нас майже в цілости селянськими, та ще й під конець 4-літньої війни, коли воєнщина всім надоїла і наші села знищила до краю. Сама національна свідомість а навіть українська державність не могла стати такою моторичною силою, що потягнула би

зубожілі селянські маси відразу до боротьби. Замісць трафаретних національних вольностей слід було показати тим масам землю, колись їм відібрану а тепер повернену, та новий господарський лад, відповідний до інтересів головної верстви народу. На жаль, українські провідники не вміли зараз на самому початку підійти до селянських і робітничих мас, а проголошені енунціяції в цьому напрямі були або занадто загальні[1]) або спізнені і в краю як слід не поширені.[2])

Зрештою всяка плянова робота, отже й революція, вимагає деякого знання, фаховости. Тимчасом серед політичної атмосфери, в якій жило досі українське громадянство, пляном якоїсь революційної боротьби за волю своєї нації ніхто навіть теоретично не займався. Ніхто з народніх діячів не студіював технічного боку революційних рухів інших народів, ані не пробував збирати досвідовий матеріял з чужих визвольних воєн, щоби прослідити умовини та шанси боротьби за визволення свого народу. Ніхто не знав революційної літератури навіть найближчих народів. При такій непідготованости практичний бік нашої революції мусів зараз на самому початку виявити поважні недостачі і стрінутися з невдачами. Не було кому повести якслід революційної пропаґанди, не було популярних кличів, що видвигалиб реальні інтереси народніх мас і закликали до напруженого готування боєвих сил і не було врешті фанатиків, що силою своєю індивідуальности потягнулиб за собою маси. Великі історичні дні застали у нас малих людей, що хотіли творити державу мирним, бюрократичним способом, часто самі не вірячи в успіх своєї роботи.

Відношення боєвих сил обох противних сторін у львівській кампанії було ріжне. На самому початку була чисельна перевага по українському боці, згодом сили обох сторін вирівнались, опісля польські сили стали переважати. Перемиська відсіч піднесла польську перевагу майже на одну третину, причому поляки мали поверх учетверо більше стар-

---

[1]) Гляди стр. 139: відозва Укр. Нац. Ради з 5. листопада 1918 р.

[2]) Статті М. Лозинського в „Ділі“ з 15. листопада п. з. „В Народній Республиці“ і з 20. листопада п. з. „Ворог українського народу“.

шин і переважали значно технічними боєвими орудниками, маючи кавалєрію, літаки, панцирні потяги й авта, чого в українців зовсім не було.

Одна з польських леґенд каже, що Львів оборонили перед українцями „польске дзєці і нєвясти“. Звучить це дуже сензаційно, але не годиться з правдою. Сам Мончинський стверджує,[3]) що 75% польських боєвих формації складався з осіб у поборовому віці, 10% у віці вищому, а тільки 15% у нижчому (отже нехай це і будуть „діти“). Одначе й це твердження Мончинського розминається з дійсністю, бо сама перемиська відсіч, зложена з давних австрійських і леґіонових вояків, творила більше як третину оборонців, а так само gros львівського війська: члени ріжних тайних орґанізацій, бувші леґіоністи, ну і бувші австрійські вояки, не були ані дітьми ані у віці поборовім. Значить, польське військо у Львові мало що найменше 75% вислужених, досвідчених вояків, а решта була молодь у поборовому і нижчому віці. А коли так, то чи можна говорити, що Львів оборонили „діти“?

Так само багато грубої пересади щодо жіноцтва. В польських боєвих рядах з крісом у руках стояло тоді всього 28 жінок, як стверджує Мончинський.[4]) Крім того були ще санітарки, курєрки і жіночі канцелярійні сили, які в ранішньому звіті з 20. листопада означено числом 290. Чи при загальному числі польського війська 6.700 осіб можна говорити, що Львів оборонили польські „нєвясти“?

Якіж були втрати у львівській кампанії? Втрати українські годі точно означити, а то з недостачі статистичних дат. Ліста втрат, виладжена головною командою в другому тижні листопада, подає коло 90 вбитих і понад 200 ранених, стверджених по українському боці. З хвилею виходу українського війська зі Львова ці цифри можна заокруглити до 250 вбитих по обох боках фронту і коло 500 ранених, не рахуючи кількасот полонених. Польські втрати без порівнання більші, бо

[3]) Boje lwowskie, II. 115.
[4]) Boje lwowskie, II. 117.

вже в першому тижні боїв самих убитих начислили по польському боці коло 200 осіб.

Ще один момент, що заважив чи не найбільше про некорисний вислід львівської кампанії. Боротьба йшла за місто, в якому поляки були здавна beati possidentes і будучи виконавцями австрійської державної влади, на протязі цілого століття майоризували співмешканців української національности. Оцій змайоризованій та упослідженій меншости прийшлось тепер ломити польський збройний опір проти української державности, але силами майже самих мешканців українського села. Отже в боротьбі за Львів станули проти себе два ріжні суспільні елєменти: місто і село. З природи річи поляки як міщани і beati possidentes стали в цій боротьбі відразу панами ситуації, тим більше, що українська влада не старалася відповідними розпорядками спараліжувати зараз першого дня польських plus-ів: не інтернувала чільніших одиниць (як це поляки робили всюди з українцями), толєрувала ворожі орґанізації, а навіть вдавалася з поляками в переговори. З військового погляду поляки були такими самими дилєтантами як українці. Не було у них фахових командантів, а ще гірше представлялася спершу з військово-орґанізаційного погляду їхня боєва сила, в значній части добровольці. Зате людський матеріял був у них куди кращий. На польську боєву силу зложився елємент міський, переважно інтеліґентський, освідомлений і повний воєвничого захоплення. Елємент молодший і більше пригожий до вуличної партизанки, як українські старики та середняки, до того селяни. Поляки орієнтувались у Львові як дома і мали знамениту опору серед свого населення. Все те в результаті давало їм більшу боєву справність, особливо в перших днях, коли українці не були до таких боїв приготовані.

Будучи досі панами міста, вони мали знаменито зорґанізоване запілля, розпоряджаючи густою сіткою цивільних орґанізацій, що відразу станули на допомогу свому війську. До готування війни вони мали безчисленні кадри цивільних робітників і багато технічних фаховців, що створили окремий воєнний промисл. У них усе громадянство без ріжниці віку,

стану і полу готувало війну. Зате українська військова команда држалася крайнє фальшивої й неправильної тактики, не допускаючи до подібної орґанізації свого запілля та спираючися виключно на військо, якого все було за мало.

А преці як чим могли українці перевищити і перемогти ворожу силу, що находилася серед українського моря, то масовою чисельністю війська! Як сказано, революційної пропаґанди не було у нас ніякої, мобілізаційна акція не вдалася і тому не було чим вдержати столиці держави. Не вдалася теж пошуканка за допомогою на Наддніпрянщині, тоді, коли противній стороні вдалося стягнути значну відсіч з корінної Польщі. Поляки виказали будь-що-будь більшу національну солідарність, хоч як не хотіла спершу корінна Польща мішатися до Сх. Галичини, зате за нашим збручанським кордоном взяло верх національне відчуження і розбіжність хвилевих інтересів. Пущена поляками в гру дипльоматична хитрість з мировими переговорами і трикратним примирям промостила їм також шлях до перемоги.

У львівській кампанії станули проти себе не тільки дві противні національні ідеольоґії, що взаїмно себе виключали, але й дві ріжні соціяльні психіки, сперті на ріжних традиціях і культурах. По чиїй стороні було більше воєнних передумовин, той мав шанси виграти. Українці зі своєю психікою найшлись у гіршому положенні і програли.

ЛІТЕРАТУРА

І. УКРАЇНСЬКІ ДЖЕРЕЛА.

Аґенор Артимович: Переворот на Буковині. „Український Прапор“, Відень, 1919, ч. 23/25.

Д-р Ст. Баран: Зперед 10 літ. Низка споминів з листопадових днів 1918 р. у Львові „Діло“, Львів, 1928, ч. 245.

Д-р Ст. Баран: Ще про 1918 р. у Львові. Як це було з дирекцією поліції у Львові 1. листопада 1918 р. „Діло“, Львів, 1929, ч. 192.

В. Падолистовий переворот в Золочеві. „Український Скиталець“. Ліберець, 1920, ч. 1.

Віктор Воробець: 1-ий листопада 1918 р. в Коломиї. „Український Скиталець“, 1920, ч. 1.

Д-р Лев Ганкевич: Заприсяження першого уряду. „Світ“, Львів, 1928, ч. 21/22.

Ярослав Гордій: Єзуїтський город. Епізоди з львівських боїв. Календар „Червоної Калини“, Львів, 1929.

Г. Т.: З визвольних днів Перемишля. Календар „Червоної Калини“, Львів, 1925.

Д-р Іван Ґижа: По шляху до самостійности й соборности. „Український Національний Календар“, Перемишль, 1928.

Д. Допинський: Крик життя. Боротьба українського народу за волю і незалежність. Календар „Просвіти“ на р. 1920. Львів, 1919.

Мирон Заклинський: В навечеря 1. листопада 1918 р. „Новий Час“, 1929, ч. 122.

Мирон Заклинський: Полковник Вітовський і листопадовий переворот. „Новий Час“, 1929, ч. 122.

Роман Зубик: Із моїх споминів. Календар Українського Робітничого Союза. Скрентон Па., 1924.

Ів .Калинович: Як Дрогобиччина перейшла у власть Укр. Нац. Ради. „Дрогобицький Листок“, 1918, ч. 1—6.

Л. Катрич (Ол. Кузьма): З листопадових боїв. „Діло“, Львів, 1928, ч. 152—155.

Северин Козак: Оборона касарні Фердинанда у Львові. „Український Прапор“, Відень, 1923, ч. 44.

Евген Коновалець: Причинки до історії ролі Січових Стрільців в українській революції. „Розбудова Нації“. Прага, 1926, ч. 1—6.

Д-р Мирон Кордуба: Переворот на Буковині. „Літер. Наук. Вістник“, 1923, кн. X, XI, XII, 1924: III, IV.

Д-р Т. Кормош: Перемишль у перших початках перевороту 1918. „Український Прапор“, 1919, ч. 28/29.

Антін Крезуб: Бої за Львів і Наддніпрянські Січові Стрільці. Календар „Червоної Калини“ на 1930 р. Львів, 1929.

Дм. Кренжаловський: Львів в українських руках. Камянець, 1919.

Мат. Кунда: В українському Львові. „Український Прапор“, Відень, 1919, ч. 23.

Ол. Кузьма: Переворот у Львові. „Свобода“, Львів, 1925, ч. 45.

Ол. Кузьма: З листопадових днів. „Свобода“, Львів, 1926, ч. 42.

Ол. Кузьма: Як відбувався державний переворот. Акція української військової орґанізації. „Свобода“, 1928, ч. 45.

Ол. Кузьма: З листопадових днів. Бої за почту у Львові. „Свобода“, 1928, ч. 45.

Ол. Кузьма: Після перевороту. Перший день українського Львова. „Свобода“, Львів, 1928, ч. 45.

Ол. Кузьма: Чому ми програли. Підсумки листопадових боїв за Львів. „Свобода“, 1928, ч. 45.

В. Левицький: З польської пропаґанди. „Діло“, 1927, ч. 145—146.

Д-р Дмитро Левицький: Січові Стрільці і оборона Львова. „Діло", 1924, ч. 93.

Д-р Дмитро Левицький: Перед вибухом. Спомини з 1918 р. Український Національний Календар, Перемишль, 1928.

Д-р Кость Левицький: Перед роком. „Український Прапор", Відень, 1919, ч. 23/25.

Д-р Кость Левицький: Розпад Австрії й українська справа. „Воля", Відень, 1920, ч. 2—3.

Д-р Кость Левицький: Перші дні нашої державности. „Український Прапор", 1923, ч. 44.

Д-р Кость Левицький: Перший Державний Секретаріят у Львові. „Український Скиталець", Відень, 1923, ч. 11.

Д-р Михайло Лозинський: Галичина в рр. 1918-20. Прага, 1922.

Теодор Мартинець: В казармах при вул. Зиблікевича. „Новий Час", 1928, ч. 134.

Д-р Осип Назарук: Рік на Великій Україні. Конспект споминів з української революції. Відень, 1920.

Антін Німців: Спізнена допомога. „Рада", Львів, 1929. ч. 103.

Іван Німчук: Українська військова орґанізація у Відні в часах перевороту. „Український Прапор", 1921, ч. 43.

Іван Німчук: Орґанізація українських військових сил у Відні в днях перевороту. „Діло", 1928, ч. 245.

Пор. Ст. Ніж-ий: Переворот в Стрию. „Український Скиталець", 1921, ч. 3.

О. Б. Зперед десяти років. „Нове Життя", Холм, 1928, ч. 32—34.

Микола Опока: Спогади про 1. листопада 1918 р. в Галичині. „Стрілецька Думка", Староконстантинів, 1919, ч. 58—59.

Д-р Волод. Охримович: Військовий Комітет. „Діло", 1928, ч. 245.

Дмитро Паліїв: Перший листопад. Український Національний Календар на 1928 р. Перемишль, 1927.

Дмитро Паліїв: Листопадова революція. „Новий Час", 1928, ч. 134 і дальші.

В. Панейко: Українські леґіони на боці Антанти. Уривок зі споминів. „Політика", Львів, 1925, 1—3.

В. Панейко: Перед першим листопада. Шматок споминів. „Діло", 1928, ч 245.

І. Проць: Віденський фронт. „Український Скиталець", Відень, 1922, ч. 21.

Борис Ромченко: Сумної памяти дні в Перемишлі. „Український Скиталець", Відень, ч. 1.

Мілєна Рудницька: Львівське жіноцтво підчас листопадового перевороту. „Український Прапор", Відень, 1919, ч. 23/25.

Іван Рудницький: Спомини з львівських листопадових днів. „Український Скиталець", Відень, 1920, ч. 1.

Іван Рудницький: Кадра бувшого 15 п. п. в день 1. листопада 1918 р. „Новий Час", Львів, 1928, ч. 134.

Р. К.: Наступ на головний дворець у Львові. „Новий Час", Львів, 1925, листопад.

В. Старосольський: Одна з помилок. „Світ", Львів, 1928, ч. 21/22.

Гнат Стефанів: За Львів. „Український Скиталець", Відень, 1923, ч. 9.

О. Слободич: Нарис історії української революції 1917—1920 р. Видавництво „Самоосвіта", Яворів, 1930, ч. 9.

М. Творидло: З кращих днів на Підкарпаттю. Календар „Просвіти" на 1923, Ужгород, 1922.

Тойсам: На вул. Бема у Львові. Зі споминів сотенного команданта. Календар „Червоної Калини" на 1923, Львів, 1922.

Д-р К. Трильовський: З моїх споминів. „Український Прапор“, Відень, 1919, ч. 23/25.

М. Угрин-Безгрішний: Українські Січові Стрільці. Календар „Червоної Калини“ на 1924. Львів, 1923.

Д-р Льонгин Цегельський: Після 573 літ прірви. „Український Прапор“. Відень, 1919, ч. 23/25.

Д-р Льонгин Цегельський: Як це було? Спогади з часу повстання української держави. „Український Вістник“, Ню-Йорк, 1927, ч. 4.

Чорний: З битв о Львів. „Свобода“, Джерзи Сіті, 1928, ч. 175—186.

Олена Федак-Шепарович: В десятиліття. Альманах „Жіночої Долі“, Коломия, 1930.

Володимир Шухевич: Початок українсько-польської війни. Замітки з військового боку. „Український Прапор“, 1919, ч. 23/25.

Олексій Ярема: Спомини подій з 1918 р. „Український Голос“, Перемишль, 1928, ч. 45.

Із записника гарматчика. Календар „Червоної Калини“ на 1922 р.. Львів 1921.

Чому була проголошена в жовтні 1918 р. окрема західно-українська держава? „Український Прапор“, Берлін, 1928, ч. 17/19 і 1/2 (1929).

Десять літ. „Нова Земля“. Ужгород, 1928, ч. 12.

Українсько-польська війна в 1918/19 рр. а теперішня хвиля. „Нове Життя“, Холм, 1928, ч. 31.

Спомини з останніх днів (про Перемишль) „Република“, Станиславів, 1919, ч. 3—4, 7—8, 10—24.

Часописи і журнали з рр. 1918 і 1919: „Діло“, „Українське Слово“ (Львів), „Український Голос“ (Тернопіль), „Дрогобицький Листок“, „Голос знад Буга“ (Сокаль), „Золочівське Слово“, „Република“ (Станиславів), „Свобода“ (Станиславів), „Воля“ (Станиславів), „Народ“ (Станиславів), „Нове Життя“ (Станиславів), „Републиканець“ (Станиславів), „Стрілець“ (Станиславів), „Стрийський Вістник“ (Стрий), „Наддністрянські Вісти“ (Самбір), „Наш Голос“ (Перемишль), „Громадська Думка“ (Рудки), „Бережанський Вістник“ (Бережани), „Козацький Голос“ (Камінка Стр.), „Збаражське Слово“ (Збараж), „Покутський Вістник“ (Коломия), „Чорногора“ (Косів), „Українські Вісти“ (Тернопіль), „Голос Поділля“ (Тернопіль), „Наша Мета“ (Львів).

II. ПОЛЬСЬКІ ДЖЕРЕЛА.

Jan Gella: Ruski miesiąc. Ilustrowany opis walk listopadowych we Lwowie. Lwów, 1919.

Artur Hausner: Listopad 1918 r. W dziesiątą rocznicę. Lwów 1928.

Płk. Witold Hupert: Zajęcie Małopolski Wschodniej i Wołynia 1919 r. Lwów 1927.

Fr. S. Krzysiak: Z dni grozy we Lwowie. Lwów, 1919.

Czesław Mączyński: Boje lwowskie. tom I. i II. Warszawa, 1921.

Kpt. St. Łapiński-Nilski i por. Al. Kron: Listopad we Lwowie. Poznań, 1920.

St. Orski: W zachodniej republice ukraińskiej. Od 1. listopada 1918 do 22. maja 1919. Lwów, 1920.

St. Rutkowski: Odsiecz Lwowa w listopadzie 1918 r. Lwów, 1928.

Ppor. A. Próchnik: Obrona Lwowa. Zamość. 1919.

Ppłk. Józef Sopotnicki: Kampanja polsko-ukraińska. Doświadczenia operacyjne i bojowe. Lwów, 1921.

Jednodniówka ku uczczeniu dziesięciolecia walk o Lwów, Lwów, 1928.

Panteon Polski, miesięcznik, Lwów.

Pobudka, tygodnik wojskowy, Lwów, 1918.

Принагідні статті і спомини в десяті роковини листопадових днів у польській пресі, львівській, краківській, варшавській, люблинській і т. д.

Зміст:

Передмова . . . . 5—6
I. Україна чи Польща.
Ідеал вільної України і світова війна. — Австрійські українці по стороні центральних держав. — Тактика поляків. — Українські домагання знехтовані. — Прогайнування сприятливих умов. — Берестейський мир і поділ Галичини.—Австрія не додержала договору. — Протест українського народу . . . . 7—16
II. Перед розпадом Австрії.
Австрія просить мира. — Капітуляція Болгарії. — Дальше тупцювання коло Польщі. — Автономія народів і національно-територіяльна автономія. — Українські соборницькі домагання. — Мирове предложения центральних держав. — Польща посягає за українськими землями. — В справі української конституанти. — Цісарський маніфест і національні держави . . . . 17—27
III. В імя права самовизначення.
Українська Національна Рада. — Проголошення української державности. — Смертний присуд на Австрію. — Австрофільська орієнтація українських політиків без кінця. — Українсько-польське суперництво за Східну Галичину . . . . 28—39
IV. Українська військова орґанізація.
Центральний Військовий Комітет і його діяльність. — Події наглять до діла. — Намісник ґр. Гуін не хоче здати влади. — Черга на революцийний переворот. — Що ждало українців з Відня і Варшави? . . . . 40—55
V. Як переведено державний переворот?
Військові прикази для краю. — Утворення „Української Ґенеральної Команди“. — Мала збройна сила. — Воєнна рада в Народньому Домі. — Плян перевороту. — Перед виконанням. — Знамениті звідомлення. — Як пішло розброєння в поодиноких касарнях? — Рапорт головного команданта . . . . 56—68
VI. Перший день українського Львова.
В руках українського війська. — Настрої українського населення. — Українська Національна Рада перейняла державну владу. — Жидівська невтральність. — Перші виступи польської боївки. — Польський опір на Новому світі і Городецькім. — Головний дворець загрожений. — Польська депутація в Укр. Нац. Раді. — Польські домагання в справі міського самоврядування . . . . 69—85
VII. Польська боєва орґанізація.
Політично-конспіративні військові орґанізації. — Участь широких кол польського громадянства. — Орґанізація збройного опору. — Роля жіноцтва і шкільної молоді. — Обєднання польських політичних партій . . . . 86—95
VIII. Польський збройний опір і перші українські невдачі.
Тайна боївка при роботі. — Польський наступ на головний дворець. — Упадок товарового двірця. — Безсильність українських протинаступів. — От. Вітовський зрікається командування. — Польсько-українські переговори і перше примиря. — Упадок головного двірця. — Причини українських невдач . . . . 96—118

IX. Під знаком безгоповя.
Непевність щодо головного двірця. — От. Коссак шефом штабу. — Австрійська команда передає владу. — Розбиття мирових переговорів. — Польський напір на центр міста. — Бравурний виступ пор. Цьокана. — Спізнений приїзд УСС-ів і зайняття Перзенківки. — Куріозний приказ головної команди . . . . . . 119—135
X. Бої за головний дворець.
Перший похід УСС-ів на головний дворець. — Критичне положення польської залоги. — Переговори з траґічним вислідом. — Другий наступ на головний дворець і операції в місті. — Відворот УСС-ів до Старого Села. — Слабі сторони укр. командування. . 136—147
XI. Польський наступ на центр міста.
Ворожа акція в запіллі. — Українське громадянство домагається загостреного режіму. — Польська навала на центр міста. — Зайняття дирекції залізниць і духовної семінарії. — Завзяті бої за касарню Фердинанда. — Уступлення от. Вітовського з команди . 148—155
XII. Під новою командою.
От. Гр. Коссак обняв головну команду. — Завзяті бої в центрі міста. — Оборона українських військ. — Поляки в північній частині міста. — Поворот УСС-ів зі Старого Села. — Відозва Укр. Нац. Ради. — Голос укр. робітничої орґанізації . . . . . 156—170
XIII. Дальший польський натиск.
Примиря як засіб польської воєнної тактики. Завзяті польські атаки на цілому фронті. — УСС. в позиційній боротьбі. — Край глухий на голос столиці. — Фронтова лінія у Львові . . . . 171—184
XIV. В розгарі боротьби.
Плянова операція, якої не виконано. — Польські невдачі на Підзамчу і біля касарні Фердинанда. — Підпалення почти. — Смерть чет. Ліськевича. —Українська артилєрія. — Проголошення польового суду. — Унормування адміністрації державного добра. — Голос центральної військової влади. — Діяльність Харчевого Уряду . . . 185—198
XV. Польські невдачі й успіхи.
Український успіх в Єзуїтському городі. — Відбитий польський наступ на центр міста. — Невдача противника в Єзуїтському городі. — Проломання фронту на вул. Бема і втрата здобутих позицій. — Поляки зайняли Скнилів . . . . 199—210
XVI. Знову зміна команданта.
Невдоволення з головної команди та нефортунна її орґанізація. — Особисті кваліфікації от. Коссака і його тактичні похибки. — Дивовижний плян пересунення фронту. — Старшини проганяють от. Коссака з команди. — Недостача кваліфікованих людей. — Покликання полковника Стефанова на головного команданта. — Перші його прикази . . . . 211—217
XVII. В імя національної солідарности.
Наддніпрянські заклики до орґанізації збройної допомоги галичанам. — Гал. делеґація за Січовими Стрільцями в Київі. — Скоропадський за відїздом Стрільців. — Винниченко проти. — Чому Січові Стрільці не поїхали до Галичини? — Польський солідаризм і роля польського пролетаріяту. — Поляки просять знову примиря . . . . 218—227
XVIII. Військова справа поза Львовом.
Державний переворот і військова орґанізація в краю. — Акція віденської „Збірної Станиці“ для оборони Львова . . . 228—237

XIX. Упадок Перемишля.
Шкідливий поспіх і ще шкідливіша демобілізація. — Польсько-українська комісія. — Українці здобувають місто по Сян. — Воєнний розєм і укр. уступчивість. — Нездарність укр. військової орґанізації. — Польський атак на місто і перемога над українцями 238—246
XX. На перехресних шляхах.
Державно-творча робота на місцях. — Хиби військової орґанізації. — Настрої народніх мас. — Поворот полонених. — Розброювання чужинних військ. — Крівава сутичка в Ходорові. — Спроби зліквідувати хаос . . . . 247—257
XXI. Правнодержавне будівництво.
Тимчасовий Державний Секретаріят. — Соборницька резолюція Укр. Нац. Ради. — Основний закон про державну самостійність Західно-Української Республики. — Закон про політичну адміністрацію, судівництво і військову орґанізацію . . . . 258—266
XXII. По обох боках фронту.
Поступ в орґанізації Начальної Команди укр. військ. — Розріст укр. артилєрії. — Кріваві сутички. — Польський зовнішний фронт на заході. — Виправа на Зимну Воду. — Звідомлення української розвідки . . . . 267—279
XXIII. Операція на південному крилі.
Задля скорочення фронту. — Перший наступ на кадетську школу. — Удар споза міста і з міста. — Невдача та її причини. — Недостача боєздатних людей . . . . 280—288
XXIV. Операція на північному крилі.
Український наступ на Замарстинів, Клепарів і Гицлівську гору. — Проломання польського фронту на Замарстинові. — Удачний протинаступ противника. — Причини української невдачі . . 289—299
XXV. Операції на обох крилах.
Карна експедиція на Замарстинів і Жовківське передмістя. — Загін от. Долуда при роботі. — Успіхи експедиції. — Другий невдачний наступ на Кадетську школу. — Причини укр. невдачі. — Слабі сторони командування . . . . 300—310
XXVI. В пошуканці за силою.
Недостача ударної частини. — Що було під рукою, а що можна було робити. — Невикористані сили. — Де було місце для цивільної влади? — Воєнні ускладнення в краю. — Прикази за допомогою. — Що принесла розвідка? . . . . 311—321
XXVII. Становище корінної Польщі.
Мирові настрої польського громадянства. — Боротьба з компромісовістю корінної Польщі. — Воєнна пропаґанда у Кракові. — Становище Пілсудського. — Пропаґандистична акція у Львові. — Настрої серед польського війська і населення. — Алярми польської команди і натиск на Варшаву. — Українці не в силі використати ситуації . . . . 322—336
XXVIII. Під знаком переговорів.
Про рецепті ґр. Скарбка. — Безвиглядні мирові спроби. — Акція за примирям. — Виступ церковних достийників. — В імя гуманности і любови ближнього. — Неґативне становище української команди. — На фронті. . . . . 337—348
XXIX. На переломі.
Третій наступ на кадетську школу. — Важка територіяльна втрата. — Польська акція на північному крилі. — Запевнена польська відсіч

з Перемишля. — Рух польських сил в краю. — Знову пошуканка за допомогою. — Наддніпрянська допомога на словах. — Перетомлення української залоги. — 48-годинне примиря . . . . 349—362

XXX. Після заключення примиря.

Умовини примиря. — Польські спроби виправити фронт. — Замах на касарню Фердинанда і бої в часі примиря. — На демаркаційній лінії. — Моральне скріплення українського війська і ворожі протиміри. — Нова пошуканка за допомогою в краю. — Проти воювання польської цивільної людности. — Звідомлення української розвідки . . . . 363—379

XXXI. Перед рішаючою розправою.

Спізнення польської допомоги і продовження примиря. — Французький аґент у Львові. — На раді державних секретарів. — Переговори на всякий випадок. — Приїзд польської відсічі з Перемишля. — Численність обох противних сил. — Останній поклик укр. команданта за допомогою. — Перед боєм . . . . 380—399

XXXII. Зустріча двох нерівних сил.

Польський загальний наступ. — Відбитий удар на півночі. — Крівава демонстрація в центрі. — Надзвичайний польський успіх на півдні. — Упадок Личакова і втрата 6 гармат. — Невдачні спроби відобрати Личаків. — Полк. Стефанів рішається на евакуацію Львова. — Чи ситуація на Личакові поправилася? — Спізнені мирові спроби. — Нові алярми. — Виїзд цивільного уряду. — Критична ситуація на польському боці і припинення наступу. — Хиби укр. військового проводу . . . . 400—422

XXXIII. Відворот зі Львова.

Сцени в Начальній Команді. — Фронтовики не хотять покидати Львова. — Спізнена резерва. — Вихід з міста і настрої українського війська. — Спроби переслідування. — Засновок нової української армії. — Новий протипольський фронт під Львовом . . 423—431

XXXIV. Кінцеві підсумки.

Під наказом льоґіки історії. — Хиткий політичний провід. — Несприятлива міжнародня конюнктура. — Несправне військове командування. — Його тактичні похибки. — Добрі сторони українського війська. — Революційна непідготованість народу. — Польські леґенди. — Перевага польської сили та оборонної орґанізації. — Вищість польських воєнних передумовин . . . . 432—440

I. Українські джерела . . . . 441—443

II. Польські джерела 443

Шкіци та ілюстрації.